

Benj. Grohovac

V. gimnazijalac

23. III

1897

Zorn: XXVIII.

Dr. Ivan Dežman

D^R. IVAN DEŽMAN.

IZABRANI SPISI.

UREDIO I UVOD SASTAVIO

D^R. FRANJO MARKOVIĆ.

SA SLIKOM PJESNIKOVOM.

ZAGREB 1896.

IZDANJE »MATICE HRVATSKE«.

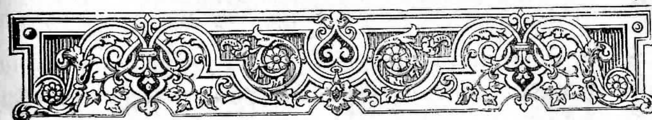
TISAK KARLA ALBRECHTA (JOS. WITTASEK).

O ŽIVOTU I SPISIH

D$^{RA.}$ IVANA DEŽMANA.

SASTAVIO

DR. FRANJO MARKOVIĆ.

I.

Ivan Dežman rodi se na Rieci 6. svibnja g. 1841. Otac mu, Josip, ugledan riečki trgovac, porieklom iz slovenskih strana, a majka, Vincencija, iz ugledne riečke obitelji, posvećivahu Ivanu kao i ostaloj djeci svu pomnju čestita odgoja, ali k hrvatskoj sviesti probudi ga Fran Kurelac. Kad je Kurelac g. 1849. došao na riečki gimnazij za učitelja hrvatskoga jezika, rječitom i zanosnom opomenom trže našega Ivana i druga mu Frana Pilepića, pak i ostale svoje bolje učenike, iz ogrljaja talijanštine i privede ih u okrilje hrvatskoga jezika. I pošto su Bachovi ljudi bili maknuli Kurelca sa gimnazije, vodio je on svoje miljenike stazom hrvatskom i putio ih u narodnu knjigu, pak je Ivan poslie u svojih spisih a i prijateljskimi čini svagda izkazivao Kurelcu živu zahvalnost za to, što mu je uzkrisio dušu k narodnoj sviesti i nauci, i podugo je ostajao vjeran Kurelčevim osobitim načelom o književnom hrvatskom jeziku. Haran je spomen Kurelcu ostavio najpače u jednoj posvetnoj pjesmi (za »Smiljana i Koviljku«), gdjeno opisuje, kako ga je Kurelac vodio na Učku goru i s njezina vrha mu otvorio pogled po domovini. Hrvatski ponos ukriepi u našem Ivanu praznički put po gornjoj Hrvatskoj god. 1856.; svršivši šesti gimnazijski razred pješice obadje s pobratimom Pilepićem Karlovac, Zagreb, Varaždin, Zagorje, pak bansku i gornju

Krajinu, gdje ih Preradović i Trnski otčinski susretahu, te se mladići poslie mjesec dana puta vratiše u zavičaj još zaneseniji hrvatskim rodoljubljem, i ponositi, što su ih prvaci književnici naši počastili svojim gostoljubjem.

Odlično svršivši gimnazij na Rieci g. 1858., podje Ivan na bečki liečnički fakultet. Tuj se veoma marljivo bavljaše stručnimi naukami, ali uz to, kako je razborito i koristno umio upotrebljavati vrieme, u dokolici proučavaše beletristiku i umjetnosti. Sva mu zabava bijaše čitanje naše narodne tradicionalne literature, pak prvih pjesnika sjeveroslavenskih i romanskih, polaženje uzornoga dvorskoga pozorišta i dvorske opere, razmatranje slika i kipova po galerijah i izložbah; drama i liepe likovne umjetnosti u velike ga pritezahu, ter je svoj onakim motrenjem raznih umotvorinâ sve to dotjeraniji ukus u prosudjivanju drama, sgrada, slika i kipova još usavršavao slušajući na sveučilištu predavanja Zimmermannova o estetici i Eitelbergerova o poviesti umjetnosti; u muzeju umjetničkom, što no ga je Eitelberger u život priveo, bijaše čestim pohodnikom, razgledajući izložene umjetnine ili slušajući Eitelbergerovo predavanje. Kad god bi se u dvorskom teatru prikazivala novina, eto i njega s kojim hrvatskim drugom — a svedj je zemljake svoje nukao u taj uzorni hram Talijin — u tadanjem drugom parterru, gdje se je sabirala mladja mužka i ženska inteligencija; a sutra dan po objedu u kafani Weghuberovoj ili na večer u kafani Wenzelovoj (to bijahu tada dva glavna sastajališta hrvatskih djaka u Beču) čitaj po svih bečkih dnevnicih stručne ocjene o prikazanoj dramskoj novini, i zameći ocjenu tih ocjena, pak onda čitaj »Pozor«, »Glasonošu«, i »Naše gore list«, i zadjeni se o koje političko pitanje Hrvatske, ali obilnije razpravljaj o novih beletrističkih tvorevinah hrvatskih. Stručne njemačke časopise o literaturi, teatru, likovnih umjetnostih, čitao bi često u kafani »Grünsteidel«, sastajalištu bečkoga književničkoga i umjetničkoga svieta. Ovako je Ivan svu dokolicu, koja mu preostajaše od stručnih nauka, provodio u duševnoj zabavi. Pače i na šetnjah po gradu i okolici (a kao praktički higijenik vodio bi gotovo svako popodne društvance svojih zemljaka na izšete to veće to manje) zabavljao bi pratioce svoje sad umnim domjenkom sad bockavimi šalami; svašta, što bi putem sretali i vidjeli, n. pr. obrtno-dućanske cimere sa českimi imeni, znao bi upotriebiti za poučne razmišljaje. Razumije se, da je polazio i svaki koncerat bečke »Slavjanske Besjede«, kao što je osim sa zemljaci najradje drugovao s kolegami Česi, Slovaci i Poljaci, razpravljajući s njimi o struci svojoj ili saznavajući od njih koješta o njihovoj narodnoj knjizi. Pravim odmorom bijaše mu šaljiv domjenak sa zemljaci kod objednoga ili večernoga stola u Riedhofu; tu bi neprestano vrcale njegove dosjetke, kojimi bi sad ovoga sad onoga nazočna druga izazivao na šaljivi mejdan. Malo mu je tko mogao doskočiti, ali nitko mu nije ni najmanje zamierao, ako je izašao iz kreševa pobiedjen, jer Ivan bijaše ne samo uglednik i prvak medju tadanjimi hrvatskimi djaci u Beču, nego i najizvrstniji drug. Svatko je cienio njegovu čeličnu značajnost, njegov ozbiljan idealizam, njegovu duhovitu šaljivost. Premda je od imućnoga i brižnoga otca primao dosta obilate svote za svoje potrebe, bijaše u svem umjeren, te nije ni pušio ni pio; za se štedljiv, osim što se knjiga tiče, bijaše svakomu drugu zemljaku u nevolji pomoćnik. Kad bi izašla znatna nova knjiga iz područja dramaturgije ili liepih umjetnosti, on bi ju kupio i s drugom uživao; tako n. pr. kad je izašla Freytagova izvrstna »Tehnika drame«, ponio ju sobom u Prater i cielo proljetno popodne u šumskoj zelenoj zabiti čitao ju

na glas izmjenice sa svojim drugom do kraja. Ovako je provodio pet godina uzoran i sretan djački život.

Za tih djačkih godina svedj je proučavao, nastavljajući posao iz gimnazijskoga svoga doba, po Kurelčevoj uputi narodne pjesme i priče i poslovice, bilježeći iz njih svaku osobinu narodnoga govora i sloga, a čitao je sve, što mu je moglo rukû doći o hrvatskoj i slavenskoj poviesti. Godine 1860. i sljednjih izpjeva »Petdeset domorodnih sonetov«, dramu iz narodne poviesti »Varadinka Mara«, pak »Petdeset pričic« t. j. basanâ; od toga nije ništa štampano, osim dva soneta tek poslie njegove smrti u »Viencu« g. 1874. (O tih i svih ostalih njegovih beletrističnih tvorevinah govorit ću potanje u odsjeku II.) Čim je god. 1861. počeo izlaziti beletristički list »Naše gore list«, eto od njega (u brojevih 3—7) epske historijske pjesni »Smrt grofa Rabate«. Za onih je godina spjevao i više romanca i balada, koje je poslie izdao u svojoj sbirci »Poletaru«, a godine 1862., prije nego što će se podati temeljitu pripravljanju za stroge izpite, za koje bi diljem godine dan na dan učio po deset ura, spjeva velik romantički ep »Smiljana i Koviljku«, koji je poslie u Zagrebu dao štampati.

Godine 1864. steče s liepim uspjehom doktorstvo liečničtva, a godine 1865., vršeći službu asistenta u »obćoj bolnici«, u brzo i doktorstvo kirurgije te magisterij primaljstva. Kad je tako do kraja završio svoju liečničku naobrazbu u Beču, željahu mu roditelji, da dodje liečnikovat na Rieku; ali premda je roditelje ljubio s pravom sinovskom zahvalnošću, ove želje nije im mogao izvršiti, jer mu je rodna Rieka bila omrznula radi svoga pristajanja uz tudjinstvo, a njega je srce nukalo u Zagreb dvojim poticajem: jedno, što je težio k ognjištu hrvatskoga prosvjetnoga života, da bi mu i on svoju snagu

posvetio, a drugo, što je slutio i želio, da u Zagrebu nadje družicu svoga života u djevojci, koju je po fotografskoj slici i po liepom glasu upoznao, i koja mu je imala izliečiti ranicu srca, štono mu u posljednje doba djakovanja bila zadala ljepotica Bečkinja. U sjedalih drugoga partera dvorskoga kazališta često je Ivan imao prilike gledati krasnu plavojku u družtvu s dvoje sestara krasnicâ i s krasnikom bratom; ona mu se u velike svidjala, a saznavši da je ugledna roda (bijaše kći ravnatelju dunavskoga parobrodarskoga družtva u Beču), naobražena i uzorna, rado bi s drugom zalazio u »Biele kožare« (predgradje »Weissgerber«), da joj se pod prozori prošeće, po nedjeljah bi išao k misi u minoritsku crkvu, gdje bi ju vidio moleću, a po podne u Prater, gdje bi ona znala s rodom šetati; dvorsko kazalište bijaše mu dvostruko milije po tom, što je nju mogao ondje vidjeti. Ali sve to ostade romantičkim snom mlada doktora idealiste; pa kad je slušao drugove iz Zagreba, kako slave Korneliju Šmitovu kao uzor gospodjice hrvatske, i kad je u njekoga znanca vidio njezinu fotografiju i u njoj razabrao isti ali milotniji lik krasne plavojke bečke, oćuti, da mu je tek u Zagrebu izgledati ogrijano sunce svoga života.

I tako se Ivan ljeti godine 1865. preseli u Zagreb, da tu liečnikuje i književnikuje. Nije ga prevarila ona sladka u Beču slutnja, nije ga minula sreća da dostigne svoj ideal: dne 15. ožujka g. 1866. vjenča se s Kornelijom, po ljepoti, dobroti, naobraženosti i rodoljubnosti jednako slavljenom kćerju tadanjega predsjednika zagrebačkomu sudbenomu stolu, gospodina Miroslava Šmita. Tako poče Ivan, obasjan zorom sreće i radinosti, svoj mladi muževni viek, — viek toli plodan zaslugami za bolnike, za knjigu, za domovinu, ali viek toli kratak!

Već godine 1865. izdade u Zagrebu svoj veliki romantički ep »Smiljana i Koviljku«, s posvetom »svojemu milomu učitelju Franu Kurelcu«. Godine 1868. izdade sbirku pjesama svojih pod čednim naslovom »Poletar«. Iste godine 1868. izdade naša akademija znanosti njegovo zaslužno stručno djelo, kojeno je gotovo prvienac liječničke književnosti hrvatske: »Rječnik liečničkoga nazivlja«. Za izradbu ovoga djela proučavao je rukopisne bilježke Kurelčeve, više rukopisnih sbiraka narodnih rieči, pak Vuka, Šuleka, i ostalu gradju, koju je mogao pribaviti; prosio je za prinos gradji ili za ocjenu svojih novokovnih terminâ ugledne hrvatske liečnike, te je n. pr. od tadanjega štopskoga nadliečnika dra. Kincela dobivao zanimljivih dopisa i primjetaba. Kao začastni fizik grada Zagreba i uznički liečnik kod sudbenoga stola zagrebačkoga upoznavši prieku potrebu, da se liečnici po Hrvatskoj upute u pravilno sastavljanje hrvatskih liečničkih izvještaja, izdade iste godine 1868. djelo: »Liečnička izvješća (visa reperta) za praktičnu porabu liečnikov«; i u ovom poslu bijaše mu, kao u svakom, provodiljom misao, koju u predgovoru kaže: »ne zaostajmo, gdje sve napreduje, ne budimo tudji, gdje možemo biti svoji.«

Iste je godine 1868. zamislio i počeo nagovarati književne prijatelje, da bi se osnovalo družtvo za popularna znanstvena čitanja, namienjena osobito ženskomu spolu. Jeseni te godine čitao je u zabavi pjevačkoga družtva »Kola« razpravicu: »O tvorenju glasa i o njegovih muzikalnih osobitostih.« Ali tada se nije još nitko poveo za njim. Trebaše mu godina dana neprestana nukanja, dok je uspio, ter istom jeseni godine 1869. započe niz redovitih popularnih znanstvenih čitanja. Njim je Ivan bio začetnik, glavni njetilac i glavni suradnik.

Novomu beletrističkomu časopisu »Viencu«, koji osvanu početkom god. 1869., a ostade mnogo godina glavni glasnik hrvatske beletristike i popularne pouke, bijaše Ivan od prvoga broja medju glavnimi i najradinijimi pomagači, pišući za nj popularne dietetične i higijenske razpravice, epske pjesme, pripoviesti, pak po koju književnu ocjenu.

U prvom godištu Vienčevu (1869.) priobći povorku zdravoslovnih razpravica: o plesu, o krupnoći, o vinu, u horu kupanja, o voću, o spavanju, o pušenju, pak tri svoja zdravoslovna predavanja: o očima, o koži, o kosi; iste godine izadje u »Viencu« njegova povelika novela »U Mokricah«, dvie balade: »Noćni konjik« i »Sina vragu zapisao«, pak poveća epska pjesan, sastavljena od 22 pjesme narodnoga kroja: »Zrinjski«.

U »Viencu« g. 1870. nastavi obradjivati zdravoslovje razpravicami: o vegetalcih, tko da putuje u toplice?, o pivu, o sklizanju na ledu, i još predavanjî: ljepota i njegovanje čovječjega tiela, odielo i moda, ljepota i njegovanje duha, jelo i pilo, ustroji disanja; priobći novelu (iz riečkoga života) »Donato Donati«, i novelu (kojoj je glavni dogodjajni predmet Hrvat u tudjini) »Nürnberžki viećnik«.

U »Viencu« godine 1871. nastavak je zdravoslovnih razpravica, i to: o čaju, o čokoladi, o Baumscheidtizmu, škola prema zdravlju, pak zdravoslovna predavanja: o srcu, o uhu i sluhu; osim toga priobći pjesme: »Pjesnik ljubavi«, »Moć misli«, »Petar Zrinski« i pripoviest: »Domorodac dakako.«

Pod konac g. 1871. izdade zdravoslovnu knjigu, prvačicu te struke u našoj literaturi, pod naslovom: »Čovjek

prema ljepoti i zdravlju«, uz podporu iz »Matičine« Draškovićeve zaklade; na kraju je dodan rječnik stručnih naziva i desetak anatomijskih slika. Tu je sabrao u jedno ono deset jur napomenutih svojih zdravoslovnih predavanja, što ih je bio čitao zagrebačkim gospodjam. Te su razpravice bile i po sadržaju i po formi ures u nizu tadanjih popularnih predavanja zagrebačkih. Na čelu knjige pravo je pisac postavio dvie svoje temeljne rečenice: »liep biti isto je što zdrav biti« i »nema tjelesne ljepote bez duševne«. Ove dvie plemenite i temeljite misli sastavljaju ognjište cieloj njegovoj knjizi. Stručni sadržaj oslanja se na čuvena tada po izbor medicinska i higijenska djela inostranska (u predgovoru spominje pisac četrnaest glasovitih uglednika svojih); način prikazbeni lak je i zanimljiv, zasladjujući potežku za nestručnjaka nauku napomenami iz poezije pučke ili umjetne, i primjetbami iz likovnih umjetnosti.

U »Viencu« god. 1872. napisa opet tri zdravoslovna članka: sklizanje na ledu, o kavi, o mlieku, i ocjenu knjige dra. Vladana Gjorgjevića »Narodna medicina u Srba« (Novisad 1872), hvaleći zaslugu piščevu, koji je udario početak sabiranju ovakove folklorističke gradje u nas, i nukajući prijatelje narodne prosvjete na svestrano sabiranje takove gradje. Pjesme su od Dežmana u tom »Vienčevu« godištu dvie: »Kodolah« i »Rieci«.

U »Viencu« g. 1873. napisa kratku ali jezgrovitu karakteristiku »Alessandro Manzoni«, i podugu vrlo liepu ocjenu Salghettijeve slike »Jugoslavija«, pak više pjesama: Samoborski vitez, Liek od ljubavi, Prava ljubav, Prodanov, Posljednji poljubac, Tada i sada.

Tê godine, 1873., bijaše njegovo književno djelovanje osobito živo i mnogostručno. Prema baladi Aleks. Šuljoka, koja bijaše u »Viencu« njegdje u god. 1869/70. štampana pod naslovom »Leget« (iz bosanske poviesti), spjeva svomu zemljaku, njekoč učitelju, a vazda milomu prijatelju Ivanu Zajcu libreto za operu »Ban Leget«, da se — kako bi sam govorio — vježbom pripravlja za pisanje dramâ, na što je njegova duša vazda težila.

Proučivši poviestnu gradju o slavnom Ljutovidu posavskom, sastavi osnovu za ep, i spjeva prvu pjesan. Dade se izabrati narodnim zastupnikom u hrvatski sabor, koji je imao provesti reviziju nagodbe i udariti zakonske temelje prosvjetnomu napredku domovine. On je znatno sudjelovao kod izradbe zakonske osnove za sveučilište, navlastito mnogo se je brinuo za osnutak medicinskoga fakulteta; izradio je zakonsku osnovu za preuredbu kazališta i za ustroj dramatičke škole. U političkih pitanjih stojaše Ivan uz dra. Račkoga i dra. Makanca, ter zahtievajući s njima uzpostavu državnoga prava hrvatskoga, dokazivaše nedostatnost predložene revizije nagodbene. Osim toga je znatno sudjelovao u odboru za izdavanje Preradovićevih djela; bio je, kao što već i godine 1871. i 1872., glavni stup »Viencu«, opravljajući znatan dio uredničkih poslova; radio je za procvat »Kola«; a zadužio je za vazda našu »Maticu«, jer je uz drugove on znatno poticao, kako da se ona preporodi i da započne novi život, kojim je hrvatskomu narodu toliko ploda doniela.

Tako je bio Ivan u po kojem književnom i obće prosvjetnom poslu osnivalac i začetnik; umio je sabirati radnikâ oko zajedničkoga prosvjetnoga zadatka, i držati ih na okupu; bio je, kako ga prijatelji od mila zvahu po njegovu zvonkom pronicavom glasu, prava truba budilica; bio je toli žilav i toli radin, da je uz vrlo obsežnu liečničku praksu, koju mu je riedka stručna vještina i riedka osobna ljubaznost u velike bila razmaknula, smogao onoliko vre-

mena i snage za književni i za politički rad; bio je, štono rieč, smrtan radiša — ah, žaliboże ne samo u onom dičnom smislu, s kojim narod upotrebljava onaj epiteton, nego i u kobnom: valjda je onaj naporni rad, štono ga opravljaše najpače godine 1873., doprineo tomu, te nije moglo tielo njegovo savladati kolerine, koje se mjeseca listopada 1873. pri izložbi u Beču dobavio — i koja ga, onako krepka i krasna, mlada, sretna, ugledna, ljubljena, iz nebuha iztrže iz krila dragoj ženi i djeci, i svojoj toliko ljubljenoj domovini.

II.

Čim je poslie sloma Bachova sustava počeo izlaziti beletristički »Naše gore list«, tada jedini hrvatski tê vrsti, eto već u 3. njegovu broju (25. siečnja 1861.) osvanu od Dežmana epska pjesan »Smrt grofa Josipa Rabate«, koja se nastavljaše do svoga konca u brojevih 4., 5., 6. i 7. Ovo prvo štampano pjesničko djelo Ivanovo obratilo je na se pažnju svih čitalaca, jer je u njekih izrekah, u njekih osobinah dikcije i metra (u porabi osmerca i deseterca na izmjenice), u razdiobi na pet pjevanja, podsjećalo na Čengićagu. Predmet pjesni je poznati historijski dogadjaj, kako je kapetan senjski, grof Rabata, dao pogubiti njeke prvake medju senjskimi uskoci, tobože pravedno, jer su gusarili proti Mletčanom, ali valjda je mletačko mito i tudjinsko srce sklanjalo Rabatu na okrutni postupak s ustaškimi sokolovi (ovako prikazuje i naš pjesnik, koji je upotriebio naručne mu historijske opise znatnoga Rabatina dogadjaja); za osvetu ustadoše senjski uskoci na noge i smaknuše Rabatu. Taj dogadjaj prikazao je pjesnik s historijskim detaljem i s njekimi pjesničkimi ukrasi, ali historijski sadržaj preteže, te

je invencija fantazije pjesnikove uzgredna. U metrici pjesnik koleba medju elizijom, kako ju Vuk toli često bilježi — bilo pravo ili krivo —, a njeki pjesnici upravo prekomjerno upotrebljavaju, i medju sinicezom, koju je Dežmanu preporučao primjer Mažuranićev i dubrovački. Nu reć bi da je Kurelac uputio Ivana u to, da je sinicezа samo »vlaška«, pa tako žaliboże nije Ivan dugo sliedio Mažuranića.

Vienac od »petdeset sonetov« (rukopis) savi Dežman za tisućgodišnjicu sv. Ćirila i Metoda (1863). Jedinstvena i temeljna ideja je: slovinska sloga. Prema tomu je, osim sonetâ slavenskim apostolima, svakomu od četiriju južnoslovienskih plemena posvećen po koji sonet, a njeki na po se Crnojgori, Bosni, Primorju itd. Što se tiče metrike, upotrebljavaše Dežman u najmladjih svojih pjesničkih tvorevinah sinicezu, po primjeru Mažuranića, Dubrovčana i Talijana; poslie je, kako jur spomenuh, od toga odustao i prionuo uz Kopitar-Vukovu metriku, valja da po Kurelčevoj uputi (koji je u svojih prigodnih pjesmah upotrebljavao samo narodni deseterac), premda mu Kurelac jednoč prigovori metrici na pučki način.

Sbirka od »petdeset pričic« t. j. basana (rukopis) ima dobru nutarnju formu, oštroumlja i humora; stih je lak i okretan; oblici su stiha gotovo svi oni, što ih pučka pjesma pozna. Ovaj rukopis mogao bi se sgodno upotriebiti u kakovoj knjizi za puk ili za mladež. Štampanu nadjoh samo jednu od tih basana, i to »Orao i konj« (prozirna političnа alegorija) u »Glasonoši« g. 1862. br. 62; štampana basna mnogo je dotjeranija i duža od rukopisne, navlastito joj je pučka dikcija birana i izvrstno pogodjena.

Drama »Varadinka Mara« obradjuje narodnim desetercem (sa sinicezami) poznatu iz narodne pjesme ju-

nakinju, koja da je pripomogla porazu Turaka g. 1716. pod Petrovaradinom, kad mu je slavni vojvoda Eugen došao u pomoć. Glavni dramski zaplet i razplet ovaj je. Marin zaručnik, junak Mijo, padne kod okršaja s Turci pod Petrovaradinom u turske ruke, pa ga vezir Alipaša, obsjednuvši Petrovaradin, hoće zamieniti za slavljenu po ljepoti i junačtvu Maru. Zapovjednik Petrovaradinski, starac gjeneral, oklieva prihvatiti tu poruku vezirovu; medjutim vezir dade smaknuti zarobljenika Miju, a onda podje Mara iz tvrdje u vezirov šator, da osveti zaručnika, a tobože da bude zamjena Miji. Udariv vezira nožem, samo ga rani, a zatim on nju; poslie u bitci, koju zametnuše pridošla Eugenova vojska i provalnik iz tvrdje gjeneral, Mara se pobije s vezirom i ubije ga, a sama od one zadobivene rane pogine usred pobjednoga slavlja kršćanske vojske. S ovom glavnom dramskom radnjom prepliće se spletka, koju gjeneraličina demonska prijateljica Ivka provodi, nastojeći zamraziti gjeneralicu s mužem joj i s Marom, kako bi upropastila Maru. Koncepcija, a najpače razvoj radnje ipak je više epske nego li upravo dramske naravi; i dikcija pjesnička, povodeći se za pučkom pjesmom čestimi palilogijami i drugimi epskimi osobinami, više ima epsku obširnost nego li dramsku kratčinu.

Prikaza Mare zanosi gdješto na Schillerovu Orleansku djevicu, koja se je analogija dakako nametala sama sobom. Krasno je prikazana stojička postojanost zarobljenika Mije pred vezirom (u III. činu, prizoru 2om) i njegov rodoljubni zanos u oči mučeničke smrti (u IV. činu, prizoru 2om). Pjesnik navlaš nije htio prikazati tako, da bi Mari uspio iznenadni (gotovo zasjednički) udarac na vezira — nije htio da bude u tom jednaka Milošu Obiliću.

Glavno i najveće pjesničko djelo Dežmanovo, dovršeno u Beču već do konca g. 1862., ali štampano tek

god. 1865. u Zagrebu, pošto se je on već smjestio bio tuj kao liečnik, jest »S m i l j a n i K o v i l j k a«, velik romantični ep (288 štampanih strana) u dvanaest pjevanja. O tom znatnom djelu treba da nješto potanje progovorim, navlastito s obzirom na narodnu poeziju i na Ariosta, ta dva izgleda Dežmanova, a za to mi valja da prije izkažem jezgru sadržaja epova.

I. spjev. Starac paša Skadarski, u kojega jedinicu kćer Dilberu prose sa svih strana, pozvao junake na vitežku trku a za obdulju stavio svoju jedinicu. Smiljan (koji je od skora potajno utvrdio vjeru s Dilberom) izadje pobjednik (i nad premcem si Radulom); ali kad se, da bi primio obdulju od paše, kaže kršćaninom iz Zaboka, paša ga hoće baciti u tamnicu; junački se otme Smiljan i na konju umakne iz Skadra. II. sp. Sretne kićena Hasana, koji s pratnjom jaše od Mostara put Skadra da prosi Dilberu; na mejdanu ga ubije Smiljan, raztjera plahe pratioce, preodjene se u njegovu sjajnu odoru, i okrene natrag Skadru. Putem se od nevolje pobije s pobratimom Žarkom, koji ga drži za Turčina, dok ga napokon ne prepozna; u krčmarice Mare poprave vinom pobratimstvo, a onda Smiljan odjaše i stigne u Skadar. Kaže se paši Hasanom, i izprosi Dilberu; s njom na samu ugovori, da će ju, sigurnije no da sada bježe zajedno, poslie izbaviti iz otčine kule Dženeta pri moru, kamo će ju otac jamačno poslati u zatoč, kako joj je bio zaprietio. Smiljan vrativ se iz Skadra k Mari krčmarici, pokloni joj Hasanovu odoru i odjene se opet u svoju, pak ugovori sa Žarkom, da će iz Zaboka zapodjeti boj s Turci i dići raju na noge. U to Hasanovi pratioci, sabravši se, stigli u Skadar te paši izkazali, što je Smiljan počinio; ljutit paša obećaje Dilberu, koji mu živa dovede drznika Smiljana, a Dilbera voli smrt, no da se iznevjeri dragomu. III. sp. Pri moru u otčinoj kuli i perivoju Dženetu zatočena Dilbera ne da se utješiti pjesmom i tamburom svojih dvorkinjica, s kojimi ju sluge vozaju kraj obale. U to Smiljan, sa Žarkom jašući put Zaboka, u gori izbavi Radula od zmijetine blora, a harni Radul mu se zareče, da će svagda svoju glavu založiti za njegovu. U Zaboku izaberu Smiljana vodjom za boj na Turke, te on pošalje pobratima Nenada s Grujicom, Radom i s mornari u Dženet po Dilberu, a sam s četom ode u boj za slobodu. IV. sp. Dilbera, s dvorkinjami loveći po gori, naidje na Nenada i s njim ugovori, kako će ju noćas oteti iz kule. Vinom ili igrom umorene sluge i dvorkinje, pak i opreznu

im prvakinju Grozdanu i haduma Krzlaragu svlada Nenad s drugovi, ter odvedu Dilberu na ladje. V. sp. Radul tražeć gorom turskoga junaka Musu Arbanasu, da bi mu preoteo slavu i sablju sa očima, počuje cviel iz ponora pećinasta, i sašav nadje u njem Dilberu uz grdobnu babu vračaru. Dilbera mu pripovieda svoju nesgodu Nju i izbavnike joj iz Dženeta bila stigla oluja na moru i svi se potopili, samo se Nenad, Grujica i Rade spasili s njom na suho. Nenad odposlao Radu, Grujicu posjekao, i pohotom planuo za njom; spasio ju Rade dovodeći neznanu četu, ali to bili razbojnici, te oni Radu svezali o kuk pri moru, a nju bacili u ovaj svoj ponor k babi vračari, da bi ju poslie prodali paši misirskomu. U to banu razbojnici; Radul ih koje pobije koje povješa, pak povede Dilberu put Zaboka; babe vračare nestalo. VI. sp. Pobjedna bitka kršćana s Turci. Smiljan dieli mejdan s Omerom, prvakom turskim; dva put poštedi on Omera, a treći put ovaj njega, svladavši ga u rvanju, pa ga onesvieštena naloži na konja njegova, koji ga zanese u dubravu, a tuj mu priskoče Radul i Dilbera. Ona ga njeguje, a Radul mu pripovieda, kako je izbavio Dilberu. Za to sklapa s njim Smiljan pričestno (t. j. najviše) pobratimstvo, pa ga ponuka, da ide tražit Musu Arbanasu mjesto Omera. VII. sp. Svezana o grebenu kraj mora Radu odrieši vila pomorkinja, a on na blizu naidje na težko ranjena druga Grujicu, i lieči ga; jedan drugomu povieda svoje nesgode. Kad Grujica prizdravi, prati ga Rade put zavičaja; gorom nadju pokraj povješanih razbojnika babu vračaru, u koje spaziv Dilberinu maramu, svežu ju i tjeraju pred sobom; nadju i Nenada, mahnita, a brzo zatim nadodje na konju Radul, koji im pripovieda, kako je spasio Dilberu i k Smiljanu ju odveo, a oni njemu o babi. Radul će dalje da traži Musu, a Grujica i Rade tjerajući pred sobom Nenada i babu upute se k Smiljanu. VIII. sp. U gori pod lipom nadju Smiljana s Dilberom, i sve mu pripoviedaju o mahnitom Nenadu i o babi, a on odredjuje Nenadu kaznu, da živi s babom, čemu ona poradovavši se Nenad joj šakom razmrska glavu. Kad ga hoće Grujica posjeći, pomiluju nesretnika Smiljan i Dilbera, a on, dozvavši se k sebi od ganuća, obeća da će težku pokoru činiti a onda opet junakovati braneći djevojačtvo. Oni se upute k Zaboku. IX. sp. Na počivalu pri gorskom jezeru Dilbera uzalud nagovara Smiljana, da bi pošli u Skadar pak da bi se on poturčio i u otca paše zaprosio ju; usuprot on nju brzo nagovori, da se pokrsti. Starac gorski pustinjak, kojega upravo dovedoše Grujica i Rade, krsti ju u Koviljku; kad se Smiljan s druzima odalji u lov za skoro pirovanje, dojaše Turčin Musa Arbanasa otme Dilberu, odsjekav pustinjaku desnicu, koja mu je htjela konja zadržati. Vrativ se Smiljan iz lova, pošalje krnjorukoga starca s druzima k roditeljem u Zabok, a sam odjaše u potjeru za otmičarom. X. sp. Musa doveo Koviljku u čudnu i strašnu svoju na pećini kulu Nevrat. Da bi se izbavila njegove silovitosti, ona ga obmanu, da je naučila njekoč od stara pustinjaka, kako može djevica napraviti od gorskoga bilja mast, kojom gdje se pomaže, ne može sablja raniti, a ona da će mu za tri nedjelje napraviti tu mast, pak će on onda moći bez straha za svoju glavu počiniti troje najveće junačtvo: iz Gavanovih dvora iznieti blago, koje čuvaju maličci, oteti djevojku troglavoj aždaji u gori, i iz Maglen-dolca dobaviti plameni mač i krilatoga konja. Musa pristane na tri nedjelje, a onda da će se s njom vjenčati na Spasiljub-polju, gdje u to imadu njegove sluge zaustavljati i u svatove mu pozivati sve junake prolaznike. XI. sp. Jašuć tužni Smiljan za Musom, sretne pobratima Radula, a taj ga vodi put Nevrat-kule, razveseljujući ga pripoviestju, kako je jednoč činio šalu od pijanice Bekri-Muje. Na polju Spasiljubu uvedu ih sluge u šator k Musi, koji tu već dočekuje goste za svatbu svoju. Radul, tobože Aramzada, kaže mu, da traži po svietu sablju sa očima, a Smiljan, da traži djevojku, s kojom da se je u Skadru vjerio, ali je onda nestalo. Musa, svladav zabunu svoju, doziva Koviljku, svoju za malo časa vjerenu kadu, da prokuša čudotvornu od sablje odoljen-mast na robu; ali Koviljka ne će, da se ludi rob zastrašuje, nego da o njezinu vratu kuša Musa snagu masti. Kad Musa pristane i sablju vadi, Smiljan, pogadjajući, da djevojka hoće ovako poginuti, zameće kavgu. Musini gosti veseljaci razbjegnu se, Musa i Radul izadju da diele mejdan, Radul ubije Musu i otme mu sablju sa očima; sad navale na nj junaci gosti Musini, ali njemu priskoče Smiljan i Koviljka, pošto su bili u šatoru pobili Musine sluge, pak sve troje složno pobiv ili raztjerav dušmane odjašu sretni put Zaboka. XII. sp. Oko Skadra sjekla kuga. Zalud starac Ibrahim, prema narodnomu vjerovanju oboravajući noću sa šestero djevojaka grad, kuša odvratiti kugu; jur prije bio ju uneo u grad (i ovo je po narodnom vjerovanju) čovjek na krkači, da bi poštedila njega i kuću mu. Kuga strašno mori po Skadru; i pašinica umre, u naručju pašinu, koji se, u dobroti svojoj, nije dao njome odvratiti, da ju ne bi umiruću njegovao. Ali dodje stari krnjoruki pustinjak s Grujicom i Radom, odkužuje grad, i pomor jenja. Stari paša prizove k sebi razglašenoga spasitelja pustinjaka; taj, nazirući na paši znakove skore smrti, nuka ga, da bi prije razkleo kćer svoju, o kojoj mu

sve zgode i nezgode pripovieda. Stari paša skruši se i počima se utjecati pod okrilje Boga spasitelja. Upravo čuje, da je pomor sasvim prestao: i gle dolazi mu Dilbera (Koviljka) sa Smiljanom i Radulom, ne hotjevši ona svojih roditelja ostaviti u sadanjoj nevolji bez svoje harne njege. Smiljan sve izkaže paši te u njegovu otčinsku vlast stavlja Koviljku i sebe. Ganut starac prašta im umirući, dade ih vjenčati po pustinjaku a sebe krstiti, pak izdahne. Koviljka nikako se ne da suzdržati, da ne bi mrtvoga otca na oproštaju izljubila; samo nesvjestica, koja ju u toj ljutoj borbi srca spopada, spasi ju te se poljubcem ne okuži od mrtvoga otca. Odjašu s njom obeznanjenom Smiljan i družba put Zaboka, gdje će biti svatba.

Tko poznaje naše narodne pjesme i pripoviesti, jamačno će mi povladiti, da su dogodjaji i osobe u Dežmanovu epu posve po narodnom kroju: tako je umio pjesnik njeke elemente iz Ariostove romantike pretočiti u narodno biće i ruho. Što ga je povodilo na to? On je dobro proučio bio Gundulićeva »Osmana« i Tassov ep »Oslobodjeni Jerusolim«, pak je našao, da ta dva epa veže dvoj vez: jedan je istovjetnost ideje u glavnom predmetu t. j. pobjeda krsta u borbi s polumjesecom, a drugi je (posljedak prvomu), povadjanje Gundulićevo za Tassom u njekih pjesničkih uresih, epizodah i osobah. On je dobro proučio bio Ariostov ep »Orlando furioso« i naše narodne pjesme ter pripoviesti, pak je našao, da se naša pučka romantika u dvojem slaže s Ariostovom: u glavnoj ideji t. j. u borbi krsta s polumjesecom, pak u njekih tipnih prikazah o viteztvu, o vilah, o vješticah (vračarah), o čarobnicih itd. Upoznavši svezu Gundulićevu s Tassom, i ove analogije naše pučke poezije s umjetnom Ariostovom, pravo je scienio, da mu je slobodno njeke Ariostove prikaze uzeti za svoj uzor, ali ih uobličiti po načinu pučke naše epske poezije. I tako je postalo, te se njegov ep čita kano umjetna preradba naših pučkih epskih elemenata, premda ima u epu preradjenih i podosta Ariostovih elemenata. [1]

[1] Izporedi u Ariostovu »Orlando furioso« spjev XII. kitice 86—94, pak XIII. 4—44; XIV. 4, 5, 6, 15—24, 28—45; XXVIII. pod kraj; XXIX. 1—26; XXXI. s početka; XXXII. (o Tristanovoj kuli na pećini); XXXIV. 192—194. Izporedi još Marfisu u XIX. pak krštenje njezino u XXXVI. i XXXVII., spor Gradassa s Mandrikardom radi sablje Durindane u XXVII. i XXX., takmenje Mandrikardovo s Rolandom i otmicu Doralise po Mandrikardu ter njegovu smrt od Rudigjerove ruke u dvoboju; još uzmi na um preodievanje pobjednikovo u odoru pobiedjenikovu XX., liečenje ranjenoga Oliviera pustinjakom u XXXII. i XXXIII., i Olimpiju svezanu o morskom grebenu u XI.

Ne mogu na ino a da ne izpišem (s običnijim pravopisom i oblici) njekoje izreke iz Kurelčeva pisma i primjetaba, što no je iz Djakova »u oči sv. Antuna Padovanskog, god. 1863.« skitio svomu Ivanu, koji mu je na ocjenu bio poslao iz Beča rukopis Smiljana i Koviljke. Svanut će nam pred očima stari Kurelac, kako je učio svoje miljenike, a u crtici o Dežmanu treba i sličica staroga Frana.

»Bog te blagoslovio: ti tvojega učitelja daleko prestigneš i presegneš, nu ja to draga srdca podnosim, ne samo zato, što bi trebalo svietu nazadovati, kad bi svaki učenik nešto manje vriedio od učitelja, nego i zato, što ja unapried koji dielak tvoje slave odkidam i sebi prisvajam. Ti znaš, kako čine selski učitelji; govore: taj župan, taj vojvoda, taj biskup itd. to su sve moji učenici bili, te onda skupi de lovorje njihovo te sebi na glavu. Tako ti nebore i ja . . . Neki dan vozio sam se s biskupom u zvjerinjak i tvoje djelo, odista mi nenadano, dostojno pohvalio i biskupa tim razveselio, jer on ničemu toliko rad nije koliko napredku mladjih nam umov« (u stari genitiv ne smiem nikako dirati). »Moji prigovori i hudbe moje dvoje su vrste: onim, što se jezika tiču, lašnje povjeruješ, lakše grješiće izpraviš; onim, što se iste pjesme tiču: nisam te oholije, da im se baš povijaš, nu na volju ti dajem, kako se po sebi razumie, posluhnut ih il im se osluhnut . . . I iza oklievanja i popravka lasno rečeš, istine ne povriediv, da je Smiljan plod prve mladosti tvoje, dok si još pisao bez klobuka na glavi (t. j. doktorskoga).«

Što je Kurelčevih prigovora (a ima ih sitno izpisanih sedamnaest strana na listovnoj artiji) pjesničkomu

jeziku ili prikazbi, to je većinu njih Dežman posluhnuo, a gdje kojim se i osluhnuo; tako je na pr. Kurelac Dežmanovu redku: »navukla bi raztokom obrve« primietio: »uzmi primjereniji glagol«, ali Dežman, koji je Vuka gotovo na izust znao, braneći se pripisao: »pogledaj u Vuka«; Kurelac prigovori: »na kalcu voda je mutna, zato se i zove kalac« (valjda čitajući kálac, a ne, kako treba, kàlac), a Dežman će pripisati: »kalac je po Vuku mlada trava«. Još ovaj primjer. Kurelac mu piše: »došo na obćicu: ne znam što je obćica«, a Dežman, poznavajući tu staru rieč hrvatsku, pripisuje: »to je sabiralište«.

Još ću dva tri Kurelčeva prigovora sintaksne naravi napomenuti:

»Kad svatovi spaze. Metni u minulo vrieme; ovako ne smie stat. Vuk, slavni Vuk, nikada grdnije pogriešio nije nego što je cielu poviest o srbskom Sovětu praesentom izpripoviedao«. »Reci: dodje *k* vodi, a ne: vodi bez *k*. Ti si vas poludio takovimi tobož milinami; nu neka ti ih; ne mislim u to dirat, nu samo mi je napomenut, da s te eufoničke cicvare stvar bude dosta put nerazumljiva«. »Pokrila se sa: ne vriedjaj slovnice, ti slobodnjače pjesnički; grammaticis quoque vox in capitulo, nisi sint canes grammatici«. »Ja u šumu podjem: ne smiš; kad si već pošo kolovozom novim, reći ti je: ja ć' u šumu poći. — Jedno malo snage: germanismus, a i mlitavo. — Je l' imate?: tomu se oduči; to si iz Pozora naučio. Treba: imate li? — Je l' vjeruješ? Već sam te zato ukorio. Vjeruješ li? — Izabrav jednog: makni taj jednog! — Napučene: Zagrebačko maslo! Narod govori: naseljene. — Utulit: valjda utolit? Nu skoro ti učinih krivo. Dobra je rieč, nu je već od davna čuo nisam. To je nekakva stara stara hrvatica«.

Za prigovore njegove nenarodnim riečim evo dva tri primjera:

»Predvoditi nije naški, premda našinci tako pišu«. »Opetuje: samo mi s tim dodji, ne fali ti batin, liepo iz Djakova«. »Predvodnika: spravi u buturnicu«. — Za ogled Kurelčevih prigovora pjesničkoj dikciji evo njekoliko ih po izbor. »Gdje bivaju bule: udara prozom. — Reci ljuba ili kada mjesto žena. — Vašar: bolja prema narodnoj pjesmi turska tudjinka pazar od Magjarice. — Divna kćeri moja: tako ne će reći majka. — Momci govorljivi: da rečeš žamoreći, ili što takova; momku te junačkomu ne dolikuje govorljivost. — Krčmarice ne nose mješinu vina; to samo Markov šarac nosi, er je Marka volja. — Iz Mostara ravna: možebit da se i to nadje (ima u narodnih pjesmah mnoga bezposlica), nu ovdje bolje da staviš grada ili biela. — Dvorana: to su književnici izmislili; reci odaja ili što takva. — Dieva: bolje moma ili djevojka. — Našega zakona. Po njihovu bolje: čista vjera turska. — Maven plamen ljubavi: prevelika slikovnost uz abstrakcije posve je izliha; pak zašto da je plamen ljubavi baš maven (a i rieč još turska!). — Primorje ljuto, zemlja suha, pak tamo ima raj!... ljutina i suhota ne dadu raju mjesta to tako. — Pietli na polju: utjeraj ih u dvorište ili u kurnjak. — Čisto sunce: posve izlih epitet; reci ovako: i ogranu na nebu sunašce. — Polnoć odbi: u Turâk! Misli na muezina i munaru a ne na njemačke Burge. — Vidi oblak: oblak ne vidi; ako on vidi, to onda sunce ne vidi. — Kad si rekao: mila, onda je ljubljena izliho; samo vino slabiš; tako je i u ruke milostnice, čim si ju već nazvao milosrdnom. — U naglosti: narodnije izreci. — Mirucaju: satirička rieč, ne dolikuje ustima pustinjakovim.

Što se tiče metrike, Kurelac ne trpi ni elizije ni siniceze. Tako svjetuje Ivana svoga, kad piše 'na mjesto ona:

»Toga se okani (a imaš često). Pišeš: *ak'* si *kom'*. Ne bu nikaj s toga!

Mjesto: vaše *s'* drage, piši: drage su vam. Izbjegni elisiju slova *u*, naš je jezik zlo podnosi. Ni mi ne elidiraj, ako ikako možeš (ti se valjda nisi ugledao u Subotića). Pišeš: bilo doduš'; ne mož'. I tvoje: cereć *s'* pretvrdo. Nemoj: ta*k* čitali, nego piši tak*o*, osobito pred suglasnim«.

Ne trpi ni elipse glagola auxil., osim za treće lice, za koje — veli — »možeš izostavit, ali za prvo ne; dakle mjesto »čula pjesmu« reci »dočuh pjesmu«.

Ali Kurelac ne trpi ni siniceze (kako rabi Talijanom, Dubravčanom, Mažuraniću, a doista i našemu pučkomu pjevaču). Tako svjetuje svoga Ivaniša:

»Tvoje vrste: Stupi u kuću itd., pak: Il' me izbavi itd., pak: Dieva umaknu itd., trebaju izpravka metričkog. I na

to sam često nahodio u tvojoj pjesmi, da onaj i o participiorum hoćeš da saždeneš u jedan slog. Žao mi tvoje slobode i vezanih rukû, sed carissime: lex prohibet. Ti pišeš: I on *lovio* od jutra do p o d n a. Možebit si gdje našao p o d n a, nu nie pozwalam, etiamsi magis panslavicum; sed p a n j a i d a n a usu praevaluerunt«.

Što se tiče retoričkih figura, to stari Fran prigovara čestoj anafori i palilologiji svoga Ivaniša. Tako u primjetbah V.omu spjevu ima i ova:

»... m o j a p a m e t, M o j a p a m e t ... Glavna ti je grieška, kojoj lahko odmogneš, kud i kamo prečesto ponavljanje početnih, završnih, ili pak i poosrednjih rieči. Das F l e i s c h des Gedichtes verliert dadurch. Nur wo der N a c h d r u c k besonders g e b o t h e n ist, dort ist die Wiederholung eine wahre Zierde. Ali si, još posve ne usvojivši s t i l pripoviesti pjesničke (ako ti i jest dikcija pjesnička) htio stvar sebi o l a k š a t i. Ne ćemo ga tudaj, sokole, ne! Znoj se, poti se«.

Sad da skupim glavne primjetbe Franove, koje se tiču same pjesničke prikazbe i sastavbe:

K spjevu I. T i h i š a p a t i t. d. Tomu zapoviedanju mjesečevu čitatelj se odmah ne domišlja; jasnije i krjeplje to izreci ... Prilike sjenom se i maglom obastrite; taj razgovor mjesečev odveć mi se razgalio. Ti kao da mjeseca pravo ne poznaješ; tamo dolje negdje čak ga nazivlješ govorljivim, a on je po njemačkoj poeziji der stille und der verrätherische Mond, ali nikada oracije ne govori ... V r s n i k? Non so, ma non crederei. Il prediletto? Cliente? A za godine ne mož' ni pomisliti, čim su zviezde v j e k o v i t e ... S Turkinjami, kako i sa znamenjem turskim, bolje se upoznaj. Niti čitaju, niti su sentimentalne, nit ih pred junake izvadjaju, bar ne na prvi mah ... Odveć fantazije u sunašcu s a n a n o m i m r k o m ... Skidanje koprene s Dilbere, moj Ivanišu, bolje po psihologiji izpiši; koja se s a m a odkriva da junakom svoje lice kaže: toj se ne treba stidit s t i d o m d j e v o j a č k i m. K spjevu II. Odveć je vješt tvoj Smiljan; kad se glava odvaljuje, mora krvce na odoru pasti ... Svati Hasanovi o d v e ć su velike plašivice ... Turci ne hvale d o b r o t e s r c a ... Što pišeš: zabavi mi l i j e p a j u n a k a: troppo, caro mio, all' Europea. Impossibile .... S b o g o m!: to nije po turski ... B r a ć o!: u epopeji pjesniku je sakriti se posve, treba da je objektivan, a čim rečeš b r a ć o, već ti se lice gleda, zoveš ...

Kako to da se paša n e č u d i poviedanju Šekurovomu i da ne pita ili pače da ne nagadja, odkud Smiljanu pismo doneseno ... Ono pašino riganje jada prešareno, preobilato te zato i n e i s t i n i t o. Ništa zato, da istočanin govori: etiam subjectus legi naturae humanae. A poslie toga, o d l u n j a t i bolje prilikuje flegmatiku nego tako strašnomu koleriku ... K spjevu III. ... Osmanliju djevojku pak da ju m u s e vozaju: non mi conviene ... K a n i m o s e itd. protivi se načinu epopeje. U romanu, u prozi možeš tako ... K spjevu IV. Već su veliki vlaški pjesnici u tom sagriešili, što su žensku čeljad na iztoku romantizirali, pak njihov grieh prešao i dohvatio moga Ivaniša. Nu čim si ti Dilberu pokondirio, nije smjela obreći da će z a b i t na milo svoje. I tvoji mornari odveć su ceremoniozni i d u ć p o T u r k i n j u d j e v o j k u. Vadi nimbus Dilberin i z n j e i s t e a ne toliko iz onoga, kako ju ljudi služe i pomažu i spasuju itd. I mašta je Dilberina mal da ne hristjanska ili da reku nje s a n ... K spjevu V. ... Die Strandscene etwas zu abenteuerlich und zu bunt ... Kad se galija nije prevrnula nit su ih iz nje pobacivali, kako su mogli potonut? Nu ti, p r i m o r a c i p r o s l a v i t e l j m o r n a r s k i, valjda znaš, kako ... Na golu rieč Grujičinu, ako nisam što zaboravio, zlo nam je o Nenadu mislit. A ni poslie, kad je trebalo da se Dilbera smiluje Nenadu kao svomu o s l o b o d i t e l j u i z k u l e D ž e n e t a, ona za njega ne progovara ništa. Pak nisi ni nagoviestio, može li se, i po čem se može Nenad iznenada onoliko promieniti u svom postupanju. Konac mu je s r a m o t a n, a nije bilo prave prilike da budemo ogorčeni na njegov postupak. To moje odvjetovanje za Nenada popravkom plati ... K spjevu VII. ... N a b r e j a n i itd. K r v n o č e d o itd. zu modern, zu überschwänglich; a kaže se: n a b r e k l i. Koliko me je IV.—VI. pjevanje razveselilo (uz ona prva tri, slablja dakako, istom si pjesnikom postajao, po onom: l' appétit vient en mangeant), toliko me sedmo ozlovoljilo, nu iza njega opet držala vedrina i liepo vrieme, dok se oko XII. ne pojaviše neki pahlići, kojih tvoje pero lasno raztjera: bio si pohitio, da budeš gotov. Un artifizzio non si fa in fretta. Osobito početak sedmoga pjevanja, kad budeš liepo na tenani, veselo i hrabro promieni. Nu nije ni čudo! U tom je pjevanju presrt, gdje se neki uzli da rieše a drugi da zauzlaju. Veće je trebalo miesit i priredjat nego pričat. — Prielaz od kletve na plemenitije ćuti odviše je iznenadan ... Ein Racheprojekt muss mit mehr Zuversicht jemandem anheim gegeben werden, als mit diesen schlappen Worten: v a n d a h o ć e š. Das k a d k o j u u l o v i š ist ener-

gischer und praecisär zu geben, denn der Gedanke ist: onoga časa ili u onaj par, u onaj tren, i t. d. I tuoi sentimenti di vendetta farebbero onore ad un Montenerino ... Čuješ, Ivanišu! Sve mi se vidi da mi ti po vremenu postaneš pjesnikom satiričkim; er ona pomisao o bielih pticah, iz kojih perja Radul duševe da pravi za bolujućega Gruicu: to je žarka satira na romanticizam ... Nit sam Turčin itd.: briši to, senza perdono. Er ako je slabo tursko carstvo, nisu zato nečvrsti čeljad ni ljudi turski. A što je čvršćâ? Samo visoka gospoda turska za primjer su gdjekad mekušju i razkošju ... Hodi, teci, leti. Ta synonimika, u Gundulića i dosadljiva, u narodnih pjesmah, kojim si ovaj put (ufam se u Boga samo ovaj put) posljedovao: ni slieda joj nejma. Da me pravo razumieš o posljedovanju narodnim pjesmam: njihova plastika, majstorija u pripoviedanju i uvijanju jezika do vieka primjerom ti ostanule, nu se ne povadjaj ni njihovim moralom ni njihovom metrikom. Turstvo si i ti iztriebio, er ti je jezik posve čist, i ti si u Vukovom rječniku sbilja biser prebirao i liepo ga i sgodno u pjesmu snizao. Moj zemljak Nović žalibože posve inako: on je turstvom svojih pjesam i Vuka i Jukića nadvisio ... Ono bolovanje Grujino uzvisi čimgod, da življe uza nj prionemo ... U mornare tvoje, koje si rad proslavit, nisam rad dirati, niti se to već izmienjati može: sie greifen zu mächtig in das Triebwerk der ganzen Maschine; nu svakako mi je napomenuti, da tvoji mornari po šumah i pećinah hodaju kako i naši hajduci; što su preko svoga običaja (u nas bar) rodoljubni, nu to si ih ennoblirao a to je i dužnost poezije, nu je grješnije, što si ih načinio mehke na srcu, a oni su pritvrdi i bogopusti ... Jedno stado itd.: to je jur davna sbilja, er je Bog odista pastir svemu ljudskomu rodu. Theokracije znam da ne zamišljaš, a republike nisu već sublimes conceptus. Visoka misao svoje jedro imaj a ne budi šuplja. Misli te smisli. ... Pored svega što sam rekao o pjevanju sedmom ima i ono svoja liepa mjesta ... Spjev X. ... Irecimo: utvori bolju vrstu; pak je tuj umovanje Dilberino i nje djevojačka hrabrost nešta po ne turski, nu bisogna raffrescar un poco l'aria, te ugadja hajd ... Ovdje dikciju malo povisi, da ne spadne u prozu ... Spjev XI. ... Ime urezavat: to bi mlitava i melankolična i fantastična ljubav bila, koja bi se tim bavila u ovakvom trenu, takvi ljudi na ovoj zemlji ne niču ... Iza pripoviedanja Smiljanova i Radulova moglo je Musi što drugo na um pasti...

Neprosboriv itd.: ce vers pourrait briller par son absence... Pored svega itd. i ona vrsta za njom gotovo su proza ... To po duši da ti rečem ne znam. Questo verso sente il suo Dežman. Cette nonchalance véridique ne convient pas à l'ermite. Occultas vias providentiae monstret, nec macularum causa certam sed possibilem mortem exhibeat, ne immodestus appareat, dum effectus scilicet timor proximi finis tamen assequitur ... Ne liši paše raja, kad ti nije za nevolju. Krsti ga pak da umre. Tako se tvoja epopeja ljepše okanča, nego da samo tvoj Smiljan vodi Dilberu, a mi drugi da ostanemo na cjedilu. Iskiti ti malko tvoga junaka, da čovjek može za njega uzmarit. Peripetije su doduše svakojake, i dobro izvedene, nu nisi nam nigdje ljubavi ili čuda za Smiljana potaknuo, a čitateljem je za čudo, kakov je to albae gallinae filius, da ga je sve voljno pomoći i spasiti itd. a ništa se o njem doznalo nije; a i zamučalo, kako i kada ga je Dilbera zaljubila, te kako to, da i Grujica za nju toliko mari; valjda zato, što je prijatelj Smiljanov; ali i to prijateljstvo baš nije za dobe prijavljeno. Napokon o koncu epopeje. Na svatbu itd.: to je liepo, svatovati je svakako vesela stvar, ali dobroj kćeri i otca je odžalit; takova je žalost i Turčinu sveta; a dobro bi i hvala Bogu stala za tolike nesgode sretno predobivene«.

Dežman je u završnoj redakciji svoga »Smiljana i Koviljke« posluhnuo većinu Kurelčevih primjetaba, pak scienim, da bi bilo poučno, kad bi tko potanje prikazao, od koje su koristi bili, po estetičku vriednost epa, znatni izpravci pjesnikovi izvedeni prema učiteljevim savjetom, i kad bi ujedno pokazao, kako su u tom epu spojeni elementi Ariostove romantike i naše pučke. Ovo potonje iztraživanje bilo bi, držim, tim manje na odmet, što je Dežman prvi učinio pokus, da načini njeku spojevinu osobite romantike baš Ariostovske s našom pučkom, pokus, koji reć bi da ne bi imao ostati posljednji u našoj umjetnoj poeziji; jer umjetnička uporaba naše pučke epske pjesme i pripoviesti i bajke nije (ako izuzmemo Čengić-agu i Pobratimstvo) još ni s daleka segnula u samu jezgru pučke tradicionalne literature, nego se je više držala po-

vršine. Bilo bi koristno i to, da se potanje izpita ona Kurelčeva znatna izreka, u čem li valja a u čem ne valja posljedovati narodnu pjesmu. Meni se je stegnuti na to, da u kratko napomenem, kako je Dežman u svom epu, da bi mu podao narodni kolorit, upotriebio ne samo osobine pučkih pjesama nego i drugih kako se danas veli, folklorskih tvorevina naših.

U »Smiljanu i Koviljci« na narodnu su: zdravica (spjev II. strana 37), običaj pričestnoga pobratimstva (VI, 149—151), slava krstnoga imena (VII. 161), mezećenje vina jabukom (VII, 179), jestiva (turskih imena) (IV, 100), lov (IV, 86/7), igre djevojačke (IV. 101/2), vračanje travom razkovnikom (VII, 174), glavne trave bajalice (X, 232), kaljenje sablje zmijskim jedom, kobljenje po sanjah (XI, 252/3), po podbrektivanju sablje (XI, 238), po cvieću (XI, 237), vjerovanje o kugi (XII, 268—271), o Gavanovih dvorih, troglavoj aždaji i Maglendolcu (X, 230), o vili pomoćnici junaku u nevolji (VII, 156); kako junak ili djevojka bratimi ili sestrimi planinu (II, 48), sokole (IV, 83), vilu nagorkinju (IV, 84—86), dubravu (IV, 89); junakova (ili djevojčina) apostrofa konju (I, 13; V, 110. 112; VI, 144), sablji (XI, 238). Na narodnu su opisi: odjeće junačke (II, 27/8), bacanja topuzinom (II, 28), izazivanja na mejdan ili na boj (II, 29; VI, 136; i češće), ženske ljepote (IV, 99 i XI, 246), vijanja gavrana na bojištu (opis po narodnu, ali široko na umjetnu razveden VI, 133). Slogom na narodnu ali sadržajem na umjetnu ili na stručnjačku jesu opisi: jutra pak bure na moru (V, 120/1), poslovanja i života mornarskoga na brodovih (IV, 96 do 99), pomora od kuge u Skadru (XII, 272 i dalje); sadržajem je po Tassu opis paklenskih hudoba, (koji je nepsihologijski na ustima Dilbere), a nastavak tomu, opis ostalih noćnih bića — neukusna čitulja ih — po narodnom je vjerovanju (IV, 105/6); na umjetnu je opis gorske prirode (IX, 202), ali i tu je na narodnu ona simetrijska trojnost ili trodjelnost, koja je jedno od bitnih obilježja pučke retorike. Ona se navlastito pojavlja u tipnoj narodnoj prispodobi (koja se trodjelno sastavlja od upita, nijeka i tvrdnje, ili je već mjesto upita utvorna tvrdnja, koju onda uklanja nijek a napokon istinska tvrdnja zamjenjuje), pak u trobiru (ili—ili—ili), a još i inače često u narodnoj konstrukciji pjesničkoj ili retoričkoj (na pr. u VII 167/8 oporavljeni bônik dubke svali hrastić, pak bukvu, pak jelu, breme nosi jedno — drugo — treće počivalo; slična trojnost je i u X, 220). Tako je u »Smiljanu i Koviljki« na narodnu trobir u II, 55, a i većina prispodobâ je na narodnu, ali njeke su malo dopunjene ili pak na umjetnu na široko razvedene (na pr. III, 58; VIII, 182). Na narodnu je klimax (reć bi fizikalni) (u IV, 86): junakovu pjesmu čuje livada, ova ju kaže gori, gora jeki u oblaku, a jeka djevojci na prozoru; u retoričkom klimaxu posljeduje naš pjesnik dva tri puta Čengićagu (I, 6, i 17). On upotrebljava narodnu figuru etimologijsku (II, 56 »nevena . . . da vene«); vrlo često, pače i prečesto, unatoč Kurelčevoj opomeni, anaforu, gdje i nije retorički osnovana (III, 59 s početka, VI, 145 pod kraj). Osobito je obilježje priprosta pučkoga sloga figura hiperbole, koja pretjeruje ili u prejako, prekrupno, prestrašno, ili u presitno i prenježno, ter na potonji način izlazi reć bi hypocoristicon u slogu. Naš pjesnik, dobro razabravši, da je hiperbola veoma obilježna po narodni slog, a hoteći posljedovati taj slog, počesto upotrebljava hiperbolu baš narodnu; takovo je na pr. bahato izazivanje (uz podrugljive krupne rieči) na mejdan, pa grdne kletve u II, 29 i 32, VI, 136, pašine kletve na kćer u II. 53—55, pripoviedanje Dilberino o mukah,

kojimi ju je mučila baba vračara (V, 127); ili kad junaku služi za divit krvca iz obraza (III, 78), kad junak čupa drveće iz zemlje (VII, 187), kad se od njegova izdisaja i udisaja, spavajući pod lipom, uzvijaju i privijaju grane (VIII, 186). Takove hiperbole presadjene iz pučke poezije u umjetnu kadšto su i neukusne, kao što na pr. one u Dilberinih riečih Musi Arbanasi (X, 217), ili u Smiljanovih (XI, 257). Premda je njekim od tih hiperbola, napose onim kletvam pašinim na kćer u II, 53—55, Kurelac prigovorio, ipak naš pjesnik nije htio izpravljati. A zašto nije? Tu mi valja opet napomenuti onu Kurelčevu primjetbu: »Čuješ, Ivanišu, sve mi se vidi da mi ti po vremenu postaneš pjesnikom satiričkim; er tvoja pomisao o bielih pticah, iz kojih perja Radul dušeke da pravi za bolujućega Grujicu: to je žarka satira na romantizam«. Ovdje stari Fran prigovara hipokorističnoj hiperboliji u Dežmanovoj prikazbi. Za ovo mjesto učenik posluhnuo učitelja i izpravio, ali za druga nije; a nije reć bi zato, što je jedno obilježje Ariostove romantike, u koječem uzora Dežmanova, hiperbolija ili hipokorističnost u slogu, kojoj doduše Ariosto počesto naumice podaje namjenu satire na prevršeno viteštvo, ali Dežman je bez te namjene rabio hiperbolu i hipokoristikon po primjeru pučke poezije. Ipak ga je satirični duh Ariostov povodio na to, da bar na dva mjesta upotriebi u svojem ozbiljnom epu groteskni narodni humor, kojemu je stilistično obilježje krupna hiperbola, i to u rugalici Radulovoj na pijanicu Šarengaću Bekri-Muju (XI, 241—245), i u opisu kupâ, iz kojih piju junaci u krčmarice Mare (II, 36). Hipokoristična prenježnost, dakako prema ukusu pučke poezije, javlja se osobito u opisu (III, 59—61), kako su pred čamac Dilberin upregnuta dva labuda, koje upravlja paunovim perom djevojka; kako s junakova obraza suze sipaju u

more (VII, 156); a navlastito pak u poetičnom opisu, koji upotrebljava mitske elemente pučke, o milovanju Smiljana i Dilbere, u VIII, 182—188.

Evo obilježnih crta toga opisa, koji je pjesnik s osobitom pomnjom izradio. Sjedeći pod miloduhom lipom zagrljeni Smiljan i Koviljka, gledaju se zatravljeni od ljubavi, ne govore, ne žamore, već samo »suzom iz očiju«; »ti bi reko, da su sadjelani od liepoga Lužanskog mramorja« (artistična prispodoba). Oko dragih cvao čemin i ružica, smilje i kovilje, a gora, polje, kamenje, sve miriše oko njih od onoga cvata. Kad zanoći, pojave se vile, ter jedna dobaci Dilberi tamburicu, na kojoj su žice od struna krilatoga konja Jabučila. Čim zakuca Dilbera u tamburu, zaspi Smiljan, a vile kolo vode oko njih; zapjevaju slavulji oblietajući oko lipe, a trava i stabalje njiše se po tiparu Dilberina tamburanja. Čim se rodi sunce, nestane vila, i sve se utiša, a Smiljan prenuvši se sluti, da je s Dilberom zapao u noćno igralište vilinsko, pak hite da uteku iz njega. Ljepotom i nježnošću poezije takmi se ovaj opis s onim u spjevu I, str. 8—14, gdje se prema narodnim pjesmam i po narodnom vjerovanju, da svaki čovjek ima svoju zviezdu vrstnicu na nebu, prikazuje razgovor mjeseca sa zviezdami, od kojih zviezda Smiljanova pripovieda, kako su se zamilovali Smiljan i Dilbera, a zviezda Radulova pripovieda junakovanje svoga vrstnika. Ovako je pjesnik na originalan način, umjetno dotjerujući njeke elemente narodne poezije, izveo jedan dio ekspozicije za glavnu radnju svoga epa.

Ako još spomenem, da je pjesnik rodoljubnu tendenciju i ideju svoje pjesni napose iztaknuo u trima liepim lirskim prikazama: u apostrofama junaka Rade na grozdovitu lozu, na željkovani zavičaj, pak na Boga, moleći ga,

da bi ujedinio sve Slovinstvo (VII, 158/9 i 168—170): to mi je samo još dodati, da je Dežman, izdavajući »Smiljana i Koviljku« g. 1865., u liepoj posvetnoj pjesmi izkazao i zahvalnost učitelju svome Kurelcu i svoj pjesnički reć bi program, u koji ga je baš Kurelac uputio bio. Učitelj ga vodi na Učku goru, da bi mu pokazao čisto zlato i Slovinstvo bistro, našu slavu i davninu našu; vodeći ga putem nekrčenim, sokoli plahâ pogledom izhoda sunčanoga i mora hrvatskoga; posrtajućâ drži uzdanica ruka učiteljeva, a kad ga uz planinu ostavlja snaga, za okrjepu kaže mu izvornicu vodu ozdravnicu, ter tako oni hite uzbrdicom, učitelj pred njim kâ uzletan oro, on za njime kâ sokolić sivi, dok mu sa sljemena ne pokaza golemi Velebit, odakle nam se radja sunce. A onda mu učitelj čita dvanaest slavnih pjesam, dvanaest bisera, pod čijim dojmom zaneseni učenik uzvija se s učiteljem na vrh silne gore, na kojoj su uz vilu nagorkinju Bojan i Lumir, ter njoj ga učitelj prikazuje kao najmladjeg si sina, komu drhće ruka za guslami, a vila mu daje gusle i govori: »ne skvrni mi mojega javora, na tudju mi gusal ne navijaj, ni tudjinke uz njih pjesme pjevaj, već evo ti sjajnih tuj ogledâl (t. j. Bojana i Lumira), i eno ti tvojega pjevanja«, pak mu kaza na livadu, po kojoj »n a š e dieve djevovale, n a š i momci momkovali, n a š a stada plandovala, sve bi n a š e po njoj i p o n a š u«. Tako primi pjesnik gusle, i evo sad učitelju posvećuje svojega prvienca, »da po njemu znadeš i doznadeš, tko u Vilin povede me dvore, tko mi dade gusle javorove: posijao mukom ti ledinu, na meni je, da Ti dam prvinu«.

Tri godine poslie, g. 1868., izdade u Zagrebu sbirku pjesama »P o l e t a r«, kojemu u predgovoru sa značajnom skromnostju a Kurelčevim retoričkim slogom kaže: »Većinom su to pjesničke prvine moje. Ne umiju one nebu se podići, već ti, domorodni čitatelju, smjerne dolaze na prag, i sretne mi budu, ako ih bud kako primiš. Na tvojoj su zemlji nikle i tvojom se hranom pitale, i bude li koja tvojemu oku milija, tvojemu uhu ugodnija, mojega se imena i ne kosni, jer nisu one pisane, da se vienca njimi dohvatim, van da ti pokažu ono domaće vrelo, koje te, gucneš li iz njega, pjesničkim plamenom zadahne«. Tridesetak izvornih pjesama »Poletara« jesu koje patriotične alegorije, koje legende, koje pjesničke pripoviesti historijskoga sadržaja u obliku pučkih junačkih pjesama, koje bajke, naginjući sadržajem na baladu, koje pak prave balade ili romance. A l e g o r i j e su: P j e s m a o z l a t n o m s t a b l u, t. j. o vjeri i slobodi, koje čuvaju Crnogorci (»Golešplaninci«) na uzor slovinskomu rodu; K l i j i n z a p i s, kojim kaže vila poviesti nesložnim Hrvatom i Srbom, odlazeći iz njihovih zemalja: »težko i Bogu, kad ne znate slogu«; N a š a j e b u d u ć n o s t, što je obmanljiva rečenica dangubice Juga, kojemu je otac kao najmladjemu rekao: »kršni moj milinče, tebi je kršina: krči, ori, sadi, da uzmogneš žeti«, a on samo pije i pjeva! P o k l a d, gdje se po narodnoj priči izvija žalostna istina, kako je težko da t r i b r a t a budu jedne misli; i napokon B r a ć a n e b r a ć a: dvoje braće, Krešimir i Dušan, ne će da idu u pomoć trećemu, štono je bolnoj majci bio pošao na studenac po jutrnjicu pa ga tu zaskočio Turčin, te radi njihova nehaja pogine im i majka od prieka straha a i onaj treći brat od ubojnoga dušmanina. L e g e n d e su: P o k o r a h a j d u k o v a, koji poslie težkih opačina napokon skrušen ubojnu topuzinu zabije u zemlju, da klečeć lije suze na nju i ne ustane, dok mu Bog ne bude k sebi dao, i već je iz topuzine izraslo staro drvo

jadovine, a hajduk još kleči i moli, pokoj duši da izmoli; Majčina ljubav, koju očituje sirotna mati sa sedmero sitne djece, kad ju samrtnu dodje liečit i tješit bogatašica te hoće pokćeriti ili posiniti jedno od njezine djece, ali ona ne može pregoriti ni jednoga, pak ganuta time bogatašica uzme i nju i svu joj djecu k sebi; Brada Kraljevića Marka (po narodnoj priči, posve sličnoj na onu njemačku o Barbarossi u Kyfhäuseru): Starac Miljen Složibratić, proučiv knjige staroslavne, hoće da traži davno usnuloga Kraljevića Marka, pak po uputi vilinoj da »traži Marka, gdje ste jošte svoji«, podje u Crnugoru, i tu ga usliša sv. Ilija te ga nevidjen povede do čudotvorna kamena, čije svjetlo ga privede u pećinu, gdjeno Marko spava pri stolu a brada će mu za malo i po treći put obrasti kamen; ali paklena hudoba, zavist, odkosi bradu u tri zamaha uz poklike: ne bud' mira, ne bud' sloge, ne budi jedinstva, na što starcu Složibratiću s uzdahom »propadosmo« srce pukne od žalosti; Harač Crne Gore, t. j. »iz svake puške po dva zrna vruća«, čim Crnogorci pod vojvodom Mirkom do noge pobiše Turke, te će sultan, koji je zatražio harač, moći reći: »berem harač po svoj Crnoj Gori, uboga je, al' pošteno plaća«. Historijske junačke su: Tito Dugović, gdje vrlo dobro pogodjenim narodnim slogom a po historijskih podatcih slavi junačtvo onoga Hrvata u obrani Biograda od Turaka g. 1459; Uskok Miloš svladao Div-Bagoru: iz tvrdoga Klisa, pod slavnim Kružić-kapetanom, mladićak Miloš neopazice izašao na mejdan Turčinu Div-Bagori, te reć bi novi David svladao toga Goliata, a onda u obćoj bitci stekavši pobjedu Kružić opasao junačiću pregolemu sablju divovu, da mu brekće uz koljeno (u toj pjesmi ima hiperbolâ i humora na pučku);

Andrija Skradinjanin: pjesma posve narodnim slogom ali ponješto preduga slavi dogadjaj iz god. 1673, kako mladu neznaniku ne da ponosita majka svoje kćeri, a on podje na more sa Senjskimi uskoci gusari, u mejdanu na galiji ubije silena pašu, pak vrativ se sa slavljem kući zadobije željkovanu dragu.

Ali najobilježnije po Dežmanov napredni razvoj pjesnički jesu u »Poletaru« one njegove priče ili bajke, koje po sadržaju i obliku pokazuju težnju na baladnu formaciju, i onda prave balade i romance. Pjesnička priča Gnjeri nevrenčići osniva se na pučkoj bajci, da ako se diete u horu ne krsti, onda će ga odnieti gnjeri nevrenčići, t. j. psi vilovnjaci. Pjesnik je pučkoj bajci pridao etičku podlogu, prikazujući, kako otac novorodjenčeta pijanči u krčmi te za to ne dolazi u horu do krštenja djeteta, pa ga radi kašnjenja krsta usmrte vilovni psi. Slična je etička preobrazba i pučke bajke o risu. Pjesnik je za pjesmu »U risu« upotriebio Vrazovu bilježku o pučkom bajanju, ali dok pučka priča povieda o kopanju blaga ili o doznanju kakove probitačne tajne u risu, naš pjesnik je to etički uzvisio, prikazujući, da mladić hoće u risu čarolijom doznati, je li mu draga vjerna, premda mu je ona to srcem i životom dokazala; zato ga u risu i stiže kazan: on ne obastane na vidiku strahota djavoljevih stanovit (tê pakleničke strahote preširoko su — za baladni slog preširoko — opisane poput Tassa ili Gundulića), ter ga djavao odnese. Jednostavnija je priča »Kukavica« po obliku primičući se baladi, a po sadržaju crpena iz pučke bajke, kako se je sestra, presilno tužeći za bratom, pretvorila u kukavicu. — I one pjesme, koje uvrštujem medju balade (ili romance), nisu sve jednako dotjerane prema tipu baladnomu, nego se pokazuje postupni razvoj

od primitivnije pučke forme, koja je više pripoviestna nego li upravo baladna, na sve to umjetniju i obilježniju pravu baladnu formu. Milivoj je junak, koji dugo po tudjini vojnikujući steče slavu, ali došav kući k samrtnoj majci ne može se s njom ni oprostiti, ne umijući više progovoriti materinskim jezikom, pak od žalosti radi toga probode mačem, pokojnoga otca darom, ono srce »što je znalo junakovat, al' ne znalo hrvatovat«. Nevolje bratimstvo osniva se na narodnom običaju, da tko pobrati koga »našav se u kakoj nevolji« (Vukov rječnik), ali je pjesnik to uzvisio u etičku visinu (reć bi po primjeru Schillerovih balada s uzvišenimi etičkimi idejami), izmisliv ovaj baladni dogodjaj. U bitci dieli mejdan Damjan s Azibegom, i odsieče mu ruku, a taj ga zaprosi za nevolje bratimstvo, da bi mu poštedio život. Damjan prihvaća, pak, premda je bitka zlo okrenula po naše, nalaže svomu sinu, da ranjenika odvede svojoj kući i da ga tu njeguje; ali sin posieče dušmanina. Poslie pobjede naših dozna otac, što je sin počinio, pa ga, premda se je inače vrlo junački ponio bio u odlučnom boju, prokletstvom odtjera od kuće govoreći: »Bio Turčin, brat mi bjaše, od nevolje bratstvo umoli; otca slušat ti imaše, kad ti j' srce kruto toli; al' ti krnja, poluživa ubi bega po izdaji, zato da te više živa ne gledaju oti kraji!« I tako osta starac kukajući usred pusta doma svoga. I balada Trojan pokazuje, kako je naš pjesnik pučku priču dotjeravao etičkom idejom (nu ta se u ovoj baladi, kako je prama mitskom sadržaju i pravo, ne iztiče jako) i preoblikovao ju na umjetnu pjesmu: ovdje izvija pjesnik iz pučke bajke tragičnost ljubavnika, koji nije jak da se za vremena odieli od drage. Gotovo ista je temeljna ideja i u Košljunu, samo je ovo reć bi hipokoristikon od

»Trojana«, a podloga je i tu narodna bajka, bajka o Maliku i Maloj, dražestnih personifikacijah prirode. Skoč-djevojka spjevana je u obliku pučke balade i po pučkoj bajci Paštrovićkoj o djevojci, koja je, da bi se oslobodila turskih otmičara, skočila s vrleti u more, a poslie za njom i dragi joj; konac balade, nješto na narodnu ali više na umjetnu (u njekih crtah je očita sličnost slavnomu opisu nesretnoga para Franceske da Rimini i Paola), prikazuje pokojnike kako se noću zagrljeni pomilaju iz mora. Plana ima ovaj sadržaj: Zaručnica odjaše za dragim, koji je vojvoda u boju za slobodu raje, na bojište, preodjevena u junaka, pak u odlučnom pogibeljnom času pripomogne do pobjede; dragi, prepoznavši ju, zagrli ju te odjašu zajedno put doma, malo ranjeni, ali kući ih donesu konji mrtve, jer je sablja Alije, koji ih je bio ranio, bila otrovana; otac junakinje tješi plačnu majku na spartansku: »da bi slavu takovu slavio, rado otac kćercu izgubio«. Dogodjaj je zgodno za baladu zamišljen i razvijen, samo ima gdje i gdje nepotrebne epske širine, po kojoj izlazi pjesma više pripoviestna nego li baladna. Prava je balada po konstrukciji a s plemenitom temeljnom idejom (samo što dikcija gdješto zanosi odviše na pučku priprostotu) Branirod, na osnovu pučkoga vjerovanja, da kuma kuga ne može unići u koje mjesto, van da ju čovjek na krkači unese, a zato ona poštedi i njega i kuću mu. Ovo je naš pjesnik oplemenio domišljajem, da mladić, koji, ljubeći prvim žarom djevojku Maru, upravo joj nosi nevjestno obilježje, sretne pred selom kumu kugu, a ona mu, da bi ju unio u selo, obećaje poštediti i rod i nevjestu, ali on, poslie kratke duševne borbe, pred selom skoči s kugom na krkači s mosta u rieku, da bi utopio sa sobom i nju, te tako, žrtvujući sebe i svoju sreću, spasio selo; kuga

radi njegove požrtvovnosti i poštedi selo. Izvrstna je baladna forma narodno-umjetnička (najpače po trokratno-palilogijskoj konstrukciji u trima temeljnim strofama) u pjesmi Jani, kojoj je osnov u pučkom gatanju na Gjurgjev dan. Tri djevojke gataju na vodi koja selenom o gjerdanu koja prosom u desnici koja grabovom grančicom a svaka o svojem vjereniku na vojnici; i eto dva se vraćaju zdravo iz boja, ali trećega donosi konjic mrtva, ter od žalosti dopada mrtva i njegova vjerenica. Još dotjeranija je prava baladna forma, kako ju uzorno razviše Škoti i drugi zapadni sjevernjaci, ali joj ima i u slavenskih pučkih pjesmah traga, u Ostavljenici, kojoj je pjesnik pripisao obilježbu »finska legenda«, ali je to prava pravcata balada i po obliku lirsko-dramskom i po tugaljivom sadržaju.

Na koncu »Poletara« ima pjesnikov prievod Lessingovih epigrama i paklenoga sbora iz IV. spjeva Tassova Oslobodjenoga Jerusolima. Ovo dvoje jedno pokraj drugoga vrlo je obilježno po našega pjesnika. Oštri um priteže ga k satiri, plemenito srce k uzvišenim etičkim idejam, a podredjena oštroumlju i plemenitomu ćućenju snaga fantazije (što bijaše i Lessingova osobina, iz koje je nikla poznata Lessingova izreka o načinu svoga pjesničkoga stvaranja) nuka ga, da u hiperboličnosti ili u hipokorističnosti traži njeki nadomjestak; u sve to savršenijoj težnji na medjusobnu umjeru onih triju za umjetničku tvornost jednako potrebnih duševnih činitaba stoji napredni razvoj Dežmanov. Ovaj se očituje najpače u stvaranju sve to dotjeranijih balada i romanca. U »Poletaru« očito se vidi, da je na našega pjesnika mnogo utjecao Vraz svojimi »povjesticami«, pak baladami i romancami na narodnom temelju. U posljednjih godinah života Dežman je s osobitom pomnjom obradjivao baš romancu i baladu, proučavajući Mickiewicza, Uhlanda, i druge inostranske prvake u toj vrsti.

Godine 1869. priobći Dežman u »Viencu« (br. 30—49) svoju pjesan Zrinski, sastavljenu od 24 junačke pjesme na način narodnih. Bio mu je, što se oblika tiče, uz narodnu pjesmu primjerom i Kačić, a historijski sadržaj crpao je iz Mesićeve poznate velike monografije o Nikoli Zrinskom Sigetskom. Naš pjesnik je opjevao ne samo divno sigetsko junačtvo (što bi pjesni podavalo veće jedinstvo), nego prema načinu Kačićevu sav život slavnoga Nikole kronologijskim redom po glavnih njegovih junačkih djelih; to je pjesnik učinio s rodoljubnom namjerom, da poda našemu puku, koji nije sam opjevao Nikole, pjesme o slavnom Nikoli po narodnom ukusu i da tako u narodu oživi i uzdrži uspomenu na izvanrednoga hrvatskoga junaka, koji, slavljen po svem prosvjetnom svietu, ne bi smio ostati tako malo spominjan u puku, iz čijega je krila nikao, pak bi, scienim, bilo koristno, da sv. Jeronimsko družtvo izda ovo plemenito pjesnikovo djelo za hrvatski puk. Ono to svakako zaslužuje, kako će utvrditi kratka analiza njegova.

»Uvodna pjesma« je proemij, u kojem se umjetnički oblik epskoga proemija prilagodjuje rodoljubnomu predmetu. Druga pjesma: »Čiji li Zrinski«? legenda je narodno-umjetnička, na pjesnički način ističući svjetsku znamenitost Zrinskoga Sigetskoga i njegov hrvatski ponos; ova je pjesma primjer, kako je Dežman vješto posljedovao narodni način i oblik, ali mu sadržaj i ideju umjetnički uzvisio. »Porod Zrinskoga« upotrebljava narodno vjerovanje o sudicah, ter po njih a i po prvoj djetinskoj žudnji Nikolinoj (za sabljom junačkom — Ljutovitovom, što je prema načinu pučke pjesme) ističe vanredno po-

zvanje novorodjenoga Zrinovića. Pjesme 4-ta do 19-te prikazuju redom glavne dogodjaje Zrinskoga do Sigeta. Svigdje je gradja historijska, oblik sastavbeni i prikazbeni narodan s obilježnom i pučkomu pjesničkomu ćućenju toli milom hiberbolnostju, a uz lirske patriotske uzplamaje pjesnikove. Što se tiče onih pjesama, koje slave junačtvo Nikolino u mnogih bitkah s Turci, to im je pjesnik nastojao podati raznoličnost koje raznošću samih historijskih činjenica kod pojedinih bojeva koje prikazbenimi i ukrasnimi osobitostmi. Razne bitke ne prikazuje toliko s historijskim detaljem, koliko s izmišljenim prema shemi pučke pjesme, ter obično opisuje na narodnu i obću bitku i pojedine u njoj mejdane junačke, a takvi opisni loci communes kao što i hiperbolnost u junačkom slavljenju imadu svrhu, da se puku umili umotvorina kao da je njegova vlastita i samonikla tvorevina; osobitost detalja nastaje na pr. u jednoj pjesmi tim, da se prikazuje mejdan pri mjesečini i plamenu zapaljena drveća. Medju pjesničke ukrase na pučku spada na pr. personifikacija doline i šume (u »Bitci kod Konjščine«), javora i sokola (u pjesmi »Zrinski potuko Arslana«). Od 4-te do 19-te pjesme tri se tiču nebojnih sgoda Zrinskovih: pjesma »Zrinski uzkratio danak Turkom« prikazuje viećanje kod cesara o sultanovu zahtjevu, da bi mu se platio ugovoreni danak; jedna prikazuje, kako je Nikola postao banom, s historijskim koloritom o izboru na saboru i sa zanosnom zakletvom banovom, koju prihvaća sabor, kličući: »svi smo spremni prije izginuti, neg li grumen Hrvatske odstupit«; a jedna prikazuje »Ženitbu Zrinskoga«. U ovoj je pjesnik historijske podatke o Oršiću, Draškoviću, Gusiću, o ljepotici Katarini u Ozlju i bratu joj Stjepanu prepleo s opisnimi ukrasi po narodnoj pjesmi: opisujući Katinu ljepotu savio je u jednu kitu narodne (hiperbolne) načine u slavljenju ljepote; svetčano odielo uprosnikâ i opremu konjâ im, prositbene rieči Zrinskoga Kati, itd. — sve to udesio je pjesnik po načinu narodnih pjesama, tako da gdješto baš ni nije posve primjerena hiperbolnost priprosta pučka odličju gospodskomu (n. pr. kad Kata veli Zrinskomu o skrbniku svom Gusiću, koji je rad da bi ona pošla za nj, posve po pučkom načinu »volim družit s gujam i jakrepi, neg li poći za krvnika otog«).

U šest posljednjih pjesmah (19—24), koje prikazuju Zrinskoga u Sigetu i pokop njegov u domovini, liepo je pjesnik izveo historijske činjenice s koloritom narodne pjesme, i s rodoljubnim uzhitom ili s rodoljubnom tugom. Muževnim ponosom zadahnuta je pjesma devetnaesta »Zrinski preuzeo obranu Sigeta«, kamo dolaze na poziv banov sve sami Hrvati u tri čete zasobice (trojnost je prema načinu narodne pjesme), pak se uzvišenoj banovoj zakletvi i vojske mu odaziva nebo angjeoskom pjesmom, koja herojsku zakletvu potvrdjuje i posvećuje. U pjesmi »Jurišanje Sigeta« nastojao je pjesnik strahotno uzvišeni dogodjaj prikazati doličnim uzvišenim slogom narodnoga kolorita. Strahotna je sultanova vojska, strašna je njegova prva poruka Zrinskomu, neka bi predao grad, uzvišena je mirna postojanost banova; tri juriša uzaludna, svaki sljednji strašniji od prednjega, tri poziva sultanova banu na predaju, svaki sljednji puniji počitanja i odličniji ponudom, a svaki odgovor banov jednako postojan i ponosit, tako da poslie trećega uzaludnoga juriša i sultan hoće ostajati veličajno postojan, voleći da mu carevina izgine, nego da ne predobije Sigeta. Uzvišena je »Oporuka Zrinskoga«, koju šalje domovini junački ban u oči smrti svoje i svih svojih drugova,

zaklinjući zemljake, da budu složni u jednoj misli i odluci: »još hrvatska kraljevina stoji, za nju mrieti Hrvat se ne boji«. Dostojni nastavak i povišaj u prikazbi uzvišenosti Leonide sigetskoga i njegove čete jesu pjesme »Zrinski ubio Sulejmana« (. . . »nit ga ubi prahom nit olovom, već ga ubi baš hrvatstvom svojim: mužkom rieči iz slobodna srca«) i »Smrt Zrinskoga«, koja se završuje pjesničkom prikazom, da je bog upalio novu zviezdu na nebu mjesto tek utrnule Zrinskove uz rieči: »sjaj mi u vjekove, nit ćeš igda ti već utrnuti, nit Hrvatska moja poginuti«. Završna pjesma, »Pokop junaka Zrinskoga«, dostojno završuje ciklus na rodnim koloritom (dva vrana gavrana javljaju banici smrt junakovu a ona došav na razbojište prebire — poput narodne Kosovke djevojke — mrtve junake itd.), gdje se iztiče hiperbolna na narodnu prikaza žalosti domovinske zemlje za slavnim sinom svojim. Mislim svakako, da bi Dežmanova »Zrinskoga« moglo sv. Jeronimsko družtvo izdanjem za puk oteti nezasluženoj zaboravi.

Pripoviesti je Dežman napisao četiri (u »Viencu« od god. 1869—73.). Prva: »U Mokricah« (god. 1869.) prikazuje obilježno smišljenu sgodu iz konca XVI. vieka, kadno je ban Bakač uz pomoć slovenskih četa porazio kod Siska Hasanpašu bosanskoga. Uvod je pripoviesti prikaza starinskoga pogrebnoga običaja u Krašićkoj okolici — koji se je do skora sačuvao, te ga je pisac, pri liečničkom pohodu u onaj kraj, sam gledao —; ovom uvodnom prikazom po životnoj sbilji htio je pisac podati i svoj potonjoj, polu historijskoj polu izmišljenoj, pripoviesti privid žive sbiljnosti, upoznavši uspješnost slične kompozicijne doskočice u njekih slikarskih tvorevinah. Glavne su osobe: razbludni i siloviti Mokrički feudalni grof Radgost (opisane su njegove razkošne umjetničke slike u dvorih, njegova vitežka nošnja itd.), mladji i plemeniti brat mu Vilim, dvorski Teobald, Milutin junački plemić Krašićki, i Vera, njegova vjerenica a kći bogatih seljaka u Krašiću, poslie čije smrti se je ona zaklonila k stricu izpod Mokrica (onaj pogreb, što je u uvodu pripoviesti opisan, bijaše njezina udovca otca). U Sisačkoj bitci spasio Milutin život Vilimu, te ga težko ranjena dopratio u Mokrice, a tu će se do mala vjenčati s Verom. Radgost osnuje s Teobaldom, kako će Milutina pri gostbi otrovati, a onda Veru udati za svoga šumara, da bi stekao i izvršio pogani feudalni jus. Gotovo na umoru ležeći Vilim pričuje zlotvorni im dogovor, ali ga, po neodoljivih zaprjekah, ne može odkriti pobratimu Milutinu. Ovako je pripravljen glavni, dramski napet prizor u pripoviesti: kako će Vilim, — koji se, da bi spasio pobratima, samrtan dovukao k oprostnoj vjenčanoj gostbi, štono ju priredio Radgost mladencima, i koji gleda gdje Rad gost daje oprostnu (otrovanu) čašu Milutinu, — postupati, da spasi pobratima, a da ipak pred cielim svietom ne razgali tajnu zločinačke namjere bratove? Pisac razrješuje pripoviestni zaplet navalom Radgostovom na Milutina, koji, suzbijajući udarac, probada zlotvora. Pogana feudalna silovitost svladana je, i svanut će bolje doba. Pripoviest, pohvalna po plemenitoj ideji i po spomenutoj živoj slici iz narodnoga života, nije, kao prvienica, posve dotjerana u psihologijskih tančinah. — Donato Donati (u »Viencu« god. 1870.) nahod je, u hrvatskoj Rieci školovan četrdesetih godina ovoga vieka, posinjen od Niemca majora, a odgajan najprije na talijansku. Tko su mu roditelji? Kojoj da se od triju narodnosti, što no mu se na izbir nadaju, prizna? Privatni učitelj mu Budislav razgori u njem težnju za neznanom još domovinom, te uzkliknu mladić:

»tko nema narodnosti, taj nije vriedan da živi«. Sjetan, živi samo o knjigah. Dantov »Pakao« prikazami o izdajicah domovine silno ga se dojmi, a onda Körner ter ini rodoljubni njemački pjesnici. Ali po Budislavljevoj ponuci čita i slavenske prvake pjesnike, poglavito češke, slovenske poljske, a najpače Mickiewicza. Gdje mu je dom, uz koji bi se imao priviti po Schillerovih riečih: »uz dragi dom se privij dušom svom, u njem ti korien svakoj čestitosti«? Podilazi ga očaj, da bi se skončao — kad al' ugleda krasnu djevojku, neznanku, zaljubi se u nju, i to mu spasi život. Ona je Hrvatica; on od ljubavi postaje hrvatskim pjesnikom, ali krije svoju ljubav i svoju pjesmu u nujnom srcu. Jednom ga Budislav povede na Učku, i razastire mu pogled na hrvatske i slovenske kraje, koji su u zarobu, u snu; pokazuje mu Kolarov Předspěv Slavy dcere: »Aj zde leží zem tá před okem mým slzi rontcim, někdy kolebka, nyní naroda mého rakev itd.« Pročitavši to, oćuti srce njegovo, da je Hrvat, i pade »kako mrtvo tielo pada«. Nadodje god. 1848. i hrvatski pokret pod banom Jelačićem. Sad se razgali tajna poriekla Donatova. Otac i mati napokon ga nadju, kojim se je, bez prevelike krivnje njihove, bio rodio kao nahod. Ali našav roditelje, nadje ujedno, da je ona neznanka djevojka, koju ljubi, njegova sestra. Težke svoje boli hoće se riešiti tim, da ide ginut za domovinu pod zastavami Jelačića bana; u pobjednoj bitci nadje junačku smrt. Ova pripoviest je zanimljiva navlastito po tom, što je prikaza pjesničkoga razvoja Donatova slika i prilika mladenačkomu razvoju piščevu, a učitelj Budislav je Fran Kurelac. — Do koje bi se visine bio uzvio mladi pjesnik u noveli, a u obće u pjesničtvu, da je srećom poživio, pokazuje njegova izvrstna pripoviedčica »Nürnberžki viećnik«

(u »Viencu« iste god. 1870.). I tu je okvir, početak i kraj, životna sbílja Tri prijatelja, mladi književnici, od kojih je jedan naš pisac, voze se iz Zagreba u Samobor na pohode gostoljubnoj hrvatskoj starini uz duhovite, okolicom poticane razgovore, u kojih se skrajna suprotnost mišljenja izmedju idealiste estetičara i realiste prirodoslovca, unatoč blaženju posrednika pisca, zaoštruje do nesklada (ti razgovori su, kako dobro znam, prikazani prema istini). Gostoljubni domaćin samoborski (i taj je crtan prema istini) kod objeda, gdje ima i domaćih uglednih pozvanika na čast Zagrebčanom, sam opravlja »ravnateljstvo stola«, načinom neobičnim, osobito duhovitim, a za uvod svojoj završnoj zdravici, za domovinu, pripovieda — eto ovako je sbiljom zaokvirena jezgra pripoviestna, koja je donjekle izmišljena — [dogadjaj, kako ga je sam slušao njekoč od glavnoga lica, došav po službenu poslu iz Beča u Nürnberg, a tu nenadno našav starca Hrvata, gradskoga viećnika, jur 40 godina razstavljena od mile domovine. Presretan, što može opet jednom govoriti hrvatski, poviedao mu starac ovako. Kao graničarski častnik odlikovao se je sa svojimi Ličani god. 1805. u bitci proti Napoleonovcem blizu Nürnberga, gdje je dosad u posadi bio boravio, takovim junačtvom, da su ga odmah predložili za red Marije Terezije, ali po bitci odaljio se samovoljno od čete svoje, ne mogav srcu odoljeti, u Nürnberg k svojoj zaručnici; ovako postavši vojnim bjeguncem, nije se, a da se ne izvrgne najtežoj kazni, smio više vratiti u domovinu; jedinca sina dao odgojiti u Hrvatskoj, i poslao ga god. 1848. u rat pod Jelačićevu zastavu, uz koju sin mu, kao zamjenik otčev u vršenju domovinske dužnosti, častno poginu. Ova pripoviest je originalan uvod domaćinovoj završnoj zdravici: »za ljubav

domovine«. Čustvo ljubavi domovinske, koje živo izbija iz one domaćinove skladno provedene pripoviesti, privija razdragana srca svih nazočnika uz domaćinovu zdravicu, a izmiruje i ujedinjuje takodjer naša dva, radi teorijskih prepiraka zavadjena prijatelja iz Zagreba. U ovoj, slogom i sastavom krasnoj pripoviedčici Dežmanovoj, sjedinjuju se gotovo sva njegova obilježja: duhovita šaljivost, kritično oko, skladna i vesela družljivost, živ mar za estetiku, za umjetnosti, za pjesničtvo, za prirodne znanosti, za narodnu prošlost, a sve to u službi jednoga čustva: svete ljubavi za domovinu. — Domorodac dakako (u »Viencu« god. 1871.) ima opet za uvod živu sliku sbilje: opis ljudi i prirode u željezničkoj postaji Zidanoga mosta. Za vozne stanke nadju se tu kao putnici dva mlada Hrvata, znanci od sveučilišta bečkoga: stariji, koji je doktor liečnik, odlazi sad iz domovine put Mexika, prometnuvši se njegov mladenački pretjerani zanos rodoljubni u kozmopolitski prezir domovine, a drugi, koji se sada vraća iz Beča kao mladi doktor prava u svoje hrvatsko primorje, da se posveti odvjetovanju, razborit je i tvrd rodoljub, te ga ljuto vriedja mišljenje liečnikovo, s kojim je od mala prijateljevao, i braneći domovinu dokazuje protivniku, da valja kozmopolitstvo pogoditi s rodoljubjem. Naš pisac, kao putnik slušajući s prikrajka tu prepirku, pristane uz branitelja domovine, pa kako se s njim dalje vozi put Trsta, čuje od njega, kako je onaj doktor liečnik, pošto je u prvoj mladosti bio zanesenjak, nada starijih rodoljuba, sada postao odmetnik; »da nam — veli — ostanu svi u muževnoj dobi, kakvi su za mladosti bili, nikad sretnije i slavnije domovine«. Dakako da je onomu raz-domorodcu jur otac ostavio zao izgled: njekoč Ilir, postao pod Bachom njemčar; a sin mu u mladosti

prolazio razvojne miene: najprije Jugoslaven, za Krimskoga rata Sveslaven, poletar pjesnik, u Beču drug sa raznorodnimi Slaveni, težeći na ženijalnu vanjštinu, tako da bi svagda izticao sebe, ne idejom, ne djelom, nego frazom i formalnostju. U ljubljanskoj postaji opet im se pridruži kozmopolita liečnik, pošto se je dotle vozio u drugoj priekleti s djevojkom Njemicom, čiju učenost sad zemljacima hvali do neba, a kudi neuke Hrvatice. Na upros suputnika, našega pisca, pripovieda, zašto je postao kozmopolitom. Bio je došao od bečkih nauka liečnikovat i književnikovat u Zagreb; pretjerane nade izdale ga, a nije uspio ni prositbom; svigdje je nalazio samo domorodne parade, komediju i sebičnost. Na Jurjevu groblju pri paradi na dušni dan ugledao krasnu gospodjicu iz Jaske, te se radi nje onamo preselio. Živo opisav mjesto i vinorodni okoliš, i iztaknuv, da se narod ništi pijanstvom, nastavi, kako je nastojao umiliti se ljubljenoj Maruši. Mati joj, siromašna plemkinja, od gizdosti raznarodjuje kćer, a njeki aristokratić, kicoš i kočijaš, udvara kćeri na zadovoljstvo materino. I mladi se doktor kao potudjinči za volju majci ljubljenice. Aristokratić ogovara liečnika, te ovaj već smišlja o dvoboju, kad al' se njegov nazlobnik četveropregjem prevrne i težko ozliedi. Tako ga doktor lieči i ozdravi, a kad zatim zaprosi Marušu u majke, ona mu pošalje nagradu za liečenje aristokratića, a o kćeri ni rieči. Eto za to, u svem razočaran, seli on sad za vazda iz domovine put Mexika. Tri godine poslie toga sretne pisac u primorju mladoga suputnika odvjetnika, sretno oženjena s Marušom, koja je uza nj postala dobrom Hrvaticom; majka joj u to bila umrla, aristokratić zaglavio u dvoboju, a liečnik kozmopolita poginuo u Mexiku uz cara Maksimilijana. — I u ovoj su noveli,

(kojoj je deviza: samo pravo i razumno rodoljublje vodi k čestitosti i k sreći), kao što u svih tvorevinah Dežmanovih, opisi prirode i ljudi živi, uvodni sbiljstveni okvir vješto je sadjelan, samo je u psihologijskom crtanju liečnika njeki nedostatak nastao hitnjom u pisanju, po tom što liečnik sam prikazuje prevrtljivost u svojem razvoju, i što je njemu, nevriednu, u usta stavio pisac mnoge svoje istinite satiričke opazke o prilikah u domovini.

U »Viencu« je od g. 1869—73. Dežman priobćivao svoje nove, sve to savršenije balade i romance. Noćni konjik (g. 1869) sličan je Bürgerovoj Eleonori, ali je uporabljeno naše pučko pričanje, a duševni je konflikat posve preinačen, oplemenjen. Basmom, što ju čaralica baka činila po želji Drage, prisiljen dolazi joj vjerenik, mrtvi konjik; bio je zarobljen u ratu, ter mu dušmanin nudio kćer, koja se zaljubila u nj, za ženu, ili da će ga pogubiti, a on ostao vjeran zaručnici Dragi, i bio za to pogubljen; sad ju na konju donosi do groba svoga, i u nj propane, a ona mrtva dopane. — Sina vragu zapisao (iste g. 1869.) takodjer je po narodnoj priči, ali psihologijski i etički preradjenoj. Veliku siromahu pričvidja se (u zanosu, u halucinaciji) djavao, i nudja mu zlata, ako mu dušu sina zapiše, koji mu se u taj čas rodio; biednik poleti k ženi, i otima joj diete, da bi ga vragu predao, ali jadna žena, videći ga u zanosu, ne da mu djeteta, a on nožem udari na mrtvo ime i ženu i diete: iz sobe nestalo djavola, dvie biele golubice odprhnule, nesretnik leti za njima, ali »hoće li ih, Bože, stići«? — Pjesnik ljubavi (g. 1871.) (romanca kao suprotak Uhlandovoj baladi »Kletva pjesnikova«) takodjer je osnovan na našem pučkom pričanju, ali je ono preradjeno takvom plemenitom idejom i psihologijskom obrazložbom, koja pokazuje, kako je Dežman visoko shvaćao pjesničko zvanje. Sliep mlad pjevalac, koji je začarao i kneževe dvorane i goste i kneza samoga, te mu on kćer svoju nudi za ženu, odvraća na odličnu ponudu kazivanjem svoga života. Sin je kneza Branka, ali od lastî života uklonio se u planinu, gdjeno začuje divan vilin glas, i zaželi ju vidjeti, a ona mu se odjavi, da tko vilu sagleda, njemu ona po usudu mora oči vaditi (ovo je po narodnom pričanju); on htjede i oči pregorjeti; tad mu se vila pojavi, jer prvi on joj ganuo srce, i zatravljeni gledaju se, klečeć on pred njome, dok joj dvie suze ne prokanu na oči njegove, te on osliepi; ali ne požali vida, jer je na svietu najljepše vidio, nju, ter će mu njezin lik viekom pred dušom sjati; tad ga ona poljubi i za uzdarje, što je za nju izgubio oči, dade mu svoj piev, koji će u njezinu grlu zamuknuti viekom (jer po priči vila gubi svoju silu, kad zaljubi smrtnika), a tim pievom nek viekom slavi ljubav, i još pri zadnjem dahu svom. Završuje sliepi pjevalac, obilježujući uzvišeno zvanje pjesničko, kako ga je shvaćao naš Dežman: »kad pjevam vilu Milojku, tad sliep progledam i u rajsku tonem sreću, i mnim, da mrieti nikada više ne ću«.

Ali mi je završiti; već sam daleko presegnuo stegu prostora, odredjenoga za ovu crticu, a čitatelj treba i onako da sam oćuti ljepotu balada i romanca Dežmanovih, koje se nalaze u ovoj oskudnoj sbirci njegovih spisa, i da po njegovoj pjesmi »Rieci« razabere, kakvo je srce kucalo u prsima njegovim, srce, koje je gorilo kao žrtvenik ljubavi i domovini, pak da požali, što je ono toli rano i prerano odkucalo.

* * *

Mjesto da još prikažem, kakov je program imao Dežman za književnu radnju, kakov za radnju na polju higijenskom; mjesto da prikažem, kako su za njim, kad je iznenada umro 24. listopada godine 1873., žalovali August Šenoa u nadgrobnom govoru, Ivan Trnski u tužaljci pjesmi (»Vienac« g. 1873.), Vladislav Vežić u Spomen-pjesmi (»Vienac« g. 1874.), i dali oduška obćoj narodnoj žalosti: neka ono malo mjesta, što ovdje još preostaje njegovoj uspomeni, zapremi uzdah-listak, koji će pokazati, što je Ivan Dežman bio svojoj ženi i djeci, uzdah-listak od njegova sina, mladoga književnika i doskora doktora lječničtva, Milivoja Ivice Dežmana:

»Šapćem, oče, pred sjenom Tvojom, što se diže u polutami, nejasna a zaokružena sjajem, koji dolazi iz dalekih, neznanih krajeva. Slušao si tepanje moje u kolijevci, moje oči su Te gledale i nijesu Te vidjele — u duši mojoj nema tračka uspomene, samo suze, gorke suze moje majke, šapat uspomenâ, što titraju oko mene. Umro si, a ja sam ostao u kolijevci pružajući nemoćno ruke. Nijesam vidio vedro čelo Tvoje, a tko da mi kaže, da Te ne vidim, da se u duši mojoj ne skriva lik Tvoj, da ne čujem Tvoj glas? Ležiš tamo pod blagim nebom, grob Tvoj za mene ledni kamen, — u duši mojoj ima mjestance sakrito od sveg svijeta, kud se u tihoj noći povlačim. Prodirem tamu i slušam, slušam . . . Nedohitno dolazi, diže se iz okeana zaboravi — a svijet, onaj svijet, koji me tjera bičem svojim naprijed, bježi izpred moćne sjene. Izmučen svraćam Tebi poglede svoje.

Za što dolaziš samo u tajno noćno doba?

Dodji medju nas. Ma bilo samo na čas.

Oh ne vidiš li majčicu moju, gdje tuguje i vene za Tvojom ljubavi — ona čeka na Te. U svoj svojoj snazi ostavio si ju; za uvijek?! Duge, mračne su godine prohujile, a ti se nijesi povratio.

Sjećam se. Bila je blaga, divna noć. Sve je radostno. Nebo i zemlja u svem svojem čaru. Majčica sjedila pred kućom, gledala nekamo u tamu — sjetna. Takova je uvijek. Igrajući se do nogu njenih namjerio sam se na oveći kamen, digao sam ga, i pohvalio se majčici.

— Gle, kako sam jak!

Turoban smiješak proleti joj licem; pogladi moju čupavu kosu.

— Bit ćeš kao tata.

— Je li on bio jako jak?

— Jest.

— I velik? A da li ću ja biti tako velik, kao on što je bio?

— Bit ćeš. Ta naličiš na njega.

— A je li imao isto take oči kao i ja? pitao sam nestrpljivo, izvjedljivo. Sve sam htio znati. Silno sam se veselio, kad mi je majčica povoljno odgovarala. Sve sam pljeskao rukama. Na jednom sam sustao.

— Za što plačeš, majčice?

— Nije ništa.

No ja se nijesam dao odbiti. Ljutilo me.

Majčica otirala suzu.

— Sjetila sam se davnih vremena. Dodji sa mnom.

Pošli smo u sobu. Zahvatila me neka plahost. Majčica me prigrlila k sebi i stala mi čitati Tvoje listove, sve do Tvoje smrti. Njen glas lebdio oko nas, gubio se

nezamjetno u tamu. Meni se pričinilo, kao da još netko sluša, kao da nas cjeliva — oh tako nježno. Bilo mi je voljko.

Kasnije sam se odšuljao pred Tvoj kip — gledao sam onaj bijeli kamen.

Nijesam mogao ni htio zaboraviti Tvojega lika. Sve veća čežnja, sve veća tuga pojavila se, izjedala srce. Da Te nikad ne ugledam? Čitao sam pjesme Tvoje, misli Tvoje, slušao sam svijet, hoteći Te upoznati, približiti se Tebi, a ipak kao u magli mi je bilo. Zašutio sam. Nijesam više čitao ni slušao ljude. Čekao sam, da ćeš sam doći, da me utješiš. A kraj mene i drugi su čekali na Te. Vidio sam sestre svoje, i u njihovim očima javljala se želja, nujna sjeta. One se barem sjećaju! Ja sam jedini! A majka?

Da sam ju mogao barem tješiti, a da je ne ranim usred srca!

Tako smo šutili, trpili, i čekali. Gledao sam majčicu. Sve više. Zar nijesi to Ti u njenim očima? Sve više mi se namitalo to pitanje. Vidio sam njenu veliku ljubav, sjajnu legendu, i poniknuo sam pred silnom snagom vezova ovih otajnih — preko groba. Što sam tražio u knjigama onim, u kipu, u pričanju ljudi? Ta evo, u majčinim očima: tamo je Tvoja duša, Tvoje misli, Tvoja ljubav. Pod Tvojim smo okriljem.

Kad slušam majku, gdje govori o domovini, čujem Tebe. Sad shvaćam pjesmu Tvoju rodnom Tvojem gradu, sav žar i zanos Tvoj sjaji preda mnom, titra kao zvijezda predhodnica na putu mome. Kad slušam gdje govori o bijedi i nevolji, vidim Tebe, gdje ideš od kuće do kuće dijeleći blagom svojom rukom utjehu i pomoć. Kad slušam majčicu o ljubavi tihoj, požrtvovnoj, vjernoj, — drhćem, — shvaćam, za što se majčica još uviek nada sastanku.

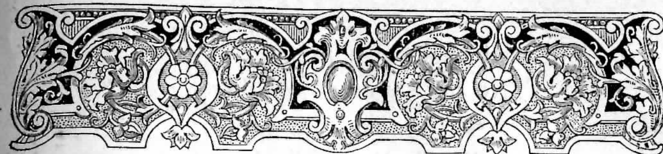
Oče moj! U dušama našim živiš. A kad dodjemo u one strane, zagrlit ćeš nas, obasut nas ljubavlju svojom, i otrt majčine suze.

Milivoj.«

*

U Zagrebu, mjeseca prosinca god. 1896.

IZABRANE PJESME.

Nevolje bratimstvo.

Usried vreve boja ljuta
Spazi Damjan Azibega:
Evo njemu danas puta
Smaknut vraga najljućega.

I on skoči i on kliče:
»Ne ćeš danas mi uteći!«
A Azibeg mu odviče:
»Amo, ako želiš sjeći.«

I na samu se nadjoše,
Junački se omjeriše,
Sablje na mah podigoše,
I često se udariše.

Zveči gvoždje, iskre skaču
Od udarca i suzbiti,
U to rieč se gromka začu:
»Otče! k tebi Žarko hiti.«

I on osta u pripravi,
Bude l' otcu do nevolje,

Al junačkoj u zabavi
Ne bje slušat otcu kolje.

Na Turčina već udara,
I desnoj mu namjenjuje,
Turčin vješto odudara,
I o glavi njemu snuje.

I on sretno krìvom pane,
Ali Damjan ga preteče;
Kako silno on zamane,
'Nako desnu mu odsieče.

Pade ruka, Turčin pade,
I za život se poboja,
Te Damjanu reče tade:
»Dobitniče svakog boja!

Bratimim te u nevolji,
Nemoj uzet mi života;
Ti si junak sve to bolji,
Ja sam krnja sad sirota.«

Bratimstvo mu Damjan primi,
I on begu tako vrati:
»Pobratime, med svojimi
Hoću ranu ti vidati.

Ako sablja te izdala,
Pobratim te izdat ne će,
Dielit će se kuća mala,
I što u njoj bude sreće.

I Boga mi osvetnoga,
Bit ću tebi hraniteljem,
I oda zla ti svakoga
Bit ću uviek braniteljem.«

U to trublje zatrubile,
Na pomoć će naši zvati;
Malaksale već im sile,
Hoće Turčin sve poklati.

Skočiv Žarko: »Otče, kliče,
U boj, u boj, grbavo je!
Naša četa svud odmiče,
Treba ona ruke tvoje.«

Otac na to: »Dobro dodje,
Žarko, sine moj jedini;
Evo nadjoh brata odje,
Krnj mi osta na ledini.

Ti ga premi našem domu,
I ti njega mi prigledaj,
I dok prispiem bratu svomu,
Od njega se nikud ne daj.«

Sin će otcu na to vratit:
»Pri'e ti ne ću gledat raja,
Nego l' turskom domu pratit
Zmaja — dokle gine raja.«

Otac vrati: »Ja ne prosim,
Ja ti Žarko zapoviedam;

Ja se bratstvom tim ponosim,
A tebi ga crnit ne dam.«

I on begu se izvinu,
I srdačno njega zdravi,
Preko polja pa se vinu,
Uzmičuće da sustavi.

I on ode, a Žarku će
Progovorit Turčin tako:
»Do vaše baš nemoj kuće
Trudit brate se nikako.

Već me samo ti proputi,
I iz boja tog izvedi.«
Al bje Žarka na to čuti:
»Turčin bratstva mog ne vriedi,

Jedva vriedi sablje moje!«
Uzdanicu te ulovi,
I na pole bega dvoje
Od ljutosti prepolovi.

I on kliče: »Nek se brati
Tako sablja sa Turčinom.«
I u boj će potrčati
Za junačkom on družinom.

I krstu je nebo dalo
Poraziti dindušmana,
I u slavu zapjevalo
Vojvode je sve Damjana.

Tako Damjan kući dodje,
Za njim Žarko sav krvavi;
Otac pita: »Gdje je odje
Moj pobratim, da se javi?«

Na to otcu Žarko vrati:
»Nema, otče, više bega,
I kad moraš pravo znati,
Ja posjekoh hotê njega.

I trideset još posječe
Moja ruka ovog dana,
I sjeći će, dok izteče
Zadnja kaplja dindušmana.«

»Ono trijest, što posječe,
Za to, sinko, slava tebi,
Al za bega otac reče,
Da u njega diro ne bi.

Bio Turčin, brat mi b'jaše,
Od nevolje bratstvo umoli;
Otca slušat ti imaše,
Kad ti j' srce kruto toli.

Al ti krnja, poluživa
Ubi bega po izdaji;
Zato da te više živa
Ne gledaju oti kraji!

Iz očiju mi se kini!
Joj, nesine, moj izrode!

Od prokletstva moga gini,
I od svake nepogode!«

Htje sin molit otca svoga,
I on pade pred njim nica;
Tjera otac prokletoga,
Odvraćajuć od njeg lica.

Bilo mu se tudjit kući,
U sviet ode i siroma,
Osta starac kukajući
Usried pusta svoga doma.

(*Poletar. 1869.*).

Pjesnik ljubavi.

Onieme usta, al' pjesma u srcih ječi,
Iz duše sliepcu divotna što zazveči.
Gospoda, gospe, sav dvor mu kliče slavu,
I složno traže ovjenčat pojcu glavu.
Tad knez će saći sa stolca svoga sjajna,
I k sliepcu dodje: »Moć pjesme tvoje bajna
Bi kamen makla i sklonila bi gore,
Sustegla pticu, stubokom digla more;
Ne pitaj, sliepče, što srce moje veli . . .
Imadem kćercu; zaprosi sviet ju cieli;
Da možeš reći: »»jest prema oku momu««,

Još danas ti mi povedè Divku domu.«
Uzdahnu sliepac, i klonule mu žice,
Na mlado pako udari rumen lice.
Kô zora rudeć sred plama sunce rodi,
Svem dvoru tako sad sliepca lice godi,
I sliepac poče: »Dopusti, svietli kneže,
Da pričat idem, uz nevid što me veže.
Jedinac bijah sin kneza Branka silna,
Pa razkoš dvora i zabava obilna
U lug me pogna, uz pokoj trudna tiela
Da može svietom poletit miso smjela.
Susretoh zoru: jezerce mi prokaže;
Na brieg mu padoh: kod romoneće jaže,
Uz romon vode, uz ćuha lahor mili
Uzbuja mašta, budućnost mi razkrili,
I vidjeh sebe, gdje otca žezlo držim,
Gdje vojske vodim i tudje zemlje tržim,
I vidjeh sebe, uz mladost, blago, slavu
Gdje jadan čeznem i sreću tražim pravu . . .
Tad glas zaori, — o Bože divna glasa,
Gdje mrtvo sve još oživi u pô časa:
Razpupa cvieće, razpjeva šumske ptice,
Razklima stabla, razigra vodi lice,
I vjetre tiša i sunce žarko mami.
Tad srce moje, čas prije hladan kami,
Uzdrhta silno, uzbukti plamom veće,
Krv kuca svuda, i stalnu dušu kreće.
I meni bilo, ko kad sa nadom tuga
U jednom srcu do dva su vjerna druga,
I klikoh tada: Oj gdje si, rajski stvore,
Da past pred noge tvoj vječni rob ti more
A ona na to: »»Oj bjež', krasniče mladi;
Tko vilu zgleda, tom' vila oči vadi.««

A ja ću opet: Ta čemu oči moje,
Ne ću li nikad smjet lice vidjet tvoje! . . .
I eto vila na gvozdu se ukaže;
Ah, te krasote ne može rieč da kaže,
Tek ćutjet možeš ju. Za tren — ne znam kako —
Pred vilom klečah. S nje oka ja ne makoh.
Na ruke vila tad ruke mi dočeka
I stisnu živo, gledeći me bez rieka;
A zanesenu ne htje mi rieč da teče, —
Što za nju ćutjeh tek uzdah težki reče.
Tad bliednu vila, i oči joj zacakle,
I dvie se suze iz njih dubine makle,
I pale gorke — baš meni na gledeće,
I slijep ostah. Sred crne moje sreće
Reče mi vila: »»Što udes traži hudi,
To vrših jadna, al' kivan mi ne budi;
Odklanjah ja te, prem mamit moram svakog —
Jer vidjeh dost ih, al' nikad momka takog.««
Ne želim vida, svjedoči — rekoh — Bože,
Jer ljepše ne bi, nit ljepše biti može
Što ti si, vilo. Ne marim sviet već glâti,
Jer lik tvoj viekom pred dušom će mi sjati . . .
Oćutim za čas — zavidj' mi, sviete, sade! —
Na usnah cjelov, što vila mi ga dade,
I reče divna: »»Ti oči za me izgubi;
Uzdarje vriediš: znaj, v i l a te poljubi;
Tim m o j e grlo umuknut će do vieka,
Al' t i ćeš pjevat. Oj nek ti pjesma, neka
Viek l j u b a v z b o r i, i l j u b a v rieč nek b û d i,
Što će ti dušu iz bolnih izniet grudi.«« —
Oj svietli kneže, i vi, gospodo jasna,
Kad pjesma vilu Milojku pjeva glasno,
Tad sliep progledam, u rajsku tonem sreću,

I mnim, da mrieti već nikad više ne ću.« — —
I on propjeva — svud srca grudi buše,
I oči suze, uzdišuć čeznu duše.

(*Vienac. 1871. br. 30.*)

Kodolah.

I.

Zamrie Hrvatska; Frank ju Kodolah gazi,
Bojna mu sreća Sisak predade ravni,
Jezdeć sad u grad silno on groblje zapazi,
Mirno gdje pred njim leže vitezi slavni,
Skorih što još dana trepet bjahu svietu
Srćuć u smrt, zemlju da obrane svetu.

Med grobe udje, pari krvave oči
Dičnih po humcih tražeć grobak on jedan,
Na grobu rosna ruža k sebi ga roči,
Ubrat ju skoči — glas ga sustavi biedan:
»Nejunače, man' se djevojačkog viena,
Pramaj samo; skupa na njemu je ciena.«

Reče to grobar dižuć iz jame glavu,
Pa će mu dalje: »Vera sniva tu mlada,
Sama što ode biesnom franačkom lavu;
Svetiti Jarka svoga bila je rada,
Nož u srce rinut Kodolahu htjede,
Da Hrvatsku težke nam obrani biede.

Liepa bi Vjera kano proljetna zora
Pogleda bajna, otet komu se ne da,
Sladjana zbora, podleć komu sve mora,
A stalna srca, koje nikad ne preda.
Sva Hrvatska kliče: nema već junaka,
Al će Vere ruka nas obranit jaka.

Divnu nam Veru Franak dočeka ljuti,
Pred njim se savi dieva, milost zaprosi,
Krv da se štedi, rod jer spreman je kruti
Jaram već nosit. Suzom lice orosi,
I zasinu lice i zablišta oko,
Na nju glednu željno divlji onaj soko.

»»Pred noge tvoje cielu zemlju ti meće
Gospar sad njezin«« — tako Kodolah Veri —
»»Kraljica samo moje budi ti sreće,
Meni se robu tvomu samo zavjeri,
Ljubcem jednim primi zemlju sad od mene.«
Tim on k sebi htjede Veru da nakrene.

Skoči tad Vera, upre očima sjajnim
U oči Franku, nož pak oštri povadi
S njedara hitro, te mu udarcem tajnim
Omjeriv srce u njeg nož i zasadi,
Kliknu na to: »»To su hrvatski ti dari,
Tako Vera s tobom kraljevati mari!««

Trostruki oklop srce vitezu krije,
Trostruki oklop nožem djeva otvori,
Srca ne taknu. — Kazat triebe ti nije
S djevojkom što bi. — »»Šuti, Franak prosbori,

Kodolah sam glavom, više znat ne mari,
Izkopaj si hitro jamu, crve stari!««

Sabljom ga šinu, ružu iz groba pako
Na sablju trže. Cvielom zemlja zacvili;
Ne čù ga Franak, već za šešir zatako
Ružicu bielu i za časak on tili
Vilenoga garnuv konja u grad goni,
Gdje Hrvatska hoće da mu se pokloni.

II.

Zamrie Hrvatska, nigdje jednog Hrvata,
Kom bi se krv na lice mogla popeti
S crne sramote! Za što Bog se ne hvata
Gromovnih striela? Za što pakô prokleti
Ne razvali zemlju, pa na grozne dire
Ne propusti plamen, koji sve zatire?

Izrod se skupi, moram li, Bože, reći,
Propast Hrvatske s Frankom danas da slavi;
Gostba se sprema, eto gospar najveći,
Kodolah, ide, sve ga smjerno sad zdravi,
Njegvim zborom zboreć pred njime sve plazi,
Hineći se kano Boga da ga pazi.

Skine on šešir, s njega krvca procuri,
Štono iz ruže biele crvena taje,
Družtvo se kamom stvori, Franak se duri,
Biesan pa kliče: »Tko da preda s te baje!
Vina nos'te, sluge, crvenike ljute,
Da mi gosti moji odviše ne šute.«

Čašu on diže, cara franačkog zdravi,
U ime koga zemlju posjedè našu;
Drugom će čašom crni izrod da slavi,
Zemlji na zator treću izpija čašu.
Nigdje slova na to, nigdje prigovora;
Tak Hrvatsku težka pritisnula mora!

Kodolah gleda redom gostove svoje,
Svi mu na ružu plahe upiru oči,
Svima i misli o tom čudne se roje,
Strava im s toga srce ledi i koči.
A što Franak ljuti? Silom vino pije, —
Ne može iz uma Veru da izbije.

Uhvati noć se, Franku otežča glava
S lozine krvi, gosti odoše širom,
K sebi tetura Franak, hoće da spava,
Nikad ko danas noćnim ginuć za mirom,
I on leže, ko kad imo glavu vedru:
U odori bojnoj, s mačem još o bedru.

Gluho bi doba; u snu Franak se javi:
»Bježi mi jednom, sakri krvave grudi,
Nevjero crna!... oko tvoje me smlavi!...«
Utvor mu na to: »Ti me amo potrudi,
Život dadoh, znamen djevojačtva ne dam!
S ponosom ja hoću da viek na njeg gledam.

Ili me sliedi, rajske gdjeno sred sreće
Vječno uživat možeš ljubavi slasti.
Man' se Hrvatske, jarma nosit što ne će,
Propast što voli, neg li pod tobom cvasti.

Ustaj!... Biraj!...« Sanen s kreveta će djiknut
I zažagrit Franak, urnebesom viknut:

»Natrag u pako! Bježi, Vero, sad bježi!«
Mač tad povadi, utvor goniti zače,
Ali kad trepteć pred njim utvor zareži,
Posrnu, pade, na mač srce natače. —
Vedra zora skorom na istoku svanu,
A Hrvatskoj zlatna sloboda ogranu.

(*Vienac. 1872. br. 3.*)

Rieci.

Rieko, prvi ti mog oka vide,
Ti mog srca prva boli,
Kakav glas to crn o tebi ide,
Da tudjina ti uzvoli?
I još vele, pogaziv si lice
Da Hrvatstvo tajiš svoje!
Oj dozvoli, sinovlje da žice
Postanak ti sada poje.

Al ne! Pitaj radje klisurine,
Što no sive tebe kruže,
Za vremena prastare davnine.
I one te, majko, tuže;
Jer hrvatska lomila ih ruka,
Da ti divnoj temelj stavi,

I hrvatska podigla te muka:
Sva hrvatski trud si pravi.

Još će Trsat tebi poviedati,
Sinje more zasvjedočit,
Kako j' Tatar divlji pred Hrvati
Moro tude u smrt skočit. —
Eno Vučke, Cresa ti i Krka,
Što no gvire u te rada,
Gdje ti kažu slova tebi grka:
»Hrvatska si od vajkada!«

I ti, Zviru, riečki pojitelju,
Ti, Rječino, bistra rieko,
Je li pravo, što no jadan velju,
I što svak vas vazda reko:
»Hrvatska si u temelju svome,
Hrvatska, gdje sviet te gleda,
I hrvatstvo kutu u svakom tvome
Tajiti se nikad ne da«.

Zbor'te i vi, zviezde, zemljo, more,
Neka ječi vasiona,
Gdje si godje čuj sad, svaki stvore:
»Hrvatska si od iskona!« —
Jao, zbor'te! čujte, odmetnica
Na tisuće graknu grla:
Ne bih, niti budem Hrvatica,
Striela mene pri'e zatrla!

Oj ti, nebo, daj nam se razstvo.i,
Nek se čuje božja sada!

Stani rode, sad Vječiti zbori:
»Hrvatska si od vajkada!« —
Ali majka u ludilu svome
I prot Bogu prkos sprema,
Ričuć biesna: U okolu mome
Hrvatske ni mrake nema!

Jao majko, u srce me ubi!
Daj mi, što si dužna dati:
Na tvôj zemlji grob mi sad izdubi,
U njem hoću počivati.
Na skoro će trup tad moj bez daha
U zemlju se pretvoriti;
Znaj tad, Rieko: ona šaka praha
Hrvatska će zemlja biti!

(*Vienac. 1872. br. 37.*)

Samoborski vitez.

»Oj Valdemaru, pusti otmičaru,
Na mejdan hajd pod onu lipu staru!«
To jeknu gora, ciknu zora;
Iz grada skoči Samobora
I dolje s konjem vitez se zagica.
Na prsih štit mu, šljem na glavi,
Od čelika mu nije vidit lica,
A vidi ti se junak pravi.

A Valdemar, čuv kamo glas ga roči,
Svoj tabor pusti, pa na konja skoči,
I trgnu mač. Što radit mnije,
Iz oka žarkog to mu bije.
Put lipe smjeri, garnu konja mamna,
I prije neg za goru zadje
Od zore plaha jurve noćca tamna,
Na biljezi se vitez nadje.

»Na korbu tvoju ja dohitah amo,
I čekam spreman — kaži mi se samo!«
»Ja vjerenik sam liepe Stane,
Od Valdemara u nas zaiskane.«
»Oj dosta reče; gdje još netko ljubi,
Za uzorom i mojim gine,
Tuj mača treba, jedan da se gubi,
Da drugom prava sreća sine.«

»Mač nek ju odmah jednomu prisudi!«
Tim vitez opet mejdanom se nudi.
I umukoše oba mukom,
I zaigraše konje lukom,
I zakrešu im za čas mači ljuto,
Ne otimljuć još nikom nade;
Al skorom greznu u krv gvoždje kruto,
I vitez ranjen s konja pade.

I pade šljem i čelik s lica skoči,
Te sinu lice, sinule i oči,
A Valdemar bliedeći ciknu,
I ranjeniku s konja djiknu:
»Oj Stano, Stano, sladka čežnjo moja,
Zar morah smrt baš ja ti dati!

Oj zašto planu osveta ta tvoja,
Za ljubav mi sramotu vrati!«

»Odlučih mrieti pri'e neg za te poći,
I sretna sam, što mriet ću skoro moći.
Sve zahman, grofe, bilo tebi,
Mog srca nikad steko ne bi.
Jer sve da vjeru Jerku svom ne dadoh
Pri'e nego ti me jadan prosi,
Ja Celjskog grofa mrzit samo znadoh,
Što smrt i rug nam samo nosi.

Pa zahman s vojskom primače se gradu,
Pod silu tražeć da me tebi dadu;
Jurišat grad ti sutra htjede,
Ak' tebi knez me ne izvede;
Al' knez, moj otac, voli svi da ginu,
Do temelja da grad razvali,
Neg Celjskomu da izda me jedinu,
Il' njemu spas da svoj zahvali.

Al sama gle od otca, Jerka podjoh,
U lice Celjskom grofu reći dodjoh:
Da svietom vladaš, rajski ljubiš,
Ti možeš samo da me sgubiš!«
To rekav dieva spokojna preminu,
A Valdemar se gubit stane,
I mač pograbiv u srce si rinu
I do nje mrtavončas pane.

(*Vienac. 1873. br. 1.*)

Liek od ljubavi.

Huji vjetar, grmi grom,
Stara žena pušta dom:
Jad ju tjera, noć ju prati,
Jer odoljen ide brati
Za ljepotu svoju Anu,
Da joj vida težku ranu:
Ljubi Anka mladog Stanka.

Huji vjetar, grmi grom,
Sjetan junak pušta dom.
Ne smie Anki danju doći,
Pa se krade tamnom noći;
Rad je vidit, je li tako,
Da je draga bolna jako.
Tuži Stanko: moja Anko!

»Tko to tuži u taj čas,
Kćer mi zove na sav glas?«
»Ja sam, majko, znaj mi Boga,
Izbavi nas jada toga,
Daj mi ruku tvoje Ane,
Obadvima da nam lane;
Daj ti Anku vjernom Stanku!«

»Bježi samo, bjež' u lies,
Smirio te u njem bies!
Bogac hoće kćer mi vjerit,
Koju mogu zlatom mjerit,
U srce se njojzi krade,

Al su lude njemu nade,
Jer za Stanka nikad Anka!

Znam ja basme moćan riek,
A odoljen valja viek!
Nepovrat mi traži sada!«
Junak njojzi vrati tada:
»Pamti, majko, moje rieči:
Ljubav samo ljubav lieči!
Ne će Anka bez svog Stanka.«

Mirno nebo, vedar dan,
Plačna majka pušta stan,
Ide u vrt cvieća brati;
Nju će prosit druga mati:
»Daj i meni vienac viti,
Da jedincu grob mi kiti.«
Umre Anka, nema Stanka.

(*Vienac. 1873. br. 4.*)

Prava ljubav.

Od zlata svog u gluho doba noći,
A pustom šumom junak kući kreće,
I snuje, kako njoj će opet doći;
Ta bez nje nema nigdje njemu sreće.
I buje misli, raste srce mlado,
A grlo glasno zapjevalo rado:
O Milice, oj dušo moja, oj!

Al čula pjesmu vila nagorkinja,
I znade grlo, zna junaka mlada,
Ta za njim davno vatra u njoj tinja,
A živim plamom buknuti će sada;
I kliknu vila: »Gdje si, srce moje?«
Al preču junak upros, već on poje:
Oj Milice, oj dušo moja, oj!

I sinu mjesec; vila k momku skoči,
I uzdahom će: »Ti se glušiš meni.«
Tad vidje junak one rajske oči,
I lice njeno, kako se rumeni,
I prami zlate, grud se sniegom bieli,
A ustne sladke mame. Al' on veli:
Oj Milice, oj dušo moja, oj!

Tad svoju pjesmu vila zapjevala,
Njom lit bi makla, sklonila nebesa,
Povede i njeg, gdje joj stoji skala,
I kaza dvor mu, čudo i čudesa,
I reče: »Rad ću dielit sve to s tobom«.
Al na to junak progovori sobom:
Oj Milice, oj dušo moja, oj!

Tad vila mitit darovi ga stade:
Još nevidjenom nudi ga ljepotom,
I mladost bujnu na dar drugi dade,
A s njima vječnim ponudi životom;
Za oto srce rad bi njegvo steći.
Sve odklanja joj junak, pa će reći:
Oj, Milice, oj dušo moja, oj!

Al planu vila: k izvoru s njim ode,
U kome prošlost i sadašnjost tonu.

On izpi kupu zabitljive vode:
Poletar duh mu ončas sasma klonu,
Nit vjere već se sjeća, roda, doma,
Nit ičeg, al' — još ipak zna siroma:
Oj Milice, oj dušo moja, oj!

Pomamila se vila: trgnu strielu,
I u srce ju živo momku rinu,
I pade junak tananu pod jelu,
A duša ončas pod nebo se vinu,
I zadnji put kad junak dahom dahnu,
Na ustnah njemu sladka pjesma sahnu:
Oj Milice, oj dušo moja, oj!

* * *

Ljepota dieva s ovog svieta podje,
U vječnost mlada za dragim se vija.
Na grob joj vila s neven-cvietom dodje,
Iz srca dragom što kroz noć izklija;
Cviet vila sadi, glas iz groba zbori,
A neven njemu jasno odžubori:
Oj Milice, oj dušo moja, oj!

(*Vienac. 1873. br. 11.*)

Prodanov.

Grof Erih, Frankom vojevoda ljuti,
U vieće doglavnike skupi,
Jer s njimi rad je snovat, od njih čuti,
Na Hrvatsku kad on da hrupi.

Moguća još slobodom sija,
Pa zapad sav bi mogo od nje planut;
Car reče: nek se satre zmija,
Da ne bi Franku bilo robom svanut.

Mladića gle gdje udje med gospodu,
U licu blieda, mrka gleda,
Od gnjeva drhćuć, pospješna u hodu.
Al grof mu k sebi bliže ne da,
Već kliknu: »Kaži nam se, tko si?«
»To pitat nemoj. Hrvat bijah pravi;
Sad desna mač ti evo nosi,
Hrvate s tobom nemilo da davi.

Moj otac, Prodan, znanik tebi davni,
U Oglej znao doći često,
Utvrdit s tobom, kako car će slavni
Dat Hrvatskoj u kruni mjesto,
Pod velikog nam Karla žezlom
Da i njoj svjetska sine slava,
I njom, u krv već dosta ogrezlom,
Da jednom mir i sreća vlada prava.

Al eto četam tvojim na vidiku
Sav Trsat na mog oca plane,
I mače vadeć digli groznu viku:
»»Nek izdajica mahom pane!««
Raznesu tad mi otca jadna,
Do temelja nam tvrdu kulu sruše,
I, proklinjuć nas, zvjerad gladna
I moje mal'ne dočepa se duše.

Utekoh smrti; ponieh kletvu sobom,
Što nada mnom ju otac reče.

Odužit joj se, grofe, rad sam s tobom,
Ak želiš, da se Hrvat sieče.
Oj hrvatske sam žedan krvi,
I željan boja s nebraćom sam mojom!
Zakaži krenut: ja ću prvi
Na udarac pred vojskom stupat tvojom!«

Grof vrati: »Vjerne duše vjerni sine,
Tvog otca s tobom ću osvetit,
Još prije neg nam sutra sunce sine
Na Hrvatsku ću ja poletit!«
»Al, svietli grofe, noć ta jedna
Produžit mi se viekom groznim hoće,
Jurišat daj nam mahom, žedna
Jer duša mi je ratne već strahoće!

Oj sretna l' mene, da ja mogu reći:
Hrvatica mi nije mati.
Al hoću, pri'e neg u grob mi je leći,
U tvog se Boga ruke dati.
Daj krstiti me, grofe, sada:
Armina vašeg ime mi nadjeni,
Nek zadnja sveza s rodom pada,
I Hrvat mre, oživi Frank u meni!«

A grof će njemu: »Naprasni junače,
Ne dušu, — sablju trebam tvoju.«
Al kameneć se na to junak zače:
»Ne želiš, grofe, ti u boju
Za istinu i krst se borit,
I zemlje svladav njima krčit pute?
Ne želiš dobra takva tvorit,
A čemu onda boje biješ ljute?«

»Oj uprosa li smiešna! Ja se borim,
Da caru zemlje tečem nove;
Pod štitom krsta laglje onog morim,
Koj ne će robom da se zove,
A Frank što nije, rob bit mora,
Rabotat mu je, podnožje nam biti.
U carstvu za nj ne sviće zora!
I sretan, damo l' krv mu za nas liti.«

Uzkipi junak, ponosno će vratit:
»Svu Hrvatsku ćeš ti pokorit,
Il spreman sam životom ja ti platit;
Dost druga sa mnom će se borit,
A uzdani su sve to mači,
Što znadu ginut, ne znaju uzmaći,
I budemo li mi tad jači,
U Ahenu ću silnog cara naći!«

Uboden grof će: »Car se viek veseli
I vitežkom junaku plati,
Al znaj, od mene car što silni želi:
Da carstvu ugnu se Hrvati.
Tvom plemenu je sad se selit,
Daleko tražit zavičaj si blagi,
Do groba jer će boj nas dielit,
Il podleć rob će carskoj snagi.«

Al planu junak: »Ugnut se Hrvati,
A Franku?« — »Da, to Erih veli,
Koj sutra s vojskom med njimi će klati,
Koj carsku vršit grozno želi,
Koj ne će starce, žene štedit,
A utrobnim vam plodom pse će hranit . . .«

»Ne, ne ćeš tako rod mi zliedit!«
»A tko će kratit?« »Ja ću tebi branit!«

»Ha kukavice, jednom ću te rieči
Odpremit do tvog Crnoboga . . .
Nek lanac ov čas na tebi zazveči!«
I zovnu grof, i eto mnoga
U vieće čeljad vrvi, . . . djiknu
I pograbe gospoda sablje ljute,
Al junak trgnu mač i viknu:
»Tko Morani mi želi ljubit skute?

Ljudomorcu ja hoću samo reći,
Da svetiti sam na njem rada
Krv otca moga.« Grof ga veli sjeći,
I po junaku mač već pada,
Al on ko striela grofu mune,
I prekide mu gvoždjem život kleti,
I kliknu: »Hvala ti, Perune,
Što mogu sretan ja Hrvatom mrieti!«

(*Vienac. 1873. br. 17.*)

Posljednji poljubac.

Pod bielim ruhom, kose razprosute,
Iz dvora Cvieta bane. Kud li kani
Sred noći puste? Ne zna sama dieva,
Al otimlju joj pokoj rane ljute,
Što od davna ih bolno srce hrani,
A ne može da već im odoljeva.

Milutin u nju zagleda se mladi,
I plane za njom, njoj se srcem dade

Svjedokom zovuć osvetnika Boga.
A Cvieta? Davno već u sladkoj nadi
Za jedinoga samo njega znade,
I za nj odluči poć, il ni za koga.

I došo krasnik. Dočeka ga mlada;
On rajsku joj žuborit pjesmu stane:
Od nje milinja zagluhnuše uši,
Osliepe oči, drhat mladu svlada,
I nehotice na grudi mu pane,
Da bolje njegvoj priljubi se duši.

Milutin k srcu prisloni ju svomu,
I gleda Cvietu i ljubi ju divnu,
A ona vidi sedmera nebesa,
I čuje zavist u blaženstvu tomu,
I na se vječnu vidi sreću kivnu,
I gospodjom se osjeća čudesa.

Al to bi davno. — Sada sjetna dieva
Iz dvora u svoj perivoj vrluda.
Tà sladka nada, utjeha jedina,
Od danas njoj već jadnoj ne dospieva
Umirit dušu, jer se danas uda
Za vojna njenog plemićkinja Mina.

I divna bila noć: nebesne luči
Kroz bujnu zelen čarobno se sjale,
Uz lahor vjetra, romon tekućice
U grmu kako svom da slavulj muči?
Uz proljetne divote sve ostale
Ah gledaj bliedo djevojčino lice!

Ni sama ne znajuć pod drvom stane,
Gdje ročiti ju milovanje znalo;

Na kamen nesviest položi ju prieka,
Gdje prvi ljubac na usnah joj plane,
Gdje oboje si dragih vjeru dalo
Bit zajedno do groba i do vieka.

Ah mriet da može zapuštena tude,
Gdje svieta sjajnog odrekla se rada,
Da njemu živi. — Prenula se . . . Bože!
I ciknu mlada: »Ne smiem već med ljude!
Povrati čast mi, Milutine, sada!
Oj gdje si, da te jad moj sklonit može!

Al nevjere ti ljubac žeže ljuto,
Sramote žigom na ustih mi gori.
Kad živit ne smiem, dodji smrt mi dati,
Pa prosto tebi bilo srce kruto.
Da jednom me ljubljaše, još prosbori,
I spokojna ću na sviet drugi stati.

Da ljubljaše me, to mi srce veli,
To ti svjedoči, sladka noći moja,
Ti, slavjo glasna, ti, mirisno cvieće,
Vjetricu blagi, potočiću vreli,
I ti, mjeseče, i sva svojta tvoja,
Gdje sto put reče, da me pustit ne će!

Oj ljubavi nam vi svjedoci živi,
Potraž'te samo moga Milutina,
Izkaž'te njemu moje gorke jade!
Odjavit hoće moj mi soko sivi,
Da ljubav ja sam njemu još jedina,
Da njega Cvieta samo ljubit znade!«

I tako dieva k jezeru će doći;
I mirnoj vodi glednu sjajno lice,

Pa kliknu — »Milutine, — Milutine!
Zar dugo čekaš? nemoj mahom poći,
Pri'e ljubac primi tvoje vjerenice!«
I skočiv dieva nesta sred dubine.

(*Vienac. 1873. br. 22.*)

Tada i sada.

Kadgodj prodjoh mimo dvora,
Gdje ljepota cvate Zora,
Vaviek slušah, kako dieva
Radovanke pjesme pjeva,
Vaviek vidjeh, kako mlada
Cvieće goji i prigleda,
Titrajuć se kako rada
Od ptica se svojih ne da.

Sad, kad prodjem mimo dvora,
Gdje ljepota cvate Zora,
Nit ja čujem njena glasa,
Nit ja vidim njena stasa;
Samo gledam, kako vene
Ono cvieće, one ruže,
I još ptice kako njene
Za gospodjom svojom tuže.

Danas prodjoh mimo dvora,
Gdje ljepota cvate Zora.
Na okno mi Zora bane,
A na putu mladić stane;
Njihove se oči srele

Zatravljenim žarkim gledom,
Al im duše nevesele
Uzdahnule težkom biedom!

(*Vienac. 1873. br. 24.*)

Hrvatsko primorje.

Stoji gora do sinjega mora:
Krš do krša, kamen do kamena;
Oblieva ju biesna morska pjena,
Biju vali. . . al tvrdo stoji gora.

Primorje nam vidiš iz govora,
Vidiš, da su braća ti ljubljena,
Braća tvoja za rod zanesena,
Što ih toli obiedi potvora.

Tvrd je kamen, tvrda vjera njina:
Nit odbile od roda ih biede,
Nit ih varke premamiti znale.

I da tvrda zemlja nam prosjede,
Iz grdnih bi, braćo, podrtina
Za rod iskre ljubavi nam pale!

(*Vienac. 1874. br. 28.*)

Zrinjski.

Takvi junak nikad ne umire,
No ostaje, da se spomenuje.

Nar. pjesma.

Uvodna pjesma.

Oj Hrvatska, sladka domovino,
Od vajkada zemljo mukotrpna,
Ti bojište Bogom izabrano,
Gdje se svietu o sudbini sudi,
Na tebi je već hrvatsko pleme
Sviet otelo božjoj nepodobi,
Što ga divlja odtudjiti htjela;
Na tebi je već hrvatsko pleme
Sviet otelo pomamnu dušmanu,
Što krst htio nogom pogaziti;
Na tebi će viek hrvatsko pleme
Biti spremno svijet izbaviti,
Lavski braneć dom svoj od propasti.
Hvala tebi, sveti zakrilniče!
Kadgod svijet grozno uzbučio,
I planuo plamom ništiteljem,
Te, reći bi, u mrake će prsnut,
I u nevid pepel se razprašit,
Ti podade Hrvatskoj junaka
Živa srca, zanosite rieči,
Koj je znao Hrvatskom pokrenut,
I od smaka svijet izbaviti.
I zacikne jednom sve krstjanstvo
Pred ordijam' osmanskog silnika,
I bilo je veće pomisliti,
Zavladat će tmina nad istinom,

Eto sinu med Hrvati sunce:
Usta slavni bane Zrinoviću,
I podiže Hrvate junake,
I sakruši zmaja osmanskoga.
Zrinoviću, svega svieta diko!
Tvoja djela nebeske su pjesme,
Izpjevane hrvatskim junačtvom.
Pusti zraku plemenite duše,
Da blaženstvom svojim me nadahne,
I pram' tebi srce mi razpali,
Da zapjevam rodu hrvatskomu
Divne pjesme, tobom sačinjene,
U davninu braću da zanesem,
U vremena slave i junačtva.
Vjekovi su, rode, uminuli,
U junačtvu još ti premca ne bi,
Otvor srce žarkom rodoljublju,
I prioni dušom uz Hrvatstvo,
I što njega kreće i veliča,
Pa vjekovi opet će izteći,
Ti mi ne ćeš porednika steći.

Čiji li Zrinjski?

Zavadi se sedmero kraljevin'
Oko slavnog roda Zrinovićev.
Nije šala takovih junaka!
Liepo se je njimi podičiti,
I njihova djela pominjati,
I još reći: moje su to krvi,
Negda b'jasmo na svijetu prvi!
Otimlju se zato kraljevine
I njihovi kralji gospodari;

Jedni kaži: od vajkad su moji!
Drugi kažu: nisu, nego moji!
Ljuto su se kralji poriečili,
Medju se se hoće da pomore,
Da pobodu zlatnimi noževi.
Al odtrča kralju Hrvaćana
I dopremi knjige starostavne,
I on braći tako progovara:
Braćo moja, krune pozlaćene!
Zašto ljutu zamećemo kavgu,
Kad imamo knjige starostavne;
Neka knjige istinu nam kažu.
I dozove posvećenu glavu
Iz pustinje starca Pravdokažu,
Koji ne će pisma izvrnuti,
Da im čita, što govore knjige,
Na koga će biti Zrinovići.
Premetao Pravdokaža knjige,
I iz pisma stade pominjati
Junačinu Stjepana Šubića,
Što ništio Tatare Mongole,
Zatim Pavla kneza Bribirskoga,
Što topio mletačke korablje,
I krunio kralja Anžuvinca
U Zagrebu gradu prestolnome
Planu na to kralju Madžarine:
A šta čitaš, otče, o Šubiću
I pominješ kneza Bribirskoga?
Ide kavga sada o Zrinjskome.
Prihvati mu bjelobradi starac:
Evo, sinko, da ti pravdu kažem.
Uhvati se loza u Primorju
Usried krša, gdje uspievat može,

I procvate junačkim imenom,
Ta Šubićî knezovî Bribirskim.
I privi se loza oko Zrinja,
Onog dičnog hrvatskog timora,
I porodi loza Zrinoviće.
Zrinovići hrvatskog su roda,
Koliko ih svietom junakova
Pri'e Nikole i poslie Nikole.
Prista svatko rado uz istinu,
Ne pristade kralju Madžarine,
Već on uze tako govoriti:
Knjige jesu od artije biele,
Može papir svašta podnijeti.
Ja Nikole ne dam pod nikako,
Nikola je roda Madžarskoga.
Pravdokažu oto raztužilo,
Gdje mu hoće istinu oborit,
Te on ode u pustinju svoju,
Stade ondje jade jadovati.
Čula jade zelena gorica,
Prokaza ih sivomu sokolu,
Sokol kaza bielomu oblaku,
Oblak kaza zvjezdici Danici,
A Danica svetom Petru kaza.
Kad to čuo Petre na nebesih,
On doziva Zrinjskoga Nikolu:
Oj Nikolo, sladka njego moja!
Zavadi se sedmero kraljevin'
Oko tvoga roda junačkoga.
Djeni na se svilenu ječermu,
A preko nje plavetnu dolamu,
Uzmi kalpak, za njim čaplje pero
A pred njime biser dragi kamen,

Uzmi zlaćen oko grla lanac,
A o bedru uzdanicu svoju,
I štit bieli u lijevu ruku,
Budi kakvi b'jaše pred Turčinom,
Kad si za nas krvcu iztočio,
Pa stvori se tamo medj kraljeve
I kaži im, koga ti si roda,
Da kraljevska ne proteče krvca.
To Nikola jedva dočekao.
Kako Petar sveti naredio,
Tako bane redom izpunio,
I stvori se ončas med kraljeve.
Kada kralji bana ugledali,
Od čuda su Boga pomenuli
I krstom se svetim prekrstili.
Al će njima bane Zrinoviću:
Tko knjigama davnim ne vjeruje,
Taj iz mojih neka ust sad čuje:
Hrvatska me majka porodila,
Hrvaštinom sladkom uljudila,
Hrvatska me slava junačila,
I umrieti častno naučila
Što sam dičan, Hrvatstvo me diči!
Sjajni zbore, braćo i kraljevi,
Hrvatsko je ime ponosito;
Ja sam volij s raja da izpadem
Neg Hrvatstvo svoje da izdadem.
To ban rekav, u vječnost uminu.
Na to kaza kralju Madžarine:
Da sam danas, braćo, izgubio
Pola krune i pol kraljevine,
Ne bih toga tako požalio;
Krune mogu opet se dobavit,

Ne mož' više junak da osvane,
Kakvi b'jaše Zrinoviću bane.
. . . .
. . . .

Zrinjski preuzeo obranu Sigeta.

Zove k sebi u Beč na Dunaju
Kralj Maksimjan bana Zrinovića,
I kralj banu tako protužio:
Crne, bane, knjige mi dolaze,
Gdje se diže vojska i Osmani,
I pred njimi care Sulejmane.
Mili bane zemlje plemenite!
Gdje pod starost padiša se diže,
Tu će biti jada svakojaka.
I ako me knjige ne varaju,
Hoće Turci pod Siget da dodju,
Hoće Siget iz temelja krenut,
Jer su ondje one zlatne dveri,
Koje brane zemlju do Budima,
Do Budima i do Beča grada.
Hvala budi Bogu velikomu:
Ak' imaju Turci Sulejmana,
Ima i krst bana Zrinovića.
Zrinoviću, od Hrvatske krilo,
Tko će meni Siget obraniti,
Ako mi ga ti zakrilit ne ćeš?
Čuješ, bane, vjerni doglavniče,
Eno tebi mojega Sigeta,
Ti ga tvrdi, kako bolje znadeš,
I budi mu glavar bez glavara,
I brani ga, kako bolje znadeš,

Dok ti moja ne priskoči vojska.
Na to Zrinjski kralju odgovara:
Svietla kruno, ja ti vjeru dajem
Da ću Siget branit bez predaje,
Samo meni jednu ti dozvoli:
Da ja metnem u njega junake
Sve po mojem slobodnom izboru.
Reče na to kralju Maksimjane:
Biraj, bane, kuda tebi drago,
Biraj, bane, koga tebi drago
Prema srcu i desnici tvojoj.
Poletio na to Zrinoviću
Ka Sigetu, gradu na Almašu,
I pustio glase na sve strane:
Tko je vitez i krstom se krsti,
I tko zveket gvoždja ču na raji,
I tko znade, šta će otac reći,
Šta li otac, šta li mila majka,
Šta li sladko ime djedovine,
Nek pohita amo ka Sigetu,
Ne nosi mi ni čega sa sobom,
Do jedine dobre posjeklice,
I slobodna srca za prsima,
Koje ne će meni zadrhtati,
Kad ga u smrt ja povedem častnu.
Zaječala zemlja od pozova
Junačkoga bana hrvatskoga.
Svak bi reko i nadao bi se,
Da će glasu odazvat se banskom
Boju vično čitavo kršćanstvo.
I već stale čete dolaziti;
Da ih, pobro, po imenu kažem:
Prvi dodje Gašo Alapiću

S Palikućom Šar i Svilojević,
Za njim dodje Papratović Vuče,
Andro Bika, dva Badankovića,
Dodje Krbač, Bošnjak, i Sečujac,
I Farkašić, i Patačić Petar,
Svaki vodeć po četicu druga.
Kako oni u grad unidjoše,
Susrete ih bane Zrinoviću,
I ovako njima progovara:
Mila braćo, Bogu budi hvala,
Odlanulo sada srcu momu,
Gdje ja vidim sve sgoljne Hrvate,
Koji prvi u smrt potrčaše
Za istinu i za djedovinu.
Ali eto druge čete idu,
Na čelu im čuveni junaci:
Juraniću s golemim Stjepanom,
Oršić Stjepan, Novaković Ivo,
I Bastašić, Lukšić i Hrvojić,
Radmanović i Žarković Vide.
I ban četam u susrete podje,
I on njima tako progovara:
Odkuda li, iz koje li zemlje?
Svatko na to banu odvratio:
Iz hrvatske tvoje banovine.
Kad to čuo bane Zrinoviću,
Zaigra mu srce od radosti,
On u sebi tako progovara:
Nema danas srca nad Hrvati,
Oni drže svijet od propasti.
Eto treće čete dojaviše;
Pred njima su tvrde klisurine:
Junak Srčan s momkom Klisurićem,

I dovede četu odabranu,
S Penezićem Radivoj i Grdin,
S Matijašem hrabri Slamenović,
I Blaž Dijak, Šaš i Hasanović.
Pogledao bane vitezove,
I on njima tako progovara:
Sladka braćo, ni pitat vas ne ću,
Odkuda li meni dolazite;
Takve momke ni tko radjat ne zna,
Van Hrvatska moja banovina.
I on stade ljubit vitezove,
I na svoje privijat ih grudi.
Kad već ni tko ni odkle ne dodje,
Skupi bane hrabre prihodnike
Usred grada, pod vedrijem nebom,
I ovako čete pozdravio:
Braćo moja, junačka družino,
Ja vam pozvah čitav rod kršćanski,
Da pošalje svoje vitezove,
U Sigetu svijet da obrane,
I nitko se meni ne odazva,
Do vas, braćo, junačkih Hrvata.
Zato težka bude nama boja;
Jer je sada za krst nam se biti,
I za slavu hrvatskog imena.
Braćo moja, cviete od Hrvatske,
Ide na nas silni Sulejmane,
Vodi vojsku, ni broja joj ne zna;
Trebat će nam srca junačkoga,
Da hrvatske slave ne kaljamo,
Pa ko nije spreman poginuti,
U Sigetu da mi ne ostane!
Jednim glasom svi mu prihvatili:

Mi smo spremni, bane, poginuti,
Al Hrvatstva kaljati ne ćemo!
Tada bane sablju povadio,
I povade sablje vitezovi;
Stade bane zaklinjat se tako:
Sveti Bože, koj svijetom igraš,
Koj podaješ život i uzimlješ,
Pod tvojim se nebom ja zaklinjem,
Svjedoči mi tvoje žarko sunce,
Kojim možeš sebe osvetiti,
Ako kletve ja ti ne održim.
Ja sam Siget na vjeru primio
Od svietloga kralja Maksimjana,
Ja Sigeta predavati ne ću,
Nit ću vojske svoje ostavljati;
S njom sam spreman živjet i umrieti
Za istinu i za djedovinu!
Tad prihvate banu vitezovi:
Kunemo se, bane, Bogu živom,
Da smo voljni svagda te slušati,
I živjeti s tobom i umrieti
Za istinu i za djedovinu!
Dok se kletve ote govorile,
Sve bi tiho, kano i kameno:
Nit se ptica koja oglasila,
Nit je listak kakvi zatreptio,
I lahorac svaki se sustao;
Van što bilo čuti iz vedrine
Mukle glase žica nebeskijeh,
I med njimi grla andjeoska,
Što milinjem »Amin« zapjevala.
Tad zašušti vjetar svojim' krili,
Primi kletve na lagana krila,

I odnese na sve mile strane;
A ban vojsku pod zapovjed uze,
I ovako odmah naredio:
Sva mi gradska zatvorite vrata,
Da čekamo cara Sulejmana,
Pa kad dodje padiša pod Siget,
Da mi njemu tako poručimo:
Da si nama, care od pol svieta,
I sav svijet ovamo dognao,
Ti Sigeta uzeti nam ne ćeš,
Van da hoćeš gorući kamenjak,
I po njemu krvave lješine,
Jer uzeli grad Hrvati branit,
A Hrvatom, od vajkad junakom,
Sladko bude svak čas poginuti
Za istinu i za djedovinu!

Jurišanje Sigeta.

Zatutnjila zemlja do Stambola,
Kan da pakô razprskat se hoće;
Krvav plamen suknu pod oblake,
Mrkim dimom vedro nebo zastre,
Te Carigrad čitav zakrvavi,
A pred gradom silno more puklo,
I ljuto se talasati stalo.
Nije more, već su turske čalme!
Sred njih stoji tvrda klisurina,
Stoji glavom care Sulejmane,
Biele brade, a krvava oka.
I on reče, licem prema ćabi:
Tako meni carstva i života,
I tako mi dženeta tvojega,
Ja ću poći svijet prevladati,

I tvojoj ga knjizi pokoriti,
I tko tebe klanjati mi ne će,
U zemlju će crnu ugreznuti.
Jedan svijet, jedan bit će zakon,
Što ga nama u koranu pisa.
Pak se care okrenuo vojsci:
Na noge se, vojsko nad sve vojske!
Mi idemo svijet pokoriti,
I našemu podvrći ga svetcu.
Planu u to vojska nebrojena
Kan da u prah živu iskru baciš;
Na gjaura, viče, na gjaura!
I diglo se oto more silno,
Da poklopi krvavim' talasi
Divno djelo Boga velikoga,
I talase silni vijor diže,
Biesna riječ s grla padišina.
Eto pred njim bujnoga života,
Kitne šume, zelene livade,
Eto traga svud čovječjoj ruci,
Eto same svud prilike božje;
Al gle: kuda oto more prošlo,
Svud golota, svud je pustoš mrtva,
Nigdje traga radu čovječjemu,
Nigdje traga, nigdje božjeg bića.
Valjalo se oto more silno
Preko zemalj' i tjeles' slovinskih;
Dovalja se silom do Almaša,
I tuj udri biesno o krševe,
Da bi Bogom svatko se zakleo,
Da se zemlja u dvie pole koli.
Al eto ti grla padišina,
Gdje uprosom paklenim se glasi:

Zar smo, djeco, veće kod Sigeta?
Stante samo jedno malo časa,
Nemojte mi grada razkopati,
Ni glavara njegva raztrgati,
Dok ja njemu jednu riec ne kažem.
I car u grad tako poručio:
Zrinoviću, luda jogunice,
Donesi mi ključe Siget grada,
I dodji mi papuče poljubit,
Jer tako mi dina i korana,
Ako meni još danas ne dodješ,
Pohvatat ću gradske poglavice,
Gašu hoću na kolac nabiti,
A Bošnjaka živa oderati,
Patačića konji iztrgati,
Juranića britkom sabljom posjeć,
Novaka ću na vatri spaliti,
Farkašića na kolo vrgnuti.
Tebe hoću, bane, objesiti
O zlu drvu na carevu drumu,
Pa ću tvoje kosti izlomiti,
A tvoje ću srce izgoriti,
Kroza te će ogrijati sunce.
Njemu na to bane odvratio:
Ako hoćeš mene objesiti,
Iz Sigeta ti mene izvadi,
Samo nemoj dugo zavlačiti,
Da hvališom tebe ne okrstim.
To je cara za srce ujelo,
Nit on sluša Mehmeda vezira,
Nit ostale sluša vojskovodje,
Već na juriš vojsku odpravio,
A pred vojskom kršne janjičare.

Bože mili, silena juriša!
Nit bje vidit zemlje, niti vode,
Nit bje vidit Sigetskih zidova,
Već bi reći jedno carstvo ljudij
U klupko se krvno sgomilalo,
I sve vrvi kâ u mravinjaku.
Tako traja od zore do mraka.
Odpadoše Turci od bedema,
Al Sigeta grada ne oteše.
Kad to vidi care Sulejmane,
Od jada mu ustne izpucaše,
Lije krvca niz bijelu bradu.
I on dozva Mehmeda vezira:
Nu ponesi tope kavalije,
I povezi tope baljemeze,
I kumbare, čim gradove primaš,
I lumbarde, čim gradove pališ,
Nek se tvoja sada vrši volja,
Da hajdučko gnjezdo razgnjezdimo.
Al mu na to Sokolović kaza:
Svietli care, tvoja će se vršit,
Al ja znadem bana Zrinovića,
Znam tu ljutu hrvatsku aždaju;
Pr'ie ćeš vodu svaku zasititi,
Neg njegovo ždrielo nezasitno.
Kanimo se hajdučkog Sigeta,
Žurimo se Beču priestolnomu!
Na to care pristati ne htjede,
Jer sramote podniet ne mogaše;
Pa on uze list biele artije,
U njem tako banu poručio:
Zrinoviću, od Hrvatske bane,
Žao mi je tvog junačkog srca,

I junačkih tvojih Hrvaćana,
Pa pri'e neg li na novo udarim,
Nudim tebi život i poštenje:
Ti izadji iz Sigeta grada,
I povedi, koga ti je drago,
I ponesi, što ti godjer drago;
Ja ti puta ni kud branit ne ću.
Njemu bane knjigom odvratio:
Sulejmane, od njegda junače!
Star je vojno truhla javorina,
Vjetar duva, javorinu ljulja,
Mlad je vojno ruža napupila,
Vjetar duva, ruža se razvija.
Što ćeš jače, care, udarati,
To ćeš meni bolje ugadjati.
Hvala tebi na ponudi tvojoj;
Nij' mi sila Sigeta ostavljat.
Ne čuvaj mi mojega junačtva,
Veće sebi carski obraz čuvaj,
Da ti ne bi svietal potamnio.
Ljuto tada care zagrmio:
Tko je Turčin i turskog plemena,
Te vjeruje svetca Muhameda,
Nek se diže tući gjaurina!
I digla se sva osmanska vojska;
Pred nju stanu silne vojevode:
S desne stade Ferhad i Šems-Ahmed,
S lieve stade Mahmud i Mustafa,
Aliportug med nje i beg Nasuh.
Do bjesnila momke podražili,
Te kâ divljač kakvu ju povedu,
Da na Siget drugi juriš čine.
I bje drugi juriš goropadan.

Kako stali guditi topovi,
Bilo reći: nebo se prolomi,
I iz njega krupan gràd udara,
I po koja med njim zviezda pada,
A iz zemlje gusta šuma nikla,
Gusta šuma sve britkih sabalja,
I med njimi tanahne trstike,
Koje praše i zrnje bacaju.
Gusta tama Siget uhvatila:
Tri ga dana sunce ne pozlati,
Tri ga noći mjesec ne obasja.
Tad se magla vedriti počela,
Gizdav Siget prema suncu sinu,
Sav nakvašen krvi jurišnika,
Sav obkoljen mrtvimi Osmani.
Gleda Siget care Sulejmane,
Te se nad njim tako izjadio:
Oj Sigete, ljuta rano moja,
Po vrhu te oganj opalio,
A po dnu te voda zanijela,
Po srijedi kuga pomorila!
Pozoba mi moje janjičare,
Ošteti mi moja krila jaka . . .
Ja ću za te pola carstva dati,
Al ja moram tebe prevladati!
I car uze sitnu knjigu pisat,
I on banu tako dojavio:
Zrinoviću, moj junački brate!
Koliko si dičan i ugledan,
Kruna bi ti liepo pristajala.
Ja ću tebi krunu sakovati,
Ja ću tebe kraljem učiniti.
Što je godje roda slovinskoga

Od sinjega do mora crnoga,
Neka sluša kralja Zrinovića.
Ti me pusti Sigetu tvojemu,
Da te danas, brate, još okrunim.
  Kako bane knjigu proučio,
Zakuca mu srce za prsima,
Hoće srce banu prišapnuti:
Ujedini braću svoju, bane!
Al mu pamet srce utišala,
Te on caru tako odvratio:
Sulejmane, ni slušat te ne ću,
Pri'e neg mi se s vojskom ne pokrstiš;
A ti mene više bratit nemoj:
Ja prezirem nečastno ti bratstvo!
  Kada care otu knjigu primi,
Tako se je težko razsrdio,
Da ga dugo smirit ne mogaše;
I jedva mu srce utišaše,
Kad na oči njemu pogubiše
Tri hiljade krštenih robova.
Tad on skupi paše i vezire,
I tako se njima zagrozio:
Čujte dobro, paše i veziri!
Sjutra ćemo juriš učiniti
Na hajdučko oto gnjezdo crno.
Ako li ga sjutra ne uzmemo,
Osjeći ću begom zijamete,
I osjeći pašam pašaluke,
Vezire ću u topove zbiti,
Bacat ću se na Siget vezirî.
  I odoše paše i veziri,
Da na juriš vojsku osokole.
Čudno li ju junačit stadoše:

Eto Pertav pred vojsku izidje,
I tri roba pred nju izvest dade:
Jednog dade na kolac nabiti,
Drugog dade živog oderati,
Trećeg vojsci na vidiku speče,
Pak on četi tako se zagrozi:
Amo gledte, sinje kukavice!
Takva sreća sve vas sutra čeka,
Sigeta li grada ne uzmete.
Mehmed pako svoje čete skupi,
I kaurskim ponudi je pićem,
Mrkim vinom, žeženom rakijom,
Da ih liši ljudstva i razbora,
I on njima tako progovori:
Napijte se živo, braćo draga,
Da vidite, što kauri piju,
Kad za slavu hoće da se biju.
  Minu večer, polnoć minu gluha,
Puče zora, viknu car: Na juriš!
I na juriš sva mu vojska ode.
  Tuku Siget sa četiri strane:
S jedne strane topovima tuku,
S druge strane bojnim lumbardami,
S treće strane lagum podkapaju,
A s četvrte juriš bez prestanka.
Eto Turci, do sad malo ljudi,
Sa svime se biesni odljudili;
Zvierski glede, a paklenski riču,
Te reći bi paklu utekoše,
I hudobe, vječnom ognju vične,
Mrkim zubljam Siget zapališe.
  Tako ponos svieta kršćanskoga
U lomaču silnu pretvoriše!

Nesta noći od plamena sjajna,
Nesta noći devet dugih dana,
I nestade varoša novoga,
I nestade varoša staroga,
Al Hrvatom srca ne uzfali:
Ne biju se ka umrli ljudi,
Već ko da su u vječnosti nikli.
Tako minu i deveti danak;
Odpadoše Turci od Sigeta,
I na zemlju pred carem padoše:
Svietli care, ogrijano sunce!
Dade prorok i sudbina sveta:
Poginu ti silni Aliportug,
I poginu osamdeset paša,
I četiri pašaluka vojske,
Al Sigeta otet ne mogasmo;
Pa smo voljni prije izginuti,
Neg da Siget opet jurišamo.
  Planu u to care Sulejmane:
Odoh s vami svijet prevladati,
Sad mi gnjezda otet ne možete!
Ja vam dajem božju vjeru tvrdu,
Tvrda jemca Muhameda svetca:
Svi ćete mi prije izginuti,
Izginut će moja carevina,
Ja sam voljan i sâm poginuti,
Al ja moram Siget porušiti,
I Zrinjskoga bana pogaziti!

Oporuka Zrinjskova.

Kukaj, zemljo, u crno se zavij,
Jer pri'e dana hoće da ti smrkne
Hoće tebi da pogine junak,

Kakva majka porodila nije
Od Kosova, ni prije Kosova, —
Da pogine bane Zrinoviću,
Nit od boli, niti od starosti,
Već od smrti sladke i presladke,
Kadno junak hotice pogine,
U obrani mile domovine.
  Kada vidi bane Zrinoviću,
Da mu nema moći ni pomoći,
Te ne može obranit Sigeta,
Ne htje grada junak predavati
Ni za blago, ni za glavu živu,
Već odluči junački umrieti
Pred Hrvati, gdje mu mjesto dično.
Ali prije nego l' u smrt srnu,
Hoće junak ostaviti volju
Svomu rodu i svomu porodu,
Pa on uze list biele hartije,
I svojom ga 'vako kiti krvi:
Oj Hrvati, moja braćo draga!
Nij' mi jarko omrznulo sunce,
Nit mi crna zemlja omilila,
Već sam junak u naponu svome,
I mila mi j' moja banovina,
I na srce sve sam vas privio,
Al je meni od vas se trgati,
Jer je danak kobni osvanuo,
Gdje vam imam, braćo, pokazati,
Na kome je bila banovina.
Došlo meni danas do izbora:
Ol kraljevstvo od Turčina primit,
Ol umrieti od turskoga zrna.
Hvala Bogu na lahkom izboru!

*

Ja ću umriet od turskoga zrna,
Da ne gazim lica, ni poštenja,
Da ne kaljam hrvatskog imena.
Nego, braćo, ako Boga znate!
Već se Turska širom razširila,
A Hrvatska i odviš stiesnila:
Prionite jedan uz drugoga,
Tako vama majčinoga mlieka,
I tako vam slobodne Hrvatske,
I tako vam Boga jedinoga!
Poslušajte ono srce živo,
U kom vrije svuda jedna krvca;
Primirite svadje i nesloge,
Složite se kano jedan junak,
Jer dušmani stoje na oprezu.
Kad posieku bana pod Sigetom,
I poruše ovaj svjetski bedem,
Popadat će po jadnoj Hrvatskoj,
Kano da su sve strahote božje
Iz strašnoga mjesta izlećele,
Da podsieku krila banovini,
I pod jaram da ju težki skuče,
I na muke da ju meću svake,
Dokle svisne od zuluma težkog.
Pa kad zemlje proždrieti ne mogu,
Živog stvora ostaviti ne će,
Na kom bi nam Hrvatstvo ostalo:
Utrnut će hrvatska se svieća,
Hrvatska će spominjat se samo,
Jer dušmanu Hrvatstvo omrzlo,
Što se ne da zlatom premamiti,
Niti dade sabljom pogaziti.
Zato, sinci, zemlje plemenite,

Ne dajte nam zalud poginuti,
Već kad bude naša vruća krvca
Na osvetu Boga poviknula,
Ne nadji se ruka bez oružja,
Koja zemlje branit ne bi htjela,
Ne nadji se niti jedno grlo,
Koje ne bi glasno zapjevalo:
Još Hrvatska kraljevina stoji,
Za nju mrieti Hrvat se ne boji!

Zrinjski ubio Sulejmana.

Čudne ptice, nikad ne vidjene,
Podigle se iz Sigetskog polja,
I padaju sred Sigeta grada,
Pred junačko lice Zrinovića.
Al nijesu ono ptice biele,
Već su ono knjige padišine;
Ne nose ih sluge listonoše,
Već ih nose lagane strjelice.
Car Sulejman tako knjige kiti:
Zrinoviću, nepriliko moja,
Ja te kunem nebom i nebesi,
Pošlji jednom tri mi dobra tvoja:
Prvo dobro sablju uzdanicu,
Koja sieče drvlje i kamenje;
Drugo dobro Gašu Alapića,
Onu ljutu pod kamenom guju,
Koje žešće u Sigetu nema;
Treće dobro ključe Siget grada.
Jer ako mi toga ne podadeš,
Kunem ti se svačim na svijetu:
Sdrmat će se čitava Ugarska,

I začudit sedma kraljevina,
Jer nagrnuh praha puščanoga,
Da bi mogo na lagum podići
Sve po redu hrvatske planine,
I sakupih tursku carevinu,
I što po njoj sablju pasat može,
Da na Siget juriš sad učinim,
Kakva nitko nigda ne učini.
Što je mužko, sve ću pogubiti,
Što je žensko, sve ću porobiti,
Pa ću vatru u Siget pustiti,
Dok dogori Siget do kamena,
Tad ću kamen tvrdi razstubiti,
I izkopat do zadnjeg temelja,
Nek se ne zna Sigetu ni traga.
Ako li mi živ u ruke paneš,
Sakupit ću do trista kadija,
Nek ti sude muke ne mučene.
Što će tebi kadije presudit,
Bit će posla za dviesta muslima.
Već ti budi mudar i obziran,
Te ti meni ona dobra podaj;
Ja ti nudim pola carstva moga:
Balkan će nas, brate, dijeliti.
Njemu bane na to odvratio:
Sulejmane, turski gospodaru,
Ne nudi me ničim na svijetu;
Ja ti ne dam dobra ni jednoga.
Već ako si, kako mi se hvališ,
Niti prosi, nit se meni grozi,
Dodji jednom, kako junak dodje:
Udri Siget kako ti je drago,
Uzmi iz njeg što ti godje drago.

Jedva knjige Sulejmanu stigle,
Već on druge odmah nakitio:
Zrinoviću, jadi te ubili!
Il ne čuješ, il ne ćeš da čuješ,
Kako pišti u tamnici Juraj,
Negda sin tvoj, sad podnožje moje?
I on šalje tebi trublju svoju —
Poznat ćeš ju po grbu tvojemu —
I zaklinje milim te i dragim,
Da ga dodješ pusta izkupiti.
A ti možeš njega izbaviti
I bez krvi i bez blaga silna:
Daj mi za njeg ključe od Sigeta!
Još ću tebi za nje pokloniti
Liepu kćercu i banicu majku,
Što ih Mehmed netom izvadio
Iz Čakovca, grada hrvatskoga.
Nemoj, bane, meni se oglušit,
Nit se uzdaj u junačtvo tvoje,
Već povadi durbin od biljura,
Pa pokupi vojsku oko grada;
Da mi padne kaplja od oblaka,
Nigdje ne bi na zemlju padnula,
Do na konja, ili na junaka.
Tu mi, bane, pobjegnuti ne moš';
Baš da imaš sokolova krila,
Ne bi perje pronijelo mesa.
Predaj mi se, dok sam milostivan;
Jer ako se ja razsrdim na te,
Molit ćeš se, pomoći ti ne će,
Branit ćeš se, obranit se ne ćeš:
Rezat će te sablje i noževi,
Piti će te guje i jakrepi,

Jesti će te orli i gavrani,
Tvoga sina slat ću u Indjiju,
Nek robuje kralju indijskomu,
Neka bude sprdnja govedarom,
Banici ću oči povaditi,
I u šumu divlju utjerati,
A kćercu ću med vojnike bacit,
Nek im bude obredom ljubovca.
Kad Sulejman knjigu dovršio,
Dozva k sebi roba Jemin bega,
Dade knjigu njemu, dade trublju,
Odpravi ga banu Zrinoviću.
Kada knjigu bane proučio,
Oko mu se suzom osuzilo,
Al on stisnu srce i odvrati:
Sulejmane, hvalisava glavo!
Kamo pamet? Ti je izgubio!
Kamo jezik? Njim ne govorio!
Ne dam grada ni za sina svoga,
Ni za svoju cielu porodicu,
Ni za carstvo tvoje svekoliko;
I pri'e bi se nebo prolomilo,
A na nebu sunce poginulo,
Neg bih vjeru svoju pogazio.
Turskih sam se glava nasjekao,
Svom sam srcu želju izpunio,
Već i želim svijet promieniti.
De jurišaj, kada ti je drago;
Branit ću se, moliti se ne ću,
Do jedinom Bogu velikomu,
Koj će dušu moju dočekati,
A ti tielom po adetu svome.
Kad to čuo care Sulejmane,

Uhvati ga drhat i groznica,
I žuč njemu tielom se raztoči,
I on planu biesom paklenijem,
I doviknu Mehmeda vezira:
Oj Mehmede, poganско koljeno,
Čemu štediš vojsku i vojnike?
Juriš opet, kukavice jedna,
Nek izgine turska carevina,
Ali Siget oteti mi moraš,
I iz njega bana izvaditi!
I car pjenom krvavom zapjeni,
Stisnu ruku, na grudi je metnu;
Puče srce, izkoči mu duša:
Pade mrtav na zemljicu crnu.

* * *

Bože mili, na svemu ti hvala,
Gdje ban ubi cara Sulejmana:
Nit ga ubi sabljom ni desnicom,
Nit ga ubi prahom ni olovom,
Već ga ubi baš hrvatstvom svojim:
Mužkom rieči iz slobodna srca!

Smrt Zrinjskova.

Stani, sunce, i mjeseče, stani!
Prikupite svoja čeda jarna,
Pritulite vijore vjetrove,
Da gledate i da pametite,
I kažete svietu najpotonjem,
Čega nigda jošte ne vidjeste:
Kako umrie junak nad junaci,
Kako umrie Zrinoviću bane.

Mudri ljudi, štono knjige uče,
I što svijet od iskona znadu,
Tako vele za Hrvatsku našu:
Nigda ne bi ljepše zemlje bilo,
Ni sretnije nigda, ni slavnije,
Da ne radja ona izdajicâ!
Što ih majka mliekom odojila,
To joj oni čemerom vraćaju;
Što ih majka hljebom odhranila,
To joj oni kamenjem vraćaju;
Što ih majka na srcu nosila,
Oni ruke proti majci dižu,
Da za život smrt joj groznu dadu!
Takav nesin Sokolović b'jaše,
Nesretno mu sjeme i koljeno!
On Osmane pod Siget dovede,
I svjetova cara Sulejmana,
Nek napusti divlje janjičare,
Da posieku sve hrvatsko pleme,
Da se svijet više ne uznosi
Sa junačtva roda hrvatskoga.
Što car htjede, to mu Bog prikrati;
Utrne mu život pred Sigetom.
Kako umrie care Sulejmane,
Podivljala ona poturica,
Stade tući Siget bez prestanka.
Tri su dana Turci jurišali,
I tri noći zrnjem se bacali.
Kad pred zoru dana četvrtoga,
Naredio biesni Sokolović,
Da se Turci mrvo odpočinu,
Da u jutro novi juriš čine.
Kad to vidi bane Zrinoviću,

Htio junak počinuti malko;
U odori leže i oružju,
Al umorna san ga prevario,
Što tri noći zaman ga varaše.
U snu banu tada se pričini,
Da mu veli glas iz neba sveti:
Smiri, sinko, hrvatsko si srce,
Hrvatska ti poginuti ne će.
I Bog njemu bude milostivan,
On ga k sebi u vječnost podignu,
Pokaza mu hrvatsku budućnost.
Gleda bane vrieme, što će doći,
I trgnu se od pogleda grozna,
Gdje hrvatski plemići skočili,
I skovali krunu od željeza,
I u živoj vatri je usjali,
Pa njom glavu kmetu okrunili,
A kmet viče: gledte, braćo draga,
Rado ginem za pravice stare!
Opet drugo tada vrieme došlo,
Glednu bane i požali jadan,
Što on ima dvije vidne oči,
Jer mu vrieme sada prikazalo,
Kako ide krv od krvi njegve
S onom dikom roda hrvatskoga,
Da im krvnik dične glave sieče.
Kliče bane: Bože milostivi,
To li nam je hrvatska budućnost!
I vrijeme crnije bivalo,
Nigdje ništa ne bi, nego tama,
Ni Hrvata nigdje, ni Hrvatske;
Al na jednom sinu jarko sunce,
Usred tame junak se ukaza,

I on kliče: niči rode, niči,
Što Bog dade i sreća junačka!
I Hrvati nicat svuda stali,
I Hrvatska iz nova se stvori,
I kroz maglu vidje Zrinoviću,
Kako ona sve bolje uspieva,
I on vidje, tamo u daljini,
Gdje prosinu krst nad Carigradom . . .
U to turski zagude topovi.
Probudi se bane Zrinoviću,
I on skoči gradu na bedeme,
I on vidje, gdje Osmani idu,
Da na Siget novi juriš čine.
Al dotrča vitez Juraniću,
I on banu tako progovori:
Eto, bane, Turci lagum dižu,
Ruše nama bedem za bedemom,
I još vatru u grad pobaciše,
Zapališe banske ti dvorove.
To ču bane i on vojsku skupi,
I tako joj na izskupu reče:
Braćo moja i družino moja!
Ja Sigeta držat već ne mogu,
Jer pod nogam mi ga ponestaje,
Pa sam voljan sada poginuti
Za istinu i za djedovinu;
Tko će za mnom, nek se s Bogom miri.
I on ode u dvorove svoje,
Odjene se, što je ljepše mogo:
Metnu na se svilenu dječermu,
A preko nje plavetnu dolamu,
Uze kalpak, za njim čaplje pero,
A pred njime biser dragi kamen,

Uze zlaćen oko grla lanac,
A o bedru uzdanicu svoju,
I štit bieli u lijevu ruku.
I on uze k sebi gradske ključe,
Pa pohita med Hrvate svoje:
Jeste l' spremni, braćo, umrijeti
Za istinu i za djedovinu?
Za nje, bane, — sva mu vojska reče —
Nek nam zadnja krvi kap izteče!
Tad Sigetu ban razkrili vrata,
I on kliče: Hrvati, junaci!
Tko će živit, taj nek umre sada!
I u tursku zaleti se vojsku,
I svi za njim pristaše Hrvati.
Kano soko, što med ptiće pade,
Kano vjetar, štono klasje valja,
Kano munja, štono sve obara,
Tako lomi bane Zrinoviću,
I uz njega junački Hrvati.
Kad to vidje Mehmed Sokolović,
Svu na bana vojsku on natjera.
Jedan junak, s njime četa mala,
Odoljeva turskoj carevini!
Nigdje nema ruke ni mišice,
Nigdje nema oštre posjeklice,
Što bi bana dotaći se smjela.
Al eto ti puške potajnice!
Iz zasjede zrno poletilo,
I u ruku bana pogodilo.
Al na ranu junak i ne gledni,
Veće sieče sve nadalje Turke.
I poleti drugo, treće zrno,
I kroz prsi banu projurilo;

Al ban rane jedva oćutio,
Te on sjeći Turke ne prestaje.
I poleti tad četvrto zrno,
Usred čela bana pogodilo,
I u tursku ban ugreznu krvcu,
Ko Velebit da u more pade.
I s njim vjerna sva izginu vojska,
Al Sigeta Turci ne oteše,
Već oteše gorući kamenjak.
Od plamena zasjala nebesa,
Sav sviet upre u nje oči svoje;
Eto zviezdu, što tek ugasnula,
Sâm nebesnik na novo upali,
I on reče: sjaj mi u vjekove,
Nit ćeš igda ti već utrnuti,
Nit Hrvatska moja poginuti!

Pokop junaka *Zrinjskoga.*

Poletjela dva vrana gavrana:
Vijaju se i dva i tri sata
Izmed Mure i rijeke Drave;
Krvava im krila do ramena,
I krvavi kljuni do očiju.
Ni na čije dvore ne padoše,
Već na kulu bana Zrinovića.
Kad padoše, oba zagraktaše,
A niz bedem krila odpustiše;
Krvavo im odlijeće perje.
To vidjela mlada banovica,
Pa se jadu svomu domislila;
Stade ona ptice razgovarat:
Bogom braćo, dvije ptice vrane

Na vama su čudna obilježja:
Krvava vam krila do ramena,
I krvavi kljuni do očiju.
Čije ste se krvi napojili,
Odakle ste skoro poletjeli?
Nijeste li od Sigeta grada,
Gdje se tuku dvije silne vojske?
Vidjeste li ondje Zrinovića?
Je l' se naša jošte drži vojska,
Je li bane jošte na životu?
Ali ptice njojzi prihvatile:
Mi idemo, gospo, od Sigeta,
Od razboja bana čestitoga;
Al nemoj nas silit, banovice,
Što vidjesmo, da ti poviedamo!
Kula bi ti u zemlju prosjela,
Razlile bi obadvie se rieke,
Pladine bi stale bugariti,
Mi ti priče preživili ne bi!
Već ako si srca junačkoga,
Ti posjedni konja lastavicu,
Bježi, gospo, ka Sigetu gradu.
Kad to čula mlada banovica,
Stade vikat svoju djecu dragu;
Al se nitko majci ne odazva,
Do djeteta Janka u koljevci.
Skoči majka nejakom djetetu:
Diete moje, ti siroto sinja,
Kuku nama jutros i do vieka!
Još nas sunce pravo ne obasja,
Već je nama za goricu zašlo!
I smrče se gospi pred očima;
Stade bježat kulom ka pomamna,

I izvede konja lastavicu
Ona biela, lastavica crna;
Posjede ju, i Sigetu krenu.
Bože mili! gorke li promjene!
Juče gospa sjajno sunce bila,
Danaske je kano mraz studeni;
Juče od nje cvalo sve i raslo,
A danaske crni sve i gine:
Tako gospa do razboja dodje.
I čim vidi svuda smrti djelo,
Ciknu ona, suze smoć ne mogav:
Jao, Niko, gdje je krvi toli,
Tu ti živjet nikako ne možeš!
Pa će skočit i u krv ugreznut,
Te prevrće po krvi junake;
I gdje nadje hrvatskog viteza,
Iz krvi će svakog izmicati,
Svakoga će u lice gledati,
Je l' se duša u njemu još miče.
I izvadi Petra Patačića,
Što je bio uviek vatra živa, —
Sad je kamen, sad je plasa leda;
I izvadi Papratović Vuka,
Kano ljeto što bi i proljeće,
Te dva vieka lahko poniet mogo, —
Kano jesen sad je, kano zima,
Viečna zima, što zamjene nema.
Htjede gospa mrtve popratiti
Blagom rieči domu nebeskomu,
Pod gomilom kad al' janjičara
Hrvatska se iztakla desnica . . .
Skoči gospa, izmakne junaka,
Od krvi ga poznat ne mogaše,

I vodicom lice mu umila,
Al od rana znat ga ne mogaše.
Tad uzdahnu neznani junače:
Primi sada k' sebi, Bože, dušu,
Sad joj Turčin puta već ne krati!
Kliče gospa: Jao Juraniću,
Nado naša i pohvalo naša!
Al joj vrati ranjeni junače:
Gospo moja, ne žali me mlada,
Već mi budi sreći nenavidna;
Ljepše umriet nikada ne mogoh,
Neg li s braćom i sa svjetskom dikom
Za istinu i za djedovinu.
To izusti i dušicu pusti.
Al ostade kamena banica,
I bez rieči i bez suze jedne,
Mrtva tiela, duše već zamrle,
Prava slika žalostne Hrvatske.
Vije vjetar njenom bujnom kosom,
I oko nje viju se gavrani;
Svud padaju oni jatomice,
Al jedne se klanjaju gomile,
Gdjeno trupla na stotine leže.
Tamo gospu njeka sila tajna
U još vruću krvcu jur premami . . .
Jao, Bože, vriske strahovite,
Što u zadnje tebi dopre nebo!
Pade gospa, kako mrtvac pada,
Na ledeno lice Zrinovića.
I već htjede duša da izleti,
Al bol ljuta oči joj razklopi,
Te proteku dva potoka suza,
Opet duša u srce ulježe,

Stade gospa suzam umivati,
Stade ljubit lice Zrinovića,
I tražiti drhtavicom rukom,
Gdje su bana zrna pogodila.
Ali u to preko polja juri,
Kan da j' zraku sunca pojahao,
Sjetan mladić, lica onosvjetskog,
I jedva ga oko dohvatilo,
Već on stade pred banicu tužnu:
Majko, majko, otca mi pokaži!
Ja ga moram dušmanu oteti,
I u zemlju hrvatsku prenieti,
Da prokletstvo na meni ne bude,
Da ja otca u tudjini puštam! . . .
I da mogu oči ti podnieti,
Vidio bi, gdje sa sinom majka
Bez riječi truplo podigoše,
I konju ga na sedlo metnuše,
Te odoše put hrvatske zemlje.

Braćo moja, Bogom vas zaklinjem!
Ako j' srce u vama hrvatsko,
Ne pitajte, kako putovaše.
Eto odoh vama poviedati,
Te ja lučac preko žica vodih;
Izdale me žice svekolike,
Ne daju mi glasa nikakvoga,
Veće drhćuć i jadovno cvileć
Popucaše redom svekolike,
Na prelomu suze izskočile. —
Kuda bana mrtva provodiše,
Jedno ljeto sjetva sva izdala,
Tri godine grmlje ne listalo,

Sedam godin lipa ne procvala.
U Čakovac bana dopremiše,
U pol dana u grob ga spustiše,
Prva gruda s vedra neba pade,
Pa se sunce iza magle sakri,
I magla se sve više gustila,
Pa se u dažd ona razpustila,
I Hrvatsku plačem orosila,
A Hrvatska u utrobi svojoj,
Kad Zrinjskoga bana oćutila,
Do zadnje se stiene uzdrmala,
Kan da hoće tim se zagroziti:
Ne umire zalud svietska dika,
Kad ja rodih svietu Zrinovića,
Ja ću banu rodit osvetnika!

Ljutovid.

(Uvodna pjesma.)

Na crnom hatu mlad se konjik vija,
Iz usti jed, iz oka smrt izbija,
U ruci gol mu mač, naličen krvi;
Konj grabi pod njim, zrak pred mačem zuji,
Iz nebuha kô vijor ljut zahuji
Zavitlav kam i strn i tlo sa drvi.
Gle, tako konjik po Hrvatskoj hita,
I gromotnijem glasom svuda pita:
»Hrvati, gdje ste? Gdje vam srca, mači?
Ljut Franak ide, Frank će da vas tlači.
Na noge! Na noge!«

U nevid konj ko trijes nebom prodje.
A za njim osta rieč, oživi skorom
Te poljem se talasa, ječi gorom,
A grmi kad pod ljudske krove dodje.
Ni tren ne trenu: pusto osta ralo,
I stoka sama, dà i diete malo
Za majke mliekom zalud cvileć teži;
Povrvi sviet, o sutonu kô zviezde
Nebesnu za čas pokriju čistinu,
U sborove sve jatomice bježi,
Ko ptice k nam što dolaze da gniezde.
Strah jedne goni, druge briga rinu;
Gdje mužko srce kuca, duša jeknu,
I oko zasja, desna snagom sjeknu.
I gle sad Triglava svećenik prvi
Pred narod stupi, slovo da mu sbori;
On, stalan gvozd, kog ne mož' viek da mrvi,
Sad drhće ustnom, okom će da suzi,
Al stišćuć srce braći progovori:
»Oj braćo moja, do sad sreće druzi,
Oj blažen li sam, što će skorom predat
Podzemnim Bogom sudice me blage.
Ta tko će od vas smoći toli snage,
Da nesreću uzmogne groznu gledat,
Što na nas pakla silom već se ruši,
Da vieke sreće za čas nam poruši?
Već tri se evo noći nebo jasno
Sa sjevera krvavi k našem jugu;
U dubravah, u svakom našem lugu
Već gladni javljaju se vrani glasno,
I plamen, gdje se žrtva Bogu diže,
Ne suklja k nebu, već po zemlji liže.
Oj braćo, krvava će biti boja;

A gdje vam bedem, zaštita gdje čvrsta,
Kad ima u nas toli odpadnika,
Što vole jadni hladnoj vodi Krsta
Neg ognju živom silnog gromovnika?
Hrvati, slobodna još braćo moja,
Nu gled'te sad, što bozi će nam reći!«
I uze starac nož, i njim razstavi
Od vrbe prut, i ljeskovi prut trgnu,
I čohom tankom oboje on zavi;
Kroz bradu na nje basnu će izreći,
Pa ime će im glasno nadjenuti:
Ta Hrvat jednoj, Franak drugoj pruti;
Te obe nebu pod vedrinu vrgnu,
Nek njima višnji zaigraju bozi.
I padnu pruti — sav se narod sgrozi,
A žrec zavapi: »Oj usahni, ruko,
Osliepite mi oči, prsni srce! . . .«
»»Podlego Hrvat, Franak će pobiedit!««
Tak uze šumit puk i udes biedit.
Al Branimir tad knez na kamen stupi
I uze grijat srca glasnim slovom:
»Oj braćo, ne, ne dajmo mi Hrvatske;
Ta ljepše zemlje nij' na svietu ovom!
Sa sjevera kad pradjed Hrvat podje
Na zakaz božje štitnice mu Žive,
Da s braćom ljepšu postojbinu nadje,
Prevali Tatru i k Dunavu dodje,
Ravninom puklom pa sa braćom zadje,
Al još ne vidje želje svoje žive;
Tad krenu srećom plahovitoj Dravi,
Premosti vodu, i med hume udje,
Na Oštrc popev se svoj puk sustavi
I veseo kliknu: Tu je nama stati,

Izvinut kraje tê iz ruke tudje;
Ta ova zemlja nam je sudjenica!
I on će braći dalje poviedati:
Jur davno bi, iz neba kad odpravi
Mogući Perun k zemlji troje ptica,
I jednoj u kljun žita klas umetnu,
A drugoj grozda čehuljicu stavi,
A trećoj hrastov žir, da nosi ploda;
I sunca zrȁkom pticam on naredi,
Kud plodan teret iz kljuna da metnu;
I Vodana tad, boga svijuh voda,
On skloni, rosom zemlju da narosi;
Pa upre suncem, Striboga zaprosi,
Da jureć svietom zemlju tu poštedi.
I prohtje bog, i sbila mu se volja:
I evo šuma, eto vinograda,
I eno tamo žitorodnih polja,
I eno milja svuda i obilja . . .
Nu gledaj, tko je raja gledat rada!
Tko ne će od vas zemlju tu poželit,
Tko ne će od vas zemlju tu naselit,
Ma smrkla za nju najbolja imena?
Nju ćemo od sad majkom svojom zvati,
Sinovski ljubit, branit, za nju mrieti,
Pa kosti tada utrobi joj dati,
Tiem vječni s njom učinit savez sveti,
Prikovat za nju svih sedam plemena,
Dok sunca teče, mjeseca izteče.
I jao si ga plodu naše krvi,
Tudjinu grobe tko bi izdat išo!
U njega ončas zloduh Bies unišo,
Da njemu srce izdajničko mrvi,
I u njem s dušom da se crnom kolje!

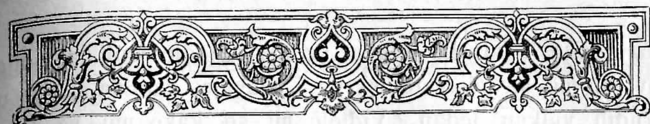
I k njima ljuti priskočili Črti
Da truju krv, da muče tielo bolje,
Dok Morana ga silna ne usmrti!
A zemlja klete trupine mu breme
Ne htjela podniet ni za časa vrieme,
Već bacila ju unukom Striboga
A oni gromovom ju podmetnuli,
Nek biju po njoj, do mrake ju smlavę!
Oj braćo, tako kostî vam djedova
I kletve, što na svakog od nas pala,
Utecimo se zaštiti bogova
U grmik, gdje se Sava s Kupom ljubi,
I evo žreca sreća nam je dala,
Nek sveti nož unese nam u stada,
Nek žrtvami se bogovom priljubi,
I molitvom nek nama ih nakloni,
Po svetoj jeci nek nam od njih dozna,
Je l' gnjev im treba našom krvi blažit?
Jedinca imam; nek jedinac pada,
Nek moja duša za njim se odroni, —
Al narod robstva ne smie da upozna!
Oj braćo, zar to ne bi bilo tražit,
Da deblo žilje odsjeći si dade,
Da oro krila oboja prelomi,
Da sunce žarku svjetlost si zatomi?
Sve, braćo, sve nek pada, tone, gine,
Al zadnji Hrvat mora da premine
Pri'e, neg sloboda sveta nam propade!«
Ta tko ne vidje, sred ledine deblo
Pustolisto gdje stoji i ozeblo,
Kad zimi po njem popadalo inje?
Al kada sunce oblake kroz sinje
Na led mu prospe svoje biser-zrake

Kriesnice bi reć iz njega se roje,
Te, reć bi, mrtvo da životom buji:
Tak lice žrecu, oči su mu take,
A srce, hladno pri'e, sad silno struji,
I duša, već na poletu iz njega,
Potraži rado sjedište sad svoje.
Pomladjen žrec u oči puka svega
Tad veseo ruke otvorio širom
I dlane digo pram nebesim jasnim,
Pak reče: »Bože, štono treseš mirom
I krisiš ljude i umaraš ljude,
Ne odbij prinos moga žrtvenika,
Nakloni uho hvalopjevom glasnim,
I podaj, naša da pobjeda bude!«
  Umuknu starac, pa uprosnim gledom
Zareda pukom, a puk svojim redom
Svom dušom prista uza svećenika;
I žrec će odmah žrtvovati poći,
A puk će sliepo njegvim sliedom doći.
  Tad Branimir jedinca svog će zvati:
»Oj Ljutovide, sinko, gdje si, gdje si?
Da možeš svjetla zraku pojahati
I sinut ovčas otčeva pred brata,
I reći mu: sred Turove poljane
Sa suncem da nam sutrašnjim se desi,
Sa Frankom ljuta jer će biti rata!«
I jedva to jedincu knez zakaže,
Već zemlja oblakom se dizat stane,
Sred oblaka se šljema svjetlo kaže,
I zna ga knez i sav ga narod znade,
Te mirne duše žreca sliedit stade.

(Vienac. 1874. br. 5.)

IZABRANA PRIPOVIEST.

Nürnberžki viečnik.

Zapalo me bilo pratiti dva druga u prekosavski gradić S. Dva druga, dva prijatelja, a ipak, po mojoj misli, dva ljuta protivnika. Ni u čem se nisu mogli složiti. Da vam ih bolje označim, mogo bih jednoga prispodobiti duhu, a drugoga tvari, materiji. Onaj, što ga duhu prispodobih, penjao se po oblacih i osnivao sav sviet na pojmu, na ideji; onaj drugi prikovao se uz stanac kamen, i tvrdio, da i sama misao nije ništa drugo, nego pojav materije. Ja sam imao biti medju njimi kopula t. j. ona veza, kojom bi se sastavljalo jedno s drugim.

Ako je istina, da ima duša, i da ta duša u tielu živi, zašto ne bi moguće bilo, da se ta dvojica u niečem bar slože? Kako ondje duša sa tielom u niekoj harmoniji živi, tako bi se imalo naći i tuj nješto, što bi moglo ujediniti ovo dvoje protivnika.

Tako sam ja mudrovao, kad im se nisam mogo nikako oteti, da ne putujem s njima. Dà, pomislih još u sebi, ovo dvoje protivnika druguje i prijateljuje medju sobom. Mora dakle biti ipak neka tajna veza, koja njihove duše, il ako hoćete, njihova srca veže. Ja ću kušati tu tajnu iznaći i eto liepo mi se onda put izplatio.

Sjedosmo u kola. Ja sjedoh do idealiste, a nama usuprot realista. Idealac nasloni se bezbrižno na stražnji

dio kočije i visoko glavu uzdigo. Sjedio kao da i nije živ, al mu se oči zato iskrile i sievale, kao da mu je u grudih vulkan jedan. Vidjelo mi se, kako mu se duša hvata sad jednoga, sad drugoga kolobarića prašine, što se pred nami dizala, pa kako si na njih kulu gradi, te i ne dogradiv je u drugu već leti. Okanila se ona napokon svega tjelesnoga, te se u bezkrajni uzduh uznesla. Visoko se već morala iznad nebosklona popeti! Bar se meni, gledajućemu njegovo tielo, činilo, da se ona za njekoliko stotina hiljada milja od nas odvojila.

Njegov protivnik, sklopiv ruke na jabuci omašnije batine, šibao očima po zelenom Slemenu, po bujnih livadah, po vijugastoj Savi, i dočim je idealcu bilo lice kano da si ga mramorom pretvorio, vidio si na licu ovoga, kako se radost i blaženstvo po njem šire i cvatu.

Progovori tad realista: Gledaj, brate, pa se divi ovoj naravi. Može li šta ljepšega biti, nego l' provezti se proljetnim danom tako divnom okolicom?

Ljepšega? Divnom okolicom? Zapita, prenuv se na moje čudo njegov prijatelj, pa će mu onda s ozbiljnim licem: Znadeš li ti, brate, šta je liepo?

Evo ti prvoga sukoba, pomislih u sebi, te ja, koj bih imao prikazivati med njima harmoniju, snovao sam već, kako da ih razstavim.

Znadeš, brate, nastavi idealista, ljepota u istinu niti je svojstvo, koje kao takvo stvarim po sebi pripada, niti je pojam, koga jedino naša samosviest porodi, nego ljepota postaje u našem ćutećem duhu, ako nam se u jednom predmetu podpuno, bezpogrješno biće prikaže tim, što se najtjesnije spoje zakon i pojav, ideja i izvanjska zazbiljnost, duša i materija, te ako ga naša ćutila uhvate, naše misli dokuče, i ako se ono s našim sobstvenim bivstvom stopi.

Moj dragoviću, ne buncaj toliko, prihvati mu sasvim

hladno realista. Ja ti ne ću reći, šta je liepo, ja ću ti ga pokazati. Eno, pogledaj kako nad onom barom leptiri kolo vode. Pogledajde one plave, nikad mirne stvorove, ono su ti gospodjice (libellule), zaista liepi stvorovi, ili bolje rekuć individuumi.

Ja, u svom nesretnom svojstvu da mirim i blažim, videć, da je zbilja počelo udarat krešivo o kremen, prihvatim rieč »gospodjica«, i, neznam ni sam kako, nakon mučnoga navraćanja navrnem govor na ljubav.

Al eto ih od zla na gore. Njihov razgovor bivao sve to žešći; to nije više bio prijateljski razgovor, to je već bila žestoka prepirka.

Reče realista: Vidiš, već najstarija mythologija (kad već govoriš o klasicih), kako ju nalaziš u Orpheju i Hesiodu, veli, da je Eros, naša ljubav, ono prapočetno biće, koje je pobudilo i pokrenulo onaj nesgromni Chaos, i da su odatle nikli stvorovi i plodovi. U čitavoj živućoj naravi vidimo onaj liepi nagon, po kom se srodno k srodnomu priteže, po kom se sve uzdržaje neprestanim stvaranjem, i kad bi taj nagon utrnuo, uništio bi se sav organički sviet. A ono čuvstvo ljubavi, koje ti plamenu prispodabljaš, nije nikakav plamen, već prava vatra, ugrijana krv naša, koja nas draži, da posegnemo za žudjenim predmetom. Instinktom pobudjuje se organička potreba, da se stvor stvoru približi. Srce, živci, mišice — njegova su pomagala.

Njegov se protivnik mal ne onesviestio kod takvoga razlaganja. Tako se ti usudjuješ, plane on, misliti o najljepšem, o najsavršenijem čustvu, što ga je Bog u srce čovječje usadio, o onom čuvstvu, koje veže sviet sa prekosvietom, stvoritelja sa stvorom?

Već sam i vidio na idealcu, kako hoće da porazi protivnika pozivanjem svih mogućih auktoriteta, al na

moju sreću dodjosmo na Savski brod. Trebalo je saći s kočije. Tim se ponješto primire moji suputnici.

Man'te se danas znanstvenoga prepiranja, počeh ja; rekoste, da idemo u prijateljske pohode, a vi kan da na katedri kakvoj sjedite. Liepe mi zabave, sjedjeti med dvama protivnicima, koji već prije pobijaju, nego li razloge čuju. Ostav'te se filozofičkoga prepiranja. Gled'te radje ovamo — Sused grad, ili bolje ruševine njegove, prošlost našu. Divnoga li pogleda na nj! — Divnoga, čarobnoga li pogleda! doda moj idealac i nasloni se ladji na obranu, te upiljiv oči u ono golo i crno kamenje zaveze se, u svojoj pameti, valjda opet u carstvo ideala

Al drug realista prihvati malko porugljivo: Tomu se kamenju čuditi! Možebit biste ga htjeli i poduprieti, da se ne poruše te žalostne uspomene barbarstva ljudskoga? Rušiti bi ga trebalo, rušiti.

— Čemu rušiti? zakrčih mu ja.

— Znanosti za volju. To je opet nov dokaz, kakvi smo još pravi barbari u znanosti; ta kakve znanosti, ta kakva diletantizma ima u nas? Da je Sused grad na Themzi, od davna bi ga sa zemljom sravnili i raznieli po cielom svietu.

— To ne može biti istina, prihvati idealista; znade Englez svoje historičke starine čuvati. I rodbinske se ondje uspomene brižno čuvaju, kamo l' nebi narodne!

— Ne leti opet po zraku, brate. Da znadeš, koliko ima okamina u tom briegu! Jedan Scomber susedanus, il Brosmius susedanus, il kakvi god Chatoessus više vriedi nego li sav Sused grad sa svim svojim romantičnim položajem. Pa zar se tko brine da ih izvadi zemlji iz utrobe i znanosti podade? Ima okamenjenih školjka, u kojih je tekućina zatvorena. Kakva je to tekućina? Bez dvojbe more, al treba to dokazati. More kod Podsuseda i danas još, to ti je malo više, brate moj, nego onaj krnji toranj na njegovoj glavici. Zar tko iztražuje to? Nitko živ, brate, i da nisu ono inžiniri za volju željeznice odrubili komad briega, ni danas se još ne bi za mnoge te bisere znanosti ni znalo. Eto onda vike po našoj zemlji, da nas sviet ne zna. A po čem da nas znade? Po pjesničtvu našem? Man'te se vi s vašim pjesničtvom. Znadeš li, zašto ima u nas toliko pjesnika? Ne ću da ti ja odgovorim, već neka ti Francuz kaže. On veli: Pour écrire en prose il faut avoir quelque chose à dire (tko hoće da prozom piše, treba da ima nješto da kaže). Deduciraj iz toga, što je poezija.

— To mora da je liep Francuz, odvrati idealac. Moj brate, nit imaš ti, ni tvoj Francuz ama baš ni pojma o pjesničtvu, kako ni ja o tvojih okaminah. Ti misliš, da je to poezija: Kuca, puca; sjaj, raj! . . . Uzvinuv glavu, pa odvrnuv desnicom kosu od čela, uze tad idealac: Znadeš li ti, šta je vrieme bez konca i kraja? To ti je epos. Uzmi opet sa druge strane objektivnost. Ti znaš, da ima dvojake objektivnosti: duševne i tvarne. Ako prispodobiš svaku od tih objektivnosti jednoj liniji, pa ako ih tako postaviš, da se jedna s drugom moraju križati, onda će ona točka, u kojoj se sastanu, biti individuum, a točka sa crtami objektivnosti zajedno prikazivat će nam liriku. Crte objektivnosti razilaze se u bezkonačno, do samoga Boga. Ako pak postaviš te crte objektivnosti na onu temeljnu crtu vremena (eposa), onda ćeš imati trokut, a taj trokut ti je dramatika.

Realista zlobno se nasmieši, al toga idealac u svojoj zanesenosti nije ni opazio. Prihvati realac: Liepo napreduješ, već si počeo svoju poeziju u trokut tjerati. Evo ti, brate, moga štapa, ded mi ti njim nariši ovdje na piesku taj trokut, jer ti se ja u duhovne stvari tako ne razumijem.

Idealac učini to s najvećom pripravnosti i potegne po piesku one tri crte, kojima je sastavio trokut.

Ja se odmah dosjetih, da ga realac na tanak led navesti hoće, i stadoh nagovarati idealca da krenemo, al on slavodobitno gledajući na tu svoju formulu reče realisti: Razumiješ li me sada, bar je to geometrična figura.

— Dakako da jest, samo mi dopusti taj štap. Uze tad realista svoj štap i reče: Vidiš, brate, svaki trokut ima negdje u sebi točku, koja može služiti okrugu za centrum, a taj će okrug morati kroz sve tri točke proći. Je l' tako?

— Ta to znamo već iz gimnazije. Pa šta onda?

— Šta onda? Evo, ja ću povući takav okrug. I povuko zbilja preko svih trijuh točaka trokuta okrug, koj je svoju sredinu imao u trokutu.

— Evo, reče realista, to je tvoj liepi trokut, to je summa tvoje poezije. Okrug jednak je nulli, ništici. I počeo se realista tako grohotom smijati, da sam i ja prasnuo.

Idealista ni rieči ne kaza, već porumeni kao vatra, pa za nekoliko časa okrenu se prema nebu i uzklikne: O Apolo, ne čuješ li kako ti skvrne umjetnost nad sve umjetnosti! Oduzmi mu, bože, svjetlo uma, pa ga pretvori bezkućnim pužem, neka plazi po crnoj zemlji, iznad koje se ne može ni sa trunak uzvisiti.

Tad se k nama okrenu i reče nam: Ja idem u grad pješice.

Nemoj ludovati, prihvatih mu ja, sjedni na kola, ta znadeš, da nismo ni pol puta još prevalili.

— Pa šta zato?

— Možemo li onda dospjeti u vrieme?

— Ne moram biti ja svuda. Ako idete na objed, na čast vam ručak.

— Al prijatelju za volju. Ti cieniš, ti iztičeš uviek prijateljstvo.

— Prijatelju? Dà, pravo imaš, prijatelju za volju idem, al ću na bak sjesti.

I sjedne na bak, a ja s realistom u kola i krenusmo put S.

Daljim putem šutismo. Moj idealac mrmljao doduše na konje, ili ojarmljene pegaze, kako ih on zvao, i činilo se, da mu još uviek nisu dosta brzi bili, akoprem je moj drug u kolih prigovarao takvomu naganjanju marve.

Dodjosmo bez daljnih neprilika u gradić S. Prvi, koga sretosmo, bio ondašnji doktor. Ne znam, je li sreća ili nesreća sresti u tudjem mjestu prvoga doktora, al meni je bio doista dobro došo. Nadao sam se, da će mi olahkotiti moju mučnu poziciju, kojoj nisam očevidno doraso bio. Osobitom ljubeznosti mi se ponudi da će nas pratiti k prijatelju. Medjutim, to je bilo suvišno, jer nas je prijatelj i sam od prozora zapazio i došo nam u susret. Pratila su ga njekoja gospoda, medju kojimi mi je osobito napomenuti njekoga pristara, ugledna gospodina, komu si već iz daleka na licu mogo vidjeti, kako ti želi reći: Evo srca moga, evo kuće moje. A kako da ti ga drugčije obilježim van da ti kažem: personificirano hrvatsko gostoljublje.

Nije li po tom naravno bilo, da u njega pristanemo? I tako bilo. Morali smo se obećati, da ćemo svi k njemu na ručak.

Do ručka upotrebismo vrieme, da pregledamo znamenitosti gradića S. Ne misli, dragi čitatelju, da ih ondje i nema. Ima ih dosta, pače toliko, da smo u neprilici bili, kamo bismo pošli. Predložiše, da idemo njekakvomu osobitu zdencu na jednoj livadi, izpod ruševina grada S.

— Hippokreni! zaviče moj idealista, da vidimo ročište vila, a realista doda namah: Ima li u njoj puževa?

Dragi čitatelju, ne možeš si ni sam pomisliti, kako mi je odlanulo, kad nas je veće družtvo krenulo prema tomu zdencu. Nisam li imao uzroka bojati se nova kakova sukoba? Zato sam i nastojao, da ona dva protivnika ne podju zajedno. Našemu prijatelju preporučih idealca, jer ga on znade na uzdi držati, realistu pako upoznah sa njekim vlastelinom, koj se naravoslovjem rado zanimlje.

Tako se rieših bar čas svojih suputnika, koji su mi putem toliko muke zadali.

Ja odoh sa doktorom. I ne mogu se dosta zahvaliti sreći, koja me na njega namjerila. Šaljiv i razgovoran, odobrovoljio me bar ponješto. Videć on svojim kritičkim okom, da mi njegova šala godi, htjede mi zapjevati silom njeku englezku pjesmu, koju ga je prijatelj iz Amerike u Beču naučio.

— Samo ne pjesme, rekoh mu iz tiha. Ti ne znaš, koliko sam ja danas neprilika imao putujuć ovamo. I stadoh mu se tužiti, kakvi su moji suputnici.

— Ne boj se, reče mi on sasvim doktorski, ja ću im zapisati recept. Pri stolu moraju se izmiriti. Ja ti jamčim za to, moj specificum ne fali.

— Al vidiš, brate, dodah mu ja, to su ti dva strahovita ekstrema.

— Baš zato, jer im je tim bližja dodirna točka.

— A koja bi to bila?

U to se baš bilo družtvo već domaklo zdencu, te će povikati realista, koj je bio već odavna k zdencu prispio, vadeć golu ruku iz onoga vrela: evo bogme i ovdje sladkovodna mekušca.

I doista pokaza nam njekakva pužića, koga je on

s največom opreznosti osušio, na staklo pregledavao i u papir umotao, da ga kod kuće »determinira«, kako reče.

Idealcu se činilo, kano da mu je tim vrelo onečistio i zaškrinuv zubma promrmlja: Prokleti puževi! Pa onda nam: Živo pripiče, ubija me omara, hoćemo l', gospodo?

I doba je, odgovoriše njekoji, pogledav na svoje sate.

Kamo smo pošli, možeš si i sam pomisliti, dragi čitatelju, nego to ću ti samo primjetiti, da su se moji suputnici jedan drugomu ugibali.

Dočekali su nas u kući domaćin i domaćica, da ljepše ne mogu: kao da smo im svagdanji gosti. Nije tu bilo uvijanja, sladkoće i himbenosti, kako je žalibože u današnjem svietu dosta ima, već sve bilo iskreno, otvoreno, kako se kaže domaće, hrvatsko.

Sjedosmo za stol. Domaćica nam odredi mjesta. Bio sam izvjedljiv, kamo će zapasti moja dva suputnika. Jednoga zapalo desno, drugoga lievo sjesti. Ja sam bio tim sretan, a mislim, da su i oni zadovoljni bili. Ne daleko, baš na drugo čelo stola, sjela ljepota djevojka, »mlada kao kaplja, liepa kano proljetno sunce«, a ta se mlada kaplja tako blištila od proljetnoga sunca, da su mojim suputnicima uviek oči onamo zamicale.

— Gdje sam vidio ja tu krasotu? zapita me do mene sjedeći idealac.

— Na gori najljepše narodne pjesme, odvratih mu ja.

Domaćina uze sâm stolom upravljati. Doktoru njekako nije to pravo bilo. Vidio sam iz svega, da bi bio on sâm rado ravnati. Na tu svoju vještinu snovao je valjda poravnanje medju mojimi suputnici. Danas nije domaćina htio ravnanje stola drugomu povjeriti. Tim je nas, gostove, htio osobito odlikovati.

Iskreno mi je priznati, da nisam možebit nikad vidio tako stola ravnati. Nije tuj bilo: Bog poživi ovoga, il

onoga, pa izpij čašu, već prije svake zdravice progovorio bi domaćina podulje, većinom u prispodobah, il pričah stare mythologije, il iz svoga života, i uviek bi ih tako zgodno napitnici znao priudesiti, da nas je sve zateko. Moj idealac htio ga za svakom napitnicom poljubiti, tako ga je domaćina umio uzigrati. Vriedno bi bilo, da vam sve te napitnice ovdje spomenem. Onu prispodobu o Jazonu, ili o dvama potocima, il o Mojsiji upravo mi je težko prešutiti. Danas sam naumio njegovu posljednju napitnicu izpisati. Zašto, vidit ćete kašnje.

Ustade domaćina, pogleda nas sve redom oko stola i zamisli se malko. Po njegovu neobičnom držanju mogo je svatko slutiti da će biti pripoviedka, il ako hoćeš zdravica znamenitija.

Stane on ovako:

Gospodo moja! U mojih mladjih godinah odredilo me pratiti njekoga dvorskoga savjetnika u bavarski grad Nürnberg. Već putem me dvorski savjetnik tako izmuči opisivanjem toga grada, izbrajanjem njegovih crkvâ, tornjâ, spomenikâ i znamenitih zgrada, i ljudi, koji se u njem rodiše, kano ti pjesnik Hans Sachs i slikar Dürer, da me je i prošla sva volja ogledati taj grad. Kako i ne bi! Morao sam čitav dan prije dvorskomu savjetniku uviek povladjivati kako liepo pripovieda, kako oštro i upravo strukovnjački sudi o znanosti i umjetnosti, i kojekakve mu druge laskave rieči izgovarati, koje je on od mene ne očekivao, već upravo zahtievao, da mi se sve pušilo po glavi, te sam jedva čekao da mogu leći.

Došav u grad i gledajuć one kuće po starinsku sagradjene sa svojimi čudnovatimi krovovi i strešnicami nisam ni želio drugo van upravo krevet. Vozilo nas kojekuda, napokon stadoše kola pred njekim svratištem. Mi ušli u nj i dobili liep, udoban stan. Reče mi dvorski savjetnik:

Opremite se, saći ćemo dolje u gostionu, da založimo štogodj. Badava bi bilo tuj dokazivati da sam sit i presit. Nije bilo druge, već pratiti presvietloga u gostionu. To nije bila, gospodo, gostiona, to je bila kao njekakva crkva. Soba puna, puncata gologlavih ljudi, a sve tiho, kano da će se sad propovjednik popeti, da propovieda. Nu ipak gospoda sjedila uz stolove s lulom u ustima, a čašom piva pred sobom. Kad i kad bi štogod i zazujilo, il zažuborilo, kad i kad bi se tko našo, te bi se usudio prstima po stolu zaigrati, il glasno otegnuti: Dà, tako je.

Na čelu stola, komu se mi prikučismo, sjedio čovjek visoka stasa, krupnih omašnih ledja, a lica takva, da bi se mogo zakleti: bio to vojnik! Što je još čudnovato na njem bilo, imao je on biele, dugačke brkove, dočim su svi ostali u sobi obrijani bili. Moj mu se presvietli nakloni i sjedne uza nj. Ja se malko otisnuh od njih, te podalje sio. Mislio sam si: mora da se visoko popeo taj starac, kad mu se moj presvietli tako klanja. Nisam ni sâm znao zašto, al mi se taj starac veoma umilio. I pogled i lice i sav typus bili su sasvim drugčiji od ostalih gradjana. Takav sam typus ja često u životu vidjao. Bilo mi je čudnovato, da i starac upravo mene tako motri. Često nam se pogledi sastaše. Bio sam tada u sto neprilika, i odlučih ne gledati u nj, al se nisam mogo tomu nikako pokoriti. Starac propitao nješto iz tiha moga presvietloga, pa mu zasjevne oko, kao sokolu kakovu, pogleda me živo, ustane i upravo k meni koraknu. Ja se prepadoh; pomislih u sebi, da sam ga možebit uvriedio mojim neuljudnim motrenjem. U to mi starac ruku pruži i zapita me glasno hrvatskim jezikom: Odkuda, brate?

Odrvenih se, kao da me je grom ošinuo.

Starac me pogleda tako žalostno, kao da sumnja jesam li zbilja Hrvat, i reče: je li, brate, — Hrvat?

Oblijaše me suze. Nisam ni sâm znao zašto. Srce stalo žestoko kucati i sav zabunjen odvratih: Hrvat, gospodine, pravi Hrvat.

Podignu me starac sa moje stolice, privije me na svoje grudi i debele suze roneć stade me ljubiti. Nikako se od mene nije mogo odkinuti.

Napokon se odvinuo od mene za časak, te pošav dvorskomu savjetniku stisne mu ruku i reče: Hvala vam, gospodine, neizmjerna hvala. Oh, vi ne znate kako me danas usrećiste.

Gospoda se u gostioni uzrujala. Sve pitao jedan drugoga: Što je danas gradskomu viećniku? — Sin mu se vratio, rekoše jedni; drugi opet: nije, nego netjak.

Starac tad momu presvietlomu: Dozvolite, da me vaš gospodin tajnik prati; ne mogu se ovdje s njim po duši razgovoriti. A imam ga toliko pitati!

Dvorski savjetnik na to pristade, a on meni: brate, bi li me pratio malo? Oh kakve sreće, kakva blaženstva za mene staračkoga čovjeka, da mogu s tobom dvie, tri hrvatski prozboriti.

Ja pristadoh rado uz starca. Vidio sam mu na licu neizmjernu radost, koju je oćutio sastav se sa svojim zemljakom, pa onda se okanih bar za jednu večer moga presvietloga, a napokon mi je i u toj, da tako kažem, pobožnoj krčmi sasvim mučno bilo.

Na ulici stadosmo. Okrene se k meni starac i reče mi: Oprosti, brate, al ja te ne mogu drugačije zvati van bratom, jer se ne ufam sinkom te zvati.

— Kad bih smio, rado bih vas otcem zvao, dodah mu ja.

— Dragi sinko moj! prihvati on i zagrli me i iz nova suzami polije.

Krenusmo dalje. Kako je starac bio u krčmi mučaljiv,

sad mu se razriešio jezik i nije me se mogao dosta napitati o domovini, o pojedinih pokrajinah i ljudih, i pošto me se dosta uprosio doda: Oh, morat ćeš ti to meni sve potanko izpripoviedati; vidiš, sine, 43 godine nisam ti s našim čovjekom progovorio.

— Pa kako vi krasno govorite.

— E tako, po malo sam u obitelji govorio, al mi sve izumre, do jednoga sina, do jedine nade moje. — I uzdahnu duboko starac.

Htio sam ga baš zapitati o tom živućem sinu, kad stadosmo pred njeku starinsku kuću pored same Pegnice (rieke), te me on preteče: Daj, sinko, unidji, ovo ti je moja kućica.

Unidjosmo. Naredi starac, da nam se stol prostre i vina donese.

Uhvati on vino, natoči i meni i sebi, pa podigne čašu i reče drhćućim glasom: Prvu da izpijemo za našu milu Hrvatsku zemlju, za koju sam vojevao i ginuo, a u koju mi sad ne dadu.

Sjedne starac, pograbi me za ruku, pa zagledav se u mene reče:

— Vidiš, sinko, da nemaš drugoga na svietu, van da smiješ po rodnoj zemlji stupati, morao bi se zahvaliti Svemogućemu, što te tako obilato nagradjuje. — Oh, koliko puta bih si bio ja skončao život, da se nisam zgražao od toga, da mi kopaju grob u tudjoj zemlji. Rado bih umrieti, a opet se bojim smrti. Takvo ti je moje živovanje!

Ja stadoh tješiti starca i kazah mu: Otče, kad me vi, neznam zašto, tako uzljubiste i tako mi se prijateljskim pokazujete, ne biste li htjeli meni svoje jade izjadati? Bit će vam možda po tom laglje, otče.

— Kazivao mi je presvietli za ime i porodicu tvoju,

znam ti ju ja dobro, vojevao sam s njekojimi. Pa da te nisam baš nikad ni vidio, nisi li ti Hrvat, brat moj? Moje srce biti će na mom jeziku.

Stane starac za čas, pa tad nastavi: Ime mi je Ivan Mohović, a porodica mi još danas živi u junačkoj Lici, gdje se i ja rodih. Šta sam bio, možeš i sam sad znati: vojnik, kao i svi graničari, i mogu ti po duši reći, da se boja nikad plašio nisam.

Zavadio nam se kralj godine 1805. s Francuzom. Bavarac mudrac ne htjede se s početka nikomu zamjeriti, te ostane sa strane. Naš je kralj tražio, a vele da je i pravo imao, da mu Bavarac preda vojsku pod njegovu zapovjed, da udremo složno na dušmanina. Ogluši mu se Niemac, a nama rekoše na njega. Za kratko eto nas u Monakovu, a moj Bavarac sa svojimi puškami uskoči pod maršala Marmonta. Živoga li kreševa bijaše! Oni uzmiči, a mi napried. Eto nas za koj dan ovamo u Nürnberg. Tuj nam rekoše počekati malo. I tako bi.

Bio sam ja, sinko, tad mnogo mladji od tebe. Ta biti ćeš prevalio 24 godinu.

— I tridesetu, otče, odvratih mu ja.

— Eto vidiš. Ja sam bio poručnik u vojsci. Moji me momci zvali Vukom, jer se ja u vatri ne šalio. Udariše zato na me i kolajne, i svakojako me dizali i častili. Kad sam već tuj, u Nürnbergu, pomislih, da si prikratim vrieme, pa da pogledam, je da li je u njem šta liepa za oko. Rekoše mi, da ima u gradu lipa 700 godina stara. Lipa je naše stablo, ajde da ju ogledam! Ja pošao u grad, u dvor, i eto ti ondje lipe, kakve nije možebit Hrvatska uzgojila. Kako kazuju da se pod lipom roče vile, tako ti i ja pod njom vidih plavokosu djevojku, kojoj ne bi ni vila premica biti mogla. Sjedili uza nju i otac i majka. Ne znam ni sam kako zadjedoh s otcem

djevojčinim razgovarat i o koječem ga pitat. Bio to ugledan gospodin, kako sam kašnje vidio, upravo načelnik gradski. Za čudo je bio i ljubezan prema meni, valjda je tim htio poštovati haljinu na meni. Udjosmo u dvore, da mi pokažu slike, koje su u njih. Dodjosmo i pred sliku Luke Cranacha, pred Veneru i Amora u naravnoj veličini. Naglasio tuj načelnik, da je to jedna od najljepših slika toga slikara. Priskočih ja djevojci i prišapnuh joj: Kad Vas vidim, gospodjice, ne mogu nego žaliti toga umjetnika. Ona obori oči i porumeni, kao da joj se najljepša ruža po licu razcvala. Objesi se majci o ruku. Na to će otac: evo vam, gospodine, Dürera, božanstvenoga Dürera. Ne mogoh više ništa gledati. I djevojka reče majci da idemo. Odosmo iz dvora, te ja pratih obitelj do kuće. Zamolih, da im se smijem doći u kuću zahvaliti na tolikoj ljubeznosti, koju mi izkazaše. Dozvoliše mi. Smrklo se za čas, i to bi moja najdulja noć u životu. Ne mogoh nikako dočekati jutra, da ih posjetim. Otca nije bilo kod kuće. Dočeka me gospodjica Julija. Kako me ugleda, zabuni se, porumeni i prožubori: Oprostite, idem po majku. — Vidiš, sinko, u ovoj me baš sobi dočekaše, jer je to onda njihova kuća bila. Da nije majka Julijina tako razgovorna bila, u velike ti se kučine zapletoh, jer djevojka riedko koju izustila. Kad se oprostih, reče mi majka: bit ćete nam uviek dobro došo. A Julija drhćućim glasom bojazljivo me upita: Hoćete li dugo ostati u Nürnbergu? Ja joj prihvatim: To visi o sreći i kraljevoj volji, al ako mi bude i otići, znao bih se povratiti. Ona podignu na to oči i pogleda me tako milo, da me zaniela. Mogla je čuti kako mi srce zadrhtalo, mogla je viditi kako mi plamen njegov na oči bukti. Udaljih se od nje, al mi slika njezina uviek pred očima bila. Ne mogoh se svladati. Sastah se i drugoga i trećega dana zatim

s njom. To mi bar ponješto ublaži srce moje. Sreća i bog, što nije obično otca kod kuće bilo. On, doduše udvoran i ljubezan prema meni, ne bi bio valjda ni dopustio, da ih tudji vojnik tako često pohadja. — Dodje zapovjed da krenemo, i to baš u vatru.

Na takvu viest uviek mi srce uzigralo, uviek ruka zadrhtala, jer je bila boja željna. Ovoga mi se puta srce bilo raztužilo, a ruka klonula. Ćutio sam da moram k Juliji. Posjetih ju, da ju možebit još posljednji put vidim. Ona se nije nadala momu posjetu. Bila sama. Nadjoh ju zaplakanu. Videć suze na njezinim očima nisam se ufao, da joj rečem uzrok moga nenadanoga dolazka. Al će ona na to: Vi nas dakle ostavljate? Vi polazite . . . Bog zna, hoćemo li se ikad vidjeti!

Meni, junaku, pokazala se suza na oku. Borilo se u meni srce. Da joj kažem pred smrt, da ju ljubim, pa da poginem, eto možebit nesretne djevojke. Odlučih ne izjaviti se. — Opet za čas mi se činilo, da joj moram sve kazati, da se pokažem čovjekom značajnim, koj joj je i onako dovoljno odkrio tajne srca svoga i koj je pripravan svoje pohode u otčevu kuću završiti pohodom pred oltar.

Napokon se osokolih, primih ju za ruku i rekoh: Julijo! Nadam se u Boga, da ćemo se skoro vidjeti! Uspomene nezaboravnoga boravljenja s Vami hraniti ću u svom srcu, a nadam se, da me ne ćete ni vi iz pameti izgubiti. Poljubih joj tada nježnu ručicu. Dvojim, da joj rekoh »s Bogom« već izpadoh naglo iz sobe.

Ona mi jedva mogla izustiti: Ivane!

Našav se na ulici bilo mi je veoma drago, što se tako na kratko s njom oprostih. U to zatutnjiše bubnjevi, a ja kao da se pomamio! Za čas eto me u svom redu. Uz jednozvučno ono tutnjenje pomicale mi se noge, al

ja dušom ostajah nepomično kod moje Julije. Putovali smo ne znam koliko. Na domaku Eschenbacha zakliče naš vodja: Hrvati, junaci, eno Francuza! Juriš, braćo! — Te me rieči kao iza sna prenuše. Povedoh svoje i silne krvi učinih. Nit ja mislih ostati, ni propasti, već sjekoh kao da Osmanliju sječem. I jedino grmljavina topova i ratna vika u takvom me stanju uzdržaše. Kad topovi odgrmiše, a vojske odstupiše, ja kao da je u mene munja ušla uzeh put pod noge, te bjež u Nürnberg.

Nadjoh se drugi dan u kući svoje Julije. Prepade se ona, prepade se još više njezin otac: ona, videć me svega u krvi i otrcana; otac, videć u meni bjegunca.

Ja stupih pred otca i rekoh mu: Oprostite, gospodine načelniče, šte se ovako vraćam. Ja od vaše kuće nikud, nikamo. Ovo je vaša Julija, a ovo moj život.

Otac se Julijin veoma uzbuni i gledajuć me začudjen reče mi napokon hladnom ozbiljnosti: Vaš život nije ni u mojih, ni u vaših rukuh; vama je mjesto kod zastave pred dušmaninom. Vi ste, gospodine, bjegunac, a ja sam načelnik ovoga grada.

— Pravo imate, prihvatih mu, javite me sudu, neka me strieljaju, moj život je u vaših rukuh.

Julija padne otcu na koljena, a majka njezina stade se moliti, da mi se smiluje, da me pridrži u kući. Vidio sam kako je za čas kolebao, al osviestiv se reče: Ja ne mogu čuvati u kući bjegunca. Gospodine, doda mi, vaše ponašanje ne odgovara nikako mojim mislim o vami. Vi hoćete da zavedete moju gradjansku dužnost, a reći bi da ne štedite ni obiteljske svetinje.

Bijah se izgubio. Povadim malu pušku i rečem: Gospodine načelniče! Kad ne ćete imati pod krovom bjegunca, imajte mrtvaca. Odista sam bio nakanio, da se ubijem. Julija skoči kao lavica, privine mi se na grudi i

klikne: Ivane, za Boga, što radiš? Otče! Ne ubijaj djeteta svoga!

Čuvši otac jedinicu, okrenu se svojoj supruzi i reče: Dotle si, Berto, dopustila da dodje? A ja ne smjedoh o tom ni slovca da znadem! Dobro, kad nije druge, ja idem iz kuće, radi šta znadeš; ja ne znam, ja ne smijem ništa znati.

Otac ode. Majka me odvede u njeku sobicu pod krovom, da me zataji.

Tako potraja njekoliko dana. Ja rob, bio najsretniji čovjek na svietu.

Jednoga dana doleti k meni Julija i kaza mi, da dodjem pred otca. Našli smo ga, gdje drži njeke novine. Moradoh do njega sjesti. Uze on tako: Gospodine, slušajte šta o vami pišu. Spominje vas austrijski vodja kao junaka, koj se je najbolje odlikovao, i predloži vas za krst Marije Terezije, akoprem vas sva vojska oplakuje, jer svi drže, da ste poginuli.

Mora da sam se za zbilja strašno borio. Bar su me u onih novinah bili slavno izkitili.

Kad je otac Julijin to pročitao, dade mi ruku i reče: Budite odsad u mojoj kući kao gost, a ne kao bjegunac. Nadamo se i skoru i povoljnu miru.

Provedoh tako preko dva mjeseca u načelnikovoj kući. Sinko, nikad ljepših, nikad sretnijih dana za mene! Julija me ljubila, majka me njezina na dlanu nosila, a otac se sa mnom sasvim uprijateljio. Videć on, da mu jedinica tako pristaje uza me, nije se više ni opirao našoj sreći.

Svane u to mlado ljeto 1806. Kurfürst bavarski postade Napoleonovom milosti kraljem bavarskim i gospodarom Nürnberžkim. To je bio prvi dan, kad se na ulici pokazah. O uzkrsu bila već Julija mojom suprugom.

Živismo kao dvie grlice. Svaki nam je danak bio vedar, svaka noćca spokojna. Iza jedne godine blagoslovi Bog moju ženitbu. Našlo se medju nama prvo diete. Kad mi je bilo diete krstiti, oćutih gorku bol bjegunca. Krstih ga Bogdanom. Pisali smo u Beč, da sam ja živ i da bih rado kući. Rekoše mi iz Beča: Ako ste živ, onda ste uskok; neka vas sud opere, pa vi slobodno u Hrvatsku. Našlo se i kriva svjedočanstva, da sam Francuzu prebjegao, da sam pače s Francuzom proti svojoj braći vojevao. Pisali prijatelji, da će sud na smrt suditi, al kralj pomilovati, jer da je o mom junakovanju mnogo čuo. Robija će me svakako zapasti; drugačije ne da vojni zakon. Smjedoh li ostaviti ženu i diete, pa poći u smrt, a da možebit i ne vidim domovine? Molbe se opetovale; svagda me odbili. Moradoh ostati u Nürnbergu, da živim svojoj Juliji i svomu Bogdanu.

U to umre Julijin otac, a na meni ostale dvie obitelji. To me još bolje prikovalo za ovu zemlju. I moja se obitelj večala. Gradjani me Nürnberžki uzljubiše, izabraše me viećnikom. Sa svim tim ja čeznuo za svojim zavičajem. Koliko i koliko puti sam odlučio bio, da se ukradem u Hrvatsku, kad mi u nju nikako ne dadu. Plač moje Julije, naricanje djece uviek me zadržali. U to udari živo smrtna kosa u moju obitelj. Prestavi se punica, poginulo dvoje djece. Jedno mi još diete Bog udieli, al mi ga Julija životom plati. Od onoga dana, od onoga časa izgubio sam svaku nadu, da se ikad u domovinu vratim. Julijinom posmrtčetu nadjenuh ime Milivoj. Malena još poslah ga u Liku, neka mi ga Ličko mlieko uzgoji, Ličke gore utvrde. To ti je diete bila ona sveza, koja me vezala za moju rodjenu zemlju. Meni, prognaniku, doletjela bi ova lastavica od Velebita, da mi staračko srce tješi. To su moji blagdani bili. Sad mi i ote utjehe nestade.

Zažmiriv očima, kao da hoće suzu zatajiti, nastavi starac: Al neka bude! Evo, sinko, pozva ban Jelačić, da ustane kuka i motika na obranu kralja i domovine. Bio Milivoj uza me, kad nam ti glasi stigoše. Ja, starac, poćutih, da mi duša još toliko snage smogla, da smijem pred dušmaninom poginuti. Htio sam nagovorit sina, eda li on ćuti u sebi hrvatsku krv, al me sin sâm preteče: Otče, reče mi, evo prilike, da ti se pravim sinom pokažem. Podaj mi tvoju sablju i tvoj blagoslov, ja idem pod banovu zastavu. Ovo me sinovlje požrtvovanje ublažilo. Ne bih se bio u onaj par s nikakvim kraljem zamienio. Blagoslovih sina i rekoh mu dvie: Jedini sine! Ne tamni mojega junačtva, ne sramoti hrvatskoga imena! Treba li umrieti, ljepša te smrt nikad više ne čeka.

To mu rekoh, al srce mi se ciepalo. Težko ti se odkinuh od njega. On ode, a evo ja ni živ, ni mrtav, u tudjinstvu tavorim izčekujuć još da mi se samo jedna izpuni: da mi se Milivoj il dično ponese, il slavno pogine. Milivojem rado bih se odužiti Hrvatskoj domovini.

Tako mi se, gospodo moja, doda stola ravnatelj, izjadi junački Ličanin. Kako sam u domovinu došo, opitao sam se o tom sinu Nürnberžkoga viećnika i dočuo sam, da je slavno vojevao i junački poginuo pred braćom svojom, pred Ličkimi sokoli.

Gospodo moja! nastavi stola ravnatelj svečanim glasom: Ja pijem za ono čuvstvo, što vam ga u Nürnberžkom viećniku i njegovom sinu pokazah, ja pijem za ljubav domovine!

Za svega ovoga pripoviedanja bili svi gostovi kao stupovi. Ja motrih moje suputnike i opazih kako im njeka tajna nutrnja sila izraz lica preobrazuje i jedno drugomu približuje. Činilo mi se, da su si sad braća, tako im se duše za vrieme toga pripoviedanja licem i držanjem čitavoga tiela približiše. Jedva dovrši naš prevriedni stola ravnatelj pripoviedku, skoče oni zajedno od svojih stolaca i jednim glasom zakliknuše: Slava Nürnberžkomu viećniku!

I ja mogoh, dragi čitatelju, iz dna duše poviknuti: Slava Nürnberžkomu viećniku! Čega nisam već vjerovao, to se na moje oči uz liepo pripoviedanje stola ravnatelja zbilo: složila se u nječem moja dva suputnika.

Uzneslo se čitavo družtvo. Doktor zaboravio na svoj specificum, a naša vila kod stola izjavi svoje ćućenje vilinskim načinom: Zapjeva nam domoljubnu pjesmu.

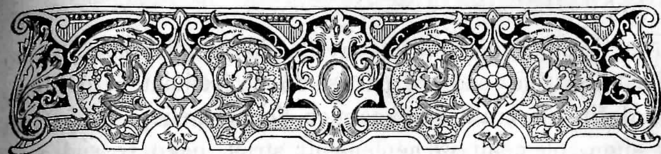
Sprovedosmo još koj časak u toj nam nezaboravnoj obitelji. I jedva se od njih odkinusmo, i to samo uz obećanje, da ćemo se na skoro vratiti.

Doznav ja za onu tajnu vezu, koja drži prijateljstvo med mojima suputnicima, bilo mi je lahko Harmoniju prikazivati. Putovasmo kao da smo sva trojica jedna duša, jedno srce. Utvrdismo: Tko ćuti za domovinu, taj može i na ovom svietu blažen biti, a tko umre za nju, tomu ime nikad poginuti ne će.

IZABRANA

ZDRAVOSLOVNA POUKA.

I.

O ljepoti i njegovanju čovječjega tiela.

Kad pogledate koga god čovjeka, udarit će vam ponajprije u oči njegov struk. Ako struk čovječji ne odgovara zakonom naravne ljepote, ili bar pravilnosti, onda ne mogu uspjeti ni ostala svojstva ljepote. Usuprot pak previdjet ćemo na liepom struku mnoge mane pojedinih tih svojstava.

Trebalo je mnoga i marljiva motrenja, dok su se mogli utvrditi zakoni naravne ljepote. Slikarstvu i kiparstvu imamo zahvaliti stalna pravila o medjusobnih razmjerih tiela i njegovih uda. U grčkih mramornih kipovih naći ćemo zakone pravilnosti, zakone naravne ljepote, u njih uzore naše, u njih za svaku osobinu ljudskoga lika savršene izglede u prvobitnoj čistoći. U farnezkom Herkulu vidimo prikazanu, prekomjernim razvitkom mišica, najveću tjelesnu snagu; u Apolu belvederskom divimo se premilim crtam mladosti, a u sredini izmed snage i milote stoji grčki Antinous; ženski spol naći će uzor savršenstva u Veneri Praksitelovoj; čilije ljepotice imaju svoj pralik u Diani, a kraljica neba pokazuje svim dostojanstvenim ženam najsavršeniju sliku svoje osobine.

*

Struk čovječji stoji uviek do gradje kostiju, do okostnice. Ne sudi se pak samo po veličini ili debljini, po dužini ili kratkoći okostnice liep ili neliep, nezgrapan ili sitan, plemenit ili neplemenit struk, nego se sudi i po razmjerju pojedinih kosti prema cielosti, po načinu i smjeru, kako su se kosti medju sobom srasle

Razni ljudi imaju, uzprkos raznoj veličini stasa, ipak sva svojstva ljepote i prijatnosti. Dakle mjeru, po kojoj se ima suditi ljepota struka, nosi svaki pojedinac u sebi: u simetriji iliti sumjernosti pojedinih česti s osobnom veličinom pokazuje se liep, savršen struk.

Temeljnom pak mjerom u svakom pojedinom čovjeku imade se smatrati hrbtenica. Po njezinoj dužini i debljini imadu se sve ostale forme okostnice razmjerno razvijati. Ako sudimo dakle o harmoniji i ljepoti odrasla čovjeka, sudit ćemo o razmjerju pojedinih česti prema dužini i debljini hrbtenice. Dakako, da imadu onda i pojedine česti tiela jedne prema drugim stojati u pravom razmjerju. Ako reknemo na primjer: ova ili ona gospodja ima malenu ruku, moramo pomišljati i na razmjerje ruke prema ramenu i laktu, koji pak moraju u daljnjem savezu sasvim razmjerni biti prema tielu.

A budući da u čovječjem tielu vlada simetrija izmedju desne i lieve strane, zato moraju i jednake česti obiju polovica sasvim suglasne biti u njihovih razmjerjih.

Prema tomu će duga hrbtenica, i po njoj dugačak trup čovjeka zahtievati dugačak vrat, ovalnu glavu, dugačke ruke i noge; a kratkomu trupu ili kratkoj hrbtenici dolikovat će kratke česti. Veličina i manjina struka pogledom na ljepotu i prijatnost ne smije pak nikako prieći neke srednje granice, jer bi se to opiralo krasoćutju. Patuljak i gorostas, bili oni razmjerni koliko mu drago, ne mogu biti ni prijatni, ni liepi.

Kakono su kosti i njihovo medjusobno razmjerje podloga veličini, manjini, debljini i nježnosti struka, tako će biti njihova mekčevina, mišice i salo, od velika zamašaja za struk. Pravilo je, da čim su deblje kosti, tim krupnije su mišice, a salu je izpuniti sve jamice izmed mišicâ i kostî, i podati pojedinoj česti tiela onaj liepi zaokruženi oblik, koji se najpače na ženskom spolu pokazuje, gdje i onako kosti i mišice radi nježnije gradje ne proviruju toliko.

Razlikujemo dvie vrsti struka: vitak i jedar struk. Vitak je struk onaj, gdje sve česti tiela: glava, vrat i uda, stoje u harmonijskoj dužini prema dužini hrbtenice. Plemenita vitkost, to jest ona vitkost, koja pripada ljepoti i umjetnosti, teži uviek za visinom. Kod jedroga struka prevladala je kratkoća svih česti, te one vole poći širom, nego li visom. I vitkost i jedrina stoje do gradje okostnice, a zatim do gradje mišicâ, koje se naravno moraju vladati po kostih.

Treba pak uzeti na um, da se kosti mužkarca i ženske po gradji svojoj dobrano razlikuju. Uzmimo razmatrati trup čovječji. Hoćemo li ga matematički prispodabljati, moramo reći, da priliči čunju. U mužkih je podloga tomu čunju u plećih, a u ženskih u boku. Prema tomu ne smije odielo, koje hoće naravnom ljepotom sjati, tražiti u mužkarca širinu u boku, a u ženskih ne smije je tražiti u plećih. Zato je veoma znamenito, što su stariji i noviji jezici srčanost, odlučnost, rječitost (»pectus est, quod facit disertum«) i junačtvo smieštali u jake prsi mužkarca (»nemo feroci pectorosior Marte«), dočim je narav, da bude i prema ženskomu spolu pravedna, obcrtaj njegovih prsiju na drugi način obilno izpunila.

Ženska je hrbtenica kod jednake visine dviju osoba raznoga spola duža, a to nije zato, što bi pojedine nje-

zine kosti (kralježci) bile duže, već zato, što su hrustavci, koji spajaju te pojedine kosti, deblji. Po tom je i ženska hrbtenica elastičnija i ljepše zaokružena, nego li mužkaračka. A imajući ženske mnogo manje i nježnije kosti, bit će razmjerno i mnogo laglje od mužkaraca, zato mogu i okretnije biti.

Sve, što je vitko, teži za visinom, zato će u vitka čovjeka biti glava ovalna, dočim će u jedra čovjeka biti okrugla. Što se pak tiče visine glave u obojim spolima, to ju možemo lasno izmjeriti na onih umjetničkih uzorih, koje nam je grčki sviet ostavio, t. j. na mediceskoj Veneri i belvederskom Apolu. Razmjerje visine glave prema visini ostaloga tiela jest u Venere kano 1: 7·5, a u Apola kano 1: 8.

Od vitkosti i jedrine prieći nam je na s u h o ć u i k r u p n o ć u.

Nije ovdje rieč o bolestnoj suhoći, već o takvoj, kojoj su podvrženi prividno zdravi ljudi. Suhoća, ako priedje izpod granice tanahne vitkosti, te se već pomaljaju pojedine kosti i konture mišicâ izpod svietle, suhe, nabrane kože, ne može biti nikako liepa. Ćuteći to sav sviet, nastojali su vještaci pronaći uzrok takvoj suhoći i racionalnim ju putem svladati. Razni su uzroci suhoći. Ima slučajne, prolazne suhoće, koja nije na nikakvu škodu. Tako će n. pr. ljeti čovjek, kod jače transpiracije u suhom zraku, opadati u tielu, a zima će ga opet puniti.

Isto će tako naporna radnja i disanje u prostom zraku uz kretanje, osobito po bregovih, pretvoriti dio sala u ugljičnu kiselinu i vodu.

Tako suši čovjeka i strast, čežnja, žalost, i u obće svaki živahni potres duše, koji i onako ne pomaže ljepoti, a traje li dulje, škodi i zdravlju. Ima opet suhoće, koja je prirodjena, te prelazi od otca na sina, postajući obiteljskim obilježjem. Takvoj ćemo suhoći najteže doskočiti. Skrofulozna, bljedobolna suhoća, koja se u mladosti često sakriva za vodenom nabuhlom kožom, može se ukloniti samo tim, da se svladaju te bolesti.

Ima pak osobito mnogo djevojaka, koje očevidno opadaju u mesu, a ipak tvrde, da su zdrave. Vele one: »jelo nam je u slast, dobro probavljamo, dobre smo volje, a ipak nam se vrat i prsi, dà i lice i ruke već suše«. Kod svagdanjega ogledanja u zrcalu primietile su one to dosta rano, i traže doduše pomoći, ali ne u vještaka, već u domaćih ljekovih, u novinah, gdje se sjajnimi naslovi obećaje za najkraće vrieme sigurna pomoć. Mnogo bi bolje učinile takve djevojke, da dadu još za vremena po liečniku izpitati to svoje očevidno opadanje, jer bi im u većini slučajeva, našavši uzrok, lako pomogao, a inače se mogu dokopati organične kakve bolesti.

Znajući, da debljaju oni ljudi, koji uviek u sobi sjede i brašnata jela jedu, poveli su se za njimi mnogi suhotni i postigli su često svoj cilj; s toga uzroka mnoge gospodje i spavaju duže. Svatko pak, tko se je počeo sušiti, ne znajući uzroka tomu, neka zna, da to nije pravi put, kojim je udario, jer neka ne misli, da će samom silnom pokrepnom hranom nadoknaditi onaj gubitak u tielu. Ne stoji do toga, da se pokrepna hrana u želudac privede, nego da se probavljanjem zbilja i u krv pretvori. Za to treba prije svega probav urediti, i ne treba zaboraviti, da k normalnom hranjenju spada i pravilna djelatnost jetara, pluća i mišica, zatim zadovoljna i po mogućnosti vesela ćud.

Da me tko upita, kako se lieči od suhoće, mogao bih mu u kratko reći: podji ljeti na selo i lieči se mliekom. Ali voljan, da što podpunije obrazložim, kako se valja držati takvim suhotnim, a da se čim prije pomognu,

nabrojit ću nekoliko stalnih pravila, koja su jednako koristna i zdravlju i ljepoti.

1. Ponajprije treba pokrepnije hrane uzimati, dok nije probav popravljena. Jelo ne treba samo da je hranivo, nego da je i lako probavno. 2. Tko se pokrepnijom hranom služi, mora se i bolje kretati i disati, ne smije pak iznemagati mišičnom kretnjom i znojem. 3. Treba se uviek hraniti umjereno i običnom hranom, na koju je čovjek već privikao; jer množina hrane i neobična jela slabe probav. 4. Valja se dva puta svake nedjelje toplo kupati; jer tople kupelji oživljuju kod suhih ljudi prietvor u tielu. K tomu se valja svaki dan na blagi način protrti, što je jur Hipokrat preporučao. 5. Treba rano ustajati i rano liegati; jer bdijenje suši čovjeka. 6. Napokon, kad je probav uredjena, pospješit ćemo punjenje u tielu običnimi kriepili: jajeti na umak, dobrom šunkom, zobenom juhom, dobrim pivom itd.

Poznato će biti, da u iztoku, poglavito u Turskoj i Egiptu, svaka gospodja ili djevojka, ako hoće da bude po ondašnjih nazorih liepa, mora biti i krupna. Ondje se ženske upravo umjetnim načinom tove, jer drugčije ne mogu nikako ugledne biti. To tovljenje stoji pak u tom, što se one često toplo kupaju, i svaki dan i u samoj kupelji piju mastne kokošje juhe, u kojoj je ukuhan korien tetivice (Smilax Chinae). Poslie juhe jedu meso dobro ugojene crne kokoši, izpunjene manduljami i orasi od trišlje (pistacije). K tomu pripomaže i bezposlen kućevni haremski život.

Ima i u nas ljudi, koji prijanjaju uz takve orientalne nazore, te rado spajaju nekoje službe i striše s potrebitom krupnoćom, tvrdeći, da krupni ljudi bolje dolikuju časti i stališu, kojemu pripadaju. Ali u obće se po Europi boje krupnoće i mužkarci i gospodje, a još više djevojke.

I krupnoći kano i suhoći može nagibati čovjek. Flegmatičan, bezbrižan, zadovoljan čovjek mnogo će laglje debljati, nego li sangviničan i nervozan; bezposlica prije, nego li radiša; čovjek kratke pameti prije, nego li onaj, koji mnogo misli. A moram i ne rado napomenuti, da gospodje više na to naginju, nego li mužkarci, djeca više, nego li mladići.

Čovjek, postajući krupan, gubi u ljepoti oblika, u miloti, u kretanju; osim toga bude nezgrapan, disanje mu se usporuje, srce mu obuzeo hlapat, a veoma se rado znoji, što je radi vonjajućega izparivanja veoma neugodno.

Primjetiti mi je ovdje, da je mnogo laglje zapriečit krupnoću, ili u početku razvitka zaustaviti ju nego li ju kasnije izliečiti, i to zato, što se s krupnoćom često svezuju kronične bolesti krvi i hranjenja.

A kako nastaje krupnoća? Po glasovitom lučbeniku Liebigu dielimo jestiva na dvie velike hrpe: na tako zvana tvorna (plastična) jestiva i na dihava (respiracijna pomagala).

U tvornom jestivu ima osobito mnogo dušika, a u dihavih ga nema. Tvorna su jestiva meso, mlieko, sir, ljepivo (u žitu i kruhu), sočivina (u leći, grahu, bobu itd.); a dihava su: razne vrsti masti, slador, škrob, teklina (gummi), itd. Dihava se nalaze u tvornom jestivu; tako ima gotovo u svakom mesu sala, u mlieku sladora i sala, u kruhu škroba itd.; ali u dihavih ima malo ili nimalo tvornih čestica.

Tvorna se hraniva rabe u tielu osobito za hranjenje, t. j. i za nadoknadjivanje iztrošenih čestica i za tvorenje novih; ali nisu nikakva gradja za tvorenje sala.

Dihava pak služe u tielu osobito za održavanje onih lučbenih promjena, koje se obavljaju disanjem. Upravo zato i jesu dihava glavna gradja za razvijanje

toplote u tielu, a raztvaranjem njihovim razvija se snaga, jednako kako se izgaranjem ugljena u parostroju razvija sila. Za hranjenje pak, za nadoknadjivanje iztrošenih čestica, ili za rastenje, za tvorenje mesa, kosti i t. d., ne mogu te tvari nikako služiti. Zato i nisu one upravo hranive, ali podaju glavnu gradju za tvorenje sala u tielu.

Po tom bi dakle najbolje bilo hraniti se samo plastičnimi jestivi, da se čovjek krupnoće oslobodi; ali se je dokazalo mnogobrojnimi pokusi na živini, da u svakoj hrani, ako će život uspievati, ima biti tvari iz obiju onih glavnih hrpa; a inače gine i zdravlje i život. Tako ne može nitko živjeti od sladora i od škroba.

Akoprem sva jestiva sadržavaju česti iz obiju onih glavnih hrpa, to je ipak razmjerje medju množinom plastičnoga jestiva i množinom dihavoga posve različno u raznih za hranu rabljenih tvari. U obće možemo reći, da u svih iz životinjstva dolazećih jestivih pretežu plastične (tvorne, bjelankaste) tvari, a u onih iz bilinstva pretežu dihava (škrob i slador). Samo u mlieku, akoprem i ono potječe iz životinjstva, ima razmjerno mnogo dihava (sladora i sala).

Na temelju toga lako kažemo uvjete, uz koje se krupnoća razvija, ili, što je sve jedno, salo u tielu smiešta. Salo se smiešta u tielu, ako ga više u tielo dodje ili se u njem napravi, nego li se potroši, a usuprot salo izčezava, ako ga se više u tielu potroši, nego što ga u nj dodje. Ono biva najprije, ako se hraniš takvimi jestivi, u kojih ima već gotova sala, ili bar takovih česti, od kojih se u tielu lako može napraviti salo. U takovu hranu brojimo ponajpače: mlado maslo, ulje, slaninu, tusto meso, mastno mlieko, mastne tjestenine, u kratko: hranu, koja pravi obilje masti. Što valja o masti, to i o svih ostalih dihavih: škrobu, teklini i sladoru; ona se ili sama prie-

tvorom u tielu pretvaruju u salo, ili se slože s kisikom u tielu, koga bi trebalo za izgaranje sala, te tako štite salo od potrošbe prietvorom. Ovamo idu sva jestiva bilinska (jer u njih pretežu dihava), najpače: kruh, pirinač, korun, tjestenine, repa itd.

I pila, u kojih ima mnogo sladora i gummija, spadaju ovamo: pivo i sladka vina.

Kako je kakvoća hrane od velika zamašaja za uskorjelu krupnoću, tako su opet znatne sve one okolnosti, kojimi se prietvor (i tim trošenje sala) u čovjeku povisuje ili umanjuje. Čim jači prietvor, tim veći potrošak sala.

Da se shvati taj prietvor u čovječjem tielu, valja mi napomenuti sliedeće.

Odrastao čovjek srednje veličine teži 130 funti; od toga ima 90—100 funti vode, a samo 30—40 funti jedrih tvari. Od te vode potroši tielo svaki dan 7 funti, i to $2^1/_2$ funta disanjem, a $4^1/_2$ funta drugojakim izlučivanjem. Usuprot priedje svaki dan do 30 funti (dakle gotovo četvrti dio čitave težine tiela) probavnih sokova iz krvi u crievo i opet iz crieva u krv; ovi probavni sokovi sastavljeni su od po prilici $^1/_2$ funte kompaktnih tvari i gotovo 30 funti vode. Upravo toliko se po prilici tekućine izmieni izmedju krvi i mišica. Ovako možemo pojmiti, da kod takvoga ogromnoga izmjenjivanja u tielu mora i prietvor biti od velika zamašaja za zdravlje i obličje tiela.

Nego vratimo se na pitanje: kako da liečimo krupnoću? Hipokrat, koga zovemo otcem medicine, veli: spavaj samo u noći na tvrdom, šetaj se mnogo, trči i kreći se živo. Drugi neki novovječniji liečnik tvrdi, da nema boljega sredstva proti krupnoći, nego u noćno doba učiti algebru, a po danu drva piliti. — Prije svega imao bi se po mojem mnienju svatko, tko je na sebi opazio, da

biva krupniji, a želi se toga lišiti, osvjedočiti liečničkim iztraživanjem, nije li njegova krupnoća posljedica kakve bolesti, n. pr. jetara. Ako nema u njem nikakove organične bolesti, već je krupnoća samo posljedica njegova načina življenja, to mu valja taj način promieniti, ali ne na prečac, već malo po malo. Treba dakle ponajprije paziti na sve dietetične uvjete, po kojih se tvorenje sala umanjuje, a jur napravljeno salo u krv privodi na razstavljanje i izlučivanje, i tim treba pospješiti prietvor u čovjeku.

Ti dietetični uvjeti jesu sliedeći. Treba se hraniti takvom hranom, u kojoj nema mnogo kemijskih elemenata, od kojih se pravi salo. Takov je elemenat ponajprije ugljik, koji je glavni sastavni dio u svakom škrobu, sladoru, gummiju, u rastlinskih i životinjskih mastih (ulju, slanini, loju, moždini, maslacu), zatim u pivu i sladkom vinu. I mlieka, koje ima u sebi sladora i masti, kano i žutanjka treba se kaniti. Najbolje je pilo voda, a onaj, koji je naučan na vino, neka ga i dalje pije, ali umjereno. Na večer nije nikad dobro mnogo jesti. Škodljivo je i ljepoti i zdravlju, što osobito mnoge djevojke rade, hoteći da se osuše: — gladovanje i piće octa. Tim će si one pokvariti probav, lako će dobiti grčeve u želudcu, hrakati će krv, i napokon će sušicom oboljeti.

Treba nadalje uzeti na um, da se sve salo osobito djelovanjem pluća izlučuje. S toga treba upotriebiti sve, što jači disanje, ter oživljuje kolanje krvi, a to je kretanje u zdravom gorskom zraku, rano ustajanje i šetanje zorom. I znojenje pospješuje izlučivanje sala, zato mogu oni, kojim to liečnik dopusti, upotrebljavati i ruske kupelji. Pošto znamo, da i kožom dišemo, t. j. da se i djelovanjem kože može izlučivati salo, podupriet ćemo to djelovanje svaki dan žestoko tarući kožu suhim, hrapavim

suknom. Gdje se ne može napomenutimi sredstvi svladati krupnoća, tu će biti, ako stanje tiela dopušta, od koristi vode u Karlsbadu, Marienbadu ili u Heilbrunu, Kissingenu, Kreuznachu i Emsu.

A do koje granice smije krupnoća doći, da ne kvari tiela? Da odgovorim na ovo pitanje, reći ću nekoliko rieči o tako zvanoj ženskoj »tailli«, t. j. o sredini trupa, o pasu i razmjerjih njegovih. Narav je ustanovila, da pas zdrave i pravilno sagradjene odrasle ženske srednje veličine bude u obodu (periferiji) 70—76 centim. Prvi od tih brojeva prikazuje obseg najtjesnijega naravnoga ženskoga pasa. Svaki centimetar, za koji se silom ovaj obseg umanji i stegne, na štetu je zdravlju.

A šta veli moda na to? Moda, ta ljuta okrutnica, veli: 55 ctm., to je mjera za najkrupniji pas, pak tu mjeru žalibože nastoje gdjekoje ljepotice postići svimi mogućimi sredstvi: korsetom, ribljom kosti, ocjelom, vrpcami, pojasom, a tim stegnu pas kadšto na 35 ctm. dakle na polovicu naravnoga oboda. Badava ćeš dokazivati takvim ljepoticam, da je to stezanje u pasu veoma škodljivo zdravlju; da od toga svi ustroji trbušne šupljine u veliko trpe; da to uzrokuje grčevite i ostale opasne bolesti. Ne mare one za zdravlje, samo da budu liepe. Dà, liepe po nazorih kakova modnoga krojača, ali nikada po umjetničkih, po naravnih. Grčki umjetnici, koji su nam ostavili one uzore vitka ženskoga struka: Veneru, Ceceru, Hebu, Gracije itd., držali su se naravne prije napomenute periferije pasa. A i same najveće privrženice pretiesna ženskoga pasa sgrozile bi se jamačno, kad bi ugledale svoju priliku tako tankopasu iztesanu u golom mramoru. Tim bi se liekom one možebit ponajprije izliečile.

Ako je struk čovječji pravilno izveden; ako nije ni presuh, ni predebeo; u obće ako odgovara svim zahtje-

vom prijatnosti u obliku i brsti (teintu): ipak još ne će biti liep, dok mu nedostaje — pravo držanje.

Liepo je ono držanje, gdje se ne vide uglovi u zglobi, i gdje se umanjuje pretežnost upravnih crta. Crte imaju biti ugodno zaokružene, imaju se, da tako rečem, talasati. Zato je neliepa i ukočenost i sgurenost.

Kod zdravih ljudi, u kojih nisu mišice slabe, neliepo je držanje samo navada, koja se lako može ukorieniti. Uzoru liepoga držanja možemo se učiti na umotvorih starih umjetnika. U njih vidimo svedjer ono srednje, ni pruženo ni skučeno, mirno držanje, koje krasoćutnomu oku tako izvanredno godi. Hrbtenica ima stojati u sredini ledja, osovina vratnih kosti (kralježaka) ima se nešto napried nagibati, da uzmogne glava prema trupu zauzeti pravo mjesto; prsni kralježci, ili prsne kosti na hrbtenici, zaokruživ se nešto kod šije, imaju se ukopati u prsnu šupljinu, kod ženskih više nego li kod mužkih, a bočni kralježci imaju se izbočiti prema križicam. Po tom će se prsi iztaknuti, trbuh upasti, a pleća će doći u harmonijsku visinu i u sklad sa glavom i rukama. Glava ne smije imati svoje težište na šiji i po tom prignuta biti natrag; ovakovo držanje glave pokazuje prezirnu oholost, ili bezobraznu tupost.

Uda ne smiju nikad sasvim pružena biti, nego gornja uda ili objimala treba da su svagda napola prignuta u laktu. Ovako treba poglavito u siedu. Kako je neugodno gledati čovjeka, kako li vriedja pristojnost, koji sjedi pruženih ruku i nogu!

Po držanju struka vlada se hod i kret.

Čovjek, koji se liepo drži, kreće se uviek lako i prijatno, a onaj, koji se ukočeno ili pokunjeno drži, uviek se kreće nezgrapno i nespretno.

Najobičnija kretnja je hod. Rousseau je tvrdio, da je

narav i čovjeku odredila, da na četverce ide; ali da je on i koliko poznavao gradju čovječjega tiela, i da ju je uporedjivao sa gradjom životinja, uvjerio bi se bio baš o protivnom. Istina je, da djeca idu po četverce, ali to je samo zato, što još ne umiju održati se na noge, što nije za njih tako lako; jerbo se je čovjeku, stojeći na dvie noge, vazda održavati u ravnovjesju.

Hod se vazda vlada po težištu tiela, kako se ono u navadnom naravnom držanju pokazuje. Za hoda premiešta se težište tiela sad na jednu sad na drugu nogu, pak se lako dokučuje, da na to osobito utječe navadno uzpravno držanje. Oni, koji stojećke imaju težište tiela više napried, smucati će se hodajući, a oni, koji imaju težište tiela natrag, stupati će više na petama, kako se to najpače kod ženskoga spola opaža poradi horizontalnoga položaja njihove zdjelice. Osim toga su i noge u toga spola udešene za kraće korake. Zato i veli Rousseau: žensko je trčanje tako udešeno, kako ćeš ih laglje uhvatiti.

Ako ženski hod prekorači tu granicu malih koraka; ako se on izvrgao u tako zvani »grenadirski hod«: onda je izgubio svu milotu ženskoga koraka.

Više puta je uzrok neliepu hodu oblik goljenâ ili nogû. Goljeni mogu biti sabljasti ili premalo ili previše prema koljenu prignuti. Na takve mane valja paziti već za mladosti, kadno se one još mogu izpraviti, jer su za onda vezovi u zglobah još elastični i popustljivi, a djelovanjem mišicâ može se držanje kostî tako upraviti, da se ona mana popravi. Ni ploskonogi ne mogu liepo hodati. Često je odjeća kriva zlu hodu. Djevojke, koje su prerano dobile dugu odjeću, smucaju se hodajući i zanemare valjano držanje nogû, pošto su one odjećom zakrite. Tako se i krutimi, težkimi suknjami, koje valja koljenima napried turati, priuče djevojke na to, da više gaze nego li hode.

Hodanje, kao i svako kretanje, potrebito je i za zdravlje čovječje. Hodanje, ili pravo rekavši šetnja, najobičnije je kretanje tiela, što ga ljudi čine radi zdravlja. Da reknem zato koju o šetnji. Šetnjom spajamo tjelesno kretanje s udisanjem svježa zraka i sa zabavom duševnom. To troje treba svagda na umu imati i vršiti. Pravila su za šetanje po načelih zdravoslovnih sliedeća: 1. Ne valja odmah poslije jela, s punim želudcem, poći na šetnju, već treba po prilici jednu uru pričekati, dok mine glavno djelovanje želudca, te se želudačni sok izlije i počne kemijski na jelo djeovati. Onda će šetnja veoma koristiti probavi. 2. Početkom šetnje valja polagano hodati, onda malo brže, a pod kraj opet polagano. Držanje pri tom budi uzpravno, čvrsto plećiju natrag pomaknutih a prsiju podignutih. 3. Pri šetnji treba nastojati o čestom dubokom udisanju, a kaniti se svakoga pušenja. I ruke treba kretati, dakako samo toliko, koliko dopušta pristojnost. Gospodje, koje radi odiela i običaja ne kreću gornjega tiela, nemaju od šetnje toliko koristi, koliko one majke, koje se na šetnji igraju s djecom i tim sve česti tiela dovoljno kreću. 4. Da bude šetnja zdravlju koristna, ne smije biti naporna ni duhu. Zato ti se valja za šetnje kaniti dubljega razmišljavanja i napinjanja fantazije, a nastojati što više da budeš veseo. 5. Dobro je priučiti se šetnji pri svakom vremenu, bilo ljeti ili zimi, po kiši, sniegu ili vjetru. Treba se dakako prema tomu oblačiti i čuvati. 6. Za učenjaka, činovnika i poslenika najkoristnija je šetnja u jutro prije doručka, iza kako je izpio čašu vode. Ta šetnja ne budi ni predaleka ni prebrza. Poglavito se preporuča udruživanje kod takve šetnje; ako ne šećeš sam nego samodrug ili samotreć, onda će nenaporan, veseo razgovor liepo pripraviti duh za ozbiljnu radnju. 7. U obće ima čovjek šetati dotle, dok počimlje ćutiti umornost.

Tko se zlo drži i zlo hodi, tomu ne može ni kret biti liep. Sjeo on ili ustao, pozdravio ili preporučio se, izjavio vesela ili ozbiljna, ohola ili ponizna, komična ili tragična čuvstva: sve će biti u njega neliepo. I u kretu ne smije biti crta ljepote ni uglasta, ni jednostrana, ni troma. Lakoća kreta stoji do toga, da se priuči težinu tiela porazdieliti na više težišta zajedno, ili izmjenice. Sve tielo imade se na harmonijski način prilagoditi svakdašnjemu kretu. Može li biti liep pozdrav, ako samo glavom poniknemo, ili samo ruku pružimo? Čitavo se tielo ima kod svakoga pozdrava i drugoga kreta harmonijski prilagoditi glavi ili ruci.

Progovoriv o kretu, nanudja mi se, da reknem koju o pristojnosti. U pristojna čovjeka pozaboravit ćemo na nestašicu kakova drugoga liepoga svojstva, jer se iz pristojnosti razvija milota, ukupni izraz harmonijske, ugodne čovječje prilike. Ali, na žalost, u današnje se doba veoma lako zaboravlja na uzgajanje i razvijanje pristojnosti. A pristojnosti treba učiti, ona nije prirodjena. Dakako, samo za mladosti može se pristojnosti učiti, kadno se mogu mišice i zglobi upravljati, i kadno zle navade još nisu nepredobitne. Ali žalibože opaža se često, da se nekoji mladići, prije nego li su se počeli učiti pristojnosti, jur preslobodno povode u odielu i manirah za odraslimi, držeći, da su svojim osornim ponašanjem postigli vrhunac naobraženosti. Zabrinuti roditelji misle, da će to sve naučiti kod učitelja plesanja. Ali žalibože sad se kod učitelja plesa više ne uči pristojnosti i graciji, čemu nisu često ni učitelji krivi, zahtievajući moderni sviet od njih, da im djecu izvježba čim prije, da uzmognu čim skorije valcere, polke i ostale takove plesove plesati, gdje gracija radi karaktera takovih plesova i radi njihova prenagloga kretanja nije ni moguća. Ne

polaze se sad, rek bi, učione plesa radi pristojnosti i gracije, kako bi to imalo biti, nego radi veselja i družtvene potrebe, da mladež uzmogne, makar i nije još dorasla takovim zabavam, čim prije nekoliko plesova odskakati. Takve plesne zabave, koje nedoraslu mladež zateku u njezinom najboljem razvitku, gdje joj treba najveće njege, traju često i po nekoliko sati, i zato škode zdravlju, a po tom i ljepoti; zanemarujući osim toga pravu i potrebitu svrhu takvoga plesnoga učenja, bûde u mladosti čuvstva, za koja bi bolje bilo, da ostanu još u blaženom pokoju.

U čem bi pak imala sastojati škola dobroga držanja i liepe forme? U gimnastici, reći će njekoji. Neka bude! Ali da ogledamo malko današnju gimnastiku, kako je u njekojih mjestih običajna. Zdravo je svakako i jačit će mladića, ako bude polazio učionu gimnastike; upravo liep uspjeh učinio je te je odredjena školskim zakonom, što se svakako pohvaliti ima. Jakost i zdravlje, razvitak mišica i elastična lakoća u svih kretnjah jesu svojstva, koja kažemo da mužkomu spolu liepo pristaju. Ali ako dobro promotrimo mladića, koji je upravo dovršio nauke na takvoj školi, to ćemo obično naći u njegovu struku svojstava, koja ne odgovaraju podpunoma harmoniji i proporciji ljepote: ruke im budu velike, objimala iliti gornja uda dugačka, goljeni prignuti, kretnje osobito u boku kolebave, da tako kažem, mornarske. A zašto to? Jer se u takvoj učioni veoma rado vježba protunaravno prigibanje, krevljenje i protezanje, koje protegne samo tetive i zglobne vezove, tim ih slabi. Kod tjelovježbe treba korist i njegovanje zdravlja spojiti s estetičnimi zahtjevi. Ako se tjelovježbom ima postići liepo držanje, osim jačanja tiela, to ima ona ostajati u naravnih granicah, kako je to u grčko doba bivalo, kadno nisu gledali, da ljudi budu samo jaki, nego i liepi. Zato treba

učiti mladež, da liepo stoji, liepo hodi, i vježbati ju u kretnjah, kako ih dopuštaju narav i kretala čovječja; pak i to jači čovjeka. K tomu ne treba glave prema zemlji spuštati, ruke težinom tiela protezati, ni ostale prekomjerne i protunaravne kretnje vježbati. Ne ćemo da odgajamo »kaučuk-ljude« i atlete, nego zdrave i po mogućnosti liepe momke i djevojke.

Djevojke se u takovih učionah doduše ne sile na mnoge majstorije dječačke, ali ipak se ne postupa s njimi dosta obzirno, te i one često dobivaju mužke forme, poglavito uzpravnu hrbtenicu, dugačka objimala iliti gornja uda, velike ruke, i čvrste, nabujale mišice. To ja osobito ističem, jer sam i sâm imao prilike vidjeti u djevojaka zle posljedice onakovoj neprikladnoj tjelovježbi, posljedice, koje su krasnu inače tielu bile na uštrb Ne treba dakle drugo, nego samo vježbati mišice na naravno držanje i kretanje, i upriličivati ih u prijatnu i liepu formu. Mladež treba da plemenito stoji i hodi, i da se pristojno, sa gracijom ponaša. To ima biti jedina naša svrha, i na to bi imali paziti osobito roditelji i svi oni, koji su pozvani, da nadziru uzgoj djece.

Velika je nevolja po današnji sviet, što ne mari za pravilnu, naravnu ljepotu tiela, već teži samo za krivimi, umjetnimi ljepšali. Tko može nabaviti takova umjetna sredstva, pak ih udesi prema modi, taj misli, da je za ljepotu svoga tiela sve učinio. Ali neki pisac pravo tvrdi, da samo one ljepotice, koje imaju naravnu harmonijsku arkitekturu tiela, mogu se ponieti svojstvi, koja pripadaju ugodnoj čovječjoj prilici, bilo to u držanju bilo u kretanju.

Izkazavši u jezgri mnienje liečničkih vještaka o ljepoti i njegovanju čovječjega trupa, imao bih govoriti o brsti (teintu) i čistoći njegovoj; ali to ću učiniti u sliedećem predavanju.

A sada da još koju napose reknem o udih čovječjih, poimence o rukuh i o noguh.

*

Gornje je udo sastavljeno od ramena, gornjega i dolnjega lakta, i od ruke. Kakvo da bude liepo žensko rame? Ono treba da se kod pleća zaokružuje i da se, spuštajući se niže, tanji sve to više, a ne smije se kod lakta ujamiti, nego treba da tuj pokriva zaokruženim salom tetive mišicâ tako, da se one kod kretanja ruke nikad ne pojave. Laktena kost pak ne smije stršiti, a koža nad njom ne smije biti ni crvena ni hrapava. Jednako ne smije ni dolnji lakat, t. j. ona čest gornjega uda izmedju lakta i ruke, izgubiti svoju zaokruženost, već treba da se sve malo po malo prema ruci tanji Debele, modre, ili tija podignute žile veoma kvare ljepotu ramena. Kod njegovanja ramena treba ponajviše paziti na brst njegovu, koja treba da bude biela poput sniega, kako već Ovid zahtieva. Dakle treba se čuvati prevelika napinjanja mišicâ u ramenu, bilo to težkom radnjom bilo tjelovježbom, jer će se onda rame, kako već spomenuh, primaknuti formom mužkomu ramenu i tim gubiti svoje ljepote.

I najljepše, u formi i brsti savršeno rame ne može se militi gledaocu, ako uza nj nije ruka liepa. Čovječja ruka, to orudje nad svimi orudji, kako ju Galen zove, odlikuje se nježnom konstrukcijom, okretnosti i liepom formom, i nema joj u čitavom životinjstvu premice. Njom čovjek najviše gospoduje ostalim životinjam, dapače, kako Aristotel veli, čovjek upravo zato gospoduje njim, što ima ruke. To valja dakako pod uvjetom, da je ruka najvjernija i najvještija vršilica namišljajâ čovječjega razuma. Ona podaje duhu snagu, da izvede svoje misli, po njoj vlada duh raznimi formami tvari.

I opica ima ruke, ali se one od čovječjih po tom osobito razlikuju, što nije u čovjeka palac kao u opice, kod koje siže jedva do koriena prstiju. Snaga čovječje

ruke stoji upravo do dužine, jakosti, i sasvim slobodne kretnje palca. Snaga palca je u čovjeka jednaka snazi svih ostalih prstiju zajedno

Čovječja ruka nije samo mekaničko orudje, kojim držimo, grabimo itd., već je i organ osjećala, koje se pojavlja u vršcih prstova,. a zovemo ga opipom. Tim organom spoznajemo forme i svojstva tjelesa, a može se tako usavršiti, da njime razanajemo i boje, kako to biva kod sliepaca, i zato opip donjekle zastupa i vid.

Ne ću ovdje spominjati fiziognomike ruke, t. j. one nagoviestne znanosti, kojom bi nekoji htjeli po gradji, veličini itd. ruke gonetati o karakteru čovjeka; o tom ću govoriti u predavanju o njegovanju čovječje kože. Ali pripomenut mi je, da su u svako doba pripadale ruci, kao jednoj od najplemenitijih česti tiela, takove zadaće, kojimi je čovjek htio izticati slobodu u svojem postupanju. Tako ima jedva koja vjera, u kojoj se ne bi ruke rabile kod izvršivanja obreda njezina. Ili ih dižemo prema nebu, ili ih širom raztvaramo, ili ih sklapamo, očitujući time, da se za vrieme pobožnosti imaju ruke svakoga posla kaniti. Tako se i prisiže rukom. A nije li rukovanje znamen dobrohotnosti i prijateljstva? Ne zastupa li u našem narodu udaranje ruke o ruku ugovore jednako valjane, kao ma koje pismo?

Što se tiče oblika ruke, to je on već prilično odredjen i od naravi i od stare kiparske umjetnosti. Njezina je veličina relativna, t. j. ona ima biti prema dužini i debljini ramena, iliti ima biti razmjerna (proporcionalna). Napose možemo o liepoj dužini ruke reći : ako postavite crtalo na nutarnju stranu ruke do laktenoga prigiba, pak zabilježite, gdje ruka u ručnoj zglobi počima, a za tim, gdje kod svršetka srednjega prsta svršuje, onda će u liepe ruke dužina njezina stajati prema dužini doljnega lakta kano 8 : 13.

Ruka ne ima biti ni kratka ni okrugla, nego dugačka i pružena, a i prsti imaju sve tanji bivati i okrugli biti. Zglobi u prstih ne smiju biti gomoljave (debeljaste), a svršetak prstiju ne smije biti plosnat. Nokat ne smije biti odviše izbočen, već treba da je ovalan, a ne okrugao. I bieli mjesec na noktu treba da se sasvim jasno vidi. Hrbat ruke ima bit malko zaokružen, a tetive izpod kože i žile imaju jedva probijati, a ne smiju biti podignute. Glavice kostiju na krajevih njihovih ne smiju stršiti, već se imaju, ako prste prama dlanu na pola zatvorimo, prikazati kao odsjek kruglje. U obće ne smije ruka nikad biti tako tusta, da se u njoj gubi arkitektura njezine gradje. Najčešće biva, da palac nije u skladu s liepom inače rukom: ili se je odviše oddvojio od nje, ili odviše prignuo, ili je u donjem članku preširok, kako na pr. kod krojača.

Liepoj ruci treba dakako i liepa brst. Brst ruke ima biti pretežno biela, samo ona mjesta oko koštica smiju biti ponešto ružičasta, a žile samo plavetno probijati. Naprstnjak i igla, ako se bez opreza upotrebljavaju, mogu veoma pokvariti brst ruke: naprstnjak tim, što će stisnuti okrajak srednjega prsta, ili što će taj prst izaći iz osovnoga pravca, a iglom se izbode koža na kažiprstu, te postaje deblja i kano zamazana. Odatle ćemo razabrati, da žalibože samo one ženske mogu sačuvati podpunu ljepotu ruke, koje ništa ne rade, jer je ruka, kako već spomenuh, orudje materijalne radnje, a tako se mora ona prilagoditi raznomu poslu, te ne može sačuvati podpuno čist i savršen oblik. Ali ipak valja i radilice ruke njegovati, jer one odavaju mnoge osebine čovjeka. Dakako, više vriedi poštena radilica ruka, bila i neliepa, od ma kako liepe neradine ruke.

Oblik ruke valja početi već u djeteta njegovati. Treba nastojati, da djeca ne sišu prste, da ne grizu nokte, da ne pucaju zglobima, da se ne ozliede nožem ili drugim oštrim orudjem, da ne dižu il ne nose pretežkih bremena. Ljepotu ruke osobito kvari zlo držanje kod pisanja. I neoprezno te pretjerano vježbanje na muzikalnih instrumentih (na guslah ili glasoviru) može uzrokovati zle posljedice za oblik ruke. Što valja znati o njegovanju brsti njezine, spomenut ću pri njegovanju kože. — Mogao bih ovdje još primietiti, da svatko, tko želi imati bielu, mekanu kožu na ruci, treba da ju od sunčane svjetlosti i od zraka čuva rukavicami, a osim toga bi ju imao na večer prati vodom i glycerinom. Čije se ruke na zraku i zimi rado rumene, neka proti tomu rabi sapun od plovučca. Ima ljepotica, koje ne smiju rukama raditi na zimi ili u mrzloj vodi, jer će im koža rado izpucati; one treba da se u jutro i na večer peru vodom, u kojoj ima glycerina za polovicu njezine težine, ili pak da mažu ruke coldcreamom. Ima opet takvih, kojim se kod radnje ili kod igranja klavira ruka znoji; one treba da ruke samo protaru i osuše praškom ličinjaka (lycopodium).

Dakako i nokti na prstima treba da se i glede oblika što više njeguju, jer će najljepša ruka biti neliepa, ako budu na njoj nokti zapušteni.

Još valja primietiti, da se mnogi prst radi neliepoga običaja, po kojem se nosi mnogo i težko prstenje, ne može odlikovati liepim i naravnim oblikom, odavajući on doduše bogatstvo čovjeka, ali nipošto dobar ukus njegov.

Običaj, da se nosi prstenje na ruci, potekao je možebit odatle, što su se na prstenju nosila kojekakva sredstva, kojimi su se tobože imale bolesti odklanjati, ili »uroci« odvraćati. Već su kaldejski knezovi nosili prstenje. Grci su iz početka nosili samo po jedan prsten, i to da njim pečate, ali za Aristofana znamo, kako je šibao tadanje gizdeline tim, što ih je u svojoj komediji

zvao »sphragidonychargokometes«, t. j. takvimi ljudi, koji su prste do nokata prstenjem obkovali. U Rimljana rabio je prsten iz početka takodjer samo za pečaćenje. Kasnije su dielili prstenje, kako u današnje doba kolajne, što je dakako ponizilo vriednost prstenju, jer se je i tada kao što i sada i preveć sipalo takvih odlikâ. Za vrieme careva prevršilo je nošenje prstenja: plemenita bi tada gospodja morala imati na svakom prstu svake ruke (osim na srednjem prstu) po dva prstena. Kasnije je Rimljanom bio prsten symbolom ženitbe, što je i naša crkva zadržala, pače ga je podala i biskupom, da tim označi njihov vez sa crkvom.

Promatranje ruke završit ćemo riečmi nekoga pisca: ako se na liepo sagradjenoj ruci prikazuje fina organizacija čovjeka, to se na držanju i kretanju ruke pokazuje odgojenost i naobraženost njegova.

Kazav ovo o ruci, obavit ćemo laglje nogu.

Ni u noge ne smije arkitektura kosti biti sakrita mekčevinom. Veličina je i dužina noge relativna, i stoji do visine i jedrine čitavoga stasa.

Pravilno sagradjena noga pokazuje svod na dvie strane zasvodjen, t. j. po dužini i po širini. Ako je onaj svod po dužini previsok, onda ne može biti noga liepa, kako ni onda, ako je preplitak, kano što je u ploskonoge.

Ima cielih plemena, kojim je prirodjena baš njeka te njeka vrst nogû: na primjer Izraelićani su ploskonoge, a Francezom je prirodjena visoka noga.

Liepa noga osobito krasi čovjeka. Goethe veli o njoj: Liepa je noga onaj dio čovječje ljepote, koji ostaje i do najveće starosti, i koji krasi i staricu.

Kod noge se pazi dakako najviše na oblik i na držanje. I jedno i drugo valja već od rane mladosti gojiti. Zato će trebati osobito paziti i na formu obuće. Tako je n. p. za mladež veoma nepriklađno, da joj se daju čizme

visokih i rtastih peta, jer će zglobni vezovi radi nesigurnoga hoda popustiti, pak će se takva noga rado izvinuti, kako se to može opaziti osobito kod ženskoga spola.

Kod starih naroda bile su u običaju tri razne forme obuće: papuče, cipele i čizme. Najstarija i najjednostavnija obuća bile su sandale, njeka vrst papučâ.

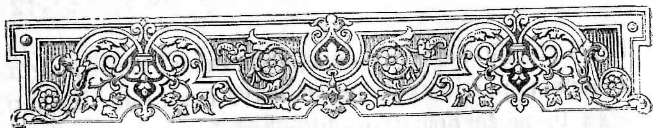
One tri temeljne forme obuće starijih naroda pridržali su i u kasnije doba, samo je dakako moda na njih koješta mienjala. Tako su iz početka bile pete nizke, a u XV. vieku bile su već tako visoke, da su se plemenite gospodje morale oslanjati na svoje dvorkinje, da ne bi posrtale. A nije li bila smiešna i ona sredovječna moda, kadno je rt od čizme bio dugačak poldrug lakat, te bi se takav kljun na čizmi morao privezivati za koljeno, jer se inače ne bi bilo moglo hoditi?

Kako se mnoga noga oblikom čizme kvari, tako se čini mnoga noga neliepa radi neliepa hoda, a taj je prečesto posljedica pretiesnih cipela.

Zato ništa ne pomaže sakrivati nogu i siliti ju proti njezinoj naravi u obličje i u držanje, koje joj nije prirodjeno i koje nije prema ostalomu tielu. Upravo nam je žaliti one ljepotice, koje, utjeravši težkom mukom nogu u tiesnu cipelicu, nahramljuju na visokim petama po ulicah, ne znajući, da noga ne smije biti premalena, ako hoće da bude liepa, i ne znajući, da upravo timi tiesnimi cipelicami škode i hodu i držanju i zdravlju, pače, što je za njih najgore, i samoj ljepoti. Uzalud je siliti narav umjetnimi sredstvi u takve granice, koje nisu i ne mogu biti prema njoj; narav hoće da na svaki način skine sa sebe to robstvo, pak će svaki čas izdati svoga okrutnika i svietu ga odkriti. I pravo veli Goethe:

Na petu se s lakta visoku uznesi,
Svedj ostat ćeš ipak onaj, koji jesi.

II.

O ljepoti i njegovanju čovječje kože.

Što je ljepota? Mnogi i mnogi, držeći najvećom ljepotom ono, što se najviše približava uzorom, koje nam je grčko kiparsko dlieto ostavilo: mužkarcem belvederskoga Apola, a ženam medicejsku Veneru, traže ljepotu u izvanjskoj formi, dà u ljusci čovječjega tiela, o kojoj sam eto naumio govoriti. »Liepo je, što je srcu drago«, veli naš narod, a jer se pojedinomu srcu pojedine osobe mile, to bi po tom ljepota bila relativna, t. j. svatko bi nješto drugo držao za liepo. Pak doista i opažamo svaki dan, da, dočim njetko neku osobu obožava i čezne za njom, stotinu drugih ta ista osoba ne dira, pače ih odbija. Upirući se o to svakdanje opažanje tvrdili su nekoji, da u duši svakoga čovjeka živi njeka osobita slika o ljepoti. Ali umjetnički duh i znanstveni razum nikako ne mogu pristati na to, da bi ljepotu osiecao slučajni osobinski ukus pojedinaca. Jer onda bismo morali priznati liepimi i djevojke na otocih Tihoga mora, koje si radi ljepote tetoviraju bedra, ruke, ramena i vršak jezika; morali bismo priznati, da su liepe one siromašne crnkinje, koje si, akoprem jim kratka pregača zastupa sve odielo, ipak radi ljepote probušuju nosnice ili ustnice da u nje

meću kojekakov ures, te si još mažu lice bielom, crvenom, ili modrom bojom, ogledajući se pri tom u vodi, jedinom zrcalu svojem. Uzprkos svim raznim pojmovom raznih ljudi o ljepoti, ipak sama ljepota, idealna ljepota, može samo jedna biti, i ona mora da ima svoje zakone, svoja absolutna svojstva.

Tu su nuždu spoznavali svi mudraci svih vremena i naroda. Grčki mudrac i, da tako kažem, otac nauke o ljepoti, Platon, izvodi ljepotu i dobrotu iz istoga vrela: po njem je ljepota osobit pojav savršenosti. Ljepota sama po sebi, veli Platon, jednovrstna je, nepromjenljiva i neprolazna; ti je ne ćeš naći podpune u pojedinoj zemaljskoj stvari —, ali pojedinu zemaljsku stvar zovemo na toliko liepom, na koliko se ona ideji ljepote približava. Podpunu ljepotu možemo samo zamišljati, a ne možemo je nigdje očima zagledati. Za Platonom su nebrojeni učenjaci kušali točno odrediti pojam ljepote. Ne ću nabrajati svih tih pokusa, ali ne mogu mimoići one dvie filozofijske nauke, koje pociepaše sadašnje mudrace u dvie jednako umne vojske. Obedvie iztaknuše svoje zastave. Na jednoj je napisano: ljepota je pojav ideje, božansko u zemaljskoj formi; na drugoj pak: ljepota je živa i vjerna slika i prilika savršenu, skladnu, pravilnu, opreke u sebi izmirujućemu praliku. — Odatle možemo razabrati, da je laglje reći: tko je liep, nego li: što je liepo? U njekom Goetheovu dialogu pita njetko: Što je ljepota? A drugi odgovara: Ja ne znam, ali ti ju hoću pokazati. A njeki drugi pisac sjeća čitatelja na onu robinju, za kojom je, radi njezine izvanredne ljepote, njeki knez strastno planuo, obožavajući u njoj pravi ideal ljepote, a ne mogući ipak reći, gdje ona na sebi tu amajliju (taj talisman) ima. Jednom odreže njeki zlobni zavidnik liepoj robinji kosu, te se djevojka on čas pričini neliepom, a knezu upravo odurnom,

i tek, kad joj je kosa opet porasla i prijašnju bujnost zadobila, prikaže se ona knezu opet liepa, ali nigda više onako, kako je prije bila, jer joj je ljepota bila razglobljena i raztvorena u pojedine svoje najmilotnije česti. Odatle doumljuje taj pisac, da se u ljepoti ne smiju razpoznavati i razlikovati pojedinosti, ter da se ljepota razglabanjem i uništuje, kano što se uništuje cviet, kad ga botaničar razstavi u pojedine mu sastavne česti

Mislim, da ne ću promašiti, ako kažem, da je milota (gracija) ponajglavnije obilježje ljepote. Grčka priča kaže, da božica ljepote, Venera, ima pojas, koji kad ona komu ženskomu biću poda, to mu tim udieli milotu i snagu, da ljubav sebi stječe. Venera, božica ljepote, bijaše liepa, ali da bude idealno savršena, pozajmi ona od Gracija onaj pojas, koji je unapredak samo ona nosila, ali i drugomu biću mogla podieliti. Ona priča kaže nadalje, da je jednom božica nebeskinja, Junona, (kojoj se ljepota odreći ne može) htijući očarati Jupitra na gori Idi, pozajmila od Venere onaj pojas, koji podaje milotu; dakle nije se Junona uzdala da će svladati Jupitrovo srce svojimi dražestmi, nego tek pojasom milote.

Odatle pak, što božica ljepote, Venera, može pozajmiti pojas milote drugoj božici, razabiremo, da milota ne prianja samo uz ljepotu, nego da milota može, doduše samo kao dar darovan od ljepote, pripasti i biću, koje je manje liepo, pače i neliepo.

I zbilja svaki dan opažamo, da može biti milote bez podpune ljepote; ima žena, kojih nitko ne drži upravo za liepe, ali ih svatko obožava, jer onaj neizkazani dah milote oživljuje svako njihovo djelo i podaje svakomu njihovu pogledu, pače i najmanjoj kretnji idealan biljeg. Takvoj se ženi može i koža nabrati i kosa posiedjeti, ali joj ipak ne će milota postradati, jer je ona dugovječno

obilježje ljepote. Jednako može biti ljepote bez milote, a takvu ljepotu zove naš narod »drvenim svetcem«. Ljepota bez milote kano da je bez duše; to je ona ljepota, koja brzo ocvate; ali milote ne može satrti ni vrieme ni oblik.

Što je pak milota, koja, akoprem se najvoli sdružiti s ljepotom, ipak se ne sdružuje samo s njom, i koja, akoprem potječe od ljepote, ipak očituje svoj čar i u neliepu biću? Što je milota, bez koje može doduše ljepota obstajati, ali može samo po njoj pobuditi naklonost? Milota obavija, kao nekakov čar, sve tielo; ona je više kretnja, nego li mir, više duša, nego li tielo. Narav podaje ljepotu gradje, a duša ljepotu kretnje. Ne ima ljepote za čovjeka, gdje ne bi i duh i tielo zajedno bili dionici. Najljepša ženska pričinit će nam se ružnom, ako se njezina ljepota pokazuje samo na površini, a ličila, vrpce i visoke pete na cipelicah nisu prava sredstva, da se dovineš ljepote. Lichtenberg veli: Biti ono, što nisi, u većini je slučajeva mnogo teže, nego li postati ono, čim se gradiš. Zato neka ženski sviet radje nastoji biti liepim, nego li pričinjati se liepim.

Ovako sam kušao natuknuti načelnu misao, po kojoj ću prosudjivati ljepotu čovječjega tiela, i k jednu ljepotu kože; pak ako sam možebit odviše oduljio, odbijte mi to na želju, da pokažem, kako može svaka ženskinja postati po miloti, koja stoji samo do njezine duše, največim umotvorom, što ga je tvorčeva ruka satvorila.

Izvanjska površina našega tiela pokrita je zavojem, koji zovemo izvanjskom kožom. Ona ne samo što nam štiti nutarnje česti našega tiela, nego njom i pipamo, i na njoj nam se i krv čisti. Izvanjska koža prilagodjuje se, poradi svoje pruživosti, svim formam tiela, i ne prekida se nigdje, premda je na njekih mjestih tanja i prozirnija, tako da krvne

žilice, koje su pod njom, probijaju crvenom bojom. Koža je dosta debela, pak je i na najnježnijih ručicah mnogo deblja od rukavicâ, koje ih štite. Ona nije svuda napeta, nego na više mjesta, obično prema pregibi, nabrana, pak su po tih naborih, osobito po onih na rukama, htjeli stari narodi, kako još i danas ciganke, kobiti budućnost. Takvi kobnici proroci, chiromanti nazvani, prozvaše svoju umieću božanskom i upirahu se na sveto pismo, gdje se kaže: »i biti će obilježje na ruci tvojoj, kanoti spomenik pred očima tvojima«. Chiromanti razlikovahu na ruci pet glavnih, a sedam nuzgrednih crta. Prva glavna crta zvala se životna crta (linea vitalis); ona počima izmedju palca i kažiprsta, te, zaokružujući palac, prelazi k ručnoj zglobi. U koga je čovjeka ta crta sasvim jasno izražena, taj bi, po sudu chiromanata, imao dugo živjeti. Ona nuzgredna crta, koja se zvala Venerin pojas (cingulum Veneris), izmedju kažiprsta i srednjega prsta, kobi, ako je jasno izražena, sreću u ljubavi. Mliečna stazica (via lactea), pobočna crtica životne crte, ako je dugačka i neprekinuta, kobi sposobnost za nauke i za umjetnost. Ne ću duljiti o toj nazoviznanosti, znadem bo, da se nijedna ljepotica takvih bora već ne boji, te ću radje spomenuti one bore, kojih se malne svaka gospodja, punim pravom, boji, a to su bore na čelu i na licu.

Njeka oštroumna Francezkinja reče jednom: Kad bi me Bog kod stvaranja čovjeka bio upitao, bila bih mu rekla, neka sve bore utjera u taban noge, jer je to jedino mjesto, gdje bi ih čovjek mogao imati, a da ih drugi ne vidi, ili ne osjeti. Razni su uzroci postanku borâ. Kako je mladost doba rastenja, to mora za nje koža biti pruživa, da uzmogne popuštati punećim se formam tiela, a usuprot u starosti, u dobi opadanja, omlohavi koža, jer biva za obseg tiela preširoka, te se zato koža nabire.

Nadalje, sve što mršavi tielo i umanjuje njegov obseg, sve to mlohavi i nabire kožu. Zato će žalost, briga, duševni napori nabirati već za mlada kožu. K tomu ima još i ta nesreća, da se ženskinjam radje nabire koža nego li mužkarcem, i to zato, jer je njihova koža nježnija. Tople kupelji i toplo podneblje, mlohaveći kožu, pospješuju njezino nabiranje. Zato se Turkinjam i Crnkinjam već za rana čelo nabere, dok u mrzlijih podnebljih dulje ostaje gladko. Mrzla voda, već za djetinstva upotrebljavana, biti će najbolji liek proti boram.

Nego da priedjemo sada na sastavine kože. U koži razlikujemo tri sloja, od kojih je svaki drugačije sastavljen. Najglavniji od njih je svakako srednji sloj, kojemu je ime u s m i n a. Usmina je jedra, ponešto pruživa, a prepletena vlakanci izprekrižanimi. U njoj ima osobito mnogo krvnih žilica i živaca. U njoj su usadjeni vlasi, žliezde salovnice i potnice. Živaca ima u usmini toliko mnogo, koliko nigdje drugdje na tielu, zato i jest ona najosjetljivi ustroj tjelesni. Usmina je pokrita najgornjim kožnim slojem, kojemu je ime p o u s m i n a. U pousmini nema ni žilica ni živaca, a dieli se na dvie plošice; od njih se gornja zove: r o ž n a p l o š i c a, a dolnja: g l e n o v n a p l o š i c a, ili M a l p i g h i j e v a m r e ž i c a Rožna plošica sastoji od rožnih pločica onakovih, od kakovih su sastavljeni vlasi i nokti. Boja kože vlada se osobito po boji pousmine, i to najviše po boji dolnje njezine plošice (Malpighijeve mrežice), gdje se strojilo u stanicah oko jezgre njihove sakuplja. U bielih ljudi rožna je plošica prozirna i bezbojna ili žutkasta, a glenovna plošica bjeložuta i smedjasta, na pojedinih mjestih i crnkasto-smedja. U manjastih ljudi takodjer je samo pousmina obojena, dok je usmina ista, kao i u bielih. Nego može se igrom naravi i takov crnac roditi, koji je sasvim biel, ili, što je češće,

samo na mjestih biel, a to je po tom, što nema strojila u njegovoj pousmini, kao što ga nema ni u naših Albinosa. Treći, najspodnji sloj kože, koji je pod usminom, zove se landra. Ona je sastavljena od izprekrižanih vlakanaca, a prostor izmedju njih izpunjaju salovne stanice. Landra je većinom 2—4 crte debela, nego može kadgod i jedan palac debela biti, kako je to kod svih trbušnjaka, kojim ona nije nego velik teret, jer je sad prošlo vrieme, kadno se najdeblji ljudi za kraljeve izabirahu, kako su to činili Gordjani. Korist landre povelika je po tom, što ona usmini služi kao nekakov jastučić, te štiti i nju i njezine ustroje od udaraca. Osim toga landra slabo propušta nutarnju toplinu čovječjega tiela, te tako brani tielo od studeni, a napokon, izpunjajući sve udubine na površini tiela, podaje mu punu, okruglu i liepu formu.

Žliezdice u koži su koje salovnice koje potnice. Salovnice su razprosute po svem tielu, a ima ih osobito na zaraštenih (kosmatih) čestih njegovih. Mnoge od njih utječu u vlasne mješiće. Ako se od studeni koža stisne, onda podižu te žljezdice kao njekakva zrnca kožu, a takvu kožu zovemo ježom. Salom iz tih žljezdica omaste se vlasi i koža, osobito na onih mjestih, gdje je ona često izložena vlagi.

I žliezde potnice razastiru se malne po cieloj koži, a ima ih najviše na dlanu i pod pazuhom. Na dlanu ih ima na jedan četvorni palac do dvie tisuće, a na čitavom tielu do dva milijuna. Njihovi otvori na površini kože zovu se proboji. Izhlapljivanje čovječjega tiela obavlja se samo žliezdami potnicami. Valja primietiti, da se to izhlapljivanje obavlja u formi pare, a rjedje u formi vode (pota, znoja).

Da vidimo sad, koja su svojstva kože. Ona štiti ostalo tielo, ona izlučuje i prima razne tvari, ona služi za pipanje. Da uzmognemo pipati, ima u koži sila živaca osjetnika, kano i pipalica (bradavica) i pipuljaka. Pipanje je osjetna podloga za spoznanje oblika, veličine, težine, tvrdine, mekoće, i toplote stvarî; ali dakako treba da opipne osjete živci priobće mozgu, i da ih onda razum povoljno obradi. Opip je na raznih mjestih tjelesne kože razno usavršen. Najusavršeniji je na vršici jezika, na prstih i na usnicah, osobito na nježnih ženskih ustnicah, a najslabiji je na ledjih.

Koža nas štiti koje po svojih sastavinah koje po ostalih svojih svojstvih. Ponajprije štiti pousmina usminu, a po njoj i one bradavice, u kojih su pipuljci. Usmina pak štiti po svojoj čvrstoći i pruživosti one sastavine, koje stoje pod njom. Proti kemijskomu utjecanju raznih tvari, kano i proti raznim otrovom štiti rožna pločica usmine po tom, što je ne mogu raztvoriti voda, slabe kiseline i većina soli, a nju samu opet štiti mast, koju razprostiru žljezdice salovnice po čitavoj njezinoj površini. Pousmina prieči donekle i ulaz zraka, topline i studeni u tielo, kano i prenaglo izhlapljivanje tiela. Chossat je dokazao pokusî na živini, da umjetno ugrijavanje tjelesne kože umanjuje škodljivost gladovanja i da se tim zategne gladinja smrt, a da ju usuprot prehlada ili studen pospješuju.

Što se izlučivanja kože tiče, to je ono po tom znamenito, što koža izhlapljivanjem čisti krv od nekojih nepotrebnih tvari. Izhlapljivanje kože biva na dva načina: ili u formi nevidljive pare, ili u formi kapljevitoj, t. j. u formi znoja. Izhlapljivanje u formi pare biva neprestance i po čitavoj koži, a znoj se pojavlja samo u njekih prilikah (od jačega tjelesnoga napora, od duševne razdraženosti, od velike toplote), a i tada samo na njekih čestih tiela. Odrastao čovjek izgubi za 24 sata izhlapljivanjem svoje

kože $2^{1}/_{4}$ funte vode, koja se naravno iz krvi izlučuje. Što se znoja tiče, to je Lemmonier pokušao u najvrućem vrelu (45^{0} C) u Barèges-u 8 minuta ostati, te je za to vrieme izgubio 21 unciju svoje tjelesne težine. Ako se uzme na um, da je za to kratko vrieme mogao disanjem nad površinom vruće vode izgubiti kroz pluća veoma malo od svojih tjelesnih sastavina, to je on u svakoj minuti izlučio iz svoga tiela 1250 grana (ili $2^{1}/_{2}$ uncije) znoja. Korist, koju imamo od toga izhlapljivanja, ta je, što se ponajprije toplota tiela njime regulira, a zatim, što se njim iz krvi izlučuju njeke škodljive tvari (ugljična kiselina, dušik), te po tom biva krv čišća i sposobnija za hranjenje tiela. Ako bi se to izhlapljivanje kože zapriečilo, onda bi čovjek morao poginuti. Bequerel i Breschet za pokus obrijaše psa i pomazaše mu kožu pokostju (Firniss), i tim zapriečiše u njem izhlapljivanje kože, pak je taj pas za nekoliko ura parnuo.

Što se napokon tiče upijanja vanjskih tvari, koje opravlja koža, to ono nije toli znatno, jer i kapljevite i zračne tvari težko prolaze kroz pousminu u tielo. Samo kroz proboje žljezdica potnica, pak i kroz otvorke žljezdica i vlasnih mješića mogu njekoje tvari u tjelesnu nutrinju unilaziti pritiskanjem, pranjem, mazanjem i trenjem. Pokusi se je i dokazalo, da tielo kod duljega kupanja upija vodu, te da se tim i žedja ublažuje; ta znamo, da mornarom na moru postradalim mokrina odjeće gasi žedju.

Koža je razne boje. Ne mislim ja ovdje na crnu boju Crnaca, ili na mjedenu Indijanaca, ili na žutu Mongolaca, nego mislim na raznolikost europejske kožne boje. Raznolikost boje čini, ono, što zovemo b r s t (teint), akoprem se pod brsti često razumieva osim boje i količina nježnosti kožine.

U Europi možemo razlikovati glavne četiri razne brsti: bielu, ružičastu, smedju i žutu brst. Mogli bismo ih i mnogo više nabrojiti, kad bismo napominjali sve moguće prelaze iz jedne brsti u drugu.

Biele brsti, koju obično drže za najljepšu i kod koje se traži i nježnost kože, ponajčešće su plavokosi i crvenkosi ljudi, nego kod potonjih je bjelina brsti većinom pomiešana sa smedjožutimi piknjicami i pjegami. Biela brst u svojoj najvećoj čistoći priliči bielomu vosku, nego često zanaša na crvenkastu, ili na žutkastu boju. Ima je kadkad i kod smedjih, a najrjedje kod crnokosih. Crnokosu djevojku biele brsti drže za najveću ljepotu, ponešto radi riedkosti ovakova spoja.

Ružičaste su brsti većinom opune i krvnate ženske, a i ona je to ljepša, što je nježnija koža. Brst postaje ružičastom od toga, što se u koži i izpod kože nalazi više krvi, koja probija, te se, osobito pri svjetlu, ružičastom bojom prikazuje. Ružičaste su brsti većinom tamnokose ljepotice, a da bude ta brst liepa, ne smije biti pomiešana s tamnijimi pjegami, kako to često opažamo kod čvrstih djevojaka seoskih.

Smedje su brsti većinom oni, koji moraju mnogo boraviti na zraku i na sunčanoj pripeci. Ako se smedja brst spoji s liepom kosom i s nježnom kožom, onda se može i ona nazvati liepom, osobito ako se približava ružičastoj brsti.

Najmanje se cieni žuta brst, akoprem nije svagda posljedicom kakve bolesti. Žute su brsti većinom nagli, žestoki ljudi, koji se lako srde, i koji su podražljive naravi.

Svaka od napomenutih brsti može ili od bolesti, ili od starosti, ili od drugih, izvanjskih uzroka prieći u drugačiju vrst; lako prelazi biela brst u žutu, ružičasta u

smedju. Osobito vidjamo kod djevojaka, koje su do nedavna bile najljepše ružičaste brsti, da na jednom postaju bliede. Ako se k tomu bljedilu pridruži i njekakvo venuće, onda možemo za tvrdo s Boileauom reći, da boluju od bolesti, proti kojoj ima toliko liečnika; ta već Ovid pjeva: »Bliedo budi sve, što ljubi, jer je blieda boja ljubavi.« U većine ljudi, a osobito u nižih slojeva, nije nikad brst sasvim čista, nego je pomiešana, te ju je često upravo mučno odrediti i opisati.

Da bi se sakrila neljepota brsti, pronašli su ličila. Ličilom zovu onu tvar, koju upotrebljavaju, da poljepšaju brst, ili da ju, kad su starost, razkoš, ili strasti izgrdile lice, ponaprave, ili joj pače što više prijašnju ljepotu povrate. Ali pravo veli Lafontaine: »ne možeš ličilom umaći uništujućemu vremenu; podrtine kuće možeš popraviti, ali nikada podrtine lica.«

Čudnovata je stvar u razvoju čovječanstva, da su uzprkos razlici modâ i običajâ ličila rabili i divlji i obrazovani narodi, dašto s tom razlikom, da se u obrazovanih liče samo ženske, dok se u divljih liče i muškarci, a ovi samo za to, da budu goropadniji vidjeti. Za svaku veću svečanost, gdje se mi Europljani kitimo odielom, trči Indijanac po svoje lončiće, u kojih ima svakojake boje, te si njimi maže lice, ruke, noge i prsi. I kako ima u nas gizdelina, koji se rado bane kićenim odielom, tako ima i mladih Indijanaca, koji znadu silnimi crtami i izabranimi bojami u čudo utjerati sve suplemenike. Njihove najmilije boje jesu rumeničasta, chromovo žutilo, berlinska modra boja (boja mira u njih), i prašina od ugljena (kod žalovanja).

Težko je reći, kad su se počele ženske ličiti. Po proroku Henochu učio ih je tomu već prije potopa angjel Azaliel. Stari zavjet često spominje ličila; Hiob

zove jednu od svojih kćeri »kutijom raztoka«, jer je namigušica bila i rado se raztokom ličila, što je u starih Židova bilo najmilije ličilo. Jeremija prorok veli kćerim Siona grada: »Ako se i zlatom kitite i lice raztokom ličite, ipak će pobjeditelji tražiti vašu smrt«; a u knjizi kraljevâ kaže se: »iza toga Juj dodje u Izrael, a Jezavelja kad čù, namaza lice svoje i nakiti glavu svoju, pa gledaše s prozora.« Ljepotice sirske, babilonske i arapske sljedovahu taj primjer, a nisu ga se odrekle ni u kršćanstvu. Zato se žesti sveti Cyprian na mlade kršćanke i veli: »nemojte si mazati očiju raztokom vražjim, nego perite ih božanskom vodom Isukrsta.«

I u izboru boje vladale su u raznih naroda razne mode. Stari Bretanjci ličili su se modrom bojom, nekoji Crnci liče se crvenom, na otoku Sombrero žutom i zelenom, a u Tunizu može djevojka samo onda biti liepa, ako indigo-modrilom namaže obradak i trepavice. Bielo i crveno ličilo pronašle su već Grkinje, a od njih su ga preuzele Rimljanke; Horacij i Ovidij veoma često spominju ličila.

Ne treba ni napominjati, kako je s ličili u današnje doba. Ne mogu pak propustiti, da ne napomenem rieči onoga oštroumnoga francuzkoga pisca, koji je rekao, da se samo one ljepotice liče, kojim je više stalo do toga, da se ljudem mile, nego li do toga, da ih poštuju ljudi. Prema tomu spominje glasoviti Louis Mercier iz dobe francuzke revolucije sliedeći razgovor medju njekom parižkom markizicom i njezinom sobaricom Marton. Markizica zapitala sobaricu: Što je nova? a ona odgovori: Gospodjo, govori se o ustanku, koji da će danas još buknuti. — Je li to moguće? — Jest, gospodjo, govori se o plienjenju, o rušenju, o ženskoj otmici. Ah čula sam svuda, da će ti neljudi sve ženske poubijati, pak pripoviedaju, da će sve, koje im se budu liepe vidjele, nevinom žr-

tvom pasti. . . Ali upadne joj u rieč markizica: Ja drhćem — ta odjeni me — Marton — brzo — Marton — moje crvenilo ovamo! Hitro moje crvenilo ovamo! Za Boga! Kakva sam u licu — blieda — snuždena — prava sam rugoba — ubit će me! . . .

Ličila su upravo škodljiva licu. Pogledajte lice koje god glumice (koje su dakako prisiljene da se liče), pogledajte takvo lice za dana, kad još nije boja na njem! Koža joj je suha, bez živosti, oprhla, izpucana, siva i nabrana. Osim toga ima u većini ličila takvih sastavina, koje su i sveobćemu zdravlju veoma škodljive, kano ti olovno bjelilo, sublimat, zinkovo bjelilo i rumenica, a dakako sve jedno je, podaju li se otrovi tielu izvana ili iznutra.

Njekoje ljepotice (većina njih i ne znajući) jedu i arsenik u malih obrocih radi ljepote teinta. Akoprem ne bi smjelo biti u nijednom ličilu olova, to ga veoma često u njem nalazimo, a ljepotice najviše od njega stradaju, ono bo uzrokuje grčeve, nesviest, živčane boli, vrtnju, sušicu, ginuće i klienut.

Napomenuti mi je još dva ličila, koja ako i nisu toliko škodljiva zdravlju, ali ipak ne povisuju ljepotu tiela, kako to misle oni, koji ih rabe. Prvo od njih je izbockavanje iliti tetoviranje kože, a drugo su bêni (mouches, ukrasni priljepci). Tetoviranje stoji u tom, što kožu iglami izbockaš, pa izbodine izpuniš kojekakvimi bojami, ili puščanim prahom, što no onda za čitav život ostaju u koži. Ta dosmrtna trajnost tetoviranja možebit je jedini uzrok, zašto nije tetoviranje lica već ušlo u modu. Nego njeki početak opaža se već i u tom. Ima već u Parizu, Beču i drugih svjetskih gradovih ljepotica, koje tetoviraju ustnice, a izbodine rumenilom izpunjaju. Mučna li i bolna postupka, ali što ne bi čovjek učinio za ljepotu! U našem Primorju i u vojnikâ veoma često nalazimo tetoviranih

ruku. A znam po svom izkustvu, da se je morala odpiliti njekomu mornaru ruka, što si je ponajprije duboko izbockao kožu, a zatim izpunio izbodine otrovnim nekim rumenilom. — Osobito se rado tetoviraju divlji narodi. Na otocih južnoga oceana podiglo se tetoviranje do narodne vještine i umieće. Tvorevine te umieće tek podaju odličnikom pravo dostojanstvo, junakom nagradu (koja im se da tako reknem na kožu piše), mladićem čuvstvo muževnosti i biljegu plemena. U Nukahivi treba više godina, dok mlad čovjek nabocka na kožu sve potrebite slike. (Crnci u Australiji tetoviraju se tako, da si rtastom školjkom urežu u kožu dvie crte, jednu upored druge, pak izvade noktima kožu medju tima crtama, tako da se golo meso vidi. Ovo se meso zaraste, a zarastica ostane dakako do smrti. Liepa li ukusa! — Da vidimo sad, što je b ê n. Bên nije drugo van kržljav tvor još kržljavije modne fantazije. Kako je naše vrieme izmislilo lilionèse, da potjera pjege od lica, tako je pronašlo zlatno doba bêne, koji su imali svojim crnilom povisiti bjeloću kože. Njihov postanak nije težko pogoditi. Valjda je bila u Parizu kakva modna kraljica, kojoj su na licu kakva pjega, bradavka ili prišt kvarili brst, pak ih je pokrila crnim tafetom. Sviet, kakav već jest, naziraše u onom bênu veliku originalnost, pa ga za čas proglasi pravim obiljezjem — ljepote. Bêni su najprije (dok su jošte imali koješta sakrivati) bili okrugli, zatim su zadobili formu sunca, mjeseca, zvjezdica, mušica itd. (po ovih i kažu Francuzi bênu: mušica-»mouche«). Nije pak bilo sve jedno, gdje je takav bên na licu, nego po raznom mjestu imao je i razan znamen. Bên usred čela ljepotice značio je, da ona traži od tebe dužno i bezuvjetno poštovanje. »L' enjouée« (razigranica) zvao se bên humora, a bio je u onoj bori, koja se nabere na licu, kad se nasmiješ; bên

nazvan »la galante« (udvornica) bio je usred lica, a »la baiseuse« (ljubilica) u ustnom uglu; kad si ovaj bên vidio na ustiju ljepotice, onda ti je ona htjela tim reći, da budeš smion, osobito pak, ako te je bodrio i drugi bên, »la coquette« (namiguša), koji su priljepljivale nad ustnicom.

Odvraćajući ženske od ličenja, ne ću tim reći, neka ne njeguju kože i njezine brsti, pače svi smo i mužki i ženski dužni njegovati kožu, a to radi zdravlja, radi družtvene prijatnosti, i radi ljepote. Ne može biti zdravlja bez njegovanja kože; za družtvenost bio bi vriedan prezira svatko, koji bi zanemario svoju kožu; zakon ljepote zahtieva od svakoga naobražena čovjeka, da se prikaže u najplemenitijem čovječjem liku. Treba dakle sva liepa svojstva kože što više njegovati. A ta liepa svojstva jesu: čistoća, bezvonjanost, bjeloća, gladkost, prozirnost, živa i zdrava boja, i napokon čistoća od pjega i od osipa.

Održati ili usavršiti ta svojstva budi vaša briga, ali nemojte umjetnimi sredstvi prikrivati pojedine mane lica, već treba naravnim njegovanjem uzdržati ona svojstva, i kako god se razlikuje umjetnost od naravi, tako će se umjetno liepo lice razlikovati od naravnoga liepoga lica.

Ljepota lica i kože lične stoji ponajprije do ljepote i njege svega tiela. Zato treba da u kratko razložim naravno njegovanje ljepote, kojemu su glavni uvjeti: zdrav porod, zdrav tjelesni odgoj, jednostavnost života, i ćudorednost. Na posve krivom su putu oni, koji misle, da je istom onda, kad se je djevojka već razvila, nadošlo vrieme razvijanju ljepote njezine i usavršivanju dražesti njezine. Tko je do onda zanemario dužnosti prema ljepoti, taj ne će više doći k cilju. Već kod poroda, dà i prije njega treba misliti na to. Zdrava majka, zdrav porod prvi su uvjeti naravnomu njegovanju ljepote. Zatim treba

paziti, da se djeca prema naravi svojoj što bolje tjelesno razviju. Najviše će dakako trebati paziti na onu dobu, koja se ljepotom rado diči i u kojoj je ona u naponu svom, a to je doba mladenačka i djevojačka. Tko u toj dobi ne njeguje ljepotu naravnim načinom, taj će se morati utjecati umjetnim sredstvom, da prikrije pred svietom odcvali lik svoga tiela.

Ponajglavniji uvjet njegovanju ljepote je nadalje uredan život i tjelesni i duševni. Tko god teži za naravnom ljepotom, treba da pazi na pravilan način hranjenja. Svi znamo, koliko utječe hrana u razvitak, oblik i boju cvieća (pomislite, koliko je oblikom i bojom odvojilo pitomo cvieće od divljega); znamo i za živinu, kako se liepa prikazuje pri urednoj i zgodnoj hrani. Kako da ne bude jednako i kod čovjeka? Pogledajte bliedo i suho lice siromašna čovjeka, nabuhlih i izkrivljenih obraza, a onda pogledajte kod imućnijih ljudi izrodjene forme jednoč liepih mladića i djevojaka, koji se pokvariše trpajući želudac pićem, ili raskošju i neradom.

Nije li svakoj od mojih čitalica u oči palo, što ima po gradovih u siromašna puka tako malo liepe djece, pak ako nas iz daleka i zamamljuje ljepota njihova oka, kose, lica, stasa, to vidimo sasvim iz bliza, kako su te crte surove, koža neliepa, boja odurna, i još više takovih nedostataka, a eno na selu pokraj najjednostavnijih životnih prilika i potreba ima toliko liepe djece, kojoj, da budu prema gradskomu ukusu liepa, ne treba nego li biela, meka, od sunca ne oparena koža i čista oprema.

Što se tiče vrsti hrane, to tvrde njekoji fiziolozi, da sirova i pretežno mesnata hrana ne podivljava samo tielo već i dušu i ćud, a da je usuprot pretežno bilinska hrana ljepoti najkoristnija, ublažujući ćud i podajući tielu mekše i blaže obilježje. Zato i vele isti ti vještaci, da u svih

naroda, koji se poglavito ratarstvom bave, ima najviše liepih ljudi.

Prema hrani treba gledati i na probav. Tko hoće da bude i ostane liep, ima brižljivo nastojati oko svoje probavi, te paziti, da ne kvari želudca, jer, kad god se poremeti probav, prave se u želudcu mliečne i octene kiseline, a one se rado sakupljaju u izlučujućih ustrojih kože, pak veoma lako pokvare brst. Zato tko naginje na nečistu brst, neka pomno pazi, da ne jede takovih jela, koja za probavi satvaraju mnogo mliečne i salovne kiseline; dakle ne smije si pretrpavati želudca, ili jesti mnogo sladora, mnogo sira ili masti.

Kako god je nepokvarena probav veoma koristna za ljepotu, tako je i pravilno djelovanje želudca. Treba u tom pogledu čuvati kožu osobito od čestih prehlada, jer one kvare brst veoma lako.

I bdijenje i spavanje, ter prava mjera u jednom i drugom jako utječe na ljepotu.

Komu se je noć pretvorila danom, a dan noći, tko poslie polunoći, iza kasne radnje, ili iza jela legne, pak do podneva spava, taj se neka ne nada, da će ostati liep. Naravna ljepota zahtieva, da rano liegate, i rano ustajete. Čovjek, koji po noći živi, cvate kao cviet, koga, stvorena da ga sunce grije, uzgaja svjetlost svieće, ili tmina. Dokazano je, da od duga spavanja u jutro, osobito ako se iza njega ne pereš mrzlom, već mlakom vodom, koža bude meka i nabuhla.

Ponajglavniji uvjet ljepote je čistoća, pranje i kupanje. Bez čistoće nema liepa tiela. To su shvatili od svih naroda najbolje Englezi. Englez više cieni tielo, nego li odjeću, i veli: što bliže koži, to čišće i ljepše sve budi; zato i jesu u njega spodnje haljine skupocjenije od sgornjih; zato se Englezi peru i kupaju tako često. A kako je n. pr. u Francuzkoj? Francuz drži više do izvanjštine, u njega mora biti sve, što se vidi, sjajno i bogato, a za drugo on ne pita toliko.

A kako je u nas? Koliko ima u nas ljudi, koji se samo jednom na dan peru, i to samo lice i ruke, samo nedjeljom rublje promiene, samo jednom se ljeti okupaju, ali zato svaki dan, pak i po više puta na dan mienjaju izvanjsko odielo, koje se može vidjeti. Što se ne vidi, to za njih nije vriedno da se njeguje.

Što je više koji narod napredovao u prosvjeti, to više drži on do čistoće. Čistoća je, kako Addison veli, dojilja i hraniteljica milotnosti i ljubavi, i najtrajnije svojstvo osobne prijatnosti. Ona je i čuvarica zdravlja, a po tom i naravne ljepote. Čistoća se stječe marljivim pranjem, pak toplim, a ljeti umjereno mrzlim kupanjem.

Kupanje je koristno s dvaju uzroka: ono i nasporuje čistoću i jači tielo. To su zakonodavci već u najstarije doba razabirali, te su upravo zakonom silili ljude na kupanje, kakono Mojsija i Muhamed. I u Grka i Rimljana bilo je svuda javnih kupelji za puk. A kakvim su se troškom dizale veličanstvene ote zgrade, čijim se ruševinam još danas divimo! A što se danas čini za javna kupališta za puk, premda su ona najpreča potreba puku? Malo i premalo. To sam već njegdje iztaknuo, a ne mogu ni ovdje toga premučati. Svi, koji nastoje oko blagote i sreće narodne, imali bi svuda po naših gradovih, a najpače u Zagrebu, dizati javna kupališta, koja bi mogao upotrebljavati puk za malo novca i s malim potroškom vremena. Dakle ne treba gradu skupih, ne treba mu odaljenih od grada kupelji, već mu treba u sredini njegovoj podignuto javno kupalište, u koje može za koji novčić, ili ako je moguće, badava, svatko unići. Ugledajte se u primjer

Engleza, koji svuda dižu javna kupališta, ma imali vodu dovoditi iz bog zna kakve daljine.

Treba napokon da spomenemo duševne i ćudoredne uvjete ljepoti, po kojih ona istom zadobiva pravi život.

Medju te uvjete spada ponajprije radnja. Bezposlica i lienjak ne može nigda ugodan biti u pristojnom i ćudorednom svietu; on može doduše biti nakićena lutka, glumac u vidu ugodne maske, ali ni kakva liepa prikaza. Mužkarca bez koristna posla poredio je njetko bujnu draču na obradjenoj njivi ljudskoga družtva, a ženu bez koristne zabave leptiru, koji se njiše od jednoga cvieta na drugi, tarući o njih svoju sjajnu prašinu od krila, dok se najposlije ne izgubi medju plodovitim klasjem.

U svakoga, tko teži za ljepotom, treba da takodjer bude umjera u strasti; jer kako može biti liepo, što nije umjerno, skladno? Znamo pak dobro svi, da strasti, razuzdanošću svojom rušeći duševnu harmoniju, urezuju oštrimi crtami tragove svojega nesklada u lice, izkrivljuju i nagrdjuju i najveću ljepotu. Je li igda liepo bilo lice skupca, ili srdovita, ili ljubomorna, ili razbludna, ili namigušna stvora? Možebit je bilo neobično, osebujno, zamamljivo, izazovno, ali nigda umiljno i ugodno plemenitu ukusu.

Treba još dodati, da, tkogod ide za naravnom ljepotom, ima biti i ćudoredan; jer ćudorednost je ono vrelo, iz kojega crpe tjelesna ljepota plemenitiji izraz, nezatorni značaj milote; ćudorednost podaje pogledu nebeski čar, i ozbiljnosti i posmjehu ustiju dražest, a svemu tielu ono dostojanstvo, koje pobjedjuje i surova čovjeka. Razuzdani čovjek, ma da mu je narav podala obličje Apolona ili Venere, nije nigda u istinu liep, i sve mu je uzaludno naprama ćudorednim ljudem.

To su u kratko glavne crte naravnoga ljepšanja. Iz toga sliedi, da se naravna ljepota osniva na istih temeljih, na kojih i zdravlje, i zato je posvema istinita ona izreka: »Ljepote bez zdravlja ne može biti«. Držeći ovo u pameti, prieći mi je, na samo njegovanje kože, i popuniti još ono, što sam malo prije tek u glavnih crtah spomenuo.

Ponajprije imati će svaka ženska štititi kožu od svakoga utjecaja, koji bi mogao škoditi obilježjima njezine ljepote. To valja osobito za one česti tiela, koje su vidljive, kano ti lice, vrat, šija, grudi, ramena i ruke. Zato i jesu u svako doba i u svakom naobraženom narodu upotrebljavale žene i koprena i lepeza (mahalica) i suncobrana i rukavica. Hajde da se oko ovih štitnika ženske ljepote nješto pozabavim.

Suncobran i lepeza imaju štititi brst (teint) ženskoga lica od dojma svjetla, imaju odbijati blieštenje sunčanih zraka, pak hladiti i sjenu praviti. Veći suncobran (entouscas) u jedno i hladi i gradi jači propuh, osobito kad je zrak sunčanim svjetlom veoma ugrijan. Na to treba najpače onda paziti, kad je lice ugrijano. Najviše se pak lepeze zlorabe. Ima ljepotica, koje, bile na koncertu, ili u kazalištu, ili u posielu, ne mogu nikako lepezu drugačije držati, nego da si njom lice i grudi neprestano hlade, i to obično tako jako, da oni, koji iza njih sjede, ćute dosta jak propuh. Vruće, ugrijano lice, koje se često lepezom hladi, nikako ne može dugo sačuvati svoju brst, dapače takve ljepotice često obole na očima i u grlu.

Koprenu su izumili, da čuvaju brst ženskoga lica; ali neka bude koprena zbilja samo štitilo a ništa drugo. Za to je smiešno, kad koja gospodja nosi tako zvane englezke polukoprene. Gospodja, koja koprenu ne nosi samo po suncu, po vjetru, po studeni, već svagda, i svagda kroz nju gleda, pače i čita, može veoma lako pokvariti ne samo brst lica i pogled oka, nego često i samo oko. Što je crnja koprena, to rjedja i prozirnija ima

joj tkanina biti poradi očiju. Crna koprena kano i sve one boje, koje upijaju sunčane zrake, osobito kvare brst kože.

Nošenje rukavica veoma je star običaj. Već Homer u svojoj Odiseji spominje, kako je Laertes, da čupa drač, navukao kožnate rukavice. Dakako, da su ponajprije počeli nositi rukavice za to, da njimi štite ruke od studeni, a kasnije pak za obranu od sablje i drugoga oružja. Sada nije rukavica drugo, nego ljepšalo, t. j. da se njome čuva bjeloća i tančina kože. Radi toga ju njekoje ljepotice ne svlače ni u noći.

Nikako ne valja štićenje tiela napomenutimi štitnici tjerati do skrajnosti, jer onda će ženska omekoputiti, a tim dakako ne će ljepote svoje povisiti. Treba vam dakle nastojati, da ukriepite kožu, a to ćete polučiti najpače kupanjem i pranjem. Poslie pranja valja se marljivo trti (frotirati) suhim, krupnim ručnikom. ili još bolje flanelastom rukavicom, ili kefom, jer se tim nasporuje kolanje krvi po površini tiela, a to bi imale činiti osobito sve one gospodje, koje mnogo sjede. Takvo se pranje preporuča osobito na večer, tik prije spavanja. Od koristi će takodjer biti, ako se poslie pranja namaže koža na licu, na vratu i na rukama bademovim, ili provencalskim uljem, a još bolje cold-creamom. Pranjem i čistoćom ukriepljuje se dakle koža, stječe se bjeloća i prozirnost, mekoća i zdrava boja kože, i svaki se neugodni vonj ukloni s nje.

Nadalje ne smije odjeća biti ni pretopla, ni kožu previše prekrivati, jer se tim otima koži potrebiti zrak, te ona bude po tom mlohava, izgubi boju, svrbi itd. Tuj valja pripomenuti, da bi trebalo malo više paziti na odievanje tiela. Tako je n. pr. gornje tielo u gospodja zimi pretoplo odjeveno, ljeti preslabo, a dolnje tielo zimi preslabo. Trebalo bi dakle svakako bolje paziti na razmjerje i porazdiobu u odievanju. Da se koža ukriepi, treba nadalje često mienjati rublje, jer čista, hladna košulja oživljuje kožu. Tko može, neka to čini svakoga jutra i večera. Za ukrjepu kože treba takodjer čista i svježa zraka, i pravilna disanja. Može li n. pr. gospodji, koja sav dan u sobi zatvorena proživi, u sobi, gdje je zrak toplotom ugrijan, pokvaren vonjem, cviećem, miromirisi, i svjetlostju svieće, može li takvoj gospodji ostati koža zdrava? Pogledajte ljude, koji su po svojem zvanju prisiljeni živjeti u pokvarenu zraku, kako su bliede i boležljive kože!

Kako zrak, tako je i svjetlo potrebno za naravnu ljepotu kože. Bez svjetla nema boje, nema cvieta! Tko živi samo iza težkih polumračnih zastora, ili samo kod svjetla svieće, ne može imati žive boje, ne može steći naravne ljepote kože. Treba takodjer paziti, da nikad ne bude transpiracija (izparivanje) kože zapriečena, pa zato valja da se gospodje više put hotomice znoje šetanjem, ili radnjom, ili, ako im to sustav tjelesni dopušta, parnom kupelji.

Treba paziti i na svoje obćenito tjelesno zdravlje, jer kod bolesti nutarnjih tjelesnih ustroja nikako ne može koža biti liepa. A kako se malo na to pazi! Dopustite, gospodje, da vas sjetim na ono vaše stezanje u pasu, Ima ih, koje misle: što tanja u pasu, to ljepša u tielu. Prema tomu bi osa bila najljepša živina! Za volju toj svojoj tančini u pasu jedna gospodja trči po dva sata daleko, druga ne jede mesa, treća pije ocat, a sve si stežu tielo utegom, ne misleći na to, da upravo tim stezanjem postižu baš protivno od onoga, što žele; jer od stezanja veoma lako obole jetra, slezena, želudac, bubrezi, itd. A može li onda tielo, može li koža biti liepa?

Spomenuti mi je i ciepljenje kozica, kao najglavnije i najbolje ličilo. Ono ne samo što otima nebrojenu djecu smrti, nego i štiti žensko lice od njegova najvećega neprijatelja, od kozica.

Napokon mi je svjetovati gospodje, neka što manje upotrebljavaju kojekakva umjetna sredstva za ljepšanje kože i brsti njezine, jer sva kvare kožu, ako nisu baš osnovana na znanstvenom temelju, čega dakako nestručni sviet prosuditi ne može. Zato mi i nije ovdje govoriti o njih, kao ni o bolestih kože; jer se bojim, da bih upućivanjem o liečenju takovih bolesti više škodio nego li koristio. Tko ne poznaje potanko čovječjega tiela; tko nije često i često motrio početak, razvitak i daljnji postupak bolesti; tko ne poznaje svojstva i djelovanje lieka: taj neka se nikad sam ne lieči, jer obično ne će, zamjenjujući znakove bolesti, ni pogoditi pravu bolest, te si za to može veoma nauditi. Pomislite n. pr. na prašenje (pudranje) lica. Najčišće (parfumirano) pirinčevo brašno škodit će brsti, najpače ćutljivoj koži, ako ga dulje rabite, tim, što će začepiti proboje na koži. Treba dakle i to, po sebi dosta neškodljivo, sredstvo što manje rabiti, a svakako ga valja prije spavanja ukloniti pranjem.

Što se tiče ličila, pripomenuti mi je samo to, da svatko, koji ih upotrebljava, pobudjuje sumnju, da ili nije nikad bio liepe brsti, ili da ju je izgubio. U koga je liepa brst, dakle u koga je zdrava koža, taj ne treba umjetne pomoći, da ju liepom uzdrži; jer ne samo što je dostatno, nego baš u tom i stoji pravo njegovanje kože, da se rabe sredstva naravnoga ljepšanja, kako ih već prije napomenuh.

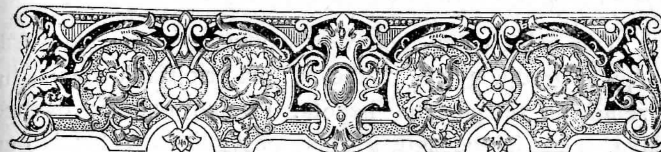
Ninon de Lenclos bila je u svoje doba najljepša gospodja u Francezkoj, te je još u 90. godini bila nježne, svježe i mladjahne kože. Dakako, mnogi i mnogi bili su joj za to zavidni, te su zbilja i mislili, da ona ima kakvo tajno sredstvo, kojim si uzdržaje brst tako liepu. Kad je već bila na umoru, umoli ju njeki od njezinih štovatelja, neka ne ponese sobom te tajne, već njemu to sredstvo pokaže. I ona ga zbilja usliša. A što mislite, da je ona svomu štovatelju pokazala? Ništa drugo, van pehar hladne vode i komad flanera. Nego Ninon de Lenclos nije bila u svoje vrieme samo najljepša, nego i najdosjetljivija i najoštroumnija Francezkinja. Ona je svomu štovatelju, pokazavši mu vodu s flanerom, odkrila samo polovicu tajne; druga je polovica bila u snazi i razvitku njezina duha. Ninon de Lenclos bijaše samo zato najljepša, jer je pored liepa tiela bila i najoštroumnija medju francezkimi gospodjami, a ja već rekoh u početku ovoga odsjeka, da nema prave ljepote, gdje ne bi sudjelovali i duh i tielo.

Završit ću riečmi njekoga pisca, koji veli: Svaka gospodja, svaka djevojka može biti liepa, ako samo hoće, i ako za tim ide pravimi načini. Ona ima težiti, da uzčuva i razvije podpunu svoju osobinu, a zatim da joj bude vladanje i izvanjska pojava u svem naravna. To su dva najsigurnija ljepšala, koja vas nigda izdati ne će. Uzčuvati svoju podpunu osobinu nije tako laka zadaća. Gospodja ne će i ne smije se odviše odvojiti iz kruga svojih drugarica, jer onda lako zapadne u robsko nasljedovanje, mjesto da zadovoljava osobnoj potrebi. Neka teži da oboje spoji, t. j. da uzčuva ona svojstva, koja svoj ženskoj vrsti u ljudskom životu dolikuju, a za to ipak da ne zatomi osobinâ svojega vlastitoga bića. Tako bi n. pr. nježna gospodja, usavršena modernim odgojem, bila smiešna u odjeći i u poslu govedarice, kakono bi opet bila smiešna prosta seljakinja nakićena po modi, u elegantnom salonu. Tako je upravo djetinski, ako se djevojke, koje su istom procvale, vladaju poput starica, ili ako se kakva »Hekuba u godinah« hoće još jednom ponašati poput Gurlitke ili Mignonke. Jednako kvari milotnost ženske pojave, kad si crnokosa napravi uvojke, koji samo plavojci dolikuju.

U svem naravnu biti lasno je svakomu, ako samo hoće. Biti naravnu isto je što biti dušom dobru a tielom zdravu. Treba samo da se u svačem bez lukavštine i sebične namjere povodiš za svojom vlastitom duševnošću, da uzmogneš, prema potrebi i prema srcu, sustezan ćudorednošću i pristojnošću, svagda pravo pogoditi, a duševna naobraženost jednako uzvisuje i oplemenjuje svrhu, za kojom srce teži, kakono podaje, kriepeći čovjekov značaj, i potrebitu samosviest i onu samosvojnost duševnu, koje su obedvie potrebne, da ostaneš naravan i u stegah družtvenosti ili stališa, i da ne izgubiš svoje vlastite osobine.

Svaka gospodja, svaka djevojka, koja ta dva zahtjeva spozna i izvrši, koja ih spoji s dobrotom srca, s krieposti, s ćudorednosti, i s milotnom jednostavnosti, prikazat će nam se kao uzor ženske naravi; a taj je uviek liep.

III.

O ljepoti i njegovanju kose.

Da ne može biti ljepote, gdje ne bi sudjelovali i duh i tielo, to se ponajbolje očituje na onoj česti našega tiela, koja je sielom misleće i ćuteće sile naše, a to je glava čovječja, koja je, i po tvarnom i po idealnom obziru, najuzvišeniji dio čovječjega tiela. Po glavi se ponajviše razlikuje čovjek od ostalih živih stvorova, a jer je čovjek prvi i najsavršeniji živi stvor, to će on biti to ljepši i to više će izvršavati nakanu stvoritelja, što više ukloni puko životinjsko sa svoje spoljašnosti i što više se i oblikom vanjskim i nutarnjošću iztakne kao uzor živih stvorova. Na tom se poglavito osniva ljepota obličja, na kojem je, po Buffonu, ubilježen znamen dostojanstva čovječjega, na kojem je slika duše objavljena fiziognomijom (obrazjem). Na toj temeljnoj istini snujući možemo tvrditi, da se kaukazka rasa, koja je porodila veleume, koji sviet prosvietliše, koja se je uzvila do najveće naobraženosti, koja je najduhovitija, najučenija i najpodhvatnija, da se kaukazka rasa, velim, u kojoj nisu Hrvati zadnje koljeno, najviše približava uzoru životnih stvorova.

Tim nabrojenim svojstvom kaukazke rase odgovara podpuno gradja glave, i gdje se ona približava idealu, tu kažemo, da se pojavlja ljepota. Ovalno obličje; ovalna glava, ako ju odozgo gledaš; posvodjeno čelo; širom otvorene i horizontalno proparane oči; pomaknut, tanak nos; usta u ustnah ne naprćena; okomito (ne koso) stojeći zubi, i vidni kut od 80—85 stupnjeva: to su glavna obilježja čovječje uzor-glave.

Dieleći glavu, po anatomskoj znanosti, na obličje i na lubanju, treba razmatrati obličje i najpače stožer njegove ljepote, a to je oko i lice; ali prije toga govorit ću o stražnjem dielu glave, o lubanji, ili upravo o kosi, koja ju pokriva.

Kano što je glava najplemenitija i najobilježnija čest čovječjega tiela, tako je i kosa najnaravniji i najljepši njezin ures, i to zato, što je kosa navlastita osobina čovječjega tiela, koja takodjer spada medju one razlike, štono nas i tjelesno diele od životinja. To će biti ponajglavniji uzrok tomu, što svi narodi svih doba toliko nastojahu oko njegovanja kose. Vidimo divljake po pustarah gdje sasvim goli hode, ali su ipak zatakli u kosu orlovo ili papigino pero; vidimo crnkinje kako mažu rudastu i vunastu kosu, kako ju strigu i pletu; vidimo Indijanke zasma zapuštena odiela, kako brižno češljaju i pletu crnu kosu, te ju kite cviećem ili koraljem. Crnkinje u središnjoj Africi rabe i igle, kojih doduše ne kupuju u zlatara, nego ih nadju gotovih na životinji dikobrazu. Upravo za to, što je kosa tako liep, tako čovječan ures, slavljahu s tolikim zanosom pjesnici ljubavi njezinu ljepotu.

Ja bih prispodobio kosu sjeni na slici; sjena je u liepoj slici tako potrebna, kao i svjetlo, pa kakono je njekakvu svjetlu potrebna baš nekakva sjena, tako će i njekakvu licu dolikovati baš samo njekakva kosa; zgodno

namještena i poredana ta sjena na čovječjem obličju silno će povisiti ljepotu njegovu. Hoće li dakle biti zgodno, i hoće li povisiti vašu ljepotu, ako se u svem sliepo pokorite zakonom, ili, recimo radje po istini, hirom mode, tê velike vladarice svieta, kako ju Montaigne zove? Jamačno ne će. Ne velim, da se ne smijete po modi vladati. Valjalo bi mi doduše da kao zdravoslovac mnogu modu zabacim radi njezine škodljivosti zdravlju, a kao kosmetik radi neukusnosti i neljepote njezine; ali znam dobro, da bi moj glas bio glas vapijućega u pustinji, kad bih se usudio u obojem onom obziru jurišati na današnju modu. Gospodje ne bi mogle na ino nego da se nasmieše mojoj prodici, i da me žale, što sam uzalud tratio vrieme i muku na takav bezuspješni posao. Moja nije druga, van da, koliko uzmognem, umanjim ono, što je obćenito škodljivo i neliepo u modi, a u drugu ruku da privedem u sklad modu sa vašom ljepotom, čitalice moja; jer moda, bilo to glede odiela, ili glede frizure, treba da uviek, ako hoćete kraljevati ljepotom svojom, bude u podpunom skladu s vašom individualnosti (osobinom). Kažimo primjer. Vi imate prijateljicu, po stališu, dobi i tielu od vas nješto različnu, a ona kupuje svagda istu čohu, koju i vi; njoj švelja po istom uzorku »Modnih novina« kroji svite; ona se uviek jednako frizira (kosu redi) kao i vi; pa ipak kad god zajedno stupite medju sviet, vi svojom opremom (toiletom) očarate sav sviet, a vašu prijateljicu ne zna on nego žaliti, što tolik novac uzalud troši na svoju vanjštinu. I sama prijateljica će to opaziti i uzkliknuti (dakako samo u sebi): »Ne znam, kako je to! Što god moja prijateljica na se metne, sve joj tako liepo pristoji; kako god se ona oplela, svagda joj je glavica tako dražestna, tako divna; a gle mene, koja ju u svem tako vjerno nasljedujem, mene nitko i ne gleda«. Gdje je tuj uzrok uspjehu vaše

toilete? Svakako u tom, što vi umijete svaku toiletu skladno ugoditi sa svojom osobinom, što vi kod svake mode, koja se pojavi, shvatite da tako reknem duh njezin, pak ju prilagodite osobi svojoj, dok vaša prijateljica ne umije drugo, nego vas nasljedovati.

Nesklad medju modom i osobom pada osobito u oči kod frizure, radi blizine lica; tuj morate osobito paziti, da bude frizura u podpunom skladu s licem, tuj treba, da se sjena sasvim podudara sa svjetlom. A sjene svakako treba, kako već spomenuh. Za takovu sjenu na svom ćelavom tjemenu bio bi gizdavi Julijo Cezar rado izgubio najveću bitku, a Rimljani mu ne izkazaše nikada veće časti, nego kad mu senatskom odlukom dozvoliše, da smije lovorvienac svaki dan i neprestano nositi, pak da tim krije svoju ćelavost, koju on a i tadanje doba držaše za sramotu.

Prije nego li nastavim o kosi, treba da vam protumačim, što su vlasi. Vlas je sastavljen od istih tvari, od kojih je i pousmina, t. j. najgornji sloj čovječje kože. Razlikujemo na vlasu s t a b l j i k u raztanjena rta i k o r i e n. Korien vlasa ukopan je u koži u tako zvanom vlasnom m j e š i ć u, i svršuje se vlasnim g o m o l j k o m, koji je deblji od ostaloga vlasa, a tim je i izstup vlasa iz vlasnoga mješića otežčan. Gomoljak prianja za bradavičasti vršak, koji se zove vlasna k l i c a, a nalazi se na dnu vlasnoga mješića. Sam vlas sastoji od k o r i n e, po kojoj se razaznaje boja vlasa i od s r ž i v l a s n e, koja se nalazi usred korine i preko koje se povila veoma tanahna kožica. Vlas raste iz dubine vlasnoga mješića po tom, što se na vlasnoj klici izlučuje iz krvi kapljevito tvorivo. Sveudilj izlučujući se, pomiče se to tvorivo po vlasnom mješiću u vis dobivajući tim okruglu formu vlasnoga mješića, a u mješiću se ono i pouljuje onim uljem, koje podaju žljezdice, što no utječu u vlasni mješić. Osušiv se

i otvrdnuv ta mekana vlasna tvar, dobiva vlas onaj stalni oblik i tvrdoću, kako se pokazuje iznad površine kože. Čini se, da se vlas hrani kapljevinom, koja potječe iz žilica vlasne klice, a koja u vlas ulazi gomoljkom. Ta kapljevina izhlapljuje onda po svoj prilici na površini vlasa, i nadoknadjuje se drugom. Po tom dakle stoji do toga, hrani li se koža a osobito vlasna klica, kakvoća i obstanak vlasa, i po svoj prilici nastaje siedjenje i izpadanje kose većinom od toga, što nestaje onoga kapljevitoga hraniva. Budući da vlasni mješići ostaju još dugo iza kako je vlas izpao, to se može u njih drugi vlas napraviti iz klice u mješiću, ako su mješić i klica sasvim zdravi.

Vlasi pokrivaju glavu do čela, a na liepih glavah protisnuo se je vlasnik, t. j. onaj prostor, na kojem vlasi rastu, u čelo kao kakov jezik. Vlasi su tako gusto posijani, da ih na $^1/_4$ dio četvornoga palca raste do 293, i to na ovoliku prostoru raste crnih najmanje, a plavih najviše. Malo koji vlas na glavi stoji pojedince, nego većinom su u zajednici po 2, 3, 4 i 5 vlasa.

Kako u svem, tako i što se kose tiče, podala je narav najljepšu vrst kaukazkoj rasi. U nje su vlasi dugački, nježni, gladki ili rudasti, većinom suri ili crnkasti, a na sjeveru Europe plavi. I u Egipćana je kosa rudasta, a u Aethiopljanina vunasta, kratka, crna, te je najneprikladnija za liepu frizuru. U plemena »Papuas«, koje stanuje na sjevernoj obali Nove Guineje, ta je osobina, da je njegova kosa osobito dugačka, crna, ne vunasta, ali debelo uvita, te se glava takova čovjeka prikazuje poput izvanredno velike, okrugle, rudaste vlasulje. U malajske su rase vlasi crni, ne vunasti, koje nješto rudasti, koje gladki i dugački; u amerikanske je rase kosa crna a veoma riedko kad plava, srebrnasta, a svagda dugačka

i gladka; Mongolci su ili crne ili plave kose, a svedjer gladke, kuštrave, nigda vunaste ili rudaste.

Boja kose veoma je različna; ni na istoj glavi nije udilj jednaka, nego se mienja s dobom života. U novorodjenčeta je kosa obično svietla i gotovo bez ikakve boje, a tek s vremenom prima u se bojilo. Sasvim plava kosa postaje po vremenu tamnija. Naravna boja kose stoji do raznobojnoga sala i do zraka, koji je u vlasih. Salo je najpače u korini vlasne stabljike podjednako porazdieljeno, pak tamnija ili svjetlija boja toga sala čini korinu vlasa više ili manje neprozirnom. Zraka ima poglavito u srži vlasovoj, medju njezinimi stanicami; u svietlih vlasa mnogo je više zraka nego li u tamnih. U svietlom vlasu, gdje je salo korine slabo obojeno, probija zrak kroza nj bielom, srebrnastom bojom, a u vlasu, gdje je salo veoma obojeno, ne može dakako zrak probijati. U svietlih vlasa ima često i u korini vlasnoj mnogo zraka, dok ga u tamnih nikad nema. Iz toga sliedi, da će vlasi biti to bjeliji, što više bude u njih zraka, i što manje im bude obojeno salo. Tako se tumači i siedjenje kose. Kosa siedi od toga, što se salo iz nje gubi te se vlasi suše, a onaj se prostor, u kojem je dosad bilo tecivo, napunja zrakom. Jer se pak salo može veoma brzo izgubiti, to je sasvim vjerojatno, da kadšto vlasi za veoma kratko vrieme posiede. Tako je posiedjela kraljica Marija Antoineta u jednoj noći, iza kako joj je bila pročitana smrtna odsuda. Neki Andelot nadje svoju bradu i obrvu siedu na onom mjestu, gdje je glavu bio naslonio na ruku, kad je slušao smrtnu osudu brata svoga.

Vlasi su osobito čvrsti, kako nam kaže i ona sgoda u poviesti, kadno su domorodne Kartažanke, da bi obranile slobodu države svoje, odrezale svoje kose, te od njih napravile konope za bojne sprave. A kako dug može

narasti vlas? Čovjek bi do svoje 60. godine, kad bi svakoga mjeseca strigao kosu po prilici za 4 linije, izveo vlas od 20 stopa dužine, a nestriženi vlas narastao bi za to doba po prilici do $2^1/_2$ stope dužine.

Suhi vlasi mogu trenjem postati i električni, te će iz njih vrcati i iskre, kako to znamo osobito za mačju dlaku. Ako češljate češljem od guttaperke kosu veoma suhu, onda ćete kod češljanja opaziti slabo praskanje. Propuštajući vlasi veoma slabo toplinu, čuvaju glavu od prehlade.

Kako je narav kaukazkoj rasi podala najljepšu kosu, to je ona najpače ženski spol ove rase bogato okitila tim liepim darom. Liepa, dugačka, puna kosa najljepši je naravni nakit; a njezinu su ljepotu žene već u prastaro doba znale povisivati umjetnimi sredstvi, kano ti zgodnim namještanjem, pletenjem, uvijanjem, dieljenjem, bušenjem, pak cviećem, vrpcami, dragim kamenjem, i kojekakvimi obodci.

Ogledajmo se malo po svietu, kako su naobraženiji narodi kosu njegovali. Židovi držahu kosu za znak jakosti i muževnosti (pomislite samo na Absalona i Samsona), i zato ju osobito čuvahu i gojahu, ter čitamo u svetom pismu, kako se Bog u svom gnjevu zlikovcem grozi velikom kaznom, naime da će zlikovci oćelaviti. U starije doba običavahu Židovi nositi dugačku i gustu kosu. Samson veli u svetom pismu Dalili djevojci: »britva nije nikad prešla preko glave moje«. Po tom se vidi, da su za vrieme Samsonovo drugi već strigli kosu, a samo su od pobožnosti, od zavjeta, kadkad puštali dugu kosu. Židovke pak gojahu s osobitom pomnjom kosu, i rado ju pletijahu i rudjahu, te dragim kamenjem kitjahu. Mazale bi kosu miomirisnim uljem i posipavale zlatnim praškom. Grci, kako već bijahu tanke ćuti za sve, što je liepo, osobito nastojahu oko kose; Homer broji kosu medju darove Aphrodite, božice ljubavi. Njihove djevojke morale

bi odrezati kosu prije vjenčanja. Grci bi strigli kosu i u znak žalovanja, ili bi ju za to vrieme sasvim zapuštali. A ne samo radi smrti u obitelji, nego često i radi kakve obćenite nesreće: izgubljene bitke, državne pogibelji, odrezali bi oni kosu. U najstarijih umjetnih spomenicih prikazuju se Grkinje dugačkih uvojaka, koji sežu preko ramena i prsiju. U kasnijih pak spomenicih vidjamo kosu razdieljenu i otraga povezanu u kiku, a preko kose nadvila se mrežica, ili poculica. Poprieko su Grci više cienili plavu, nego li crnu kosu, kako nam to tadanji umjetnici i pjesnici potvrdjuju; ali ipak su cienili i liepu crnu kosu; n. pr. Anakreon ju u svojih pjesmicah slavi. Kako je od Grka svaka umjetnost prešla Rimljanom, tako je i umjetnost frizure. Osobito za cara Augusta nastojahu Rimljanke oko ljepote svoje kose. One ju stadoše žeći i u uvojke uvijati, u pletenice plesti i dugačkimi iglami pribadati. Rimljanke cienjahu poglavito zlatnu kosu, te bi za to ne samo kojekakvimi umjetnimi sredstvi gledale da ju proizvedu, nego bi metale na glavu čitave paruke, napravljene od vlasi zlatokosih germanskih plemena. Zato i pjeva Ovidij: »sad će tebi zarobljena Germanija svoju kosu slati«, a slavni Francez Racine veli o majci Britannikovoj: »krivom plavom kosom zasjenjeno je čelo njezino«. Za ženitbu redile bi i kitile Rimljanke kosu njekim kopljastim orudjem, da tim podsjete na otmicu Sabinjanaka. Kad je kršćanstvo mah preotelo, stala je crkva kićenje kose tako žestoko prekoravati, da su u V. stoljeću mužkarci nosili sasvim kratku kosu, a gospodje sakrivale ju kapami. Poslie su se počeli vladati po okrunjenih glavah, dok nije napokon pod Ljudevitom XIV. nastao podpun prevrat u frizuri. Tad su nagomilavali na glavu toliko uvojaka, uzlova, da nije naravna kosa nikako dotjecala, te su bili svi prisiljeni da nose paruke,

pače su metali na glavu krute jastučiće, da mogu podati frizuri potrebiti oblik modnoga tornja. Zato veli njeki oštroumni Francez za Ljudevita XIV.: »vladanje toga velikoga kralja bilo je i vladanje velikih paruka.« Bijaše tada u Parizu 850 vještaka, koji su pravili paruke. Ujedno obiknuše tada i prašenju (pudranju) kose. Ako i nisu gospodje nosile paruka, ali je ipak njihovo friziranje stajalo takove muke i toliko vremena, da su se ljepotice morale već u oči koje svečanosti frizirati, a onda svu noć probaviti u naslonjaču. Francezka revolucija, porušiv toliko tvrdjava, poruši i one modne tornjeve jamačno ne na žalost ljepotica, te se je od tada nastojalo vratiti se koje rimskoj koje grčkoj frizuri. Današnja frizura nema nikakva osebita obilježja, nema nikakve sveobće forme, ali se je ipak ponešto vratila jednostavnosti, ter samo nastoji da udesi frizuru prema dobru ukusu i prema osobini obličja.

Zdravlju i kosmetiki je glede kose ista svrha, t. j. da se uzčuva do starosti puna, sjajna, čvrsta kosa, i da ona bude naravnim nakitom. Ta se svrha može postići samo nastojanjem, da kosa ne izpada, i da se naspori rastenje kose. Znajući pak, da je vlasna klica onaj organ, koji radja i ponavlja vlas, to će nam biti osobito paziti, da tu klicu uzdržimo zdravom. Koliko god je stabljika u vlasa nećutljiva, toliko je opet podražljiva ona mala vlasna klica na dnu vlasnoga mješića, u kojoj ima toliko žilica i živaca. Čestim trganjem vlasi ili natezanjem njihovim podražuje se ona vlasna klica, pak je taj mekanički uzrok kriv mnogoj gospodji i djevojci, da joj se kosa proredjuje i da se stazice na glavi sve to više proširuju. Treba se dakle kaniti svakoga mekaničkoga podraživanja vlasne klice natezanjem vlasa, bilo to jakim, čvrstim vezanjem, uplitanjem, ili dieljenjem kose, ili žestokim, nateznim češljanjem. Zato je od velike potrebe da se

nose samo frizure, koje nisu čvrsto nategnute, a za tim da se kadkad mienjaju; osobito pak treba mienjati stazice razdjelnice, jer se baš u njih vlasi najviše natežu. Na večer treba popustiti sve čvrste vrpce i pletenice, i što je takodjer veoma koristno, treba kosu pročešljati i prokefati, te ju samo ovlašno svezati i mrežicom kakvom uhvatiti. Što pak ne skrivi mekaničko natezanje, to skrivi kadšto organijski uzrok, to jest njeki ili pomjestni ili sveobći prevrat tjelesne djelatnosti. Ako vlasi izpadaju, te slabo, ili nikako ne rastu, to je tomu kriva ili podražljivost, ili slabašnost, boležljivost vlasne klice. Sveobći zdravoslovni zakon zahtieva dakle, da se čuvate svega, što bi moglo smetati pravilnu djelovanju vlasnih klica, i svega, oda šta bi mogla koža na glavi oboljeti. Prema tomu valja pamtiti sliedeće praktične savjete, koji vriede za kosu na zdravoj glavi, i kojim je svrha uzčuvati i poljepšati kosu.

Prvi i najglavniji uvjet, da uzčuvamo zdravu kožu na glavi, jest čistoća njezina; a ipak se veoma često za nju upravo ništa ne mari, akoprem svatko zna, da je koža na glavi više, nego li koža ostaloga tiela, n. pr. lica, nečistoći izložena, ne samo od vanjskih utjecaja, n. pr. od prašine, od masti, nego i od izhlapljivanja i izlučivanja svih žljezdica, koje se nalaze na glavi. Tko ne pere glave, ne može uzčuvati zdrave kože na njoj, ne može dakle nasporiti rastenje kose. U ljudi vlada proti pranju glave njekakvo krivosudje. Priznajem, da može to pranje poškoditi bolestniku, ili kakovu mekušcu, ali zdravu čovjeku ne može nikako nauditi. Ako se je možebit tko i prehladio iza pranja glave, nije bilo pranje krivo, nego nerazboran način pri tom.

Dakle kada i kako treba glavu prati? Glavu treba bar svake nedjelje jednom prati, a tko od zla običaja previše pomade troši kod friziranja, taj treba i dva puta na nedjelju glavu prati. Najbolje je prati ju na večer, kad više ne izlazite iz kuće, jer je velika potreba, da za pranja ne izložite kožu jaku izhlapljivanju običnoga zraka, a opet bi se friziranjem i pletenjem kose zapriečilo podpuno prosušenje njezino.

A kako treba glavu prati? Oprostite, što se dajem u te sitnice, ali prema velikoj koristi ne mogu ne razložiti najprikladniji postupak kod pranja kose. Kosu treba ponajprije sasvim razriešiti i riedkim češljem s obadviju strana glave razpustiti. Uzmite zatim ne premekanu a opet ne pretvrdu kefu (četku), koju ćete na glavu pritisnuti, pa onda povući njom do najkrajnjega kraja kose. Iza toga počima pravo pranje tako, da prstima svagda odielite vlasi na onom mjestu, gdje hoćete kožu oprati, pak ćete onda komadom flanera, umočivši ga u mlaku vodu daždjevicu i namazavši ga marseljskim sapunom ili žutanjkom od jajeta, početi kožu nježno trti, dok se ne pojavi slaba pjena. Tako treba svu glavu obredati. Pošto je sapunanje i opjenjivanje glave gotovo, onda treba glavu nagnuti nad kakvu zdjelu, te izpirati svu glavu spužvom, ili još bolje komadom flanera sve dotle, dok se sva sapunjača ne ukloni s glave, ili, ako ste žutanjkom prali, dok se vlasi više ne liepe. Onda treba ručnikom posvema osušiti ponajprije kožu na glavi, pa zatim kosu. Ako ne ćete leći razprosutom kosom (što Englezkinje, koje imaju valjda najbujniju kosu, i čine) onda ju umotajte samo kakvom mrežicom.

Običnije nego li čistoća služi striženje kose za naspor njezina rastenja. Već su Rimljani strigli kosu, i to od ono doba, kad se je bilo razkošje doselilo u Rim. Njeki Ticinus Mena dovede iz Sicilije prvoga brijača u Rim, i na skoro učestaše brijačnice; one se veoma ukusno uredjivahu, i bijahu ono što su i danas, naime kovačnice

gradskih novosti i arkiv gradske kronike. Glavni posao rimskih brijača bijaše toileta kose, ali bi oni osim toga gladili i čistili nokte i rezali žuljeve na rukuh — kurja oka na noguh nisu onda još bila moderna.

Kako pak nasporuje striženje, t. j. kraćenje kose njezin rast? Nikako drugčije, nego samo tako, što postaje kosa redja, te za to može bolje izhlapljivati i biva pristupnija zraku, čistoći, i draženju od češlja i kefe. Ako zrak dovoljno dopire do kože, on ju podražuje, uvećava izhlapljivanje i nasporuje izlučivanje. Zato kosa rado izpada, ako se glava pretoplo omata, ili ako je kosa pregusta; onda se, da tako kažem, uduši vlas, kakono u pregustoj šumi ginu stabla. Zato je u svih onih, koji su privikli kosu veoma malo pokrivati, obično bujnija kosa, nego li u onih, koji glavu drže toplu, n. pr. šubarom, koja je kosi veoma škodljiva.

Što se tiče djece, to valja pravilo: neka što dulje nose kratku kosu, i nek im se ona na rokove striže. Svakako škodi bujnosti kose, ako djevojke od 10. do 12. godine već nose dugačku kosu, ili ju dapače umjetno friziraju.

Moda i osobni ukus kadkad ljube veoma nejednako striženje kose, n. pr. njekoji se mužkarci odstraga sasvim do kože postrigu, a vlase na čelu i na sljepočicama ostave dugačke. Takvim se veoma lako dogodi, da će im napokon izpasti vlasi na prednjoj glavi, a na stražnjoj će biti još sasvim bujni. Herodot pripovieda, da su lubanje u Grka, koji nisu strigli kose, tako razlike bile po debljini od ostalih, da su se i po iztruhlih lubanjah na razbojištih mogli razlučiti jedni od drugih. A i učeni holandezki anatom Petar Paaw pripovieda sasvim ozbiljno, da je španjolskim vojnikom, koji su imali jurišati Angolu, bilo naloženo, da nigda po glavi ne sieku ostrižene crnce, jer da bi sablje na njih prelomili. Po tom bi morali i Osmanlije biti

veoma debelih lubanja; ali nigdje ne nadjoh u narodnoj pjesmi, da bi se naši junaci ustručavali sjeći ih po glavah.

Treće njegovalo kose je češljanje. Češljanje je u svih ljudi tako običajno, da već i najjadniji bezkućnik nosi češalj u džepu. I najprostiju govedaricu zateći ćeš rano u jutro, kako pravi »toiletu«; doduše mjesto pomade služi joj ustna slina, ali češalj, bio kakav bio, ne fali. Napredak u njegovanju kose zahtieva pak osim češlja i kefu; oboje treba dakako da bude uviek sasvim čisto, jer kako može onakovo orudje čistiti, koje je samo nečisto! Češalj i kefa nasporuju rastenje kose upravo onoliko, koliko i pranje.

Tkogod se često i razborito češlja i kefa, taj će, ako mu je koža zdrava, uviek imati bujnu, jaku kosu. Ono nježno, mekaničko draženje kefanjem i češljanjem oživljuje kolanje krvi, izhlapljivanje, djelatnost žljezdica i postajanje same vlasne tvari, a osim toga vjetri i čisti kosu. Većina ljudi ne umiju se pravo češljati i kefati, te ne nasporuju rastenje, nego baš izpadanje kose.

Svako češljanje, u ženske, ima početi redjom polovicom češlja kod vršike vlasa, pak sve po malo približavati se korienu, kad je već pročešljani dio sasvim progladjen. Zapriekâ ne valja silom svladavati, te je na pr. zauzlane vlasi bolje odrezati škarami, nego silovitim rješavanjem natezati vlasnu klicu. Nije pak svejednako u kakvom li se smjeru vlasi na glavi češljaju, ili kefaju, ili kakogod frizurom u nj utjeruju, jer ni jedan vlas ne izlazi iz kože upravce u vis, kao stablo iz zemlje, nego na hero (koso), ter u ovom smjeru i dalje raste. Najviši je vršak na tjemenu ono središte, od kojega počimlju zavoji kose, koji iztječu koso u okrug na sve strane. To središte zove naš narod cvietom. U njekih su ljudi po dva takva cvieta na glavi; Coiter misli, da takovi ljudi dugo žive,

ali zašto, toga on ni sam ne zna. Dakle prema onomu smjeru vlasâ treba kosu češljati; ono, rekao bih, instinktivno dieljenje ženske kose u ona tri struka (dva na stranah, a jedan otraga) još najviše odgovara naravnomu smjeru vlasi.

Većina modnih frizura uništuje kosu siljenjem i natezanjem u nenaravan položaj pomoću čvrstih vrpca, igala itd. Radi toga ništenja morala je moda napeti svoju fantaziju, da bi ponješto popravila, što je sama pokvarila, te je za to nametnula ženskim krive podloge, jastučiće, krive pletenice, uvojke itd., da ih umeću u kosu, a ženske moradoše uza to pristati, jer naravnom kosom mogle bi jedva jednostavnu frizuru izvesti. Ćuteći se moda u velike kriva, bijaše tako udvorna, te je rekla: svaka ženska, koja se hoće po meni vladati, mora nješto kriva imati na sebi. I tim bi tobože sve izpravljeno: tim se tobože izpričava obćenita oskudica vlasî, i gospodje sve se izjednačuju, jer se ni jedna ne treba brinuti za drugo, nego za vješta frizeura na dohvatu, koji joj može svaki čas priskočiti u pomoć. A gdje ima na svietu gospodja ili djevojka, koja bi mogla onaj (prije dvadesetak godina, kad je pisac ovo pisao) moderni, gorostasni chignon napraviti od vlastite kose? A upravo taj chignon tako je neliep i nenaravan i nagrdjuje mnoge glavice, inače veoma plemenite i dražestne — taj chignon pretvara formu glave iz kaukazke u aethiopsku, a pri uvodu ovoga odsjeka razabrasmo, da to baš nije napredak. Jednako ćete od kaukazkoga obličja napraviti mongolsko, ako pletete kosu duboko u čelo, kako je kadkad i običajno, tja do obrva, pak tim sakrijete svoje liepo, bielo čelo, koje bi imalo uviek biti otvoreno.

Govoreći o češljanju i kefanju, sgoda je da napomenemo i žganje i rudjenje kose. Žganjem se rudi kosa, jer se naglo suši, ali od toga kao i od natezanja, bez kojega ne može onaj posao biti, mora kosa izpadati. Zato se sada samo riedko kad, samo za izvanredne zgode kosa žge. Rudi se pak tim, da se ovlaži a zatim umotana osuši. Ako to ne dostaje, onda se laćaju i umjetnih pomagala: sapunjače, pepeljike i glycerina.

Razni su načini, kako se kosa uzdržaje u onom smjeru, koji hoće frizura. Ako je taj smjer i udešaj kose naravan, onda dostaje kefa; gdje ona ne doskoči, tu je bolje navlažiti kosu vodom nego li uljem. Ali ima više vrsti frizure, gdje se moraju vlasi ne samo usiliti u nekakov protunaravni smjer, nego i uzdržati u njem. Za tu svrhu izumila je kosmetika bandoline, fiksatere i pomade. Svakako je svagdanja uporaba bandolina i fiksatera škodljiva, jer oni natežu kosu u nenaravne smjerove, začepljuju proboje, i ne pripuštaju zraka do kose. Koja ih je upotriebila n. pr. za ples, neka gleda, da ih onda sapunjačom ukloni. Svakako će biti bolje, da se za ples rabi crême de Mauve (sastavljen od glycerina, izvadka od jasmina, i nešto anilina), jer će po njem kosa biti mekana, liepo svietla, a ipak se ne će razmrsiti.

Sad mi je reći koju o mazanju kose. Mazali su kosu već u najstarije doba; ta čitamo u psalmu 132.: »Kako je liepo i krasno, kad sva braća živu složno! Kako dobro ulje na glavi, koje se stače na bradu Aronovu, koje se stače na skut od haljine njegove.« — Po tom se čini, da Aron nije baš skupario vlasnim uljem! I o mazanju kose vladaju velike obmane. Većina ljudi misli, da pomade i ulje spadaju friziranju, kako i sapun pranju, a ipak je nesgodno mazanje vlasi jednako i škodljivo i protivno kozmetičnim zahtjevom. Ne mažite si nikako kosu, ili samo čistim bademovinom ili maslinovim uljem, ili slaninom, kako Cigani čine, koji se odlikuju liepom bujnom kosom. Slobodno je samo onda kosu mazati, ako je

ona bez masti, suha, te se počima ciepati. Nego to mazanje je samo od nevolje, jer ako se ne poprave one žliezde, koje podaju mast vlasu, onda će kosa ipak izpadati. A komu kosa ima dovoljno masti u sebi, taj neka nigda ne rabi ni pomade ni ulja, jer je to škodan suvišak. Samo iza pranja glave, ili kadšto radi frizure, da bude kosa čvršća, možemo mazati kosu, ali i tada samo toliko, koliko je potrebno, da kosa dobije naravno laštenje i gibkost. Što češće mažeš kosu, to češće ćeš morati glavu prati, da od nje ukloniš staru mast. Dokazalo se je pako, da je bolje tekuće, blago ulje (Behen-ulje, maslinovo, ili bademovo ulje), nego li čvrste masti u formi pomade.

Od pomade do prašenja (pudranja) kose nije velik skok. Pudranje kose kano da se hoće u Francezkoj i drugdje udomiti, jer se je opazilo, da naličenomu licu glumice podaje više živosti. Nadajmo se ipak, da ono ne će uspjeti. No meni je ovdje do toga, je li pudranje škodljivo kosi i koži na glavi, ili pak nije. Ako uzmemo na um, da je u prašini za kosu veoma često primiešano krede, gypsa, olovine i vismutova bjelila, pak da su njekoji kemici pronašli u njoj tja i arsenikove kiseline, to ćemo lasno razabrati, da je svagdanje prašenje kose svakako škodljivo, jer i tada, kad prašku nije primiešano škodljivih tvari, škodi udisanje tê prašine plućam, oku i uhu. Tako se zna dogoditi, da ljepotice od prašenja kose, koje suši i tvrdi slih u uhu, počimaju slabije čuti. Akoprem je prašina za kosu sastavljena većinom od brašna, a u novije doba od samlivena krumpira, parfumirana raznimi parfumi, to su ipak njekoje francezke ljepotice, valjda zavidjajući kukcem i leptirom njihovu šarenu, sjajnu boju, počele se prašiti tako zvanim zlatnim prahom (prahom od tuča). Zaboravljaju te ljepotice, da ništa, što nije naravno, ne može biti ni liepo. Ali takva kovinska

prašina može oksidacijom i sdruživanjem s kiselinami vlasne masti postati i otrovna ter škoditi ne samo koži na glavi, nego i očima, plućam itd. A neka znadu naše ljepotice i to, da poglavice afričkih divljaka u onih krajevih, gdje se zlato kopa, posipavaju si kosu zbilja pravom zlatnom prašinom. Hoće li se one s divljaci natjecati?

Sad mi je govoriti o izpadanju kose. Kosa može izpadati, kako već rekoh, od zanemarena, slaba, ili naopaka njegovanja njezina. Kad je taj uzrok, bit će veoma lako pomoći: trebat će njegovati kosu po pravilih, koja sam nabrojio. Kosa može izpadati od sveobćega nezdravlja tiela, n. pr. od grozničavih bolesti. Ni tada ne treba drugo nego držati kosu čistu. Ako bi ipak rastenje kose veoma sporo napredovalo, to se može djelatnost vlasnih žliezdica ujačiti osobito vodom od ružmarina, ili makar samim čajem od ružmarinova cvieta; njim se koža ponešto ovlaži, i onda se prokefa. Treba li još jačega pomagala, onda ćemo ružmarinovoj vodi dodati nešto droždjenice i pepeljike, pak ćemo se uteći liečniku, da iztraži i ukloni uzroke izpadanju. I kod ljudi, koji mnogo napinju svoj duh, opazilo se je, da im kosa rado izpada.

Gdje je kosa izpala, a više se ne ponavlja, tu je kosmetika pripomogla krivom kosom, bilo to u formi paruke, ili umjetnih uvojaka, ili pletenica i chignona. Krivu kosu rabe već od vajkada, a u prošlom je stoljeću ona bila tako mah preotela, da su nju držali za ljepšu od prave, te se je svatko stidio svoje bujne kose i gledao ju što bolje sakriti pod parukom. U današnje doba — (tako je bilo prije dvadesetak godina, kad se je ovo pisalo) — gdje se zahtieva frizura veoma puna i umjetna, ne može ni biti gospodje, koja ne bi dovezala, uplela, ili podmetnula svojoj kosi nješto krive kose. Potrošak krive kose ogroman je. Po oblastnoj francezkoj bilježci

izvezlo se je u jednoj godini iz Francezke 96 hiljada funti, a u Englezku se je uvezlo godine 1862. hiljadu i dvie sto centi napravljene, krive kose. Ako uzmete na um, da jedna glava podaje 10—12 lota kose, možete lako proračunati, koliko treba postrići pastirica i govedarica (njihova je kosa najbolja, jer je ne kvare ni masti ni frizure), dok se onolika sila sastavi. Što se tiče krive kose, to svakako stoji pravilo: što više treba ženska frizura krive kose, to gore po naravnu kosu, jer ako prebujna kosa sama sebe uništuje, to će joj umjetna kosa i kojekakve podloge još više škoditi; ili zar nije istina, da, što više trebate umjetne kose, to se više svaki dan morate njom služiti, nestajući vam sve više prave kose?

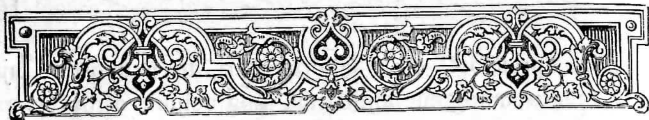
Napokon mi je spomenuti bojenje kose. Nieste li nigda poznali kakva sjedoglavca, ili gizdava starca, ili kakvu crvenkosu, ili staru namigušu, koji se starosti otimlju svom svojom snagom, te varajući sebe, misle da će i sav sviet prevariti, ako si pocrne kosu? Bojila su kose nebrojena; ta svaki iole čuveni frizeur tvrdi i uvjerava nas po svih novinah, da je u njega najbolje bojilo, koje je on dakako po dvaest- i višegodišnjem učenju i silnim troškom pronašao, te mu je zato potreba, da još ne odaje način njegova sastava.

Ne samo naobraženi narodi, nego i divlji boje svoju kosu. Australci, namazavši kosu i smolom ju u odjelite prame pričvrstivši, još ju posipaju hrdjinom, da bi ponješto na crveno zanosila. Na Tahitiu i po ondješnjih otocih posipaju kosu vapnenim prahom, da im bude bjelija. Rimljani i Rimljanke, upoznavši plavokose Germane, poželješe rad novosti, da budu plavokosi i oni, pak su to ili kojekakvimi bojami postizavali, ili su krivom kosom pokrivali pravu.

Bojenje kose ne samo što nam otima mnogo vremena i što je veoma neprilično, nego treba pri njem i

najveća opreznost, to u izboru tvari, to u upotrebi njezinoj, jer u mnogom bojilu ima pogibeljnih otrovi n. pr. cyankalija; za to ne bi nitko smio upotriebiti bojila, dok se posve ne uvjeri o njegovoj neškodljivosti. Svrha je bojenju, da se kosa trajno, a to će reći kemijski oboji, pak će kosa i zadržati boju, koju smo joj podali, ali kadšto se ipak boja mienja od zraka i svjetla. Trebat će dakako, čim kosa poraste, neobojeni dio vlasa obojiti. Da pokažem, kolik gubitak vremena traži i koliku pogibelj za vlasi donosi bojenje kose, napomenut ću, kako se u Parizu najljepše crnokose gospodje, modi za volju, naprave plavokose. Udjimo u boudoir takve gospodje, koja ne žali za svojom preliepom crnom kosom, od koje možda sav Pariz nema ljepše. Eno je, gdje sjedi pred ogledalom, na kojem je poredano 3—4 i 5 kojekakvih bočica, a u njih je ono tajno sredstvo, koje će zadovoljiti gizdi njezinoj. Odčepila prvu bočicu i polila njom nemilo svoju liepu kosu; od toga je kosa mnogo pobliedjela. Od druge bočice kosa pocrveni; a kad je treću potrošila, onda je crvena kosa već požutjela, a kod četvrte bočice eto najvećega slavlja umjetnosti: žuta je kosa poplavila i sjaji se kanoti fosfor. Dakako da su pripomagale i kefe i kefice, i da se to nije tako brzo obavilo, kako ja izpripovjedih, nego je trebalo uztrpjeti se njekoliko dana, i, što je najviše, trebalo je pogibli izložiti svu svoju kosu; ali njoj ni po dovršenoj metamorfozi nije zajamčen obstanak, pače ni sam život ote gospodje, jer se pripovieda, kako je njekoj glumici iza te operacije mozag tako obolio, da je poginula. Kod toga ne možemo nego uzkliknuti s njekim piscem: »Slava budi Bogu na visini, što nam je stvorio uzor svake ljepote, ženu; ali smiluj se, gospodine, tvojim stvorovom, što često silom kvare tvoje uzor-djelo.«

IV.

O odielu i modi prema ljepoti i zdravlju.

Nema širom svieta čovjeka, koji bi tako mrzio na sebe, da ne bi želio ući u volju drugim. Taj je nagon duše čovječje naravan, a i potreban je ljudskomu družtvu: po njem se udružuju ljudi, po njem postaju uljudni i udvorni. Svakomu čovjeku, i najružnijemu i najsurovijemu, prirodjeno je, da nastoji umiliti se; uz ono, što se njemu, prema njegovu ukusu, čini ugodno ili vriedno, težit će da svom dušom pristane. Zato vidimo divljega Indijanca, kako se kiti šarenim ptičjim perjem i sjajnim kamenjem, a i u najnaobraženijih naroda vidimo, kako se taj isti nagon pojavlja na izhitren način.

Razlika medju divljimi i naobraženimi narodi ta je, što divljaci, tumarajući gotovo nagi, gledaju ući u volju tim, što kite tielo svoje, a naobraženi narodi kite odielo svoje. Dakako, da onaj divljakov nakit tiela ostaje dugotrajan, dok se odielo svaki čas može promieniti; jer ako si Indijanci izbockaju (tetoviraju) kožu, ili ukuju lubanju u takove kalupe, koji joj podaju željeni oblik, to je oni nikad više ne mogu promieniti. Tako oni proti razumu nakazuju najljepši stvor na svietu. Ali probušiti nosnice ili ustnice, produljiti uši, skratiti vrat, sgnječiti na svako-

jaki način glavu, povaditi zube, otupiti nos: to zahtieva u njih moda, to je sve prema njihovu mišljenju o ljepoti, to sve čine oni, da jedan drugomu ugodi, da jedan drugomu omili.

Po mišljenju naobraženih naroda možemo ljudem omiliti i u volju ući prijatnošću, bila ona od tjelesne ili duševne ljepote, bila od milote ponašanja, od plemenitosti kretnje, od naravne bezazlenosti, od dosjetljivosti, od vesele ćudi, od fina ukusa, od znanja, ili od izvanjske čovječje opreme. Što je manje u čovjeka onakovih nutarnjih vrlina, to više gleda uspjeti izvanjskimi načini; što je manje čovjek liep tielom i dušom, to brižniji će biti oko svoje toilete.

Čovjek, koji je siromašan duhom i srcem, ćutjeti će svoju neznatnost i nesposobnost, da bude drugim od volje. Naravna pak želja, da bi to postigao, nukat će ga, da iztakne svoju izvanjštinu, uljepšanu umjetnimi pomagali, ne bi li tim sakrio svoju ništetnost.

I kako sviet rado pristaje te se daje zavaravati ovakovimi doskočicami, to uspievaju mnogi i mnogi, koji su u istinu nitkovi, ali se umiju izticati.

U drugu ruku često vidimo duhovite ljude, obsežna znanja i duboka čustva, koji, živeći uviek zamišljeni, zanemaruju ono što je tvarno ter zapuštaju svoje izvanjsko tielo, tako da i nehotice i neznajući vriedjaju najobičnija pravila pristojnosti. I ovu skrajnost valja kuditi, jer svaki naobražen čovjek ima se svietu onako prikazivati, kako to zahtieva doba i običaj naroda, u kojem on živi.

Ima opet savršenih krasotica, koje, znajući, da su doista krasne, preziru od ponosa ili od gizde i vijoglavosti (koketnosti) svaki izvanjski ukras, htijući one bez ikakve pomoći same sobom uspjeti. One se oblače osobito jednostavno, bez i kakva uresa, kiteći se jedva cvietom

kakvim, samo da bi im se sve plemenitije forme bolje iztaknule. Takvoj krasoti ne će moći nitko odoljeti, ali uspjeh njezine sjajne prilike oslabit će se, pače i uništiti onaj čas, kod naravno izticanje ljepote prekorači granice pristojnosti; jer dojam od prave ljepote ne može biti drugačiji nego dostojan, ćudoredan.

Odatle ćete razabrati, da je odielo od velike i osobite vriednosti za čovjeka. Odielo je svakda bila prva potreba uljudbe. Ogledajmo se malko po čovječanstvu. Kakva je bila rajska toileta naših praotaca Adama i Eve, to nas uči Mojsija u svetom pismu starozavjetnom, gdje veli: »I načini gospod Bog Adamu i ženi njegovoj haljine od kože, i odjene ih u njih«. Bijaše sasvim naravno, da su prvi ljudi, gledajući živinu, kojom su se hranili, obraslu dlakom, poželjeli odievati se kožom njezinom. Ta se je prvobitna odjeća sve više razvijala, što više su se ljudi udruživali i obćine stvarali. Onda su se već pojavile u pojedinaca gizdost, ponos, i želja, da bi se razlikovao jači od slabijega, gospodar od roba Ta se je razlika očitovala u odielu kojekakvim kićenjem, koje se je osobito u glavarâ izvrglo u šareno strašilo, po kojem bi čovjek što ružniji izašao; jer oni glavari nisu htjeli da budu liepi, što oni dakako nisu ni mogli biti, — nego su htjeli, da sviet od strahotnosti njihove drhće i strepi.

Kako se i ne bi čovjek uplašio od vladara divljih Ašantisa (u Africi), koji je odjeven bogato nakićenom svilom svakojakih boja, a uza to nosi obične evropejske mornarske hlače i ogromne čizme od crvene kože; po svem je tielu objesio zvončića, amajlija, repova od kojekakvih živina, školjaka i noževa, a na glavu je nataknuo vojnički šešir, na kojem ima ovnećih rogova i orlovih pera!

Drugačiji nam se prikazuju tako zvani pastirski narodi. Prema skladnosti njihove liepe, mirne okoline, i prema

blažoj ćudi njihovoj, bijaše im i odielo jednostavnije. A kad se blagota u njih povećala, onda stadoše kititi svoje odielo, ali ne, kako oni barbarski narodi, ljuskami, glavami i perjem kojekakvih životinja, nego zlatom i dragim kamenjem. Takvi bijahu Židovi. Njihovi svećenici, kraljevi i junaci odievahu se upravno sjajno, i časti njihove razpoznavahu se po bogatom odielu, što su ga nosili.

I ostali narodi azijski, što ih brojimo u tadanje kulturne narode, odlikovahu se liepim, bogatim odielom. U Babiloniji je bila razkoš tolika, da je Caton, kako Plutarh pripovieda, po zapisu baštinivši njeko odielo, prodao ga, jer mu se je činilo predragocjeno, a da bi ga rimski gradjanin nosio.

Grci nisu nikad tjerali onoliko razkošje, kojim se čovjek samo raznježuje, več su osobito pazili na zdravo i pravilno razvijanje tiela, na jakost i naravnu toiletu. Platnena košulja (chiton), koju bi pojasom pričvrstili, pa onda njihov himation, jednostavna četverokutna vunena plahta, koju bi obično preko lieve polovice tiela prebacili tako, da bi desno rame i desna ruka ostajala slobodna — to bijaše sve njihovo odielo. Nisu ipak zapuštali prema svomu ukusu upotrebljaviti jednostavna pomagala, da se ljepšimi prikažu. Ali za to Rimljani, osobito za vrieme careva, upravo pomahnitaše za razkošjem, a njihove gospodje trošahu toliko novaca na to, da se današnje najelegantnije krasotice ne mogu niti iz daleka s njimi prispodobiti. U srednjem vieku, kako to vidimo na slikah tadanjih vitezova, bijahu ljudi odielom gotovo prenatrpani, a u današnje doba preuzela je Francezka, najpače Pariz, propisivati ljudem, kako se imaju oblačiti. Parižkomu se ukusu sliepo pokorava sav sviet; tako hoće duh vremena, duh, kako se kaže, družtvenih prilika.

A narodna nošnja? Ona je morala kao kakva sirotica

uzmaći iz grada na selo, iz dvora u kolibu. A koji su uzroci tomu? Ako izpitamo uzroke, kako je postala narodna nošnja, onda ćemo razabrati, da ona ni pošto nije djelo površne samovolje pojedinaca, nego da je potrebita posljedica fizičnih prilika naroda prema njegovu zavičaju, podnebju, jeziku, prosvjeti, i kulturnih svezâ naroda s ostalim svietom, te bi se i po narodnoj nošnji mogla suditi duševna vrstnoća naroda. Nego upravo za to, što ona nije izum pojedinaca; što ju pojedinac ne može po svojoj volji prekrajati, već što ostaje stalna, kao i zemlja, na kojoj narod živi; što nije podvržena modi; pak još za to, što se gradovi po svem svietu njekako sve više izjednačuju u životu, nazorih, potrebah i običajih: za to odustaju kulturni ljudi od narodne nošnje. S toga ne može narodnu nošnju dan danas ništa drugo održati, nego narodni ponos, a gdje toga nestaje, tu nestaje i narodne nošnje; i kako se je po narodnoj nošnji prije mogla suditi duševna vrstnoća naroda, tako bi se danas mogla po njoj suditi samosviest narodna, i što više uzmiče ova, to više preotimlje mah moda.

Moda ne gleda i ne pita nikad: što je zdravo, što je naravno, čedno, pametno? Ona traži samo novo, suprotno, dražkavo, dražestno, čudnovito, -- samo ono, što može omiliti nestalnoj, prevrtljivoj, mušičavoj ćudi. I to je najveće zlo u mode. Pa ipak se ne mogu gospodje nikako oteti okrutnim zapoviedim mode. Da se koja usudi odjenuti se onako, kako se je nosilo prije pol vieka, ne bi li je puna usta bila, ne bi li sav sviet za njom žamorio, ne bi li pače gdjekoji dvojili o njezinoj zdravoj pameti? Po tom ne može biti moja namjera, da odvraćam gospodje od onih zakona, koje im donose svaki dan modne novine od priestolja mode, tê svjetske kraljice.

Najjače je oružje krasnoga spola ljepota; njom svlada

on i najsilnijega protivnika. Nije li dakle naravno, da se to oružje što bolje čuva i upotrebljava? da se ljepota njeguje, kako bi se pojavljala pod raznimi oblici? da joj se namiču tvarna pomagala, po kojih će njezina bujnost nadvisiti bujnost cvieća, njezina sjajnost nadmašiti sjajnost zvjezdicâ, a njezin se čar izjednačiti nebeskomu čaru? Mode zatrti ne može nitko živ; ali izkorieniti ono, što je u njoj nenaravno i zdravlju škodljivo, to je zadaća svih razboritih ljudi. A valja mi radostno priznati, da se moda i higijena (zdravoslovje), tê ljute od prije protivnice, sve bolje primiču, što se svakako ima odbijati na veliki napredak naravoslovnih znanosti i na širenje njihovih istinâ u sve slojeve družtva ljudskoga. Dakle ne opirući se ni ja zakonom mode, tê velike vladarice svieta, nastojat ću samo, da te zakone udesim u sklad sa zdravstvenimi i estetičnimi istinami, ne bih li tim povisio krasotu vašega tiela.

Po pravilih za tjelesni život imalo bi odielo održavati umjeru medju potroškom tjelesne topline (u okolni zrak) i proizvadjanjem topline iz krvi, ne priečeći ipak izparivanje i kretanje tiela, i prilagodjujući se tjelesnoj naravi, veličini, spolu i običaju pojedinca čovjeka, pak godišnjoj dobi i podnebju. Žalibože ne biva uviek tako. Mnogi slabić odieva se posve nedostatno, kad je zakon mode baš takav, da ga samo jači ljudi mogu vršiti bez pogibli za svoje zdravlje. Nisu li i u nas počeli njeki mladići, za koje se ne bi moglo reći da su sâmo zdravlje, po ljutoj zimi šetati bez ikakve kabanice ili ogrtača, jer tobože ne smije zima biti elegantnu mladiću. Razlika medju zimom i ljetom još je jedino, na što se moda osvrće bar ponješto. Osobito bi pak imali na to paziti boležljivi ljudi, ali oni kano da najmanje na to gledaju, jer se nikomu ne će da već odielom svojim odaje svietu slabost i boležljivost tiela svoga. Zato se oni i oblače kako i

zdravi ljudi, ma platili to i samim zdravljem, što se žali-bože i dogadja često.

Odielo ima izvanjštinu čovječju poljepšati, prema tomu ima i samo odielo biti liepo, t. j. čisto, ukusno, primjereno tielu i struku, a i ostalim izvanjskim i nutrnjim osobinam čovjeka. Liepo odielo ima se oblikom i bojom podudarati s likom, visinom, licem, pak i sa stališem i čašću čovjeka. Ne će li biti neliepo, pače i smiešno gledati malena čovječca prenatrpana odielom, ili piljaricu u odielu gospodje kakve, ili bogataša i dostojanstvenikâ u odielu kakova težaka?

Čistoća odiela potrebita je i zdravlju. Što je odielo bliže tielu, to češće se ima mienjati. Njeki narodi, na povodu kojekakva kriva vjerovanja, u njekih zgodah sasvim zapuštahu čistoću tiela i odiela. Tako bi Egipćani, kad bi žalovali pokojnika, pokrivali glavu i lice blatom, a Rimljani, koji su inače veoma njegovali čistoću, u žalosti bi se kanili kupelji i sasvim zanemarivali čistoću. Tatari bi pak zlostavljali svakoga, koji bi prao svoje haljine, jer bi tim po njihovu mnienju srdio boga i izazivao njegovu osvetu.

Odielo, ako hoće čovjeka krasiti, treba da bude uza svu eleganciju jednostavno, te ne smije stasa odviše ni povisivati, ni širiti, ni manjiti, ni tanjiti. Moda sama po sebi ne odlučuje u tom ništa, već svagda treba da ju osobni ukus prilagodjuje osobini čovjeka. I baš u tom se pokazuje dobar ukus i finija naobraženost njekoga. Modu treba sliediti, ali treba i uklanjati se njezinu pretjeravanju, i svagda se vladati po svojem ukusu. Priprostiji ljudi, ako su gizdavi, ljube šarovitost i živahnost bojâ, i svedjer odabiraju one forme, koje udaraju u oči, koje su najnovije i najsjajnije. Ali svaki ugladjeni čovjek razabrat će na prvi mah na takovu čeljadetu nesklad medju odielom

i osobinom, i prepoznat će plitkost njegovu, za koju možebit ne bi bio doznao, da se je čeljade odjenulo odielom, koje bolje pristaje njegovoj osobini.

U tom obziru najviše se grieši u obiteljih, gdje ima više odraslih djevojaka; one se sve odievaju jednako, da tobož ne bude ni jednoj krivo. Taj je način doduše komodan, ali je ipak posve kriv i često nepravedan; jer ako se dvie sestre žele jednako odievati, onda treba prije izpitati, jesu li jednaka struka, stasa i brsti. Jedrija, punija i niža ima se kloniti nabrana i kudrava pasa odjevnoga, a taj će vitkoj liepo pristati. Tako ne može malen šeširić na glavi liepo pristati djevojci opuna lica, kratka i debela vrata.

Nadalje ima odielo biti štitnikom od nepogode vremena, i zato nam je gledati da se odievamo svagda prema dobi godine, i prema raznoj toplini i vlažnosti pojedinih dana.

Ali ne samo branilo od nepogode vremena, nego i štedilo ima biti odielo, i to po tom, što možemo, ako se dovoljno odievamo, održavati toplinu tiela i manjom količinom hrane, pak se onda može dio hrane drugačije upotriebiti u tielu, t. j. za tvorenje novih i za nadoknadjivanje iztrošenih čestica. Ta svi znamo, da topla odiela, t. j. takova, koja lako ne propuštaju toplinu tiela u okolni zrak, umanjuju želju za jelom i nasporuju krupnoću. Ta činjenica u svezi je s tim, što ljeti ne ćutimo tolike potrebe za jelom, koliko zimi.

Za ljepotu odiela treba osobito paziti na izbor boje; jer ništa ne povisuje, a ništa ne umanjuje toliko ljepotu odiela, koliko skladnost ili neskladnost bojâ na njem. Ona gospodja ili djevojka, koja ćuti i zna sklad bojâ, svagda će se ukusnije odievati a za to i svidjati se više od one, koja ili nema toga ćućenja ili ne mari za nj.

Za boje (šâre, masti) imaju zakoni sklada iliti har-

monije upravo tako, kako i za glasove. Znanost razlikuje tri temeljne jarke boje: crvenu, žutu i modru. Osim njih ima tako zvanih komplementarnih (dopunilicâ) boja, koje ublažuju prielaze. Tako je crvenoj ublažujuća i dopunjujuća boja zelena, žutoj ljubičasta, a modroj narandžasta. Zelena boja posrednica je medju žutom i modrom, ljubičasta medju crvenom i modrom, narandžasta medju crvenom i žutom. Nježnimi, prelievajućimi se prielazi postaju neodredjene boje, a te su za odielo osobito prikladne. Naobražena ćut za boje svagda traži da popunjuje i posreduje, da ublažuje jarke temeljne boje: crveno, žuto i modro, koje je svako odjelito za se bez ikakvih prielaza. Ovakove boje ljube na selu, gdje često vidimo na odielu seljanke jedine ove tri boje, poredane jednu uz drugu.

Da ovo teorijsko tvrdjenje još bolje razjasnimo praktičnim načinom, reći ćemo, da se boja svagda ima skladati, podudarati s osobom, najpače s licem i brsti njezinom. Što jednomu liepo pristaje, drugoga nakazuje. Tako ne će liepo pristajati ružičastu licu vrlo crvena odjeća, jer će po njoj lice izlaziti bljedje; ženske onakova lica mogle bi odabrati tamno-crvenu boju samo s tom namjerom, da suprotnom bojom odjeće povise bjeloću lica. Ako je pak lice više rumeno nego li ružičasto, onda se valja osobito zelene boje čuvati, jer bi pored nje lice odbijalo crvenilom opeke (cigle). Nježna zelen većinom dolikuje plavokosim, bjeloputnim djevojkam, jer im onda lice zanosi na ružičasto, čim se silno povisuje ljepota njegova. I modra boja podaje živahnost licu plavokose, ali modrina ne smije biti odviše sjajna i oštra, jer se od nje gubi nježnost u licu. Crnomanjastim, u kojih brst zanosi nješto na narandžasto, ne pristojim odra boja nikako. Od žute boje pobieli žutkasta brst, ali ona boja

ne pristaje uz plavu kosu. Svaka nježna brst zanosi po žutoj boji na modro-ljubičasto. Žuta boja osobito pristaje svim crnokosim, u kojih brst zanosi na narandžasto jer se takova brst bistri uza žutu boju. Narandžasta je boja prejaka za koju mu drago toiletu: plavokose budu po njoj modraste, a crnomanjasta brst biva doduše po njoj bistrija, ali će za to sve žutkaste pjege po licu pozelenjeti. Ljubičaste boje imaju se čuvati sve plavokose biele brsti i svietle kose, jer će im se lice uz nju prikazati zelenožutim. Ljubičasta je boja gotovo za svako lice nezgodna, jer je i crnomanjasta žuta brst uz nju još žuća vidjeti. Tamna, nesjajna biela boja pristoji svakomu mladu licu živahne brsti, jer će ono uz nju još nježnije izlagiti; osobito liepo pristaje gospodjam, ako biraju bielo odievalo, na pr. od mousselina, na kojem ima još bjelijih muštrica, jer se tim zatomljuje suprotnost (kontrast), obrubi (konture) se ublažuju, a koža dobiva neku eteričnu svjetlinu.

Crna boja (koja se ne svietli) više je boja žalovanja, nego li ljepote. Svietlo crnilo, n. pr. u svili, ili u čipkah, ublažuje jakost boje tim, što boja postaje jasnija. Po tom će se crvenilo lica, ili pjegavost na bieloj koži još bolje razaznavati uz crno odielo.

Još nam je o boji odiela pripomenuti to, da tamna boja, a navlastito crna, bolje provodi toplinu, dakle bolje grije, i da je ona zato prikladnija za zimu i za mrzlije podnebje, dok svietlo, najpače bielo odielo ne prima tako rado toplinu u se, pak je zato prikladno za ljeto i za vruće podnebje. To je već Franklin dovoljno dokazao tim, što je postavio na snieg komade sukna raznih boja, pak je našao, da snieg pod komadom crna sukna najviše, a pod komadom biela sukna najmanje kopni. Osim toga tamnobojno odjevalo laglje upija nego li svietlo vlagu,

svakojake vonje, a po tom po svoj prilici i kuživo. O tom se možemo svagda uvjeriti na odielu ljudi, koji stanuju u vlažnih stanovih. Zato bi i probitačno bilo za vrieme kakve pošasti nositi osobito svietla odiela, i to ne vunena, ni suknena. Razne vonje prima u se najviše crna boja, zatim modra, pak crvena, a najmanje biela.

Ni vodu ne izhlapljuju sve odjevne tvari jednako lako; najlaglje ju izhlapljuje platno, a najteže vuna. Zato se za mrzle obloge svagda upotrebljava platno.

Da odielo uzbude liepo, treba da bude i pristojno i čedno. Osobito je prikorna svaka decolletirana (razgaljena) moda, jer pravilo ljepote kaže: svaka krasotica gubi u svojoj miloti i čaru to više, što više ona iztiče golotu svojih forma. Zato i veli njeki talijanski pjesnik: što se manje razgaljuje, to ljepša biva; jer se blažena čednost pod prekritimi formami mnogo jače dojima, nego li najsavršenija ljepota, ako joj oduzmeš zavjesu pristojnosti.

Odielo ima biti ne samo prema osobi i prilici čovjeka, nego i prema zdravlju njegovu, pak se zato nikad ne bi smjela lučiti kosmetična (ukrasna) svojstva odiela od zdravoslovnih, pače možemo na temelju zdravoslovnih zakona tvrditi, da sve, što služi zdravlju, mora biti i pristojno.

Moda je žaliboże često razdvojila zdravlje i pristojnost, tražeći od svieta, da se prikazuje u takovih odjevnih načinih, koji ni malo nisu prema zdravlju, a dopuštajući opet takove načine, koji nisu prema stalnim zakonom pristojnosti.

Da sad pogledamo, oda šta se najviše pravi odielo, i da vidimo, kako stoji koje odjevalo (odjevna tvar) prema zdravlju čovječjemu. Odjevalo podaju nam najviše vuna, pamuk, lan, svila, koža, krzno, gummi, guttaperča.

Bio je prije običaj stavljati na golo tielo laneno ili pamučno rubje, što je više služilo čistoći, nego li toplini, a ova se namicala gornjim odielom. Nego u novije doba, po nagovoru zdravoslovaca i po izgledu naprednijih naroda, počeše ljudi iz zdravstvenih razloga metati na samu kožu vunen odjev, i to za to, da bi vuna usrkavala izparu kože, te da bi kožu štitila od prozebli i od svake nepogode, koja dolazi od nagle promjene zračne temperature (vremena). Ima ih doduše, koji se još žestoko opiru tomu, te drže Engleze, Niemce, Talijane, i nas Primorce hrvatske za mekoputne ljude. Jaku i otvrdnulu tielu bit će takova nošnja možda suvišna, ali ljudem srednjega zdravlja, a takova je većina kulturnih ljudi, ne samo što je ona od koristi, nego će ih izbaviti od mnogih bolesti. Vuna spada medju tvari, koje slabo propuštaju toplotu tiela, pak će ona zato čuvati toplotu tiela i priečiti, da mu se ona naglo ne oduzme, kakono će braniti da se izvanjska vrućina tielu ne primakne naglo. Ovako će vuna štititi tielo od svake skrajnosti, i držati svagda površinu kože u jednakoj srednjoj toploti. Zato i jesu ljudi u vrućih podnebjih, n. pr. u Africi, vunom gotovo sasvim omotani. Vunu bi imali nositi na tielu svi ljudi, koji mnogo u sobi živu, pak nervozni, rheumatični, haemoroidalci, prsoboljni, i svi boležljivi, i svi putnici. Dakako svatko, tko nosi vunu na tielu, ima ju često i mienjati. Pamuk nije tako mekan kano vuna, ali i on bolje drži toplotu od lana, koji radi svoje šupljikavosti lako propušta toplotu, i tim pospješuje izparivanje. Lan ili platno napije se znojem, bude mokro, naglo izhlapljuje, pak zato mrzli čovjeka i liepi se uz tielo. Kako god je bio još XV. vieka bogat, tko je imao platnenu košulju — n. pr. žena kralja Karla VII. bijaše najbogatija u svoj Francezkoj, jer je imala dvie platnene košulje —: tako se sad odustaje od nošenja platnenih košulja, te svatko, koji se drži zdravoslovnih zakona, voli nositi pamučne košulje, kako to čine n. pr. svi Englezi. Platno ima tu jedinu izvrštinu, što se u njem kužila ne drže lako.

Svila je više za razkoš nego li za potrebu; dakako da ona u velike krasi, i još najbolje odgovara ženskoj brsti. Krzno nam treba zimi, ali ono je kao podstava tiesna odiela veoma škodljivo, jer posvema prieči izparivanje, a po tom bude koža čovječja vlažna, ćutljiva, osipa se, a ako naglo skinete odielo, možete se brzim izhlapljivanjem zaostale tjelesne vlage veoma lako prehladiti. S istoga su uzroka škodljivi odjevi od gummia i guttaperče; povrh toga postaje gummiran odjev od i najmanjega trenja električan, pak poremeti električnost kože i tim uzrokuje često rheumatične bolesti. Koža nam rabi i za obuću, za koju treba da bude mekana i da ne propušta vlage.

Bilo odielo od koje god tvari skrojeno, svagda treba nastojati, da njeka mjesta na tielu grije, a njeka druga da ostavlja hladna. Osim toga ne smije odielo nigdje tiela sapinjati, ni priečiti kolanje krvi. U obće treba reći, da valja gornje tielo hladnije držati, t. j. slabije odievati, a dolnje tielo i noge toplije odievati.

Glava, koju već kosa ponešto štiti, budi uviek samo lako pokrita i zaštićena samo od prevelike vrućine sunca, od zime, vjetra i od ozledâ. Stari Grci i Rimljani nisu nikad ni pokrivali glave, osim u putu ili u bolesti. Osobito treba gledati, da djeca u najranijoj mladosti budu što manje pokrite glave; tim će se nasporivati i rastenje kose.

Vrat, za koji bi najbolje bilo, da ga nikad, ni za djetinjstva, ne omatamo, ne smije nikad biti sapet toplimi, tiesnimi i visokimi ovratnici i rubci. Svagda bi medju ovratnikom i vratom imalo ostajati prostora za dva prsta, da se kolanje krvi ni malo ne prieči. Zato neka budu kravate, koje su Francuzi prvi put na njekoj hrvatskoj regimenti g. 1660. vidjeli i za modni odjev poprimili, uviek prema onomu pravilu. Ni u starosti ne nos'te ni pretoplih, ni pretiesnih, ni previsokih ovratnika, već neka

budu svagda od mekane, popustljive tvari, koja ne grije odviše. S toga će biti ljeti prikladnije nositi pamučne nego li svilene rubce oko vrata.

Na prsima bi imala biti svagda takova odjeća, pod kojom možemo duboko udisati. U ženskih često prieče potrebne duboke udisaje tiesno odielo i utezi, a u mužkih do vrata zakopčani tiesni prsluci, i neelastične (nepopustljive) poramenice. Dônje tielo, osobito nad jetri, nad želudcem i slezenom, nikad ne smije biti sapeto, a svagda ga valja topla održavati; na noguh pak najzdravije je nositi pamučne čarape, a tko se lako znoji, neka nosi vunene. Za one, koji mnogo idu pješice, bit će najzdravije, ako noge oviju platnom, jer je ono mekše, i jer su u njem noge hladnije radi jačega izhlapljivanja platna.

Osim rane mladosti i najveće starosti, kano i boležljivosti i bolesti, najbolje je nositi lako, ne pretoplo odielo. Ali opet ne smije biti prelako, kako se to žalibože opaža kod naših obrtnika i seljaka, kod kojih je prelako odielo tim škodljivije, što se oni i onako ne hrane dosta hranivim i zdravim jestivom. Kod mienjanja odiela u raznih dobah godine treba svagda oprezno postupati. Osobito treba paziti, da prenaglo ne mienjate toplije odielo za hladnije, n. pr. u proljeću, jer se tim čovjek najlaglje prehladi. Odielo i rubje novorodjenčeta treba da bude dosta toplo a da ga može grijati, pak osim toga mekano, popustljivo i čisto. Koliko djece pogiba samo zato, što se ne pazi dovoljno na odielo i na njegovu toplotu! U kasnijoj dobi, poslie 5. godine, treba priučavati (zdravu) djecu na laglje odielo, samo noge imaju uviek biti tople; mokro odielo treba što prije s njih skinuti i zamieniti ga suhim. Starci se imaju držati toplijega odiela, jer što im više opada vlastita toplota, to laglje se mogu pokvariti.

*

Odielo se ima vladati i prema načinu života. Čovjek, koji mirno leži ili sjedi, diše s manjom jačinom, u njega je prietvor tjelesnih sastavina mirniji i zato tjelesna toplota niža, nego li u onoga, koji se mnogo giba ili naporno radi; zato će onomu trebati toplije odielo nego li potonjemu. Koliko put vidimo težaka, kako na zimi goloruk, razgaljenih prsiju radi, a ne ćuti studeni, dok je nam, koji ga bezposleni gledamo, i toplo omotanim veoma studeno.

Valja nam još napomenuti, da ima odjevala za gospodje, koja su zeleno ili bielo obojena otrovî, poimence arsenikom, n. pr. tarlatan; ona su često uzrok kroničkim ili pak naglim bolestim. Zelena boja (tako zvana švanjfurtska zelen) liepa je za oko, ali se praši i truni s odjeće čeljadeta, koje se živom kretnjom potrêsa, pak se onda i udiše trunje njezino; osim toga izvjetri se arsenik kod veće toplote tiela i jačega izhlapljivanja, n. pr. kod plesa, pak se pretvara u sičanov vodik, koji se broji medju najžešće otrovi, te može uzrokovati ne samo glavobolju, grčeve, hrapavost, bolesti živaca, nego i jače otrovati svoju nosilicu. Ima i bielih odjeća, koje su bielim arsenikom obojene, i akoprem zdravstvena policija — gdje je ima — bdije, da se takova odiela ne prodaju, ipak se ona još dosta često nose.

Bit će možebit zgodno, da vam rečem način, kako se možete uvjeriti, ima li u takovu odielu otrovi ili nema. Uzmite krpicu toga odiela i metnite ju u malu čašicu, polijte ju sa nješto destilovane vode i dodajte dvie, do tri kapi solne kiseline. Onda promiešajte krpicu staklenim štapićem, da se boja od nje odkine; dodajte sad k tomu nješto sumporovodikove vode, koju možete u svakoj ljekarni dobiti, pa će onda, ako je u odielu bilo arsenika, tekućina odmah požutjeti kao zlato, i, kako se nešto počine, sjesti će na dno čašice narandžast talog.

Ima još jedna nevolja, pogubnija od otrovanja arsenikom, a ta je, što se odiela za gospodje, najpače plesna, lako upale, te tako mnoge i mnoge postradaju. Znanost je dugo tražila sredstvo, koje ne bi odjevnoj tvari škodilo, a ipak bi ju sačuvalo od gorenja. Dogodi se, da si njeka plemenita gospodja na plesu englezke kraljice zapali opravu i izgorje. Kraljica razpisa veliku nagradu onomu, koji bi pronašao sredstvo, kojim bi se oprave od vatre sačuvale. I takvo se je sredstvo našlo; našla su se pače četvera sredstva, ali većina lučbenika slaže se u tom, da je sumporokisni amonijak najbolje sredstvo. Uzmite dakle sto čest i vode daždjevice, i metnite u nju 7 postotaka tê veoma jeftine soli, da se u njoj raztopi, pak pridajte nešto krutila (štirke), da odielo, pošto ga izvadite, okruti. Ne treba onda drugo nego opravu u vodu umočiti i dobro ju ociediti, ali ne žimajući, a onda, kad se je posušila, valja ju izgladiti gladilicom od žute mjedi. (Kad bi se mjesto mjedene uzela željezna gladilica, onda bi na opravi ostale smedje pjege.) Tim postupkom ne će odjeća izgubiti ni u boji, ma bila ona i najnježnija, ni u blieštu. Ako oprava tako preparirana dodje do plamena, ne će se nikako zapaliti, nego će samo tinjati, a prestat će odmah i tinjati, čim ju odmaknete od svieće ili od plamena. — Bit će ipak najbolje, da iztragu, ima li u odjevnoj tvari otrovi, i siguranje odjeće proti gorenju povjerite kojemu vještaku, ljekarniku ili lučbeniku.

Osim odiela upotrebljava sviet već od najstarijih vremena ures, da svoju izvanjštinu što bolje ukrasi. I divljaci rese svoje tielo perjem, školjkami, cviećem, kamenjem, biserom. U prosvjetnoga svieta nose gospodje urese u kosi, na ušima, oko vrata, na prsima, na dolnjem laktu, i na prstima, — ne govoreći tuj o nakitu na samom odielu. Za prijašnjih vjekova gledalo se, da se svaki ures

odlikuje svojom veličinom. Od toga se je sada, posve razumno, odustalo. U obće je pravilo, da ne smije tielo biti pretrpano uresom, jer se tim nikako ne pokazuje ugladjen ukus. Taj se ukus i krasoćutna naobraženost još bolje očituje izborom i nošenjem uresa. Što je ures jednostavniji, a ipak fino izradjen i dragocjen; što je prikladnije namješten; što je više prema stališu osobe i prema njezinoj opravi: to je ljepši i to više krasi. Ako je uresa na tielu previše, onda ne samo da ne povisuje ljepote, nego pače i kvari dražest osobi, koja potamnjuje i reć bi nestaje kraj tolikoga zlata i bisera.

Najviše treba gledati kod uresa, da ne bude patvoren, kriv, a k tomu da bude nježno sadjelan, i da ne zaprema mnogo prostora.

Koja nosi biserje u blizini glave ili na vratu, ima paziti i na kozmetični dojam od boje biserja, t. j. kako se ona slaže sa brstju. Dijamanat i pravi biser slaže se sa svakom brsti i sa svakom bojom odiela. Osobito liepo pristoji crnomanjastim (ako nisu u licu bliede) bieli biser. Plavokosim dolikuje biserje zelene boje, kano ti smaragd. U obće valja se držati kod boje uresa onih pravila, koja sam razložio za boju odiela.

Svrha mojemu tumačenju nije i ne može biti druga, nego da, prema zvanju i znanju svome, pogodim družtvene običaje s napredkom znanostî. Često ne mogu na ino nego da iztaknem i živo opišem njeke mane; ali sam uvjeren, da će moje čitalice razabrati, da to činim s najboljom nakanom, da bih uzdržao i nasporio zdravlje i ljepotu njihovu. Kano čovjek, koji je dužan da pobija ono što je nepravo i nenaravno, postavljam prema prividnosti istinu, prema umjetnosti narav, i podlažem svagda materiju duhu.

V.

O ljepoti i njegovanju čovječjih očiju.

»Čovjek od oka«, veli naš narod čovjeku, za koga ćeš, čim ga vidiš, reći, da je čestit, plemenit i sa svake ruke izvrstan. Tom je kratkom, ali jezgrovitom poslovicom izrekao naš narod dvie velike istine: prvo, da se u izvanjskom tielu ogleda čovječja duša, a drugo, da je oko medju svimi ustroji čovječjega tiela u najtjesnijoj i najbližoj svezi s dušom. Posrednikom duše i tiela prozvao bih ono živo i duhovito svjetlo, koje se iz oka sjaji, a koje zovemo pogledom.

Narav je podala pogled i savršenijim sisavcem: psu, konju, lavu, ali ga je samo u čovjeku usavršila. Nije toliko u liepo zasvodjenom čelu, koliko u tihoj rječitosti očiju najglavnija razlika čovječjega obličja od živinskoga. Oči služe živini samo za razpoznavanje stvari, za traženje krme, a njezin pogled oživljuje samo vatra nizke požude.

Što je glava prema tielu, što je obličje prema glavi, to je oko prema obličju. I ako je obličje ogledalo duše, onda je oko ono živo srebro, prilieplјeno iza stakla, po kojem staklo upravo i bude ogledalom. Pa zavir'mo malo u to ogledalo. U nadvedenom nosu Fauna, u širokom,

mesnatom nosu Satyra odaje se osobina poluzvieri; po malenih ustih poznat ćeš, kaže Lavater, čovjeka mirna, vjerna, čedna, a po širokih i pomaknutih čovjeka surova i putena; u jamici na obradku sjedi, kako Anakreon tvrdi, Eros (Ljeljo, bog ljubavi); po stršećem obradku poznat ćeš tvrdicu. Znamo, da se starcem, koji po naravi svojoj dobro gospodare (da ne kažem skupare), obradak izpadanjem zubâ napried i u vis pomakne i nosu se približi: »le nez et le menton se disputent entre la bouche«, kako Voltaire o nekoj staroj ljepotici reče. Da ne duljim toga nabrajanja, reći ću po Schilleru: divan je zakon mudrosti, da svaka plemenitost i dobrota krasi čovječje obličje, a da ga svaka podlost i mrzkost razvrgava u skotski oblik.

Bit će svatko zapazio, da se u pojedinih čestih obličja odaju, po physiognomiji, samo pojedine mane ili vrline čovječje, ali da se u očima očituje sva viša narav čovječja, njegov razbor i njegova moralna vriednost; u njih stoji najveći čar milja i prijaznosti, ali i sva oštrina nemilja i mrzosti; njima odaje nutrnjost čovječja, uzprkos svemu pretvaranju lica, svoju pravu narav: ljubav i mržnju, vjeru i nevjeru, radost i žalost, plemenitost i taštinu, ćudorednost i pokvarenost, duh i živinost, dobrotu i opačinu, zdravlje i bolest. Kad je Julij Cezar rekao: »ja hoću da oko sebe imam ljudi puna lica, koji se smiju i noćju spavaju, a taj Cassij je mršava lica — previše misli — taj mi je pogibeljan«, — onda je Cezar jamačno mislio na upale oči Cassijeve, u kojih driemahu, pače prežahu tajna čustva i misli — iz očiju mu virila vješala, kako naša poslovica kaže.

Mislim, da ću ugoditi čitaocem, ako ih potanje upoznam s tim ponajdjelatnijim ustrojem života, koji je u narodnoj pjesmi zamjenik i za svekoliko tielo (sjećam vas

n. pr. na one izreke: »živa oka uteknulo nije« ili: »ne uteče oka za svjedoka«). Razložit ću gradju toga ustroja, protumačiti njegovo djelovanje, opisati njegovu ljepotu, i nabrojiti sve obzire, po kojih bi se imali roditelji, učitelji i odrasli ljudi vladati prema njemu.

Ako uzmeš šuplju, iznutra pocrnjenu ciev, te joj na jedan kraj postaviš izbočeno (konveksno) staklo, a na protivni kraj ponešto prozirnu ploču (tamno brušeno staklo, il nauljen papir), a to tako, da ih možeš primicati i odmicati: onda imaš spravu, koju prozvaše »camera obscura« (mračna klietka), pak u njoj možeš vidjeti slike napravljene izbočenim staklom i na izvanjskoj strani ploče ili nauljenoga papira.

Sprave, koje nam je sama narav stavila izpod čela da služe za gledanje, nisu drugo nego strojevi gradjeni po optičnih zakonih kamere obskure; te sprave zovu se očne jedrke. Očna jedrka ima oblik kruglje, u promjeru jedva jedan palac dugačke. Glavna joj je sastavina bistra polutekućina, zaokružena jedrimi, vitkimi kožicami. Te kožice omataju jedna drugu, kako na crljencu luku lupina lupinu, a ima ih ukupno tri. Očna jedrka, od šest mišica po volji na sve strane pokretljiva, leži salom obložena u samoj kosti, u očnoj rupici (jamici), izdubljenoj poput lievka.

Pred njom su zaklopice, iz kojih niču trepavice. Jedrka je spojena s mozgom podebelim živcem, koji se zove živac vidnik. Taj se živac u samoj jedrci razširuje i pretvara u najnutrnjiju od onih triju kožica, u mrežastu kožicu (retinu); ona hvata sve slike iz vana, i mozgu ih živcem priobćuje. Da pak ono, što stoji izvan i izpred našega oka, uzmogne pasti na tu mrežastu kožicu kao umaljena, ali sasvim jasna sličica, za to ima pred kožicom njekoliko prozirnih i svjetlost prelamajućih malih strojeva, medju kojimi je leća ponajglavniji.

Od rečenih triju kožica najgornja zove se bjeločica, srednja — žilna ili crna kožica, a nutrnja — mrežasta kožica. Bjeločicu sastavljaju ponajviše vlakanca, žilnu kožicu žilice, a mrežastu kožicu živci.

U prednjoj česti bjeločice uložena je kožica rožnica onako, kako staklo od ure u svoj obručić. Rožnica je prozirna kao najbistrija voda, i gladka kao najgladje ogledalo. Po njoj ima oko svoj osobiti sjaj. Prozirnost, gladkost i zaokruženost rožnice bitni su uvjeti tomu, da vidimo.

I bjeločicu i žilnu kožicu probušuje otraga živac vidnik. Žilna se kožica proteže napried do okrajka rožnice. U njoj ima njekakva tvar, tamnosura, znamenita za jasno gledanje, osobito u prednjoj polovici, sakupiv se tuj u okrug, sastojeći po prilici od 70 zrakâ — po tom se i zove ozrak. Sastojeći žilna (crna) kožica od žilica, u kojih dakako teče krv, i od one tamne tvari, ne dopušta ona nigdje, da bi svjetlo prodiralo u oko. Svjetlo može dakle samo kroz prozirnu rožnicu unilaziti. Za ozrak, koji se je svojim skrajnim rubom usadio medju bjeločicu i rožnicu, prianja šarenica u obliku kotura, a u njezinoj sredini ima okrugla rupica, koja se zove zenica. Šarenica stoji prema rožnici, kao kazalo na uri prema staklu, ona stoji dakle okomito iza rožnice, a pred lećom, koja je obkoljena ozrakom.

Po boji šarenice razlikuju se oči modre, sive, sivozelene i smedje. Boju ima šarenica odtuda, što su se, osim jednoga sloja strojila (pigmenta) na njezinoj stražnjoj polovici, još u njezina vlakanca ugniezdile ustrojene (pigmentne) stanice. Odmah kod poroda ima još malo takvih ustrojenih stanica, te su zato sva novorodjena djeca, kako je već Aristotel primietio, plavih očiju. Ako se takve stanice ne pomnože, onda će oči za sav život ostati plave, ako li se množe, onda će oči postajati sve to crnje.

Šarenica dieli prostor izmedju leće i rožnice, stojeći ona medju njima, u dva pomanja prostorka, koji se zovu očinje izbice. Oboje izbice izpunjene su očinjom vodom, i stoje dakako medju sobom u svezi kroz onu rupu u šarenici, koja se zove zenica, i koja se, ako čijegod oko motriš, pričinja kao crna točka. Ta crna točka, zenica, nije dakle drugo, nego rupa, koja se može širiti i tiesniti. Mišice šireći ili tiesneći zenicu, puštaju po tom više ili manje svjetla u nutrinju oka.

Na mrežastoj kožici ima jedno raztanjeno, žutkasto mjesto, koje se zato i zove žutkasta pjega, a na toj se pjegi prave najjasnije slike, tom pjegom najbolje vidimo.

Mrežasta kožica seže sprieda do ozraka. Za ozrak prilepljena je sasvim tanka i prozirna čahurica, u kojoj stoji očinja leća. Leća je prozirna kao najbistriji kristal; u starosti biva tvrdja i žutkasta, te se rado zaoblači, a takvu bolest zovemo mrenom. Čovjek, koji ima mrenu, za to ne može vidjeti, što kroz zaoblačenu leću premalo svjetla dolazi k mrežastoj kožici, pak se za to ne može na njoj napraviti nikakva slika. Tako zaoblačenu leću možemo operacijom izvaditi, pak onda progleda bolestnik, ali da uzmogne sasvim jasno vidjeti, treba da mu nadoknadimo izvadjenu leću, a to činimo tim, što mu umjetnu leću — naočale — postavimo pred oči.

Sprava, koja prelama svjetlo dolazeće u oko, i koja izpunjuje onaj prostor, štono ga zaokružuju očinje kožice, sastoji od očinje vodice, i od leće, i od caklovine; ova je polutekuća, bjelanjkasta, posve prozirna tvar, mrežastom kožicom zaokružena. Rožnica s očinjom vodicom i lećom sačinjavaju reć bi izbočeno staklo, i djeluju tako, da zrâke, koje dolaze od stvarî stojećih pred okom, prošavši kroza nje, u njekoj se daljini otraga sastanu — ter tim satvaraju slike.

Napomenimo još jednu sasvim tanku i osobito prozirnu kožicu, koja, pokrivajući stražnju stranu zaklopicâ, prelazi k očnoj jedrci, i tuj pokriva prednju njezinu stranu. Ta se kožica zove spojnica; ona uviek propušta dio one tekućine, koja uzdržaje oko vlažnim. Drugi dio te tekućine podaje suzna žliezda, koja leži odzgo izvanjskoga očinjega kuta iza okrajka očne jamice, a svoju tekućinu pušta kroz tanahne cievčice k spojnici.

Samo kod većega trošenja te tekućine, kao n. pr. kod plača, prelije se jedan dio njezin preko okrajka zaklopicâ na lice.

A do česa stoji, da se mogu napraviti posve jasne slike na mrežastoj kožici (što je prvi uvjet bistru vidjenju)? One se mogu samo onda napraviti, ako se zrake svjetla, koje dolaze od njeke stvari, koju hoćeš da vidiš, sakupe opet u jednoj točki, a ta točka mora biti upravo na prednjoj plohi mrežaste kožice. Zrake, koje dolaze od njeke stvari, moraju u oko prolaziti ovim putem: ponajprije moraju proći kroz roženicu, pa kroz očinju vodicu i zenicu na leću, kroz leću u caklovinu, a iza leće moraju pasti na mrežastu kožicu. Ovim se putem zrake svjetla tako prelamaju, da u caklovini idu sve prema jednoj točki, koja, ako je oko dobro namješteno za jasno gledanje, pada na mrežastu kožicu. Ako se zrake sastanu prije mrežaste kožice, onda su oči kratkovide; ako li mrežasta kožica stoji pred onom točkom, u kojoj se zrake mogu sastati, onda su oči dalekovide.

Čahurica, u kojoj leži leća, razapeta je drugom kožicom, koja se zove ozračni listić. Leća po pruživosti svojoj teži na to, da se izboči, t. j. da bude slična kruglji, ali to joj ne da onaj ozračni listić, koji čahuricu razapinje. Ali naokolo toga ozračnoga listića savila se ozračna mišica, koja leži u ozraku; pak čim se ta mišica prikupi, popusti

ozračni listić, te se leća onaj čas može izbočiti. Dakle oko može oblik leće promieniti, naime može leću više izbočiti, a time po optičnih zakonih pokratiti svoju običnu točku skupljanja zrakâ, te će tako slika, koja bi drugačije morala pasti iza mrežaste kožice, pasti na samu tu kožicu. To se pak osobito u mladosti dogadja, gdje je pruživost leće veća, a snaga mišična jača.

Slike na mrežastoj kožici treba da su ne samo jasno i odredjeno ocrtane, nego i dosta svietle. Svatko zna, da u tmici ne može čitati, a zna i to, da se od prevelike svjetlosti zasjene oči ter oćute bol. Potrebita svjetlost stoji do množine zrakâ, koje kroz zenicu prodju, pak do blizine svietleće stvari, i napokon do prozirnosti onih česti, koje u oku propuštaju svjetlost k mrežastoj kožici. Ako su zrake poslabe, ne može oko ništa osjetiti, kad slika na mrežastoj kožici izpane premalena, a veoma jako svjetlo ne podražuje samo onu točku mrežaste kožice, na koju su zrake pale, nego i veću plohu njezinu; to se zove irradijacija. Ona je uzrok tomu, da nam se ostrižak biela papira širji čini od ostrižka crna papira, i ako su obadva ostrižka jednako široka i jednako razsvietljena. Jasno svietleći predmet čini se nješto veći od slabo svietleća, makar su jednako veliki. Ta svatko zna, da nam se srp na mjesecu njekoliko dana iza mladja čini kao da je od većega okruga, nego li je nerazsvietljeni dio mjesečnoga kolotura, koji se sasvim slabo svietao kaže. Žene znadu jako dobro, da je najbolje imati pod sasvim bielom čarapom sasvim crnu cipelu na nozi, jer se onda noga pričinja manja, i da se stas pričinja tanji u crnom odielu.

Treći je uvjet vidjenju taj, da slika na mrežastoj kožici ima dovoljnu veličinu. Ima stvari, kojih ne možemo vidjeti radi njihove sitnoće, a ima ih opet, koje su velike

i dosta svietle, ali ih za to ne možemo nikako, ili samo nejasno vidjeti, jer se pod premalenim vidnim kutom kažu, ter je premalena slika, koja se o njih na mrežastoj kožici napravi. O tom se možemo uvjeriti u svakoj aleji (dvoredu od stabala). Što su stabla dalje u dvoredu od nas, to nam se manja čini razdaljina desnoga reda od lievoga. Ako gledaš za pticom, koja od tebe leti, to će ti je na jednom nestati, a to za to, što je vidni kut postao premalen, t. j. za to, što je slika, koja se o ptici pravi na mrežastoj kožici, postala premalena. Za jako razsvietljene stvari može i vidni kut biti manji, nego li za slabo razsvietljene, pak ćemo ih ipak vidjeti. Tako n. pr. vidimo zviezde radi njihova osobito jakoga svjetla, akoprem je vidni kut, pod kojim nam se kažu, veoma malen.

Za jasno vidjenje treba napokon da ne bude dojam svjetla u oku previše kratkotrajan. Zato n. pr. ne možemo vidjeti izmetnuto iz puške zrno. Kadšto pak traje dojam svjetla po prilici još četvrt trenutka, pošto je već prestalo samo svjetlo djelovati; ako n. pr. pričvršćen o prutku goreći ugljen omahuješ u okrug tako brzo, da se za četvrt trenutka zaokruži, onda ne ćeš vidjeti goreći ugljen, nego goreći okrug. S toga nam se i munja čini kao goreći potez; gledamo li kotač, koji se naglo okreće, ne možemo razaznavati jedne žbice od druge. Na tom se osnivaju i prikazi čudokreta (thaumotropije). N. pr. naslikaj na jednoj strani kolotura (od papira) krlietku, a na drugoj pticu, pa kreći brzo taj kolotur oko svoje osovine, onda će ti se prikazivati ptica kao da je u krlietki.

Sad mi je koju progovoriti o ljepoti oka. Oko je liepo, ako ima pravi oblik i položaj; ako mu je boja udešena prema tielu; ako mu je kretanje pravilno; ako iz njega izvire ono živo, duševno svjetlo, koje zovemo pogledom.

Oblik oka stoji do jedrke, do očnih jamica i do oblika, zareza i držanja zaklopica. Položaj oka stoji do ravna ili neravna razpora, pak do širine nosnoga koriena, i po tom do medjusobne razdaljine očiju. Boja oka stoji do šarenice, sjaj do nježnosti i prozirnosti očnih kožica, osobito roženice i leće, i do vlage očne jedrke.

Oblikovnoj ljepoti oka glavna su obilježja ta, da je oko širom otvoreno i ravno proparano, dakle da je slično profilu jake, na obadvije strane izbočene leće, pak da mu je obrva liepo zaokružena prama čeonomu obluku. Bogorodica na Rafaelovih slikah ima tanke, poluokružne obrve, kao da povučeš kistom tanahan obluk. Obrve svakako povisuju ljepotu oka, i znatne su za fizijognomiku. Buffon veli: Obrve nad okom isto su što je sjena na slici; sjena bolje iztiče slikine boje i crte. Prema onomu, što malo prije rekosmo, ne ćemo liepimi zvati oči crnca Aethiopca, u koga su oči, radi širokoga nosnoga koriena, previše razdaleko; ni oči Malajca, koje su jedva proparane, a k tomu i tamne; ni oči Mongolca, koje su koso prema nosu proparane, a obrve su slične ravnim crnim crtam.

Boja je oka, osobito u Europejca, raznolika. U obće je na jugu tamnija, na sjeveru svjetlija, kao što i kosa. U nas ima obojih, ali crnje daleko pretežu. Naše narodne pjesme hvale i jedne i druge: jedan momak gine za plavom djevojkom »plavom perunikom«, a drugi hvali djevojku, u koje su crne oči »kao maginja«.

Boja u liepu oku točno je odredjena, i u skladu je sa brsti (teintom) i sa bojom kose. Hoće li plavokosoj, bjeloputnoj djevojci crne oči, a crnomanjastoj svietle oči povisiti ljepotu? Valja priznati, da opreke u boji često podaju oku osobitu dražest. Tako n. pr. drže za veliku ljepotu plavokosu sa svietlomodrima očima i crnimi trepavicami. Sive, zelene i šarene oči ne mogu se za liepe

držati, ali što im je narav uzkratila u boji, to može popraviti milota i pogled. Pogledom možeš prikriti, pače i nadoknaditi i nekrasote oka, što se njegova oblika, boje i položaja tiče, a nasuprot će oko, koje sasvim odgovara oblikovnoj ljepoti, ali je bez ugodna, ili u obće bez ikakva pogleda, izgubiti svu krasotu i mnogo više škoditi milju lica, nego li po obliku neliepo oko. Oko bez pogleda mrtvo je, oko bez liepa pogleda neugodno je. Pogledu treba dvoje: ponajprije ona duševnost, koja probija na živac vidnik kao njeka električna struja, a zatim, njeko držanje i kretanje, njeka napetost mišica, neko izlučivanje vlage. I bez najmanje kretnje i promjene gibljivih tvari u oku može se ona živčano-duševna struja, koja upravo i jest životni pogled i javljalica mislî i čustvâ, očitovati duhovitu i pouzdanu motriocu. Iz nepomično mirna oka, bez najmanjega pokreta njegove okoline, postaje od onoga životnoga izljeva pitajući, proseći, srditi, ljubavni, žalostni pogledom, kojim se sâma duša čovječja pomalja na svjetlo; to je onaj pogled, kojim munje iz oka sievaju, kako naš narod veli. Ali često treba i ono drugo, treba igranje mišicâ, da uzmogne pogled biti razumljiv; jer nije svatko duševno toli oćutljiv, da bi namah mogao razumjeti duševni pogled drugoga, neznana čovjeka, a bez pripomoći igranja mišica njegovih, osobito obličnih. Zato se i pridaje, njekako po nagonu, ljubavnomu pogledu osmješak, srditomu pogledu nabiranje kože medju obrvama a pogledu, koji se čudi, raztvarenje očinjega razporka i podizanje obrva. Što je duhovitiji čovjek, to više kaže drugomu ili razumije drugoga po pukom duševnom pogledu; što je neduhovitiji, to više mu treba igranje obličnih mišica, pače i mišicâ ostaloga tiela. To je posve naravno: što više duha, to manje tiela, i naopako; zato i vidimo, da djeca sve, štogod očima izkazuju, podpomažu jakimi pokreti lica i tiela.

Pogled je to duhovitiji i plemenitiji, što su mirnija ona izvanjska t. j. kretna pomagala. Divlji Indijanac svagda prati svoj pogled jakim pokretom, a pogled Evropljanina, koji njime vlada, bez ikakva je kreta. Može li biti miran i bez kretnje pogled onoga hajduka, za koga veli narodna pjesma: »oči su mu dvije kupe vina, trepavice od utine krilo« ?

Odatle ćete razabrati, da se liepo obličje ima čuvati prevelika pokretanja izvanjskih očinjih tvorina i obličnih mišica, i da valja onim iz zenice sjevajućim pogledom izjavljati misli i čustva; pak treba li takav pogled i kakve podpore, a ti mu priskoči pomagalom, koje je duhu najbliže: govorom. Najglavnija ljepota oka dolazi od duše, koja prosieva pogledom, čega ne ćeš naći u oku, koje gleda samo izvanjskom tvarju svojom i samo njom sve izjavljuje.

Da ljepota oka ne stoji u pukom obliku njegovu, mogao bih vam dokazati množinom pjesama od najvećih pjesnika, najboljih poznavalaca ljudske naravi.

Ne će mi se zamjeriti, ako iznesem na vidik njeke tajne, kojimi njeke ljepotice nastoje pogled, sjaj i ljepotu oka povisiti tim, što rabe kojekakva pomagala za to. Napomenut ću to samo s nakanom, da te ljepotice odvratim od velika zla; jer ako one tim možebit i postignu kratkotrajan uspjeh, ali im se taj poslie ljuto osveti. Ovamo ponajprije spada crnjenje trepavica. Ljepota oka zahtieva dugačke, tamne trepavice. Duljina se trepavica dakako ne može promieniti, ali boja može varati o pravoj duljini. U iztoku si cȓne ženske ne samo obrve, već i trepavice raztočnim sumpornikom (naša narodna pjesma veli: metni meni raztok na obrve). Gizdave su Parižkinje njekako doznale za to sredstvo, pak se ono u Parizu prodaje pod imenom »Kohol«. Ako se tim crnilom nespretno, ili duže vremena mažeš, onda će ti osobito žljezdice na zaklopicah oboljeti, te

napokon trepavice i izpasti; isto biva i od obrva, tako da na posljedku ni nema nikakovih obrva, nego ih crnilo zastupa. Drugo je pogibeljno sredstvo ono, kojim se njekoje ljepotice služe, da podadu oku ljepši sjaj. Sjaj se oka naime povisi tim, da se zenica razširi, jer tamni zadak zenice odbija, kao podloga u crna ogledala, svjetlost mnogo jače, nego li svjetlija šarenica. Ima pak u tu svrhu njeka mast i njeke kapljice (tinktura); mašću se namaže koža naokolo oka, a od kapljica ukaplje se njekoliko ih u oko, pak eto za 1—2 ure razširi se zenica tako, da se šarenica prikaže kao tanahan rub. Oko bude po tom dakako tamnije u boji, sjajnije i veće, ali u onoj masti i u onih kapljicah ima žestoka otrov, naime paskvičina (atropin); od nje se razšire zenice zato, što mišične vlaknine u šarenici udari klienut. Što će biti od tako razširenih zenica na plesnoj zabavi? Ne će li kroz veću rupicu u šarenici mnogo više svjetlosti ulaziti u nutrinju oka, nego što oko može podnieti? A od toga će vid za plesne zabave biti nejasniji, — to bi dakako mnoga krasotica rado pregorjela, — ali duže upotrebljavanje onih sredstava može veoma lako uzrokovati crnu mrenu. U kraj dakle s takovimi sredstvi, zvala se ona »Onguent«, ili »Baume« ili »teinture pour l' expression des yeux«. — Ne dajte se ni na to zavesti, da rabite kojekakva sredstva proti crvenim ili sljuznim očima; ima medju njimi jedno: »eau antipsorophthalmique«, a u njem ima salitrenoga živnoga kisa, raztaljena u vodi, kojim si možete, nesmotreno rabeći ga, veoma naškoditi.

Sad mi je kazati one opreze i pomnju, štono valja da posvećuju roditelji i odgajatelji očima djece, a svi odrasli svojim očima, jer jao si ga onomu, koji hotice tamani svoj očinji vid. Neka mi u tom bude provodnicom knjiga učitelja moga, glasovitoga Arlta u Beču.

Većina od onih nesretnika, za koje sviet drži, da su se rodili sliepi, osliepila je tek poslie poroda. Lakoumje i neznanje, što li sve može očima naškoditi, većinom je krivo tomu zlu. Uzroci su mu ili prejaka razsvjeta, ili nečistoća, ili toplota zraka. Oči novorodjenčeta nisu proti jakoj svjetlosti tako zaštićene, kao oči odraslih, jer njegove oči leže plosko, obrve su i trepavice kratke, a zaklopice većinom tako tanke, da su prozirne. Zato nemojte novorodjenčeta, možebit od izvjedljivosti, da vidite kakove su mu oči, nositi k svieći ili na sunce, nego ga polagano priučajte većoj svjetlosti, a čuvajte ga od svake žestoke svjetlosti i nagla prenašanja iz tmine na svjetlo. Čišćenje očiju takodjer je veoma potrebno. Ne smiješ pak prati očiju takovom spužvom, koja rabi i za što drugo, nego ih peri malom platnenom krpicom, koju ćeš umočiti u mlaku vodu, pak njome oči očistiti. Najbolja je voda tekućica, ili daždjevica, jer voda iz zdenca ima u mnogom kraju takovih česti u sebi, koje su škodljive nježnomu ustroju, kakovo je oko. Većinu tih česti možeš ukloniti, ako vodu prije prekipiš.

I nečist zrak može očima novorodjenčeta škoditi. Više od dima i prašine škodi para, koja se diže u vlažnoj, ili ljudmi prenatrpanoj i premalo provjetrenoj sobi. Propuh i prehlada (vlažnim, mrzlim rubljem) više puta uzrokuju zažeg očiju, od koga mogu oči najviše postradati. Takov zažeg pojavi se većinom medju drugim i petim danom poslie poroda, riedko kad kasnije. Upoznat ćeš ga po tom, što zaklopice pocrvene i nabreknu, i što se počme iz očiju ciediti njekakvo žuto, ogusto, sljuzavo tecivo, koje iz početka teče pomanje, pak se zato lako osuši, a po tom se zaklopice priliepe. Čim to opaziš, ne daj se od nikoga zadržati, a da ne bi prizvao liečnika, jer često može taj zažeg tako naglo preoteti mah, da će oko postradati,

ako zakasniš za jedan dan, pače samo za njekoliko ura; jer se lako izgnjoji roženica, pak može oko izcuriti, ili se pak sama roženica pomuti. Dok liečnik ne priskoči, potamni sobu zastorî (ali ne crvenimi), i gledaj da bude u njoj zrak čist i topao, a osobito uklanjaj od očiju ono gnjojavo tecivo, i to svakih 10—15 minuta, a i svagda, čim opaziš, da se je nješto teciva opet sakupilo. Platnenom, u vodi umočenom krpicom ukapaj njekoliko kapljica mlake vode u oko, otvorivši mu zaklopicu kažiprstom druge ruke. Ako su zaklopice veoma nabrekle, ili ako je diete veoma oćutljivo za svjetlo, onda ćeš uspjeti samo tako, da ti tko drugi kažiprstom jedne ruke podigne gornju zaklopicu a da oka ne pritište. Da ne bi diete iz nebuha okretalo glave, to ju može taj drugi držati mirnu. S onim sljuzom, što si ga izvadio iz oka djetinjega, valja da jako oprezno postupaš, jer ako ti nješto od njega dodje na tvoje oko, onda može i ono jednako oboljeti.

Kod napršćeta treba paziti da ga ne nosiš ležećke tako, da mu sunce pada na oči. Budući pak da takova djeca rado gledaju na svietleće, sjajne i živobojne stvari, to valja da im položaj tiela bude takov, da mogu na te stvari obadvjema očima gledati, jer će inače duljim i čestim takvim gledanjem djeca oškiljaviti. Igračke, koje podaješ takvoj djeci, neka ne budu premalene, nit ih oku previše primakni, jer će inače djeca okratkovidjeti i oškiljaviti.

Oči djeteta valja zaslanjati kapom sa zaslonkom, ili šeširom širokih krila. Osobito svietle stvari ne smije diete dulje promatrati, a kad spava, ili kad se probudi, ne daj da mu sunčane zrake padnu na oči. Tko djecu bije po glavi, može uzrokovati ne samo slaboću vida, nego upravo i sljepoću.

Još jedno valja ovdje napomenuti. Priučite diete na to, da, kad se zabavlja igračkami, slikami, ili kad što

mu drago promatra, pozorno gleda sve česti stvari. Ako mu n. pr. pokazuješ sliku psa, onda ga pitaj za glavu, noge, tielo itd., da bi se već za rana priučilo tomu, da, kadgod ugleda kakvu stvar, sa svake ju strane razglêda. Kasnije ga priučaj tomu, da spoznaje veličinu, boju i oblik stvari, i da ju s drugimi prispodablja, ter da nauči okom dobro mjeriti. Nemoj mu pak mnogo stvari zasobice pokazivati, jer bi se time priučilo površnu gledanju, a do načina, kako čovjek očima shvaća stvari, mnogo stoji viša duševna naobrazba.

Najveću pak pomnju treba da posvećuješ očima djece u školi, jer se ona tek u školi privode poduljemu i sitnijemu gledanju, pak se tim lako za uviek pokvare. Gledaj dakle, da diete kad čita, a osobito kad piše, ne drži glavu oborenu. Papir mu možeš primaknuti za 10—12 palaca, što je dosta za obično zdravo oko. Ako si opazio, da diete ne može nego iz bližega razabirati slova, uteci se liečniku, neka razvidi uzrok i svjetuje te. — Žalibože nalazimo u veoma malo škola, da su klupe sadjelane prema veličini djece. Za manju djecu imale bi klupe biti manje, a u svake klupe pravo razmjerje medju sjedalom i pisaonikom, da ne bude diete prisiljeno glavu bliže primaknuti daski, ili tielo sgrčiti, da bi očima podalo pravi doseg. — Kad uče djeca pisati, valja da im ne samo dosta velike pregledalice (uzorke) podaješ, nego da i nastojiš, da ih djeca prepišu u istoj veličini. Ne daj, da ti diete štedi papirom, i da radi toga zbija slova i redke. Gledaj, da ne budu djeca prisiljena kod nedostatna svjetla čitati i pisati, ili pače crtati, jer ništa ne kvari očiju koliko takve nestašice, a ipak se baš u tom pogledu veoma često grieši, kako bi nam mogli mnogi učitelji potvrditi, koji su prinuždeni da poučavaju djecu u takovih sobah, koje nikako nisu prikladne za to. Najglavnije je

pak, da djecu ne teretiš poslovi, koji previše napinju oči. Učitelj, koji mari za oči djece, kaznit će djecu koristnijimi kaznami, nego li tim, da prepišu zasobice 20—50 puta ono, što nisu kako treba naučila. Najgore se pak u tom pogledu postupa s djevojkami, koje moraju poslije škole obavljati još ženske poslove, koji oči osobito napinju. Po koja djevojka mora, čim je kući došla iz škole, po njekoliko ura glasovirati, i to na večer, kod svieće; roditelji ni ne misle na to, da jednoličnost i sitnoća muzikalnih nota umara i slabi i najjače oči.

Osobito bi imali paziti roditelji, kad izabiraju stališ svojoj djeci; jer se često dogodi, da je mladić prisiljen radi očiju odreći se izabranoga jur committedstališa. U koga je zdravo oko, taj može po volji izabirati; ali u koga su oči slabe, ili je kratkovid, ili dugovid, ili mu se oči lako upale, taj neka dobro razmisli, koje li dužnosti nameće njeko zvanje njegovim očima, i koji li su napori za oči spojeni s tim zvanjem. Tko je samo malo kratkovid, i tko razabira i najsitnije stvari te ih može dugo promatrati, ako su oku dovoljno primaknute, taj se može odlučiti za poslove, koji zahtievaju točno i napeto gledanje. Ali kod srednje i kod veće kratkovidosti opasno je podati se takvu poslu, gdje moraš sad bliže, sad odaljenije stvari točno promatrati. — Tko je slabih očiju, ili dugovidnih, ter sitnije stvari, ako ih oku primakne, razaznaje samo slabo, ili samo pomoću stakala, taj neka ne izabere stališa, u kojem mora rabiti oči za sitnije, ili pače za sasvim sitne stvari U tom se obziru veoma mnogo grieši, jer obično drže ljude slaba vida za kratkovide. I oni, koji su samo na jednom oku slabijega vida, treba da se kane takove radnje, gdje valja duže vremena gledati sitne stvari. — Tko je za mladosti mnogo bolovao od zažega očiju, ili još boluje, ne bi se nigda smio laćati posla, kod kojega

je izložen prašini, dimu, vatri i vrućini. — Slabašne, bljedobolne, slabokrvne djevojke, ako mnogo šiju, pletu, i slične poslove obavljaju, mogu veoma lako, radi slabosti vida, sasvim nesposobne postati za takove poslove.

I odrasli ljudi treba da čuvaju svoje oči, koje mogu kojekako postradati. Ponajprije može očima škoditi, ako im podúže vremena oduzmeš svjetlo, ili ako podúže vremena žestoka svjetlost na njih pada, najpače ako ovo bude naglo iza tmine, ili ako tko dulje u jaku svjetlost gleda. Tako je osobito škodljivo gledati u sunce, ili pomrčanje sunca motriti bez potrebitih za to stakala. Koliki su već platili tu izvjedljivost zdravljem oka, pače i samim vidom. Škodljivo je oku i to, ako gledaš na cakleću se površinu, koja odbija sunčanu svjetlost. Tako je prof. Jaeger poznavao djevojku, kojoj su, kupajući se u jezeru, na oči pale zrake, štono se u vodi odbijahu; djevojka je onaj čas poćutjela veliku bol, i osliepila. Prof. Arlt napominje šestnaestgodišnju djevojku, na koju je njeki obiestan vojnik upravio bio ogledalo, u koje su padale sunčane zrake; odbijanjem svjetla padoše zrake na oči djevojčine, i ona oboli tako, da joj se je vid jedva mogao spasiti. I trajnije motrenje mlâdja slabi oči. A može ti nauditi i gledanje u jaku umjetnu svjetlost, u bengalsku vatru, u razbieljeno gvoždje itd. Osobito se često grieši tim, što se čovjek ne čuva u jutro, kad se probudi, sunčanoga svjetla. Za to ili ne spavajte u sobi, koja je prema izhodu, ili se zaštitite od sunca bilo zastorî, bilo ležajem.

Oni, kojim rabi noćna svjetiljka, neka paze, da njezina svjetlost ne pada upravo na oči bilo za spavanja, bilo kad se bude. Škodljivo je i svjetlo, koje se odbija od bielih i sasvim gladkih stvari, kao n. pr. od sniega, od pješčare, od svietlih stiena, od površja vode, od gladkih podova itd. Da se od toga obraniš, a ti štiti oči modrima

naočalima, modrimi zavjesami, prikrivanjem oka širokimi zaslonci, i podužim odmaranjem, gledajući tamnije i zasjenjene stvari. A imaj uviek na umu, da se i najveća svjetlost, ako dolazi odzgor, laglje podnosi, nego li manja, koja na oko pada odozdo, ili sa strane. Za to bi i valjalo, — kako se u većih gradovih često i čini — da se zastori (rouleaux) ne spuštaju odozgor dolje, nego da se dižu odozdo u vis. — Komu zvanje i posao nalaže, da mnogo radi očima, kako to biva na pr. kod pisanja, čitanja, crtanja, šivanja itd., taj ima osobito paziti, da mu radjevina bude dosta razsvietljena, i to tim više, čim je finija, jer kod slabe razsvjete izgubit će i najzdravije oko kad li tad li bistrinu i uztrajnost, i postat će ili kratkovido ili dugovido. Pogrješna je i napregnutu oku osobito škodljiva razsvjeta, ako je svjetlo preslabo, nedostatno; ili ako je prejako, sjenovito; ili ako je nejednako, sad jače, sad slabije; ili ako je nejednako podieljeno, sjenom izpretrgano; ili ako je nečisto u svojoj sastavini, ter prerazliko od bieloga dana; ili ako mu je pogrješan smjer, kojim na te pada. Budući da se kod umjetne razsvjete sviećami, svjetiljkami ili plinom najčešće nalaze napomenute pogrješke, to imaju veoma oprezni biti osobito oni, kojim je nužda da rade kod takova svjetla.

Po Newtonu znamo, da je sunčano svjetlo sastavljeno od raznobojnih zraka. Staklenom prizmom razstavio je on sunčano svjetlo u sedam raznih boja, kako nam se one, vodom daždjevicom u zraku prelomljene i razstavljene, pokazuju u nebeskoj duzi (u tom slavoluku pobjednoga svjetla, kako ju Carrière zove). Te su boje: crvena, narandžasta, žuta, zelena, modra, čivitna, i ljubičasta. Drugimi ogledi se dokazalo, da ove obojene zrake, ako ih opet sakupiš, podaju bielo, neobojeno, iliti naravno svjetlo. Možemo ih upravo u tri glavne boje svesti: u crvenu,

žutu i modru, a one ostale su mješavine od njih. U običnom danjem svjetlu zrake su smiešane u ovih omjerih: crvenih je pet, žutih tri, modrih osam diela. Ako se ovo razmjerje promieni, što biva n. pr. u umjetnom svjetlu, onda svjetlo nije ni čisto ni bielo, nego je obojeno. Kod običnoga svjetla od svieće ili od svjetiljke ima svagda najviše crvenih ili žutih zraka, zato je ono koliko toliko narandžasto ili žuto. To svojstvo umjetnoga svjetla uzrok je mnogim znatnim pojavom. Tako se boje i obojene stvari prikazuju pri umjetnom svjetlu sasvim drugačije, nego pri naravnom: zelena boja bude žutkasta, modra bude zelenkasta (jer umjetno svjetlo ima u sebi malo modrih zraka), narandžasta bude mnogo svjetlija. S toga uzroka ne mogu se radnje bojami kod umjetnoga svjetla ili nikako izvadjati, n. pr. slikarske, ili veoma tegotno. Zato se i okanite šarena vezenja kod umjetnoga svjetla, jer takvo je vezenje već i po danu veoma tegotno. Treba dakle paziti, da svagda bude svjetlo zaklonjeno, i to takvim zaslonkom, koji nije neproziran, nego koji ipak nješto svjetla propušta. Kod uljenica budi taj zaslonac od sivkasta, ili od modrasta stakla; staklene kruglje, koje njeki obrtnici, n. pr. naši čizmari, meću pred lojenice, imale bi se napuniti modrastom vodom. — Nestalnost umjetnoga svjetla pokazuje se osobito kod obične svieće i kod otvorene svjetiljke, jer kod njih ne može biti pristup zraka i potrošak goriva uviek jednak, zato valja takove svjetiljke obložiti staklenim cilindrom. Njeki rade svedjer kod dviju svieća, a tim se uklone nejednaku gorenju stienja i dobivaju više svjetla; samo bi valjalo da svagda postavljaju svieće jednu do druge, a ne, kako obično biva, jednu s desne, a drugu s lieve strane, jer se ovako snaga svjetla umanjuje i kvari se jednaka razdioba njegova. — Što se tiče čistoće i jednakosti razsvjetne, to su voštane

svieće bolje od stearin-sviećâ, a ove su bolje od lojenih. Najčišće i jednako podieljeno svjetlo podaju valjano gradjene i valjano zaslonjene Argandove svjetiljke; ali se njimi možeš priučiti prejakoj i škodljivoj svjetlosti kod radnje, a to za to, što, ako iza duljega čitanja ili pisanja slabije vidiš, onda odmah pomisliš, da svjetiljka slabije gori, i da ti prema tomu valja pojačiti svjetlost, a zaboravljaš na to, da se oči radnjom umaraju. Kod tih svjetiljaka, kao i kod upotrebe zaslonaca, valja i na to paziti, da ne oštetiš oka velikom razlikom svjetla i tmine. — Onakov nezgodni položaj umjetnoga svjetla, da zrake u oko padaju ili sa strane ili odozdo, kao što biva osobito kod čitanja u postelji, svagda je škodljiv oku; zato treba svagda paziti, da bude svjetlo bar njekoliko palaca više od očiju, a ne odviše sa strane, nekmo li medju okom i predmetom.

I kod danje radnje često se jako grieši u razsvjeti. Njeki rade kod prejaka sunčanoga svjetla, njeki kod preslaba, kad se već mrači, njeki opet kod smjesna svjetla (i umjetna i naravna) t. j. tako, da još za dana pale svieću ili svjetiljku. Škodljiva je neprestana miena razsvjete (za čitanja pod stablom, za hoda, za vožnje). A svatko zna, da ni jedno oko ne može dugo raditi, kad mu svjetlo dolazi od dviju protivnih strana. — Kako je god škodljivo, kad kod umjetnoga svjetla staviš plamen medju predmet i oko, tako ne smiješ ni po danu raditi okrenutih od prozora ledja. Najbolje je za oko, ako stol, pri kojem radiš, postaviš tako, da svjetlo ne dolazi niti upravce od sprieda, niti upravo sa strane, nego u srednjem smjeru, kod pisanja pak odozgo, sprieda, i sa lieve strane.

Snaga očiju nije bez kraja, kao što nije ni snaga ostaloga tiela; za to ne zahtievajmo od njih previše i obazirimo se na umornost njihovu. Gdje pak zgoda zahtieva

podulje napinjanje očiju, ondje nastojmo mienjati zabavu očiju, i ne zaborav'mo, da oko mnogo više podnosi, ako se predmet njegove zabave mienja na odredjene rokove. Ako to ne može biti, onda treba da oku bar svaku uru njekoliko časova počinka daješ, za koje ćeš vrieme očima gledati na odaljenije, veće i zasjenjene predmete. Najbolje ti se oko oporavlja, kad se šećeš, jer su mu, dok gledaš na bližnje predmete, mišice uviek napete, a kod gledanja u daljinu one počivaju. U kazalištu valja ti se čuvati, da ne napinješ oko staklî (lorgneti). Probitačno je iza podulje radnje oprati oči svježom vodom.

Osim nezgodna svjetla i krive razsvjete može očima škoditi i nečist zrak, u kojem je prašine, ili dima, il žestoko zaudarajuće izpare. Tko se mora izložiti takvu zraku, taj neka si poslie toga opere oči mrzlom vodom, ali ne, dok su još vruće, da se ne bi oči prenaglo ohladile. Zato i ne valja u jutro odmah, čim si se probudio, oči prati, osobito ne, ako si se u snu znojio. I propuh, osobito lagahni (n. pr. kroz prozor), lako uzrokuje zažeg očiju. — Ako ti je štogod u oko palo, onda nemoj trti očiju, da bi se toga lišio, nego ili nastoj, da si pred ogledalom sam to izvadiš, ili da ti tko drugi izvadi krajcem platnena rubca. Ne uzmogne li ni on, pošalji po liečnika, a dotle ne tari očiju, već ih oblagaj mrzlom vodom. Ako ti je u oko palo vapna, ili pepela, ili duhana, ili sličnih stvari, ulij medju zaklopice ulja, ili glycerina, ili vrhnja, da onu natruhu oplâčeš i tako ju možda ukloniš, a oko obloži mrzlimi oblozi, dok liečnik ne prispije.

Tuj možemo dodati dogadjaj, što ga pripovieda glasoviti Beer. Prije njekoliko godina, veli on, pozvali me čovjeku, koji je uviek bio dobra vida, ali je od skora u jedan čas posvema osliepio, i to ovako. Bio je u prijateljskom družtvu, kad iz nebuha dodje njeki gost iza nje-

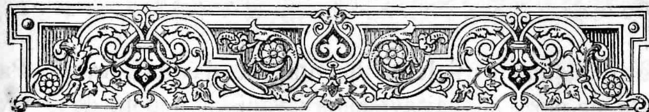
govih ledja, i poklopi mu obojima dlanima oči, tobož neka pogadja, tko je on. Ne znajući ga on odmah kazati, nastojaše samo, kako bi se tudjih ruku oslobodio, ali tim bolje pritiskivaše gost, i to tako, da, kad ga je napokon izpustio, on više nikad nije progledao.

Kako je oko dio tiela, to njegovo zdravlje stoji do zdravlja svega tiela. Osobito škodi oku tuga, nevolja, dugo plakanje, i sve strasti, koje troše živčanu snagu. Pušenje (dim) škodi očima svagda, kadgod se zaklopice, ili bar njihove nutarnje plohe razdraže, ili upale. Žestoka pića škode očima onda, ako ih često i toliko piješ, da ti uzrokuju navalu krvi u glavu.

U obće mogu očima veoma naškoditi sve pometnje kolanja krvi, osobito u glavi, bilo to od tiesna odiela, n. pr. tiesna ovratnika, bilo to od velike vrućine.

Opisav ovako sasvim na kratko, kako valja da svoje oči čuvamo, trebao bih govoriti i o bolestih očiju, i o naočalih. Ali mislim, da će mnogo bolje biti, ako iskreno usavjetujem čitaoca, neka se, kako oćuti, da mu je oko oboljelo, ne liječi nikad i ničim sam, i da ne izabire svojevoljno naočale, nego da se uteče vještaku; jer pravo veli naš narod: s očima i sa zakonom nije se šaliti.

VI.

O ljepoti i njegovanju duha i srca.

Govoreći o ljepoti čovječjega tiela iztaknuo sam zakone naravne ljepote i nastojao sam ocrtati idealnu ljepotu tiela, iliti tvari čovječje. Što sam ja o pojedinih čestih tiela obzirom na idealnu ljepotu obširno, ali razsijano kazivao, to je već davno Jean Nevisan u kratko izrekao svojim francezkim epigramom, po kojem ima ljepotica trideset dražesti na sebi. A ja dodajem, da ženska i pokraj svih tih 30 tjelesnih dražesti ipak ne može biti liepa, ako ne ima duhovne ljepote. Što je liepa za oko izvanjština bez nutarnje ljepote, bez ljepote duha? Ništa drugo van liepa maska ili liepa lutka, bez ikakva izraza; ništa drugo nego kip, u kojem ima životnih boja i životna pokreta bez toplote i milote. Njeki Talijan obilježio je takovu krasotu ovako: »bila je tako divna, tako božanstvena, ali tako hladna, da sam se, govoreći s njom, dobavio hunjavice.«

Ako uzmemo, kako već u prijašnjih razpravicah dokazah, da je milota najveći izraz čovječje ljepote, da upravo njom čovjek osvaja i priteže, to nam je tvrditi, da ona ne potječe toliko iz vanjskih oblika, koliko iz nutarnjega bivstva čovječjega; jer se milota ni onda još

ne gubi, kad je tjelesna ljepota već davno odcvala. Pak zato ne može ni najsavršenija izvanjska ljepota duže vremena sama sobom pritezati. Osjećala, bila ona bog zna kako oćutljiva za nju, otupit će s vremenom i ne će više ćutjeti njezina dojma, ako ne oživljuje i ne razsvjetljuje izvanjštinu čovječju nutarnji život svojimi raznimi zrakami duhovnoga svjetla. Najljepša slika i najljepša gospodja bez te nutarnje ljepote, prema kojoj je izvanjska kao nekakvo prosjajilo (transparenat), očarat će doduše osjećala, ali taj čar nije dugotrajan, i nema onoga izraza, koji nas sili da manje cienimo izvanjsko od nutarnjega.

Zato se često dogodi, da naobraženu čovjeku djevojka doduše na prvi mah radi svojih izvanjskih svojstava tako omili, te on za njom plane svom vatrom ljubavi, ali da mu ta ista djevojka, na kojoj su podražena osjećala njegova pregledala njezinu duhovnu neljepotu, s vremenom bude sasvim ravnodušna, pače da će ga presvojiti druga djevojka, koja izvanjštinom nije ni iz daleka toli liepa, ali koja umije osvojiti duhovnom ljepotom, milotom svojom, tim tajnim čarom neprolaznih svojstava liepa ljudskoga bića. Dogodi se često, da liepe, duhovite, milotne gospodje njekoga čovjeka, na kojem je doduše izvanjština savršeno liepa, ali koji nema onih obilježja nutarnje ljepote, sve to manje ciene što više druguju s njim.

Kako pak nastaje ta nutarnja, neprolazna ljepota? Ona u obće nastaje i kod mužkih i kod ženskih naobražavanjem duha i srca, njegovanjem misli i ćućenja, plemenjenjem sveukupnosti čovječje; ona se pokazuje u svih formah, kretnjah i izjavah čovječjih, ona vlada pogledom, kretom, govorom i činom.

Da bolje upoznamo nutrnju ljepotu ženskih, trebali bismo možebit ponajprije razabrati razliku medju ženskimi i mužkimi. Ja sam tu razliku dovoljno iztaknuo u prijašnjih razpravicah, a mogao bih ju možebit popuniti malko zlobnom izrekom Jean Paula, koji veli: »žene, u svem drugčije nego li mužkarci, imaju i glas sitniji od njih, one pjevaju tja i u crkvi za jednu oktavu više, nego li mužkarci, samo da se u ničem s njimi ne slože.«

Ozbiljniji učenjaci rado prispodabljaju mužkarca principu vatre, toplote, a ženu principu vode, vlage. To, vele oni, podaje ženskim udom i konturam njihovim mekoću, graciju i zaokruženost, to drži toli dugo njihove česti svježe i okretne, a čim se to gubi, postaju na mužku suhe i tvrde. U organizaciji mužkarca sve je čvrsto, suho, zrnato, jedrije i manje vitko.

Imajući ovdje iztaknuti osobito razliku u duhovnom pogledu, a znajući, da je mozag bez dvojbe onaj ustroj, koji kod duhovne radnje najviše posluje, to bi trebalo da najprije razložim razliku medju mužkim i ženskim mozgom. Težina i obseg mozga ne odlučuje ništa; ženski je mozag doduše absolutno manji od mužkoga, ali je relativno veći, t. j. ako prispodobimo njegovu težinu s težinom ostaloga tiela. Ipak bi htjeli njekoji učenjaci (frenologi) i u mozgu samom dokazati prednost mužkoga spola prema ženskomu, pa tvrde, da je ženski mozag razvit osobito u sredini svojoj t. j. u tjemenicah, a mužki u čelu, dakle u pravoj sferi inteligencije.

Bilo kako mu drago, nikako se ne može tajiti, da je mužkarcem ne samo po njihovoj tjelesnoj gradji sudjeno da nastoje vršiti svoju zadaću u svjetskom prometu, nego da oni tu zadaću vrše i umom, dok su ženske, upravo radi slabije organizacije, prinuždene priviti se uz jačega, uz mužkarca, štitnika svoga, kako to već grčka mythologija prikazuje.

Svi veliki mudraci i borioci za napredak čovječanstva bili su mužkarci. Njeki pisac veli: »Kako no ženske

na tvarnom polju malo šta nova stvore, tako se i na idealnom polju njihove misli ponajviše povode za tudjim mislima, ali će zato one, što im je predano, s velikom ljubavi dalje razvijati. Zato i jesu ženske izvrstne spisateljice, dok opisuju ono, što su vidjele, ili ono, što su ćutjele, ili pripoviedaju ono, što su čule. Pošto tvorna snaga mozga nije u ženskih tako silna, kako u mužkih, to med njimi nema reformatorica, koje bi za svoje ideje krčile put svietu i silile ga, da za njimi podje. Ali, nastavlja isti pisac, ako nemaju ženske reformatorskoga talenta u veliko, to mogu one tim više u malom reformirati. Za bojeve hoće se muževa, ali u malih bitkah kućevnoga života i ljubavi bit će obično mužkarac svladan od svoje liepe protivnice. Znadu one čarom svoje osobe, prošnjom, primjerom, pohvalnim povladjivanjem uviek proturati ono, što je dobro i prikladno.

Prema tomu se ljepota ženska, izvanjska i duševna, nema tražiti u snazi i odlučnosti, niti u znanju i oštrini suda, već u nježnosti, skladnosti, blagosti, čistoći duševnoj, naobraženosti čustva za sve liepo i plemenito, u ćućenju za pristojnost i ćudorednost, u tanahnom ukusu za forme i za život, u krasoćutnosti i u vještini za umjetnosti, u čestitosti, i napokon u cvietu tih faktora, u miloti. Mužkarca obilježava poznavanje svieta, realnost, koristno tvorenje; ženska živi više u čustvenom svietu, u carstvu fantazije i ljepote, i odtale crpi svoje nazore, naklonosti i dužnosti. Mužkarcu je područje znanost, tvorna umjetnost, vanjski sviet; ženskoj pak čustvo, krasoćuće, ćudorednost, i kućevnost.

Govoreći o odgajanju duha, valja nam napomenuti, da treba već kod djece početi duševnom gojitbom prema razlikam, koje smo rekli da obstoje medju mužkim i ženskim spolom.

Ponajprije bi se imalo već diete, koje se je valjanim prigledom i njegom tjelesno liepo razvilo, priučati samostalnosti. Trebalo bi dakako tu samostalnost upotrebljavati za obavljanje malih poslova, za izvršivanje kakova naloga itd., pak priučati diete, da se sámo pere, sámo češlja, sámo oblači. Čim bude diete u takvih malih stvarih samostalnije, tim će ono samostalnije postajati i duševno; jer bez slobode u tvarnom obziru lako će se izvrnuti sloboda duhovna u bezputnost. Treba dakle da već u diete usadimo klicu samostalnosti odrasla čovjeka. Zatim treba paziti, da sve te male poslove diete brzo obavlja; već diete treba učiti, da štedi vrieme, a blagoslov te nauke stostruko će se naplatiti u kasnije doba.

Odgajanje može uspievati bez šibe, bez psovanja, bez zatvaranja, i prikraćivanja hrane, ako se već za rana oprezno postupa s djecom. Što se tiče daljnjega odgajanja odraslije djece, to se je u starije doba (hvala Bogu da je minulo!) tvrdilo, da djevojke ne smiju učiti pisati, samo da ne budu mogle sastavljati ljubavnih pisama. Kano da nisu pogledi dostatni! Kasnije se je odgajalo djevojke po onoj metodi, koja je osobito u Francezkoj bila obična, i koju bismo mogli obilježiti sliedećimi zapoviestmi: »držite se uzpravno, obarajte oči, ne otvarajte usta«. U današnje doba, gdje sve napreduje, sasvim razumno se zahtieva i od ženskoga spola obširnija i dublja naobraženost. Zato ne valja samo mekanički uvježbati učenice, kako se žalibože kadkad dogadja n. p. kod učenja muzike i pjevanja, ili crtanja, gdje se nastoji, da učenica mekanički odigra ili odpjeva njekoliko pjesama, ili preslika njekoliko forama. Kod učenja kojegod umjetnosti trebalo bi gledati, da učenica shvati bitnost te umjetnosti, a ne da ona nauči samo kopirati već gotovu umjetninu. Svaka učenica imala bi naučiti bar toliko pravilâ umjetnosti, da uzmogne razu-

mievati, zašto je njeka umjetnina sastavljena baš onako, a ne drugačije. Razglabanjem znamenitijih umjetnina veoma se razvija razumievanje njihovo, tako da se napokon i samostalno spoznaje ljepota njihova, i po tom se dolazi do onoga pravoga uživanja, koje razblažuje srce i dušu uznosi.

S tom namjerom počela su se svuda dizati viša djevojačka učilišta, ter bi svaki otac i svaka majka imali paziti na to, da im ženska djeca, kako i mužka, nauče kakav obrt, ili kakvu umjetnost, da uzmognu, kad porastu, biti slobodni i samostalni, na svoje noge stati i sami se hraniti, ne strepeći od budućnosti. Imetak, plemstvo ili časti roditelja: sve se to može izgubiti; ali znanje nikada. Zato nam treba znanja, znanja, i opet znanja! A znanja bez učenja, bez razvijanja duha nema; jer ako se duhovne sposobnosti ne razvijaju, ako mozag, da tako rečem, ostaje na ugaru, kako to često biva n. p. kod gluhoniemih, ili kod uznika, to će mozag, kako i sve živuće, okržljati, otupjeti, pak će takav čovjek postati slaboumnim. Ako se pak duh doduše razvija ali ograničeno i jednostrano, onda će obično s vremenom uginuti svaki nagon za razvijanje u drugom kakvom smjeru. Duh takvih ljudi stisnuti će se u uzahan kolobarić pojmovâ, a osim njih ne će niti što razumjeti, niti što cieniti. Što može biti od takva čovjeka drugo, nego praznovjerac, najniže vrsti samoživac, kratkouman prostak, jednom rieči: nezrelica u svakom pogledu, ne čovjek, već okrnjak čovjeka.

Ali isto toliko, pače i više može postradati zdravlje prekomjernim dugotrajnim napinjanjem mozga, kako to u sadašnje doba često biva. Od najgorih je posljedica, ako se već za mlada duševno djelovanje pretjeruje i prenapinje. Koliko puta čujemo, da je poginuo mladić, čijemu se je znanju i umu sve divilo. Živio je prenaglo, naglo je i umro. Zaboravljajući na tielo svoje, ubijao je tim

nehotice i duh, premda ga je toli brižno njegovao. Tielo i duh u velikoj i tiesnoj su medjusobnoj svezi. Boluje li tielo, ne može ni duh dugo ostati svjež, i obratno. Tomu ne treba dokaza. Nego, ako želite, mogu vam napomenuti čestu činjenicu, da vojnici, koji su iz bitke izašli živi i zdravi, poslie pobjede mnogo manje oboljevaju, nego li poslie poraza. A nije li posve riedko čuti, da je tko obolio, kad je uzeo putovati za zabavu, ili tja kad se oženio, pak prve nedjelje braka probavlja putovanjem? A dovoljno je dokazano i to, da je u velike pogibeljna bojazan od pošasti n. p. od kolere, jer bojazan nije ništa drugo nego slaboća, koja lako podlegne svačemu.

Prema tomu treba da nastojimo, da nam djeca što življe prionu uz knjigu, da budu s vremenom što razumnija i umnija.

Bez umlja i razumlja (inteligencije) nema ni ljepote. Mužkarca bez inteligencije ne možemo nego sažaljivati, a liepa gospodja bez nje bit će mnogo neugodnija od neliepe. Inteligencijom oplemenjujemo čustvo za liepo i dobro, i usavršujemo ukus; no dok inteligencija kod mužkarca nastoji oko sveobće naobraženosti a napose oko svoga učenoga ili praktičnoga zvanja, ne treba ženska biti mnogoznalica, ili tja učenjačica, nego ima prisvojiti takovo poznavanje tvarnoga i duševnoga svieta, kojim si može tumačiti pojave svagdanjega života, i kojim može u svih svojih poslih i dužnostih tako raditi, da zna i za uzroke toga rada.

Ženski spol ne smije razvijanjem razuma zanemariti gojitbu čustva, jer na čustvu se temelji njegov inteligentan i ćudoredan život, njegova milota. Pak na sreću to ni ne biva, jer se svedjer ljubav iztiče i prevladava. Ljubav i jest za svaki ženski stvor središte i ognjište života. I jao si ga onoj ženi, veli njeki pisac, u čijem srcu bi to drugačije

*

bilo, a jao si ga opet onomu mužkarcu, u čijem bi srcu tako bilo. Tuj leži razlika medju obojim: kod mužkarca ma ljubav sladiti ozbiljnu radnju, kojom je dužan hraniti ženu i djecu; on bi postao sanjarom, ako bi čustvo u njega preotelo mah. — Mužkarac neka se naobražava za sviet, ter u tom smjeru neka razvija svoju snagu i djelovanje, a ženska se ima usavršavati za obiteljski život, za ljepotu i dobro ponašanje u kućevnom i družtvenom obćenju. Zvanje je žene u naobraženom svietu to, da bude čuvaricom dobroga ponašanja.

Razumnost i ćudorednost nalažu čovjeku, da bude radin, pokazivala se radinost bilo u praktičnom (samo koristnom), bilo u umjetničkom poslu. Bezposličar, bio on bog zna kako liepa lica, bit će svakako neliep, pače i oduran. Danguba čovjeka inače razumna pokazuje, da mu ne dostaje najglavnije svojstvo duševne ljepote.

Svaki čovjek dužan je raditi, t. j. dužan je svoje duševne i tjelesne sile prema svomu znanju i umjenju upotrebljavati za koristne svrhe života, obitelji, družtva, države, i svega čovječanstva. Svrha pak radnje je: 1. Štititi svoje vlastito bivstvo. 2. Usavršavati svoje znanje i njegovu koristnu upotrebu. 3. Zadovoljavati materijalnim i duševnim potrebam družtva i zahtjevom prosvjete.

Nego radnja je potrebita i za zdravlje, kano što je i jelo, disanje i probav. Po ovom obziru treba da potanje govorimo o radnji. Ona je samo tada naravna i zdravlju koristna, ako je pravilna, i ako se vrši s pravom razdiobom vremena i napora. Pravilnost radnje obilježje je svakoga zvanja, zato valja da svaki čovjek ima njekakovo zvanje. Izbor pak zvanja ne bi se imao vladati, čitaoče moj ili čitalice moja, po samovolji ili koristi tvojih roditelja, već po tvojoj sobstvenoj naravi, po tvojih tjelesnih i duševnih sposobnostih. Tko ne izabere zvanje prema

tomu, taj ne samo što ne će daleko doprieti, nego će često i postradati. Ako je pak čovjek izabrao pravo zvanje, onda mu valja raditi po sliedećih pravilih:

1. Treba samo po danu raditi. Svaka radnja po noći škodljiva je zdravlju, i gdje se ona mora po noći vršiti, kako n. p. u njekojih službah, tuj mora čovjek postradati. Ima najpače književnika i pjesnika, koji vole po noći raditi, tvrdeći, da su po noći sabraniji, ili da je fantazija po noći bujnija. To nikako ne može biti istina; jer narav zahtieva, da, kako ostalo tielo, tako i mozag počiva u noći, da bi nadoknadio potrošak snage, što ga je bilo kroz dan. Njeki liečnik tvrdi, da su svi izrodi pjesničke fantazije plodovi noćnoga rada. U zoru je duh najsvježiji i najradiniji, fantazija naravnija, i zato njezini tvorovi istinitiji. U obće svi, koji duševno rade, ter tim mozak troše, imali bi paziti da ne napinju mozag predugo, niti zasobice jednom te istom radnjom. Mozgu treba i počinka, osobito dosta sna, najmanje 7—8 ura. Nadalje ne valja da trošiš mozag u radnji, za koju se nisi dovoljno pripravio, koja ti je sasvim neobična; jednako ne valja mozag za vrieme radnje dražiti kojekakvimi strastmi, ljutinom, skrbi, strahom, ili žestinami (žestokim pićem), ili mrzlim polievanjem. Osim toga treba kod duševne radnje osobito paziti na hranjenje i probav, na kolanje krvi i disanje. Zato se valja brinuti, da bude u sobi čist, dosta topao zrak, da bude jelo hranjivo i lako probavljivo, da ne bude ni disanje ni kretanje tiela stegnuto; svakako je škodljivo dugo, skučeno sjedjenje ili dugo stajanje kod pisaćega stola. Napokon treba paziti i na toplotu nogû.

2. Čovjek može mnogo raditi, ako dobro razdieli vrieme i snagu; onda će moći i dugo raditi. Kao uzor takova čovjeka možemo napomenuti Platona, koji je još u 81. godini, ili Isokrata, koji je još u 94. godini života

svoga mogao knjige pisati, ili Calderona, koji je do svoje 80. godine izpjevao 122 drame. — Ako je moguće, neka se svatko priuči na odredjene ure radnje; jer ništa ne umara toliko, koliko radnja bez prave razredbe. Dakle ne valja ona radnja, gdje danas malo ili ništa ne radimo, a sutra mnogo ili odviše. Odredjene ure za rad valja da čovjek tako odabere, da ne počima tjelesno ili duševno raditi, dok nije minula prva probav u želudcu.

3. Treba paziti na to, da one tjelesne kretnje, koje su za vrieme radnje morale zastajati, opravljamo iza radnje u odmoru. Zato valja, da onaj, koji kod radnje napinje mišice, počiva pružen; onaj, koji je za vrieme radnje stajao, za odmora leži ili hodi; onaj, koji u radnji napinje oči, za odmora gleda u zelen i daljinu, itd.

4. Osobito se treba čuvati prevelika napora kod radnje. Čim čovjek oćuti, da mu biva glava težka, misao spora, duh raztresen, disanje tegotno, mišice drhtave, odmah ima odustati od radnje; jer ako bude i dalje radio, to će se ne samo poznati znakovi prenapora na njegovoj radjevini, nego će si on tim i zdravlje kvariti.

Tko bude prema ovim pravilom radio, tomu će radnja biti zabavom, a ne će mu zabava biti radnjom.

Samo onaj, koji radi, vriedi da živi. Svaki bezposlica bolestan je i tielom i dušom, pa koliko god se on pretvarao i izticao svoje zadovoljstvo, ipak mu se u svakom kretu odaje umornost, priezir sama sebe i svega svieta, ter će takov čovjek napokon propasti duševno i tjelesno.

Bezposličenju treba već za rana na put stati gojitbom duševne ljepote. Ali upravo u tom grieši se za čudo mnogo. I da iskreno govorim, većina ljudi odraste bez ikakva odgoja njihove duševne ljepote. Ta šta se razumieva u današnje doba pod duševnom ljepotom? Duševno

liep je po mišljenju velike većine ljudi onaj čovjek, koji očituje sjetno i raznježeno (sentimentalno) čustvo, ili se titra poetičnimi frazami, ili pokazuje nješto diletantizma (površne vještine) u kojoj god umjetnosti, ako i ne odaje pri tom ni najmanjih svojstava duševne ljepote u ukusu, pristojnosti, čustvu, ćudorednosti. Takav je čovjek zavirio nješto u estetiku, okusio nješto beletristike, a možebit i sam kakvu prigodnu pjesmu skovao, uza to dakako progutao svaki roman, što ga je mogao dobiti, i ne propustio gledati razglašenih teatralnih prikaza — povrh toga je možda naučio igrati bez tanka sluha i čustva koji muzikalni instrumenat, crtati i slikati, što mu zgoda nanese. Eto, to je moderna naobraženost, crpena iz romanâ i teatra, bez prave duševne oplemenitbe, naobraženost, koja zaista nije više vriedna od onoga naklapanja tudjih jezika, kraj kojega se materinjim jezikom ne umije ni pristojno pozdraviti, nekmoli pravilno pisati. Pitajmo takovu, po njezinu mnienju tobože savršeno naobraženu krasoticu o gibnoj sili parostroja, o tajnah brzojavne žice, pitajmo ju pače o razlici medju kuhanjem i pečenjem, pa nam ne će znati odgovoriti. Odgajanje duševne ljepote na takov način izvrnulo se je u pusto nastojanje, da se umiliš svietu tim, što pjesnike i njihove izreke svedjer na jeziku imaš, obične ali najbliže stvari života prezireš, za utvornimi ideali i prenapetom romantikom gineš, i hvastaš se tim, što si mnogo čitao (čitala), i što mnogo znaš.

Takvo duševno odgajanje niti je liepo, niti je prema pravomu duhovnomu ukusu. Treba dakle da idemo za ozbiljnom naukom, koja vedri duh i plemeni srce. Za takvu je nauku svaka doba života sgodna. Sokrat je bio već starac, kad je stao učiti muzikalne instrumente; Katonu je bilo 80 godina, kad je uzeo učiti grčki jezik, a nije ni Plutarh bio mladji, kad se je počeo latinštinom

baviti. Glasoviti Franklin prevalio je bio već 50 godina, kad je prionuo uz naravoslovno iztraživanje.

Tom prigodom nanudja mi se da progovorim koju o knjigah u obće. Svaka knjiga, dok ju čitamo, ima nam biti drugaricom, a ako ju češće ogledamo, prijateljicom. Treba dakle prebirati te svoje družice i prijateljice. Ne može se tajiti, da ima gdjekoja elegantna krasotica, koja bi zazirala primiti za ruku odrpana, nečista prosjaka, pa ipak često čitave dane drži u ruci knjigu iz kakve god posudne knjižnice, od tolikih jur pročitanu i uprljanu, kojoj je lice ružnije od ruke onoga prosjaka, a kojoj je sadržaj još gori od lica njezina. U naprednih naroda odviše počituje svaka ugledna gospodja duševne tvorevine svoga naroda, nego da bi ona iz takve knjižnice posudjivala knjige. Ona si kupuje knjige, a to je od velike moralne vriednosti; jer čestita osoba stidi se kupiti nevaljalu knjigu, ter će čitati samo bolje, plemenitije knjige, a osim toga će svak, tko se baš nema boriti za svagdanju koru hljeba, nastojati da si s vremenom nakupuje bar malu biranu knjižnicu, jer će po njoj, da tako kažem, unići u inteligentni sviet; a napokon će se svatko po izboru knjiga moći prosudjivati. Tim će i sve više nestajati onih književnih proizvoda, o kojih kritika ne zna ništa drugo reći nego koliko su funti težki.

Duševna ljepota traži od kozmetičnoga odgoja još njeke osobitosti, bez kojih ne može liepa izvanjština sama sobom za dugo uspievati. Ako treba naobraženosti, razumlja, estetično ugladjena čustva u stvarih ukusa, i pristojnosti, to treba takodjer, da ta svojstva duševne ljepote imaju i izvanjskih obilježja i znakovâ, koje može svatko razumjeti. Duševna ljepota očituje se u čitavom držanju, kretu, govoru, sudu, tankoćutosti, spretnosti, u prianjanju uz ljepotu a preziranju surovosti i prostote; duševna ljepota čini da i tielu te živčevlju njegovu ne prija ništa, što je neliepo, ter da se oprezno uklanja svemu, što je surovo. To oprezno uklanjanje plemenite naravi od svega ružna i surova podaje čovječjoj prilici njeki neizkazani čar, iz kojega prosieva nježnost, čednost i milota.

Ovu teorijsku tvrdnju želim razjasniti praktičnim primjerom iz područja govora iliti jezika, kojino je najobičniji i najjasniji izjav duševnoga života. Ako čujemo krasoticu, koja nas je svojom divnom izvanjštinom uznesla do zadnjega neba, gdje govori nerazumnim jezikom, nerazumnim s toga, što su joj rieči krivo naglašene, neprebrane, zanoseći na neliep dijalekat, kojim govore obližnji seljaci, i što ona te rieči ne izgovara sasvim jasno već ih guta, ili prenaglo izriče: ne ćemo li odmah ćutjeti njeki nesklad medju divnom izvanjštinom krasotice i govorom njezinim? Ako povrh toga ta krasotica ne samo ružno govori (izgovara), nego i gramatički pogrješno, ili ako govorom izkazuje prostačko mišljenje, ili nelogičnošću govora odaje duševno nerazumlje: ne će li nam ona divna njezina izvanjština izčeznuti pred očima, i ni malo nas više ne pritezati?

Trebalo bi dakle osobito paziti kod odgoja, da bude jezik mladeži po formi (zvuku i izgovoru) ugodan, a po sadržaju prema zahtjevom duševne ljepote. Često se nadaje prilika opažati, kako njeki ili njeka svoje misli i čustva izjavlja smiehom mjesto govorom, a to samo zato, što ih taj njeki ili njeka ne umije izreći onako, kako to zahtievaju pravila duševne ljepote.

Drugo neliepo svojstvo je afektacija. Tako se zove, kad se tko pričinja da ćuti ili misli, česa ne ćuti ili ne misli, ili kad pretjeruje neznatna ili priprosta stanja duše, ili kad se povodi za načini (manirami) ljudi, za koje zna, da su svakomu omiljeli, ter zato gleda, da povodeći se

za njimi omili i sam. Afektaciji je svagda družica oholost, gizdost, i nestašica prave naobraženosti; ona se pojavlja na stotine i hiljade načina. Tako će n. pr. biti afektacija, ako u svoj hrvatski jezik miešamo francezke rieči i izreke samo zato, da pokažemo, da umijemo francezki, ili ako, slušajući kakovu muzikalnu produkciju, kod jednoga pogriešnoga glasa stanemo se prevraćati kao da nas na ražnju vrte, ili ako na najneznatniji povod tobože padamo u nesviest, itd.

Osobiti oblici afektacije jesu: oholost i nadutost, pak vijoglavost (koketnost). Oholica ne može biti nego smiešna. Ohol čovjek odaje ne samo svoju pohlepu za častmi nego i svoju kratkoumnost; jer čovjek, koji je iole usavršen, ne će se gizdati svojimi krepostmi, zaslugami, ljepotom, umjećom, ni svojimi naslovi i odielom, nekmo li svojim porodom i grbom obiteljskim. Stari alegorici slikali i prikazivali su nadutu oholost u formi čovjeka, koji je visoko digao glavu i podbočio ruke, a pokraj sebe ima razšepirena pauna, i živu priliku gluposti — puru, pak ako bolje promotrimo glavu toga čovjeka, naći ćemo mu iza sjajnoga nakita i bujnih uvojaka magareće uši. Ohol čovjek gleda s prezirom na sve, koji nemaju ili po njegovu površnom sudu tobože nemaju onih izvrština, koje on sebi utvara da ima. Zato i jesu oholost i kratkoumnost dvie rodjene sestre.

Nadutost je smjesa utvaranja i oholosti. Mnogi gizdelin, koji se oholi svojim plemstvom, utvara si, da je bolji od drugih, jer je tobože od plemenitije tvari napravljen, i akoprem sâm obično nema nikakvih zasluga, gizda se zaslugami svojih pradjedova, i prezire sve, što nije porieklom njemu ravno. Naduta ljepotica ne mari umiliti se ljubaznimi svojstvi, nego zahtieva, da joj se klanjamo; a upravo za to ne može biti liepa. Na štovanje

ljepote ne da se nitko siliti, ono treba da samo sobom niče iz dojma ženske ljubaznosti i milote. Vijoglavost (koketnost) nije drugo nego pretjerana želja, da drugim u volju udjem. Mileći se ona samoj sebi, hoće se i drugim umiliti, ili, ćuteći svoje mane, hoće da se prisiljenom ljubaznosti i umjetnimi sredstvi svidi drugim. Ona je svagda mrzka, i može samo za vrieme zanieti prostija čustva i prostije duše.

Iz svega toga bit ćete se uvjerili, da nam valja svom snagom nastojati, kako da dodjemo do duševne milote, koja i onda još ostaje čovjeku, kad mu je već davno svih liepih tjelesnih forma nestalo. Da to postignemo, treba da njegujemo duh, i samo njegovanjem duha možemo postići što savršenije zdravlje. Njegovanje tiela bez duha nije nego ludo kicoštvo; njegovanje duha bez njegovanja tiela je samoživsko polutanstvo, a nije pravo i zdravo čovječtvo. Treba dakle da u tom vlada podpuna harmonija, ako hoćemo da živimo prema zdravoslovnim zakonom uljudbe.

Njegovanjem duha možemo se doviti do najpodpunije sreće, štono je čovjeku dokučna. Um i slobodna volja, veli njeki pisac, jesu one duševne sile, koje valja da u njihovu naravnom djelovanju jednako razvijamo i održajemo, i s kojimi se imaju složiti nagoni, čustva i misli. Snagom uma mislimo, i po tom razlikujemo dobro od zla, pravo od kriva, spoznajemo dužnost i istinu, naravno i nadnaravno, a slobodnom voljom vršimo ono, što je um pronašao da je naša dužnost, jer je pravedno i dobro.

Ponajprije je um držan pribaviti si što više znanja o istini i o svem, što nam treba za koristno kakvo zvanje. Kad je čovjek nješto valjano naučio, onda treba da sve dalje i dalje svoju nauku nastavlja do konca svoga života, jer svaki počinak i zastaja u duševnom kao i u tjelesnom životu otupljuje i slabi, a udilj vježbana djelatnost podaje nam slobodnost i veselost.

Pravila, po kojih se imamo vladati, jesu po prilici i u glavnih crtah sliedeća:

I onaj, koji na način njekih filozofa o Bogu umuje, svakako valja, da riečju: Bog naziva ono, što je najviše, najbolje, najmoćnije, najsvetije; po Bogu jesmo, zato smo dužni, da misao o božanstvu do što veće visine i jasnoće uzdignemo u našoj sviesti i srcu. Ćuteći, da smo čestice onoga najvišega bića, ili, kako kršćanstvo liepo kaže, djeca jednoga nebeskoga otca, ne ćemo nikad dragovoljno doći u opreku s nagonom na dobro, koji od njega imamo, i tim ćemo odbijati sve neprijatelje našega duševnoga mira, naše prave sreće.

Poštenje, spojeno s razboritošću i postojanošću, imajmo uviek i pri svakom djelu na umu. Da uzmognemo pošteno raditi, treba da si već za rana prisvojimo sve poznate i utvrdjene istine, o kojih imamo biti tako uvjereni, kako o samih sebi.

Nema na svietu sile, koja bi jača bila od slobodne volje čovječje, jer je ona odsjev božjega svemogućtva u čovjeku. Zato ne odustaj nitko od nje, ako joj je cilj načelno istinit, pravedan i dobar. Njom ćemo sve plemenitije sile u sebi probuditi i jačiti, a nikad ne ćemo prežaliti, ako smo se od nje odkinuli.

Budimo podnosljivi (tolerantni) t. j. ne stežimo nikad — fizički, ili politički, ili moralno, — silimice volju drugoga, već nastojmo, ako on vjeruje ili misli, što je neistinito, razboritimi razlozi dokazati mu to, i na dobro ga uputiti; ne silimo nikoga, nad kojim imamo izvanjsku silu, na to, da pristane uz našu volju, ne uvjerivši ga o pravednosti i dobroti naše volje.

Brinimo se uviek više za svoju dužnost, nego za svoju sreću. Zato nastojmo svimi silami, da što više zadovoljimo svomu zvanju.

Prieka je potreba, da razum i fantazija budu uviek

u njekoj skladnoj umjeri, pak baš u tom i stoji ljepota spokojne, mirne duše. Puki razum čini čovjeka bojazljivim, samoživskim, hladnim; puka fantazija čini ga sanjarom i strastvenikom. I za onu harmoniju medju razumom i fantazijom skrbila je providnost, obdarujući ljude umjetnošću, koja ima svojim djelovanjem izmirivati disharmonije i ljepotu u svietu uzbiljavati. Zato i jest od velike koristi za zdravlje duše, da čovjek prione uz umjetnosti, i da se ne ogluši vilam glasbe, pjesničtva, slikarije, kiparije i liepe sgradbe; jer umjetnost će svakomu čovjeku, koji nije zanemario njegovanje duha svoga, ugadjati, blažiti ga i oživljavati.

Iz stalne umjere razuma i čustva potječe mir i pokoj duše, za kojim ima svaki nas težiti, jer je on sveukupna harmonija istine, ćudorednosti, ljubavi iskrnjega, dobrohotnosti i duševnoga zadovoljstva. Zato ne dajmo, da i koja strast nami zavlada, ter uzgojmo svoju ćud (temperamenat) prama ćudorednosti, dužnosti i cilju života našega; priučimo se držati svaku zgodu u životu sredstvom za postizanje njekoga uzvišenijega cilja; podnašajmo dostojno sve, što se ukloniti ne da, a nesreću s uzdanjem u svoju dobru volju; ne gubimo niti na vrhuncu svoje sreće čustvo umjerenosti i harne radosti, a tu radost tražimo u slastih obiteljske kućevnosti, prijateljstva, ljubavi, drugovanja i prirode.

Sve što mi je na srcu bilo, iskreno vam sad izkazah. Moju svu nauku o ljepoti mogu sbiti u ovo njekoliko rieči: liep biti ne znači ništa drugo nego zdrav biti, a zdravlja i ljepote tjelesne nema bez duševne ljepote!

* * *

Akoprem nema ni jednoga časka u djevovanju i gospodjevanju, kad ne bi žensko srce misli pobudjivalo i djela izvodilo, ipak će biti gdjekoja medju mojimi čitalicami, koja

se nije još upitala, šta je srce, šta je i kakovo je to središte života, to ognjište ženskoga bića? Pjesnik bi vam rekao, da je srce jezgra svake ljepote i svega uzvišenoga, da je ono sielo ljubavi i svakoga plemenitoga čustva, da je ono najsjajniji biser u uzor-stvoru svemira. A što da vam kaže liečnik, komu je pred vami razglabati čovječje tielo, da vam odkrije djelovanje njegovo, te da vas po tom uputi, kako vam je zdravlje čuvati i krasotu njegovati? Ja ne mogu drugo reći, nego da je srce šuplja mišica, sasvim obična mehanička sprava, kojoj je svojim neprestanim djelovanjem krv tjerati kroz žile. Naslućujem dobro, kako me hoće moje čitalice prekoriti i reći: »ako je tomu zbilja tako, kako su onda mogli ljudi od vajkada u rieči »srce« nješto sasvim drugo razumjeti, kako može naš narod govoriti o čovjeku dobra ili zla, plemenita ili okrutna srca, jednom rieči, kako je srce u svih narodih i vremenih došlo do svoga etičnoga znamenovanja?«

I na ovo će mi pitanje biti evo odgovoriti povodeći se za iztraživanji prvakâ znanosti, koji mi put do istine utroše, a izostavljajući ovdje većinu onoga, što se tiče srca u fizičkom smislu rieči.

Kako mozag djeluje kroz živčane struje na srce, tako kucanje srca odaje duševno stanje čovjeka. I budući da obstoji u svakom čovjeku ova uzajmica medju duševnim stanjem i srcem, to posve razložito u svakom jeziku rieč »srce« slikovno (metaforno) znači ćud čovječju.

O srcu u tom slikovnom t. j. duševnom značenju hoću još njekoliko rieči progovoriti; naime rad sam iztaknuti, kako nam je nastojati, da njegujemo srce već za rane mladosti.

Prije toga ću ipak i to spomenuti, kako nam je po liečničkom obziru njegovati fizičko srce i kolanje krvi.

Nastojati nam je, da krv tielom pravilno kola, ne

samo radi toga, što nam ona privodi novu gradju za sastav tiela, već i zato, što nam krv odvodi stare iztrošene česti. Srećom možemo nješto i svojom voljom doprinieti tomu, da upravljamo onimi ustroji, koji obavljaju kolanje krvi.

Ti su ustroji: srce, stan (prsni) i mišice. Ako i ne možemo neposredno utjecati na djelatnost srca, to možemo umjerenom pokretnjom tiela, osobito objimala (rukû), stezaje i razmicaje srca učiniti nješto energičnijimi, kano što možemo, uklanjajući se svemu, što uzrokuje silno kucanje srca, zapriečiti, da se kolanje krvi ne poremeti.

Još bolje je s disanjem. Dubokim udisanjem možemo krv tjerati u prsni stan i tako odvoditi od obližnjih česti, a opet možemo jakim izdisanjem krv iz stana tjerati, te ćemo na taj način nasporivati kolanje krvi upravo kroz najglavniji dio tiela: kroz srce i pluća, štono se nalaze u stanu.

Što se tiče mišica, to možemo većinu njih gibati hotičnom pokretnjom, ter je naspor kolanja krvi po tom obziru sasvim lasan.

Zato bi bilo u velike koristno po kolanje krvi, kad bismo često redom vježbali sve kretnje, koje dopuštaju pojedine zglobi, i kad bismo uza to još duboko udisali i izdisali. Kako bi često i kako dugo imale bivati takove vježbe, to stoji do tjelesne naravi njekoga čovjeka.

I kakvoća krvi utječe na kolanje krvi; gušća krv kola laganije od redje, i za to se ona laglje u kojem god ustroju tiela sustavlja. Da se tomu doskoči, treba u tielo uvadjati dovoljnu količinu vode. Po tom su dakle glavna pomagala kolanju krvi: kretnja, krepko disanje, i voda.

Što se tiče srca kao središta krvnomu kolanju, to treba osobito i na nj paziti; jer je sve ono, što škodi srcu, štetno ne samo kolanju krvi, nego po njem i samoj krvi i prietvorbi tiela. U tom obziru ima nam biti kucanje srca njekakvim kažiputom. Valja se naime kaniti

svega, po čem srce silno i trajno kuca, jer se od toga može s vremenom srce povećati, njegovi zalistci mogu postradati, a iz toga se lasno izrode težke i opasne bolesti.

A sad da govorimo o njegovanju srca u duševnom smislu te rieči.

Njeki čuveni pisac veli: cviet svakoga njegovanja srca jest ljubav, ljubežljiva ćut. Sviet djetinji je ljubav, a to ona i ima biti, ako se je duši naravno razvijati, sretnoj biti, i druge usrećivati. Nježnost i njega majčina bûdi i u djetetu, čim ono dodje do samosviesti, malo po malo nježnost i ljubav; ono stane oponašati majčino draganje, te joj tako po nutarnjem nagonu zahvaljuje. Kano što je religioznost cviet duševnoga i ćudorednoga razvitka djetinje ćudi, tako je njegovanje srca cviet ljubavi, a obojih plod je plemenjenje ćudi na ljubav bližnjega.

Diete valja od najranije mladosti s ljubavlju odgajati za ljubav. U djetetu može ljubav samo onda korien uhvatiti, ako ono opaža ljubav, dakle ako u obitelji vlada duh sloge i jedinstva, ako otac i majka iskrenim požrtvovanjem žive jedno za drugo. Obitelj je dakle naravno plemenište djetinjega srca i ćudi, te zato ima i diete svoje prvo ćućenje ljubavi prokušati na otcu i majci. To ćućenje je pak samo onda moguće, ako otac i majka probude u djetetu počitovanje prema sebi; jer ljubavi ne može biti bez počitovanja. Radi toga treba da majka, koja je djetetu bliža od otca, pobudi u njem to počitovanje, a zato mu se ima ona prikazivati kao njeko uzvišenije biće, a da se ona uzmogne na toj visini održati, ima s osobitom pomnjom paziti, da nikad ne pogrieši u tom obziru. — Najobičnija je pogrješka kod njegovanja djetinjega srca pretjerana, sliepa ljubav prema djetetu; iz nje niču svi drugi griesi, kano pristranost, lakoumno praštanje, nepravednost prema drugim. Zato treba da majka

bude uviek umjerena u očitovanju svoje ljubavi prema djetetu. Nadalje ima ona nastojati, da diete od ljubavi prema majci ne odnemari ljubavi prema otcu, te da se takodjer braća i sestre medjusobno ljube. To ljubežljivo drugovanje braće i sestara često se poremeti tim, što roditelji starije diete, i ne prokušavši njegovih sposobnosti, učine skrbnikom i gospodarom mladjega, ter sile potonje na sliepu pokornost. Pravo je, i mnogo pomaže razvitku čustva samostalnosti, ako starije diete pazi na mladje; ali to ne smije bivati prije nego što je ono pripravljeno na to, i nego što je prokušana njegova čestitost i pravednost i moralna opreznost; jer će se inače lako pobuditi u starijem djetetu nagon na zapoviedanje, a u mladjem nagon na odpor, te mjesto ljubavi bit će medju njima mržnje i svadje. Porodi li se kakva svadja, ne smije se majka u djecu pačati, da im na kratko, pače i nepravedno izreče sud, nego ima paziti, kako će se djeca sama izmiriti, jer će majka ovako upoznavati razlikost njihove ćudi i njihove sposobnosti za ljubav; a tek onda, kad se djeca ne mogu od tvrdokornosti ili nesnosljivosti složiti, ima se majka umiešati, ali ne da odmah kazni, već da prikori neljubezno ponašanje krivca.

Sve kazni, kojimi djecu kaznimo za njegovanje njihova srca, imaju se svesti na ljubav. Zato ima krivac doznati, da je svojom pogrješkom pogriešio proti ljubavi, te da je izgubio ponješto od ljubavi roditelja, braće i vidokâ njegove pogrješke, i da mu je nastojati, kako da što prije na novo steče tu ljubav svojim ljubežljivim ponašanjem.

Plemenjenjem djetinjega srca putem ljubavi želimo i imamo postići to, da ono bude dobre ćudi. U ćudi se sastaju sva čustva, a sklad ili nesklad njihov može biti vrelom sreće ili nesreće u životu. Ćud je cviet ćućenja. Ovo može pretupo biti i za veselje i za dreselje; takav

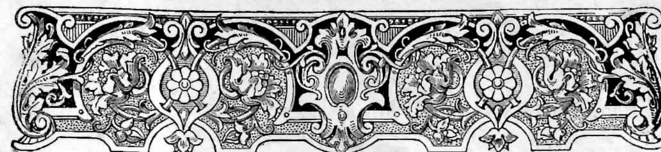
će čovjek slabije ćutiti bol, ali ga opet ne će vedriti radost: takav ne možu biti sretan. Ćućenje može biti i preživahno; onda je udruženo s previše podražljivom puti, a takovo čeljade lako može ćudoredno pokliznuti; pak ako i običajemo zvati takvo srce dobrim, to je ono ipak u svojoj ljubaznosti, dobročinstvu i ljubavi prema bližnjemu često škodljivo, a riedko kad sretno, jer se preživahno ćućenje rado prenagli, prebrzo ljubi i mrzi, i o pravici i krivici rado sudi po srcu. — Ćud može i preduboko ćutjeti, a od toga će značaj postati mekan, te će upasti u ono ne baš sretno a boležljivo stanje, gdje čovjek uživa u boli. Svi ovi razni smjerovi ćudi ne mogu čovjeka usrećiti niti ga duševno zdravim učiniti. Majka pak hoće, da joj diete bude sretno, a to može ona postići samo njegovanjem ćudi. Bezćutna, nehajna ćud uviek je posljedica zanemarenu njegovanju srca; a ni prerazdražljiva, preživahna ćud nije prirodjena, već je plod mazenja. Gdje se u djetetu pokazala živahna ćud, tako zvano dobro srce, tu ne smijemo živahnosti još više povećavati čustvenim draženjem, već treba s djetetom postupati njekom ozbiljnosti; jer popuštamo li onomu djetinjemu nagonu, razmazit ćemo diete. Tako zvana dobroćudna djeca mogu u kasnije doba zadavati velike brige roditeljem, ako oni uviek popuštaju dobroćudnosti djetinjoj. Ne smije dakako majka biti nemila s takvom djecom, već samo stroga i ozbiljna. — Ako je ćud djeteta žestoka, onda ju treba blažiti njegovanjem duha, a ne žestinu djetinju suzbijati žestinom majčinom, ili upotrebljavati nemilosrdnu strogost; jer će onda od onakova djeteta lako postati s vremenom strahovit čovjek.

Premda nerad, ipak ne mogu na ino nego da ovdje zastanem; jer je meni bilo samo do toga, da iztaknem, da možemo, pak da smo i dužni njegovati srce u djetetu.

Po zakonu prirode može pak samo majka biti prva odgajalica djeteta; ona mu ima ne samo fizičnim njegovanjem sačuvati tjelesno zdravlje, već i mudrim odgajanjem utemeljiti duševnu sreću. Da je zbilja dojam majčina odgajanja trajan za sav duševni život djece; da je majka ona, koja odgaja duševno marljive ili spore, koristne ili nekoristne, izvanredne ili obične ljude: tomu ima u prosvjetnoj poviesti na hiljade primjera Otac može samo kasnije poučavanjem i ponašanjem svoje diete, koje već promišlja, dalje odgajati intelektualno i moralno; ali temelj, na kojem će otac graditi, može postaviti samo majka. Majka odgoji dušu i duh djeteta, a otac može tu odgojenu dušu i duh poučavati. A čim postiže to majka? Čistoćom svoje duše, obrazovanostju svoga duha, i svojim dobrim primjerom.

Sretna li sina, kojega je takva majka rodila, sretne li domovine, kojoj je Bog takvih majka udielio. Dà, bez takvih majka nema stalnih značaja, nema velikih ljudi. Dajte nam Korneliu, Aureliu i Atiu, i evo nam Graccha, Cesara i Augusta. Vi, gospodje, što vas je Bog blagoslovio od srca porodom, njegujte i oplemenjujte svim majčinim požrtvovanjem srdašce djeteta svoga, i nikad se ljepše ne odužiste majci prirodi, ukupnomu čovječanstvu, te miloj domovini, koja će, dižući spomenike plodovom vaše ljubavi, prikovati imena vaša daleko iznad zemlje za stavne zviezde, na koje su i stariji u boljih vremenih uzvisivali svoje uzor-krasote, da sjaju svojim neugasnim sjajem, ne ovome prolaznome svietu, već onome, kojemu nije bilo kraja i ne će biti konca.

GDJE JE ŠTO.

Izabrana zdravoslovna pouka:

